

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Н. П. Пихтіна

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ
АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ДНЗ**

**(за вимогами КМС ОНП)
для студентів спеціальності “Дошкільне виховання”**

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України як навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів*

Ніжин
2012

УДК 372(075.8)
ББК 74.1я73
ПЗ5

Гриф надано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
Лист від 16.01.2012 р. №1/11-491

Рецензенти:

Оржеховська В. М. – професор Інституту проблем виховання
НАПН України, доктор педагогічних наук;

Кононко О. Л. – доктор психологічних наук, професор Інституту
проблем виховання НАПН України;

Коваленко Є. І. – професор Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя, кандидат педагогічних наук

Пихтіна Н. П.

ПЗ5 Організаційно-педагогічні умови адаптації дошкільників до ДНЗ
(за вимогами КМС ОНП) для студентів спеціальності “Дошкільне
виховання” : навч. посіб. / Н. П. Пихтіна. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя,
2012. – 338 с.

ISBN 978-617-527-024-0

У посібнику відповідно до змісту навчальної програми з відповідної
дисципліни предствлені лекції з опорними схемами, робоча програма курсу,
зразок програми корекційно-виховної роботи з дошкільниками важкої форми
адаптації.

УДК 372(075.8)
ББК 74.1я73

ISBN 978-617-527-024-0

© Пихтіна Н. П., 2012
© НДУ ім. М. Гоголя, 2012

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ I. Теоретичні засади адаптації дошкільників до закладів соціального виховання	6
Тема 1.1. Теоретичне обґрунтування проблеми адаптації (психолого-педагогічні аспекти).....	6
Тема 1.2. Особливості соціальної адаптації дошкільників до ДНЗ	19
Тема 1.3. Підготовка дитини до вступу в дитячий садок як умова її успішної адаптації до ДНЗ.....	37
РОЗДІЛ II. Особливості діагностичної та корекційно-виховної роботи з дітьми в період їх адаптації до ДНЗ.....	64
Тема 2.1. Вивчення та врахування індивідуально-вікових особливостей дитини, як умова її успішної адаптації	64
Тема 2.2. Особливості суспільного виховання дітей різних груп адаптації	88
Тема 2.3. Особливості взаємодії усіх ланок ДНЗ і сім'ї щодо поліпшення адаптації дошкільників до дитячого садка.....	123
РОЗДІЛ III. Корекційно-виховна робота з дітьми трьох груп адаптації	156
Тема 3.1. Корекція негативних проявів у поведінці дошкільників, зумовлених несприятливою адаптацією до ДНЗ.....	156
Тема 3.2. Використання гри та особистісно орієнтованих технік у роботі з дошкільниками на етапі їх адаптації до ДНЗ.....	181
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	218
ДОДАТКИ.....	223
ДОДАТОК А. Робоча програма до навчальної дисципліни “Організаційно-педагогічні умови адаптації дошкільників до ДНЗ”	223
ДОДАТОК Б. Опорні схеми до лекцій	257
ДОДАТОК В. Програма корекційно-виховної роботи з дошкільниками важкої форми адаптації.....	318

П Е Р Е Д М О В А

Процес адаптації дитини до дошкільного навчального закладу є важливою умовою її подальшого розвитку в умовах закладу соціального виховання. Як свідчить практика, адаптація дитини до ДНЗ досить часто виявляється для неї драматичною подією, оскільки вона потрапляє до нових соціальних умов, стикається зі зміною звичного розкладу та способу життя, з необхідністю прийняття свого нового соціального статусу.

На жаль, досвід практичної роботи свідчить про те, що значна частина педагогів і батьків, тобто людей, які здійснюють виховання дітей раннього віку, мають надто поверхові уявлення про складні адаптаційні процеси, що переживає дитина, потрапляючи у нові для неї соціальні умови існування. Проте розуміння загального стану дитини в цей період, керування її поведінкою потребує від дорослих знань психофізіологічної суті адаптації, технології роботи з новоприбулою дитиною. Наслідком неправильної педагогічної тактики вихователя може бути довготривале та болісне звикання малюка до нових умов життя. Якщо ж адаптація є несприятливою, можуть спостерігатися численні прояви неадекватної поведінки дитини, непорозуміння з оточуючими, відчутно ускладнення поведінки дитини, урізноманітнення її негативних проявів; розвиватися різноманітні захворювання.

У зв'язку з цим слід ураховувати, що успішне пристосування дитини до нового середовища залежить від багатьох чинників: від стану її здоров'я, особливостей нервової системи, розвитку комунікативних навичок, обізнаності з різними видами діяльності, а також від уміння дорослих забезпечити їй комфортне самопочуття, повноцінне здоров'я та активізацію адаптаційних ресурсів. Сприятливу соціальну адаптацію пов'язують із тим, наскільки комфортно відчуває себе дитина в соціумі; наскільки адекватним є суб'єктивне сприйняття нею самої себе, власних соціальних зв'язків із навколишньою дійсністю.

Розуміння загального стану дитини на етапі її адаптації до навчального закладу, керування її поведінкою, потребує знань психофізіологічної суті адаптації, етапів та фаз у її протіканні, особливостей легкої, середньої та важкої форм адаптації, технології роботи з дітьми з різними формами адаптації, специфіки взаємодії з новоприбулою дитиною. Недостатнє методичне забезпечення нормальної адаптації дошкільників спонукає до пошуку нових методів, прийомів та організаційних форм, використання яких могло б полегшити та оптимізувати цей процес. Саме тому передбачене навчальним планом професійної підготовки фахівців дошкільної освіти освітньо-кваліфікаційного рівня "спеціаліст" вивчення навчальної дисципліни "Організаційно-педагогічні

умови адаптації дошкільників до ДНЗ” в якості вибіркової є необхідним у професійному зростанні фахівців дошкільної освіти.

Вивчення навчальної дисципліни спрямоване на подальшу інтеграцію та поглиблення професійних знань із дитячої психології, вікової та педагогічної психології, дошкільної педагогіки та інших дисциплін, що може бути основою для формування у майбутніх фахівців дошкільної освіти системних знань, умінь та навичок взаємодії з дошкільниками та їх батьками на етапі адаптації дітей до ДНЗ.

Зміст навчального посібника дисципліни складають передмова, лекційний курс, робоча програма вивчення дисципліни, додатки.

Лекційний курс представлений трьома змістовими модулями: теоретичні засади адаптації дошкільників до закладів соціального виховання; особливості діагностичної та корекційно-виховної роботи з дітьми на етапі їх адаптації до ДНЗ; корекційно-виховна робота з дітьми трьох груп адаптації. Така послідовність вивчення навчальної дисципліни дозволяє розглядати проблему адаптації дитини дошкільного віку до умов суспільного виховання, як важливий чинник ефективності її виховання, що дозволить на високому професійному рівні підготувати до такої діяльності майбутніх фахівців.

Зміст робочої програми дисципліни представлений відповідно до вимог. Тому у передмові окреслені мета, завдання вивчення дисципліни, знання та уміння, якими мають оволодіти студенти. Детально розписані питання лекцій із запитаннями до самоперевірки та самоконтролю; питання і завдання до семінарів та лабораторних занять; індивідуальної й самостійної роботи, що є особливо актуальним і доцільним в умовах кредитно-трансферної системи організації навчального процесу.

Додатки вміщують опорні схеми до кожного питання усіх лекцій, зразки розробки програм корекційно-виховної роботи з дітьми різних груп адаптації.

Така логіка змісту навчального посібника дозволить глибоко і системно розглянути проблему адаптації дитини дошкільного віку до умов суспільного виховання, що дозволить на високому професійному рівні здійснювати підготовку до такої діяльності майбутніх фахівців. Посібник може бути доцільним у використанні викладачам і студентам спеціальності “Дошкільна освіта”, фахівцям закладів дошкільної освіти, батькам дітей дошкільного віку.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ (8 год.)

ТЕМА 1.1

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ (ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ) (2 год.)

1. Знання природи стресу та адаптаційного синдрому у розумінні механізмів адаптації.
2. Види, причини, соматичні, фізіологічні та особистісні наслідки стресу.
3. Аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень проблем адаптації та адаптаційної саморегуляції.
4. Вітчизняні традиції в дослідженні проблеми адаптації та адаптативної саморегуляції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурковська Т. Новачок у дитячому садку / Т. Гурковська // Дитячий садок. – № 11. – 2008.
2. Стреж Л. Сходінки адаптації дітей раннього віку / Л. Стреж // Психолог. шкільний світ. – 2009. – № 8.
3. Все про адаптацію, спецвипуск // Психолог. – 2004. – № 25–26, липень,
4. Розов В. І. Адаптивні антистресові психотехнології : [навчальний посібник] / В. І. Розов. – К. : Кондор, 2009. – 276 с.
5. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф. Б. Березин. – Л. : Наука, 1988. – 270 с.
6. Быструшкин С. К. Формирование адаптивных возможностей ребенка : [монография] / С. К. Быструшкин. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2001. – 172 с.
7. Кузьменко В. Адаптація / В. Кузьменко // Дошкільне виховання. – 1995. – № 8. – С.18–19.
8. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку / В. Кузьменко // Дошкільне виховання. – 2001. – № 9. – С.15–20.
9. Селье Г. Очерки об адаптационном синдроме / Г. Селье ; пер. с англ. – М. : Медицина, 1972. – 254 с.

1. ЗНАННЯ ПРИРОДИ СТРЕСУ ТА АДАПТАЦІЙНОГО СИНДРОМУ У РОЗУМІННІ МЕХАНІЗМІВ АДАПТАЦІЇ

Стрес у перекладі з англійської означає тиск, напругу. Це поняття запропонував Г.Сельє в 1936 р. для позначення великого кола станів, котрі обумовлені виконанням діяльності в особливо складних умовах і виникають у відповідь на різноманітні екстремальні впливи – стресори. У фізіології цим поняттям позначали неспецифічну реакцію організму (“загальний адаптаційний синдром”) у відповідь на будь-який несприятливий вплив. Пізніше його стали використовувати для опису станів людини в екстремальних умовах на фізіологічному, психологічному і поведінковому рівнях. Залежно від виду стресора і характеру його впливу виділяють різні види стресу.

Системний аналіз поняття “адаптивність”

Розглянуте явище описується в науковій і прикладній літературі такими поняттями: “приспосувальні можливості”, “адаптаційні здібності”, “адаптабельність”, “адаптогенні здібності”, “потенційні можливості адаптації”, “адаптоздібності”, “адаптивність”.

Надзвичайно важливим з теоретичного і практичного погляду є розуміння адаптивності як складноорганізованої системи різнорівневих індивідуальних властивостей у їхньому ставленні до конкретних вимог життя і діяльності за певних умов.

За визначенням В.І.Розова, *адаптивність – полісистемна функціонально-структурна властивість інтегральної індивідуальності, яка визначається сукупністю її різнорівневих індивідуальних властивостей (індивідних, особистісних і суб’єктних), що виявляються в результативності діяльності і “ціні” адаптації [4].*

У цьому визначенні, позначені три самостійні частини. *Перша частина* містить родові і видові ознаки поняття і вказує на сутнісний бік адаптивності (“полісистемна функціонально-структурна властивість інтегральної індивідуальності”). *У другій частині* визначення розкривається зміст першої (“яка визначається сукупністю різнорівневих індивідуальних властивостей – індивідних, особистісних і суб’єктних”). *Третя частина* характеризує прояви адаптивності (“виявляється в результативності діяльності і “ціні” адаптації”).

Це дозволяє більш глибоко зрозуміти сутність самої адаптації, намітити нові шляхи і засоби керування і самоуправління нею.

Отже, *адаптивність є багатомірним, багатоконпонентним, багаторівневим утворенням, системоутворювальним чинником якого виступає “корисний приспосувальний ефект”, що досягається за допомогою адаптивної саморегуляції.*

Адаптивна саморегуляція

Сучасні теоретичні, експериментальні і прикладні підходи в психофізіології, психології і психотерапії характеризують психосоматичне здоров’я й успішну адаптацію як розвиток, ступінь зрілості й активність механізмів саморегуляції.

Саморегуляція (від лат. – упорядковувати, налагоджувати) – доцільне функціонування живих систем різних рівнів організації і складності. Психічна саморегуляція є одним із рівнів регуляції активності цих систем.

Адаптивна саморегуляція є опосередкованою ланкою в структурі адаптивності і являє собою розвиток системи біологічних і психологічних контурів регуляції, мимовільних і довільних механізмів, що взаємно перетинаються.

Механізми адаптивної саморегуляції. Адаптивна саморегуляція містить три види механізмів:

- функціональні;
- операційні;
- мотиваційні.

Функціональні механізми пов'язані з визначеними структурами біологічної організації людини і є ефектами тих чи інших нейродинамічних і біоенергетичних властивостей. Недостатній розвиток функціональних механізмів може компенсуватися операційними механізмами.

Операційні механізми – це складні узагальнені системи активних адаптивних дій, спрямованих на регуляцію свого стану. Операційні механізми опосередковані культурно-історичним досвідом саморегуляції.

Мотиваційні механізми містять усі рівні мотивації від біологічних потреб до ціннісних орієнтацій.

Дані механізми знаходяться у стані постійної взаємодії.

Види адаптивної саморегуляції. Адаптивна саморегуляція може бути мимовільною і довільною. *Мимовільна саморегуляція здійснюється фізіологічними підсистемами організму і механізмами несвідомого психічного.*

Характеристиками довільної адаптивної саморегуляції є усвідомленість і опосередкованість.

Основна характеристика довільної саморегуляції – це усвідомленість, що складається з трьох компонентів:

1. Усвідомлення мотивів саморегуляції.
2. Усвідомлення способів саморегуляції.
3. Усвідомлення об'єкта саморегуляції.

Усвідомлення мотиву саморегуляції відбувається через відбиття у свідомості співвідношення мети саморегуляції до мотиву адаптації у певних умовах життя, діяльності і спілкування.

Усвідомлення способів саморегуляції забезпечується знаннями і уявленнями щодо тих історично вироблених прийомів фізичного тренінгу, психосоматичного тренінгу, психотренінгу і соціально-психологічного тренінгу.

Етапи формування адаптивної саморегуляції. Основною умовою формування адаптивної саморегуляції є дотримання послідовності етапів. Цілеспрямоване формування системи адаптивної саморегуляції містить чотири основних етапи.

Етап 1. Формування мотиваційного компонента адаптивної саморегуляції.

Мотивація передбачає розуміння можливості і ступеня впливу на свій стан і здоров'я за допомогою методів саморегуляції. Одним із критеріїв сформованості мотивації є позитивне емоційне ставлення до адаптивної саморегуляції.

Етап 2. Формування пізнавального компонента саморегуляції, спрямованого на формування цілісної образно-концептуальної моделі, що містить систему уявлень:

1. Про стан.
2. Про саморегуляцію й адаптацію.
3. Про методи і прийоми довільної адаптивної саморегуляції і можливості прямого й опосередкованого впливу на стан.

Етап 3. Формування операційно-психотехнологічного компонента адаптивної саморегуляції. Він включає оволодіння конкретними способами саморегуляції. Це основний етап, у межах якого можна виділити певні підетапи залежно від того, який компонент чи ієрархічний рівень стану є об'єктом впливу. Відповідно до цього виділяються підетапи:

- оволодіння методами саморегуляції біоенергетичного компонента стану;
- оволодіння методами саморегуляції психофізіологічного компонента стану;
- оволодіння методами саморегуляції когнітивного компонента стану;
- оволодіння методами саморегуляції особистісного і соціально-психологічного компонента стану тощо.

Критерієм сформованості операційно-психотехнологічного компонента саморегуляції є наявність автоматизованої навички адаптивної саморегуляції різних компонентів цілісного стану.

Етап 4. Контрольно-оцінковий етап. Він передбачає оволодіння методами:

- контролю і самоконтролю стану;
- діагностики й оцінки станів;
- оцінки адаптивності;
- оцінки валеогенних властивостей особистості;
- самоспостереження за проявами стресу тощо.

Його функція складається з виявлення невідповідності між еталоном (адаптивним станом, станом загального комфорту) і реальним станом. **Усвідомлення** невідповідності між еталоном і реальним станом обумовлює необхідність у виборі релевантних стану індивідуальних способів адаптивної **саморегуляції**.

2. ВИДИ, ПРИЧИНИ, СОМАТИЧНІ, ФІЗІОЛОГІЧНІ ТА ОСОБИСТІСНІ НАСЛІДКИ СТРЕСУ

Види стресу

Існує велика кількість класифікацій і видів стресу. Ми розглянемо деякі з них.

За критерієм впливу на людину диференціюють :

1. **Емоційно-позитивний стрес**, викликаний позитивними подіями. У людей з ослабленим здоров'ям навіть цей вид стресу може спровокувати негативні наслідки.

2. **Емоційно-негативний стрес** спричиняється негативними подіями. Він менш контрольований людиною, і тому більш небезпечний для здоров'я.

Залежно від термінів тривання виділяють:

1. **Короткочасний (гострий) стрес**, якому властива швидкість і несподіваність виникнення.

2. **Довгостроковий (хронічний) стрес**. Він може бути наслідком гострого стресу, але часто виникає через незначні, слабоінтенсивні, але постійні множинні чинники.

За походженням і механізмом розвитку класифікують:

1. **Фізіологічний стрес**, для якого характерне опосередкування стресорів гомеостатичними фізіологічними механізмами. Він викликається такими стрес-чинниками, як біль, холод, спека, голод, спрага, фізичні перевантаження тощо.

2. **Психологічний стрес** опосередковується психологічними процесами оцінки передбачуваної погрози стресового стимулу і пошуком адекватної відповіді на цей стимул. Його викликають: обман, образа, погроза, небезпека, інформаційне перевантаження тощо.

Психологічний стрес зазвичай поділяють на:

а) **емоційний стрес**, що має місце в ситуаціях, які загрожують безпеці людини (злочин, аварія, війна, важка хвороба), соціальному статусу, економічному благополуччю (утрата роботи), міжособистісним стосункам (сімейні проблеми тощо);

б) **інформаційний стрес** виникає під час інформаційних перевантажень, коли людина, котра має велику відповідальність за наслідки своїх дій, не встигає приймати правильні, відповідні рішення.

Крім того, ще виділяються *такі види стресів, як: міжособистісний професійний, фінансовий, екологічний, технологічний, больовий, бойовий, травматичний і посттравматичний.*

У контексті розуміння адаптації дошкільників до умов ДНЗ заслуговують на увагу типології стресу двох перших класифікацій, а саме: емоційно-позитивний, емоційно-негативний, короткочасний, довгостроковий.

Причини стресу

Психічні і психофізіологічні стани як причина стресу. Причиною стресу може бути будь-яка сильна емоція. Найчастіше – страх, гнів, образа, занадто інтенсивна радість. Причиною стресу є і психофізіологічні стани. До них належать втома, напруга, тривога і монотонність.

Хвороба як причина стресу. Стрес може бути викликаний як гострою, так і хронічною хворобою. Будь-яка соматична хвороба є джерелом стресу.

Життєві події як причина стресу. Т.Холмс і Р.Раге встановили, що серйозні життєві події можуть спричинювати стрес. Вони склали шкалу, в

якій кожній важливій життєвій події відповідає певне число балів залежно від ступеня її стресогенності.

Психологи встановили, що дрібні життєві події також можуть викликати інтенсивний стрес, тому що людина до них не готується.

Такими дрібними подіями є: надмірна кількість обов'язків на роботі і вдома; надмірна турбота про свою зовнішність; самотність; нестача життєвої енергії; бажання бути у всьому першим; відсутність часу на відпочинок і розваги; неприємності на роботі; тривалі міркування про сенс життя; страх бути знехтуваним; велика кількість справ, які потрібно виконати.

Причини, пов'язані з навколишнім середовищем

1. Нестача свіжого повітря і простору. Ця причина стресів властива мешканцям великих міст.

2. Шум. Раптовий різкий шум чи постійний низькочастотний шум, викликаний кондиціонерами, офісним устаткуванням чи вуличним транспортом.

Причини, пов'язані зі шкідливими звичками

1. Переїдання. Надмірне споживання їжі, кофеїну може викликати дратівливість, відчуття тривоги і занепокоєння.

2. Алкоголь. Зайве вживання алкоголю є додатковим джерелом стресу.

3. Паління. Паління є також загальноновизнаним джерелом стресу.

Причини, пов'язані з міжособистісними стосунками

1. Конфлікт є основною типовою причиною стресу. Його можуть спричиняти сімейні конфлікти, конфлікти між керівником і підлеглими, міжособистісні і міжгрупові конфлікти.

2. Недостатній розвиток комунікативних якостей. Існує безліч ситуацій, де відсутність комунікативних якостей може стати причиною конфлікту та стресу.

Причини, пов'язані з екстремальними умовами

1. Новизна, незвичайність і раптовість впливу. Прикладом можуть слугувати різкі звуки, постріли, яскраві спалахи світла, падіння, перегляд відповідних фільмів тощо.

2. Складність завдання, дефіцит часу, збільшення темпу дій, співвідношення двох складних дій, монотонність, невизначеність ситуації тощо.

3. Ситуація конфліктного вибору за наявності в людини несумісних спонукань; наявність перешкод з боку інших осіб; наявність елементів змагання; акцентування "тестового" характеру дії в експертній ситуації: завдання, яке виконує людина, стає виміром інтелектуальних, мнемічних та інших її здібностей; зміна винагороди за участь у діях тощо.

Окремої уваги заслуговують причини, пов'язані з професійною діяльністю дуже різноманітні, отже, виділяється такий вид стресу, як професійний стрес.

Особистість типу "А" і "хвороби стресу"

У відомій книзі Мейри Фрідман і Рея Розенмана "Поведінка типу "А" і ваше серце" описаний певний тип особистості, що, на думку авторів, бага-

то в чому сприяє виникненню стресових захворювань серця. Вони назвали завжди напружених у житті людей “особистістю типу А”. Цей тип особистості характеризується такими проявами:

1. Поспіх: постійна тривога про те, що час іде дарма, що кожна секунда дорога.

2. Постійна напруга: тенденція до постійного стану “бойової готовності” – зосередженості, концентрації на тому, що відбувається навколо, навіть коли це не потрібно.

3. Мультифазія: тенденція до виконання кількох справ одночасно. Водночас особистість типу “А” схильна до конкуренції, орієнтована на постійне досягнення чогось нового. Люди, яким властивий другий тип поведінкового образу, тип “Б”, не так напружені і сприймають навколишню дійсність більш спокійно. Дослідження свідчать, що в людини з типом особистості “А” можна заздалегідь прогнозувати появу серцево-судинних захворювань.

Дуже важливим висновком цих досліджень є те, що в людей із типом особистості “А” під час стресу сильно підвищується тиск і частішає серцебиття. У типу “Б” подібного не спостерігається. Часте підвищення кров'яного тиску і частішання серцебиття збільшує ризик виникнення проблем із серцем [4].

Ознаки і наслідки стресових станів

Ознаки стресу

Стрес має фізіологічні, психологічні, особистісні та медичні ознаки. Крім того, будь-який стрес обов'язково передбачає емоційну напругу, втому, тривогу тощо.

Фізіологічні ознаки: прискорене дихання, частий пульс, підвищення артеріального тиску, почервоніння чи збліднення шкіри обличчя, збільшення адреналіну в крові, збільшене потовиділення, постійне відчуття недоїдання, часте стомлення, підвищений тремор, розширення зіниць.

Психологічні ознаки: зміна динаміки психічних функцій, уповільнення розумових операцій, розсіювання уваги, ослаблення функції пам'яті, зменшення сенсорної чутливості, сповільненість процесу прийняття рішення, дратівливість, зниження настрою, знижена мотивація міжособистісних і сексуальних контактів, ослаблення волі, зниження самоконтролю, зниження здатності до творчих рішень, підвищена сугестивність, страх, тривога, занепокоєння.

Ознаки стресової напруги (за Шеффером):

1. Неможливість зосередитися на чомусь.
2. Занадто часті помилки в роботі.
3. Погіршення пам'яті.
4. Занадто часте виникнення почуття втоми.
5. Дуже швидка мова.
6. Досить часто з'являються болі (голови, спини, шлунка).
7. Підвищена збудливість.
8. Робота не приносить колишньої радості.
9. Втрата почуття гумору.

10. Різке зростання кількості цигарок, що викурюються.
11. Пристрасть до алкогольних напоїв.
12. Постійне відчуття недоїдання.
13. Зникає апетит або узагалі втрачається смак до їжі.
14. Неможливість вчасно закінчити роботу.

Соматичні й психофізіологічні наслідки стресу.

Стресові стани супроводжуються визначеними змінами в організмі. Вплив стресу на організм є індивідуальним. Встановлено, що під час стресу, як правило, виникає напруга в шлунку, сухість у роті, частішають подих і серцеві скорочення, підсилюється потовиділення, спостерігаються вегетосудинні реакції (почервоніння, збліднення обличчя), розширюються зіниці, напружуються м'язи, підвищується артеріальний тиск, підсилюється кровообіг у м'язах, підвищується кількість адреналіну в крові, змінюється шкірно-гальванічна реакція. Позитивний адаптивний зміст цього полягає в тому, що організм готується до стресової ситуації, одержує додаткові сили для її подолання. Загальновідомо, що в стресовій ситуації у людини можуть проявиться такі адаптивні резервні можливості, про які вона і не мріяла. Одна піднімає автомобіль задля порятунку близького, інша – не вмючи плавати, рятує дитину, яка тоне, спортсмен показує видатні результати тощо.

Сукупність негативних емоцій викликає більш сильні фізіологічні реакції. Тобто вплив стресу на організм може бути і негативним, дезадаптивним. У результаті тривалого стресу підвищується ймовірність виникнення дезадаптивних психосоматичних хвороб, які називають психогенними, тобто "хворобами стресу": виразкова хвороба шлунка і дванадцятипалої кишки, гіпертонічна хвороба, інсульт, інфаркт міокарда, мігрень, бронхіальна астма, виразковий коліт, нейродерміт, підвищена нервозність, наявність істеричних реакцій, непритомність, афекти, досить часто з'являються болі (голови, спини, шлунка), безсоння, артрит.

Стрес нерідко стає причиною діабету, глаукоми, геморою, пародонтозу. Під час стресу швидше виникає застуда, гірше гояться рани. Відомі навіть смертельні випадки. Науковці вважають, що 90% усіх захворювань пов'язані зі **стресом**.

Особистісні наслідки стресу

У процесі адаптації в умовах стресу формуються нові адаптивні механізми, що регулюють взаємини людини із зовнішніми умовами і формують діапазон стійкості до дії стресорів. Однак доведено, що тривалий чи інтенсивний вплив стресорів може породжувати кілька форм особистісних змін. *Перша форма особистісних змін* під час стресу пов'язана з замкнутістю, відособленістю, відчуженням, відчуттям неадекватності, непевністю, поганою соціальною пристосованістю, психастенічністю та шизоїдністю. *Друга форма* – характеризує афективні реакції, підвищену чутливість, незадоволеність сформованими стосунками. *Третя форма особистісних змін* містить тенденцію до заперечення психологічних конфліктів, оптимізм, товариськість та інші адаптивні властивості. *Четверта форма* належить до явищ невротичної декомпенсації.

Під час тривалого стресу відбуваються також *мотиваційні зміни*. Це явище одержало назву “стресове інвертування мотивів” і полягає у перебудові значущості мотивів. Ті мотиви, що спонукали діяльність, починають її гальмувати, а ті, котрі гальмували діяльність, починають її спонукати. У стресових умовах відбувається блокування зовнішніх мотивів діяльності в результаті так званої “стресової інтерналізації особистості”. Стрес змінює продуктивні мотиви, мотиви досягнення на мотиви уникнення та мотиви збереження гомеостазу. Замість того, аби продуктивно працювати, людина починає турбуватися тільки про власне здоров’я.

У результаті стресу зростає особистісна тривожність, замкнутість, нерішучість, байдужність.

У такий спосіб тривала чи інтенсивна дія стресових умов погіршує результати діяльності, призводить до порушення міжособистісних відносин, викликає різні порівневі зміни в психофізіологічній організації, є причиною неадаптивних особистісних змін, зокрема, емоційної і мотиваційної сфер суб’єкта.

Важкий стрес може бути причиною розладів адаптації.

Реакція на стрес і порушення адаптації

У міжнародній класифікації хвороб виділяються кілька адаптивних реакцій на важкий стрес:

1. Гостра реакція на стрес.
2. Посттравматичний стресовий розлад.
3. Розлад адаптації.

Гостра реакція на стрес. Для гострої реакції на стрес характерний вплив винятково **медичного** чи **фізичного** стресора. Симптоми **виникають негайно слід за дією стресора** (впродовж 1 години). Реакція на гострий стрес поділяється на: легку, помірну, важку.

Цьому стресу властиві такі ознаки:

- а) відмова від майбутніх соціальних стосунків;
- б) звуження уваги;
- в) прояви дезорієнтації;
- г) гнів чи словесна агресія;
- д) розпач чи безнадійність;
- є) неадекватна чи безцільна гіперактивність;
- ж) неконтрольоване і надмірне переживання горя (що розглядається відповідно до місцевих культурних стандартів).

Якщо стресор може бути полегшений, симптоми мають зменшуватися за 8 годин. Якщо стресор продовжує діяти, симптоми мають зменшуватися не більш ніж через 48 годин.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). ПТСР виникає в результаті інтенсивної чи тривалої дії загрозливого чи катастрофічного стресора, що викликає загальний дистрес майже в будь-якої людини. Для ПТСР властиві:

1. Стійкі спогади чи “пожвавлення” стресора в нав’язливих ремінісценціях, яскравих спогадах чи повторюваних снах, або повторне переживання горя під час впливу обставин, що нагадують чи асоціюються зі стресором.

2. Людина виявляє фактичне уникнення чи прагнення уникнути обставин, що нагадують або асоціюються зі стресором (що не спостерігалось до впливу стресора).

3. Психогенна амнезія, часткова чи повна щодо важливих аспектів періоду впливу стресора.

4. Стійкі симптоми підвищення психологічної чутливості чи збудження (не спостерігалися до дії стресора), представлені будь-якими двома з таких:

- а) складнощі засипання чи збереження сну;
- б) дратівливість чи вибухи гніву;
- в) ускладнення концентрації уваги;
- г) підвищення рівня пильнування.

Зазначені симптоми виникають протягом шести місяців стресогенної ситуації чи наприкінці періоду стресу.

Розлад адаптації – це реакція на сукупність стрес-чинників. Розвиток симптомів відбувається впродовж тримісячного періоду від початку впливу стресора, що не є незвичайним чи катастрофічним типом.

Дезадаптивні прояви можуть містити:

- порушення професійного функціонування чи стосунків з іншими людьми;
- почуття нездатності впоратися зі справами, планувати і продовжувати залишатися в цій ситуації;
- депресивний настрій;
- тривогу;
- занепокоєння;
- іноді вибухи гніву й агресії.

Тип адаптаційного розладу залежить від домінуючих симптомів. До типів адаптаційних розладів належать:

1. Адаптаційний розлад із тривогою

Симптоми:

- тривога;
- нервозність;
- лякливість.

2. Адаптаційний розлад із депресією

Симптоми:

- депресивний настрій;
- сльозливість;
- почуття безнадійності.

3. Адаптаційний розлад із порушенням поведінки

Симптоми:

- прогули;
- вандалізм;

- легковажна поведінка;
- бійки;
- невиконання юридичних зобов'язань;
- протиправна поведінка.

4. Адаптаційний розлад зі змішаним порушенням емоцій і поведінки

Симптоми:

- депресія, тривога і порушення поведінки.

5. Адаптаційний розлад зі змішаними емоційними рисами

Симптоми:

- різні комбінації емоцій, наприклад, депресії і тривоги.

6. Адаптаційний розлад із соматичними скаргами

Симптоми:

- стомлюваність;
- головний біль;
- біль у спині.

7. Адаптаційний розлад з аутизмом

Симптоми:

- соціальний аутизм без вираженої депресії чи тривоги.

8. Адаптаційний розлад із порушенням професійної або навчальної діяльності

Симптоми:

- порушення професійної або навчальної діяльності;
- змішані тривога і депресія.

Симптоми, як правило, не тривають більше шести місяців після припинення дії стресу чи його наслідків, за винятком пролонгованої депресивної реакції.

У виникненні реакції на стрес, а також адаптаційних розладів, відіграють велику роль індивідуальна уразливість або стійкість до дії стресу, адаптивні здібності. Про це свідчить той факт, що ці розлади розвиваються не у всіх людей, на яких впливає сильний стрес.

Таким чином, одним із актуальних завдань профілактики стресу є розвиток адаптивності та стресостійкості. Звернімося до аналізу проблеми адаптації, адаптивності, саморегуляції і здоров'я у психолого-педагогічних дослідженнях.

3. ВІТЧИЗНЯНІ ТРАДИЦІЇ В ДОСЛІДЖЕННІ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ТА АДАПТИВНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ

Відповідно до традицій вітчизняної фізіології, психофізіології і психології, адаптація розглядається науковцями як системне явище.

Функціонально-системна модель адаптації і саморегуляції. Великим кроком до пояснення пристосувальної діяльності організму стала теорія функціональних систем П.К.Анохіна. Провідне місце в цій теорії посідає поняття "саморегуляція", що розглядається, як принцип динамічної організації систем різного рівня, необхідний для нормальної життє-

діяльності організму і його врівноваженості з зовнішнім середовищем. Функціональна система виступає як утворення з саморегуляцією, системоутворювальним чинником якої є “корисний пристосувальний ефект”.

Процес саморегуляції має циклічний характер і здійснюється, ґрунтуючись на “золотому правилі”, а саме: “відхилення від кінцевого пристосувального ефекту слугує стимулом повернення системи до цього ефекту”.

Саморегуляція виступає як загальний закон діяльності організму.

Саморегуляція складається з зовнішніх і внутрішніх циклів. Її найважливіша функція – захист організму.

Розвиваючи системні уявлення про адаптацію і саморегуляцію, Ю.А.Александровський розглядає *адаптованість як результат діяльності цілісної самокерованої системи, що складається з: біологічних, психологічних та соціально-психологічних компонентів.*

Ці компоненти адаптаційної системи знаходяться у відношенні взаємної компенсації й утворюють індивідуальний адаптаційний бар'єр. Істотним у цій системі є “наявність механізмів свідомого саморегулювання”.

Постулювання системної природи адаптації міститься також у працях Ф.Б.Березіна, Ц.П.Короленка, В.І.Медведева та ін.

У вітчизняній психології і психофізіології можна виділити два найбільш конструктивні підходи з погляду адативного самоуправління:

- *системно-інформаційний підхід (Д.І.Дубровський);*
- *системно-особистісний підхід (К.К.Платонов).*

Сутність інформаційного підходу визначається ідеєю самоорганізованої і саморегулювальної системи. Психосоматична адаптація, таким чином, має два аспекти: 1) аспект відбиття внутрішніх станів організму; 2) аспект активного впливу на ці стани.

Відповідно до *особистісного підходу* всі психосоматичні явища опосередковуються особистістю як сукупність “внутрішніх умов” (біологічно і соціально обумовлених якостей).

Дослідження адаптивних властивостей людини в екстремальних умовах. Зазначені дослідження містять аналіз впливу на адаптацію індивідуальних властивостей особистості.

Особливості життя, діяльності і станів людини в стресових умовах – предмет пильної уваги вітчизняних фахівців різного профілю. Вивчаються різні аспекти цієї проблеми. Загальним є те, що предметом дослідження стають адаптивні реакції людини (біохімічні, фізіологічні чи психічні) у відповідь на дію стресорів.

Можна виділити *два основних підходи до дослідження людини в стресових умовах у вітчизняній науці: медико-біологічний і психологічний.*

Медико-біологічний підхід орієнтований, передусім, на дослідження гомеостатичних механізмів адаптації людини в екстремальних умовах, фармакологічної терапії стресових порушень, збереженні фізичного здоров'я людини, критеріїв здоров'я тощо.

Особливе місце посідають психологічні дослідження людини в екстремальних, стресогенних умовах. Деякі розробки виконані в межах медико-психологічної і психіатричної парадигми. Вивчаються клінічні особливості психогенних розладів в екстремальних, життєнебезпечних індивідуально-психологічні властивості, що ускладнюють адаптацію. До них належить слабкість та інертність нервової системи, низький рівень інтелекту, висока тривожність, нейротизм. Водночас називаються властивості, що в адаптації виявляють себе “парадоксально”. Так, установлено, що успішно можуть адаптуватися особи з акцентуаціями характеру і слабкою нервовою системою.

Така розрізненість знань, вузька спеціальність підходів ускладнюють адекватне практичне вирішення проблеми адаптивного самоуправління і перешкоджають систематизації й інтеграції знань про адаптивні властивості й адаптивну саморегуляцію, що накопичені у граничних із психологією галузях науки.

Питання для самоперевірки і самоконтролю

1. Дайте визначення опорних понять з теми (“стрес”, “адаптивність”, “адаптивна саморегуляція”).
2. У якому співвідношенні знаходяться ці поняття?
3. Як розуміння вихователем механізмів та видів адаптивної саморегуляції може сприяти його розумінню адаптації дошкільників до ДНЗ?
4. Назвати види стресу.
5. Охарактеризувати причини стресу.
6. Які наслідки стресу (соматичні, фізіологічні, особистісні) для дитини дошкільного віку можуть бути найбільш відчутними?
7. Які з порушень адаптації, описані в міжнародній класифікації хвороб, можуть спостерігатися у дітей дошкільного віку?
8. Які з наукових шкіл, на Вашу думку, найбільш повно пояснюють сутність і наслідки несприятливої адаптації дошкільників до ДНЗ?

ТЕМА 1.2

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ДНЗ (2 год.)

1. Сутність соціальної адаптації дитини до ДНЗ.
2. Особливості адаптації дітей раннього віку: етапи, фактори ризику, супровід новоприбулих дітей.
3. Показники адаптованості дитини раннього віку. Емоційний портрет новоприбулої дитини.
4. Типи адаптації до ДНЗ.
5. Причини важкої адаптації до ДНЗ.
6. Умови забезпечення успішної адаптації. Практична допомога дитині в період адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурковська Т. Новачок у дитячому садку / Т. Гурковська // Дитячий садок. – 2008. – № 11.
2. Стреж Л. Сходинки адаптації дітей раннього віку / Л. Стреж // Психолог. шкільний світ. – 2009. – № 8.
3. Все про адаптацію, спецвипуск // Психолог. – 2004. – № 25–26, липень.
4. Блонський П. П. Педология : книга для преподавателей и студентов высших педагогических учебных заведений / П. П. Блонский ; под ред. В. А. Слостенина. – М. : Владос, 1999. – 288 с.
5. Ватутина Н. Д. Ребенок поступает в детский сад : [пособие для воспитателей детско го сада / Н. Д. Ватутина ; под ред. Л. И. Каплан]. – М. : Просвещение, 1983. – 80 с.
6. Жаровцева Т. Г. Адаптация детей дошкольного возраста к условиям общественного воспитания (на материале круглосуточной группы) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Жаровцева Т. Г. ; НИИ педагогики УССР. – К., 1991. – 161 с.
7. Захарова Н. М. Адаптація дітей до дитячого садка / Н. М. Захарова // Дошкільне виховання. – 2006. – № 4. – С. 8–11.
8. Социальная адаптация детей в дошкольных учреждениях / [под ред. Р. В. Тонковой-Ямпольской, Е. Шмидт-Кольмер, А. Атанасовой-Вуковой]. – М. : Медицина, 1980. – 231с.

1. СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ ДО ДНЗ

Для з'ясування суті питання розглянемо зміст його складових частин:

- *Що таке ДНЗ?*
- *Що таке соціальна адаптація?*

У Законі України про дошкільну освіту та у Положенні про дошкільний навчальний заклад *ДНЗ визначається як заклад суспільного виховання (державний чи приватний), метою функціонування якого є розв'язання*

основних завдань дошкільної освіти: забезпечення фізичного і психічного розвитку дитини дошкільного віку та підготовка її до навчання в школі.

Сьогодні існує широке коло ДНЗ: державні дитячі садки, приватні, різноманітні “центри” та “клуби раннього розвитку” тощо.

У кожного з цих закладів суспільного виховання є свої **переваги і недоліки**.

У державних дошкільних закладах недоліками є:

- доволі велика кількість дітей у групах;
- можливо, недостатнє або застаріле обладнання та ігрове облаштування групових приміщень.

Щодо кількості дітей у групах державних дитячих садків, то вона визначена наказом Міністерства освіти України №128 від 20.02.2002 р. і має становити у групах дітей до 3-х років – 15 осіб, від 3-х і старше – 20, проте часто в групі дітей віком до 3-х років за списком буває і 20, і 25 і більше осіб.

Причин перебільшення кількості дітей у групах декілька.

По-перше, це недостатня кількість дитячих садків взагалі і груп дітей раннього віку зокрема.

По-друге, настійливість батьків у прагненні віддати дитину саме в обраний дитячий садок. Зрозуміло, що черга у певний дошкільний навчальний заклад визначена його репутацією: якістю його роботи, професійністю педагогів і адміністрації (і у питанні прийому новачків також).

Переваги державного дитячого садка:

- система в роботі, послідовність у вихованні і розвитку малюків;
- кваліфікація та досвід педагогів (наразі вихователь без фахової освіти радше виняток, ніж правило, серед педагогів державних дитячих садків. Для таких закладів характерним є великий відсоток спеціалістів, які мають вищу фахову освіту). Нині в дошкільних закладах працюють люди, для яких виховання маленької людини, – це покликання;
- виважений режим дня та науково обґрунтована організація життя дітей;
- доступна оплата.

Серед переваг приватних дошкільних закладів є:

- відносно невелика кількість дітей у групах (5–10 осіб);
- яскраве, розмаїте та ультрасучасне оснащення та обладнання. Але це не завжди на користь дитині. Перенасичене предметне середовище, яке здебільшого не враховує вікових особливостей дитячої діяльності, потреб малюків так само шкідливе, як і збіднене, обмежене. В обох випадках воно не стимулює власної активності дитини. Данина моді часто також позбавляє іграшки саме розвивального ефекту.

Недоліками приватних садків є:

- *брак вільної діяльності дітей* – діяльності, обраної за власним бажанням дитини;
- *зазвичай пристосоване до навчально-виховної діяльності приміщення;*

- люди, які працюють педагогами, як правило, *не мають відповідної фахової освіти*, що продукує елементарне незнання і нехтування віковими особливостями психічного і фізичного розвитку дошкільників, неврахування закономірностей становлення психіки;

- такі садки *надають перевагу процесу навчання дітей* навіть у період раннього віку, щоб виправдати високу плату та “винятковість” закладу, нехтуючи **провідним видом діяльності**: в ранньому віці – предметною діяльністю, а в дошкільному – ігровою. **Провідна діяльність** – це тип діяльності, в якому розв’язуються суперечності віку, задовольняються потреби вікового розвитку та закладаються передумови становлення діяльності, що посяде провідне місце в наступному віковому періоді;

- такі дитячі садки зазвичай пропонують *широкий перелік дисциплін, що пропонуються для засвоєння дитиною незалежно від віку*:

- елементи математики (зазвичай має гучну назву “логіка”);
- навчання читання та письма;
- зображувальне мистецтво;
- хореографія;
- театральна майстерність;
- англійська мова тощо.

Чи доцільним є саме такий зміст дошкільної освіти?

По-перше, все це за змістом і організацією відірвано від дошкільної педагогіки та психології: наприклад, у садку є три вікові групи дітей. Отже, кожна з них має жити за своїм режимом, у своєму ритмі, враховуючи особливості працездатності нервової системи, стомлюваності дітей, стійкості і концентрації їх уваги, можливостей підтримання і збереження дитячого інтересу до пропонованої діяльності тощо.

По-друге, державний дитячий садок, можливо, не афішує (принаймні так агресивно) свою роботу, але виконує її, хоча всі ці розділи мають значно скромніші назви.

По-третьє, часто у приватних садках годують своїх вихованців здебільшого за рахунок коштів батьків.

По-четверте, велика оплата за послуги, не гарантує якості освітньо-виховних послуг, що надає такий приватний садочок.

Чи має переваги “**центр раннього розвитку**”, на думку Т.Гурковської, сказати важко, бо наразі ще невиявлені наслідки саме такого розвитку. Відомо, що затрати сил дитини: нервових, психічних, емоційних, фізичних на здобуття знань, значущість та потреба в яких саме для дитини другого чи третього року життя – велике питання. Адже відомо, що *знання ще не є показником розвитку дитини дошкільного віку, таким показником є вміння ними користуватися, застосовувати їх для вирішення практичних чи пізнавальних завдань* [1].

Визначальний недолік таких шкіл – брак спілкування між дітьми: прямого, щирого, безпосереднього, зі всіма віковими своєрідностями дитячих стосунків. Режим роботи таких закладів, як правило, унеможлиблює вільну діяльність дітей – діяльність, обрану малюком за його власним бажанням.

Зазвичай у приватних садочках працюють особи, які не здобули належної фахової освіти. А звідси елементарне незнання і нехтування віковими особливостями психологічного, психічного, фізичного і фізіологічного розвитку дошкільників, неврахування закономірностей у становленні психіки малюків. Наприклад, приватний заклад, який працює за авторською методикою, головним своїм завданням обрав вчити дітей читання, рахування та письма і приймає до своєї групи (за такої єдиної мети) дітей від одного року до п'яти. У такому разі виникає питання: чи знають працівники (організатори, менеджери, адміністратори, педагоги) принаймні про наявність і значення **“сензитивних періодів”** у розвитку дитини?

• **Сензитивний період** – період онтогенетичного розвитку, впродовж якого організм має підвищену чутливість до певного роду впливів і виявляється як фізіологічно, так і психологічно готовим до засвоєння нових форм поведінки і знань. Сензитивний період визначає межі оптимальних термінів становлення певних психічних функцій і форм діяльності, чим і визначає оптимальні терміни ефективного навчання. Передчасне навчання або таке, що розпочинається запізно, є неефективним, що несприятливо позначається на розвитку психіки. Окрім психофізіологічної готовності організму дитини, зокрема її ЦНС і ВНД, та особливої чутливості до педагогічних впливів (виховних, розвивальних, навчальних), сензитивні періоди характеризуються *відповідним спрямуванням дитячої діяльності*.

До **недоліків приватних дошкільних закладів** (садків, центрів чи клубів розвитку дітей (зазвичай раннього розвитку) потрібно віднести й те, що почасти вони заманюють і приваблюють батьків зарубіжними методиками і технологіями навчання малюків.

За оцінкою Т.Гурковської, дошкільні заклади, які за основу своєї освітньої діяльності беруть доробки іноземних дослідників (найпоширеніші з них – система М.Монтесорі, Вольдорфська школа (автор Р.Штайнер), підхід Г.Домана тощо), зазвичай некритично переносять зарубіжний досвід виховання і розвитку дітей раннього і дошкільного віку у вітчизняну ситуацію розвитку малюка, нехтуючи при цьому різницею культурних, національних, родинних, релігійних традицій і пріоритетів у вихованні малят у сім'ї. Нехтують і тією змістовою стороною системи, яка, власне, і викликала її появу. Приміром, дитячий лікар, дефектолог М.Монтесорі працювала над своєю системою у кінці ХІХ ст. і розробляла її для дітей з вадами розвитку. Застосовуючи свою систему, М.Монтесорі зуміла навчити розумово відсталих дітей читання, письма, лічби. Але чи є сенс застосовувати таку систему для навчання здорових дітей? Тим паче, що методика емоційно збіднена (*“Обличчя педагога має бути спокійним і незворушним”*), заганяє дитину дошкільного віку в жорсткі рамки навчального процесу, перешкоджає розвитку її уяви, фантазії і прагненню до творчості, виховуючи тим самим лише вузьких виконавців [1].

Система навчання дорослих людей, яка заснована на принципах Вальдорфської педагогіки, була розроблена близько ста років тому Р.Штайнером – прибічником філософії антропософії. Ця педагогічна

система повністю заперечує інші методики розвитку особистості, змушуючи своїх вихованців змінювати філософію і спосіб життя – повертаючись у побуті на ті сто років назад, зокрема, батькам буде запропоновано позбутися телевізора (до речі, не найгірша порада), іграшок, виготовлених за сучасними технологіями, одягу і меблів із штучних матеріалів. Дитину виховують в ізолюваному, штучно створеному, обмеженому довкіллі, відгородженому від реальності, до того ж надзвичайно релігійному.

Технологія Г. Домана є більш сучасною – середина ХХ ст., утім, була адресно розроблена для роботи з дітьми, які мають органічні ураження мозку. Застосовуючи методику Г. Домана, дорослі нашпиговують 1–2-річного малюка надзвичайною кількістю понять, з якими він ще не стикався. Так, після карток Г. Домана малюк відрізнятиме сосну від липи, але при цьому не знатиме, що сосна пахне хвоєю, а цвітіння липи поширює медовий аромат. Користі від цих знань замало, оскільки вони не підкріплені емоціями [1]

Безсумнівно, ці та інші системи й підходи до виховання і розвитку дошкільників мають свої позитивні аспекти і надбання і у такому частковому вигляді використовуються в роботі державних дошкільних закладів. Однак цілісне перенесення дидактичної системи з рідного для неї соціально-культурного ґрунту (італійського, німецького чи американського абощо) і часового періоду (бо наука не стоїть на місці, вона поглиблює і розширює свої уявлення про дитину, вікові та індивідуальні особливості її розвитку та виховання) у сьогодення української родини, яка виховує маленьку дитину, не завжди може бути доцільним, і правильним.

Визначення поняття соціальна адаптація ґрунтуватиметься на змісті понять адаптація та соціалізація.

Адаптація – пристосування будови і функцій організму, його органів і клітин до умов середовища, спрямоване на збереження рівноваги. Г. Сельє у своїй теорії стресу стверджував, що кожна адаптація є стресом для організму людини.

Соціалізація – процес набуття дитиною соціального досвіду, входження у певну соціальну групу, усвідомлення нею важливості, привабливості і корисності цього процесу (разом веселіше, цікавіше, простіше досягти результатів), оволодіння притаманними для групи нормами і правилами поведінки.

Соціальна адаптація – це процес пристосування індивіда до групових норм, соціальної групи та окремих індивідів, для якого характерними є специфічні адаптаційні процеси не тільки на рівні організму, але й на рівні індивіда та особистості завдяки відповідним механізмам рефлексії, емпатії, соціального зворотнього зв'язку тощо.

У дитячому садку зростаюча особистість устанавлює систематичні зв'язки з дорослими й однолітками за межами своєї сім'ї, залучається до різних видів діяльності, оволодіває системою цінностей.

Група дитячого садка має два основних джерела впливу – це вихователь і самі діти.

Вихователь виступає насамперед джерелом пізнавальної інформації для дитини, моральних вимог, турботи про неї, підтримки і підкріплення її дій та вчинків. Приходить на допомогу, виявляє радість або занепокоєння з приводу її досягнень чи невдач.

Дитяча група – важливий чинник соціалізації зростаючої особистості. Вплив однолітка на дитину не менш значущий за роль дорослого у становленні малюка. Відомо, що дошкільник по-різному реагує на одне й те ж зауваження і за змістом, і за інтонацією, залежно від того, хто його висловлює – дорослий чи одноліток. За оцінкою психологів, малюк зростає у двох площинах: майже вертикальній, де, з одного боку, перебуває недосяжний напівбог – Дорослий, і в горизонтальній площині, де, з іншого боку – він рівноправний партнер-одноліток. Дитячий садок незмінно впливає на самотійну активність дошкільника. Якщо сім'я опікується малюком, то дитячий садок значно більше довіряє йому, надає можливість виявляти власну ініціативу, незалежність, критичність.

Спілкування з дитиною вдома має низку особливостей. І найперше – це абсолютне розуміння батьками жестової мови дитини. Наразі дитина росте з абсолютною впевненістю, що її розуміють. Спілкування ж дитини з вихователями вимагає від неї висловлення своїх бажань, потреб, невдоволення, ставлення до предметів, подій та людей за допомогою слів. Тому постійне спілкування з вихователями і однолітками сприяє розвитку в неї мовлення – важливого засобу взаємодії, основи соціальної поведінки. Щоденно дитина має змогу удосконалювати власні вміння висловлюватися грамотно, чітко, зрозуміло, виразно, вправляється у вияві мовленнєвих і комунікативних здібностей, засвоює визнані в групі норми поведінки.

Отже, головна перевага дошкільного навчального закладу – це отримання дитиною можливості щоденно повноцінно вільно спілкуватися з однолітками. В іграх з дітьми свого віку закладаються основи взаємодії з людьми, розвиваються вміння діяти разом, розуміти інших, допомагати і співчувати їм.

Режим дня і дисципліна теж належать до переваг дитячого садка. Дитина, яка пройшла через дитячий садок, легше адаптується до шкільного навчання, більше пристосована до умов навчання в школі, зокрема таких:

- працювати в групі, тобто в одному темпі, заданому дорослим;
- працювати за інструкцією дорослого;
- прийняти узагальнене ім'я “діти” і реагувати на нього;
- вміти налагоджувати стосунки з однолітками і дорослими тощо.

Дошкільник, що йде до 1-го класу, оминаючи садок, частіше потерпає від зовнішньо заданих вимог до нього, його діяльності [1].

2. ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ. ЕТАПИ, ФАКТОРИ РИЗИКУ. СУПРОВІД НОВОПРИБУЛИХ ДІТЕЙ

Особливості адаптації дітей раннього віку

Адаптація або пристосування організму до нових умов включає широкий спектр індивідуальних реакцій, які залежать від психофізіологічних та індивідуальних особливостей дитини, сімейних стосунків та низки життєвих обставин.

Для малюка дитячий садок – це новий, ще невідомий простір, нове оточення і нові стосунки. Потрапивши сюди, дитина змушена до всього пристосовуватися. Для того, щоб сформувалися механізми саморегуляції, які дозволять малюку пристосуватися до нових умов, дитині потрібно відчувати себе захищеною.

Оптимальний час початку відвідування дитячого садку – початок нового навчального року, тобто у серпні-вересні. Чому?

По-перше, влітку майже всі діти оздоровлюються: проводять багато часу на свіжому повітрі в селі чи біля моря. Повітря, сонце, вода, фізична активність і вітаміни підвищують запас міцності дитячого організму, що дозволяє легше подолати майбутні випробування в період адаптації.

По-друге, у вересні ще досить тепло, багато овочів і фруктів. Час негожої погоди, мокрого взуття й осінніх застуд ще не настав, а отже є шанс, що малюк встигне пристосуватися до нового способу життя перед тим, як оточуючі почнуть хворіти. Тож в інтересах здоров'я дитини батькам варто планувати початок відвідування дитячого закладу саме на кінець серпня – початок вересня.

Існують різні думки з приводу того, в якому віці краще починати відвідувати ДНЗ. Аналіз досвіду роботи вихователів дає можливість стверджувати: *оптимальний вік початку відвідування дошкільником дитячого садка – 2–3 роки.*

Як правило, це пов'язане з тим, що діти, яким ще не виповнилося двох років, не вміють самостійно користуватися ложкою, одягатися, користуватися туалетом тощо. До того ж вони у дитсадку частіше хворіють, адже що молодша дитина, то слабша її імунна система. Окрім того, *науковці довели, що саме у віці 2–3-х років збільшується витривалість клітин кори головного мозку та здатність до концентрації нервового збудження.* Тому малюк у цьому віці вже може довше зосереджуватися на одному виді діяльності (завданні або грі) і менше стомлюється, готовий бути бадьорим і активним усі 6–7 годин, до й після денного сну. Доречно зазначити, що в малюка вже є потреба й можливість присвятити цей час спілкуванню не тільки з батьками, але й з іншими дорослими людьми або дітьми.

За спостереженнями психологів, найбільш критичний вік для адаптації – від 9–10 місяців до 1 року 6 місяців і від 3 до 3,5 років. Але можна впевнено стверджувати: ніхто не знає малюка краще за батьків. Якщо обставини дозволяють, батьки можуть віддавати в садочок дитину в будь-

якому віці, керуючись своєю інтуїцією та враховуючи індивідуальні особливості власної дитини.

Фактори ризику

Науковці і практики встановили, що середній термін адаптації дітей до ясел у нормі складає 7–10 днів.

За даними досліджень, **фактори ризику, що можуть ускладнювати період адаптації, це:**

1. Під час вагітності майбутньої мами: токсикоз, стресові ситуації, прийом ліків, вживання алкоголю, паління.

2. Після пологів:

- недоношеність чи переношеність дитини;
- велика маса тіла дитини під час народження (більше 4 кг);
- часті ГРЗ, рахіт, анемія, діатез дитини;
- затримка психічного розвитку;
- відсутність батька чи матері в сім'ї;
- перша або єдина дитина в сім'ї;
- конфліктні стосунки в сім'ї [2].

В.Мушинський до перерахованих факторів ризику відносить також:

- **вік дитини** (найважче адаптуються до нових умов діти у віці від 10–11 місяців до 2 років; після 2 років діти значно легше пристосовуються до нових умов життя);

- **стан здоров'я та рівень розвитку дитини** (здорова, добре розвинена дитина значно легше переносить труднощі соціальної адаптації);

- **індивідуальні особливості дитини** (значною мірою поведінка дитини залежить від типу нервової системи);

- **рівень натренованості адаптаційних механізмів** (діти, які до дитячого садка неодноразово перебували в різних умовах життя, легше звикають до дитячого закладу);

- **досвід спілкування з дорослими та ровесниками** (уміння позитивно ставитися до вимог дорослих та адекватно спілкуватися з іншими дітьми) [3].

Етапи адаптації

У процесі адаптації дитини до умов ДНЗ дослідники виокремлюють кілька основних етапів:

• **“Буря”** – комплекс зовнішніх впливів спричиняє бурхливу реакцію та сильне напруження дитячого організму. Підвищується збудливість, тривожність, можуть зростати агресивність, заглиблення в себе, часто спостерігаються поганий сон, апетит, настрій. Тривалість цього етапу – від 2–3 днів до 1–2 місяців;

• **“Буря затихає”** – період нестійкого стану, коли дитина шукає оптимальні варіанти реагування на впливи: намагається взаємодіяти з однопітками, стає більш активною, зацікавленою, врівноваженою. Тривалість цього етапу – від тижня до 2–3 місяців;

- **“Штіль”** – період відносного пристосування до нових умов. Дитина починає засвоювати нову інформацію, встановлювати контакти, виявляти під час занять ініціативу. При цьому суттєво зменшується захворюваність, поліпшуються сон, апетит, настрої. Сприятливий період для розвитку всіх психічних процесів. Тривалість цього етапу – від 2–3 тижнів до 6 місяців [2].

Н.Коцур також виділяє три періоди пристосування дітей до нових умов у дошкільному закладі:

1. Гострий період. У цей період спостерігаються суттєві негативні прояви у поведінці дитини: змінюється тривалість та інтенсивність сну, апетиту, мовної активності, спілкуванні з дорослими та ровесниками. Адаптаційний синдром характеризується блідністю шкіряних покривів, синюшністю навколо очей. Кисті рук і стоп холодні на дотик, підвищена сухість слизових оболонок, підвищена спрага. Може спостерігатися збільшення шийних, підщелепних лімфатичних вузлів. Ці симптоми, як правило, спостерігаються протягом 50-ти днів перебування у дошкільному закладі.

2. Підгострий період. У цей період дитина активно створює нове середовище та виробляє стереотип поведінки в нових умовах існування. Зрушення в системах організму, які мали місце у гострому періоді, поступово зменшуються. Найшвидше відновлюється апетит, потім емоційні стани. Значно повільніше мовна активність, спілкування з ровесниками та дорослими.

3. Період компенсації. В цей період нормалізуються параметри поведінки дитини [5].

Вказані етапи лежать в основі класифікації типів адаптації дошкільників до ДНЗ. Критеріями класифікації є терміни нормалізації поведінки, частота виникнення та тривалість простудних захворювань, темпи наростання маси тіла та росту дитини.

Супровід новоприбулих дітей

У технології супроводу новоприбулих дітей практики, як правило, враховують зазначені періоди адаптації, що дозволяє виокремити відповідні етапи супроводу дітей раннього віку до ДНЗ в період адаптації.

На першому етапі майже у всіх дітей спостерігаються ознаки нестабільності в емоційній сфері, психологічний дискомфорт. Мабуть, немає жодного малюка, який не страждав би через розлучення з рідними. Діти відмовляються від спілкування, іграшок, хворобливо реагують на розставання з батьками – плачуть, розлучаючись і зустрічаючись із ними. У групі поведуться неспокійно, часто вередують, постійно запитують про маму, просяться додому, можуть відмовлятися від їжі; буває так, що дитину нічим не можна заспокоїти. Заняття і групові ігри, організовані вихователем, дітей не цікавлять, вони не зауважують яскравих іграшок, які знаходяться у групі, віддаючи перевагу своїй улюбленій іграшці, принесеній із дому. До однолітків і вихователя ставляться байдуже або стороняться їх.

На другому етапі діти з безлічі незнайомих дорослих виділяють для себе вихователя. Вони починають реагувати на ласку і пропозиції погратися, звертаються до нього за допомогою і підтримкою, якщо виникають

труднощі у разі виконання режимних процедур або якщо щось не виходить. Малюки хочуть, щоб вихователь їх утішив, коли вони сумують за домівкою і за мамою: діти прагнуть постійного фізичного контакту, хочуть отримувати увагу й ласку, позитивну оцінку своєї діяльності, впевненість у тому, що батьки все-таки прийдуть. Дитина може постійно ходити за вихователем, який підбадьорює дитину, запевняє її, що мама обов'язково прийде, залучає малюка до своїх справ – просить допомогти прибрати іграшки або принести книжку, щоб почитати її з іншими дітьми. Як правило, діти охоче виконують такі прохання.

На третьому етапі діти починають користуватися іграшками, що є у групі, досліджувати незнайомі предмети й навколишнє оточення. Малюки активно привертають увагу вихователя, прагнуть залучити його до своєї діяльності, якщо виникають труднощі під час гри, звертаються за допомогою, відгукуються на пропозиції погратися разом. На даному етапі діти включаються у групові рухливі ігри й заняття.

На останньому етапі малюки починають цікавитися іншими дітьми, потребують спілкування з ними, прагнуть привернути до себе увагу товаришів, утримати її, посміхаються під час зустрічі з ровесниками, заглядають в очі, пропонують іграшки. Діти починають гратися з однолітками, емоційно висловлюються, кривляються, наслідуючи інших, отримуючи задоволення від таких забав. З'являються вибіркові симпатії до певних дітей. Малюки починають помічати смуток, радість інших дітей, емоційно співпереживають, якщо комусь боляче [2].

Зазначені періоди адаптації проходять усі, хто прийшов у дитячий садок, але тривалість етапів у кожного власна. Дитина швидко й безболісно може адаптуватися до ДНЗ, а може надовго зупинитися на певному етапі.

3. ПОКАЗНИКИ АДАПТОВАНOSTІ ДИТИНИ РАНЬОГО ВІКУ. ЕМОЦІЙНИЙ ПОРТРЕТ НОВОПРИБУЛОЇ ДИТИНИ

Л.Стреж на основі результатів власних досліджень окреслила та охарактеризувала наступні показники адаптованості дитини раннього віку до ДНЗ.

ПОКАЗНИКИ АДАПТОВАНOSTІ ДИТИНИ РАНЬОГО ВІКУ ДО ДНЗ:

- у дитини не спостерігається негативних емоцій (плачу, вередувань, негативних реакцій тощо);
- діяльність малюка відповідає віковим критеріям;
- дитина спокійно та природно переходить від одного стану до іншого (від неспання до сну і навпаки), від одного виду діяльності до іншого;
- у дитини гарний апетит, глибокий спокійний сон;
- малюк бере активну участь у всіх режимних процесах, позитивно ставиться до них [2].

ЕМОЦІЙНИЙ ПОРТРЕТ НОВОПРИБУЛОЇ ДИТИНИ

Малюк, який уперше прийшов у дитячий колектив, в усьому бачить приховану загрозу для свого існування. У дитини з'являється страх, звичайний супутник негативних емоцій та стресу. Малюк боїться неві-

домої обстановки, зустрічі з незнайомими дітьми, вихователями, а головне – того, що батьки забудуть про нього і не прийдуть увечері, щоб забрати додому.

На третьому році життя дитина зазвичай охоче контактує з людьми, самостійно вибираючи привід для контакту. Комунікабельність дитини – сприятливий ґрунт для успішного завершення адаптаційного процесу. Але в перші дні перебування в дитсадку деякі малюки втрачають цю властивість, увесь час проводячи лише наодинці. На зміну усамітненню приходить ініціативність у встановленні контакту з дорослими. Але ця ініціативність потрібна дитині тільки як вихід зі становища, коли малюк плаче, підбігає до виховательки (практичного психолога), хапає за руку, намагається тягнути до дверей, благає, щоб вона відвела його додому або зателефонувала мамі.

У новачків спостерігаються прояви емоцій – від пригніченого стану до яскраво вираженої депресії. Під час адаптаційного періоду дитина настільки вразлива, що в будь-який момент може заплакати, навіть якщо, на перший погляд, для цього немає жодних підстав. У перші дні відвідування ДНЗ у малюка, як правило, пригнічений стан, байдужість до всього: він сидить засмучений, занурений у себе, або навпаки – бігає, плаче, кличе маму.

Досить часто діти виявляють свої негативні емоції через сльози: від пхикання до постійного плачу та істерик. Але найчастіше спостерігається гіркий плач зранку, під час розлучення з батьками, який триває кілька хвилин. Потім усі негативні емоції у малюка відступають на другий план, їх витісняють позитивні переживання, дитина переключається, потрапляє під вплив цікавої інформації, нових іграшок тощо.

Часто можна спостерігати таке явище, коли новачок плаче, “за компанію” з ним може заплакати й дитина, яка вже давно пройшла адаптаційний період. Зазвичай, найдовше з усіх негативних емоцій у дитини залишається так зване пхикання: так вона прагне висловити протест під час розставання з батьками.

4. ТИПИ АДАПТАЦІЇ ДО ДНЗ

Проблема адаптації, її типів зокрема широко вивчається науковцями і практиками: В.Мушинським, Л.Стреж, Н.Маковецькою, Н.Коцур та іншими дослідниками.

Легка (фізіологічна, природна) адаптація – поведінка дитини нормалізується протягом 10–15 днів. Дитина впливається в новий колектив безболісно, їй там комфортно, вона не влаштовує істерик, коли йде в дитячий садок. Такі діти, як правило, рідко хворіють, хоча в період адаптації “зриви” все ж таки можливі.

За “легкої адаптації” негативний емоційний стан дитини триває недовго. У перші дні в неї погіршується апетит та сон, вона мляво грається з іншими дітьми. Але під час подальшого звикання до нових умов усе це

проходить протягом першого місяця перебування дитини в дитячому закладі.

Середня адаптація – поведінка дитини нормалізується протягом 15–30 днів. Малюк худне, хворіє, але не важко, без ускладнень; більш-менш терпимо переносить “походи” в дитячий садок, може інколи недовго поплакати. Як правило, у цей час захворювань уникнути не вдається.

За “**адаптації середньої важкості**” емоційний стан дитини нормалізується повільніше. Протягом першого місяця вона хворіє, як правило, на гострі респіраторні інфекції. Хвороба триває 7–10 днів і завершується без будь-яких ускладнень.

Важка патологічна адаптація – триває від 2 місяців і більше. У цей період у дитини спостерігаються погіршення апетиту, аж до повної відмови від їжі, порушення сну і сечовипускання, різкі перепади настрою, часті зриви й вередування. Крім того, малюк дуже часто хворіє (хвороба нерідко пов’язана з небажанням дитини йти в дитячий садок). Такі діти в колективі відчують себе невпевнено, майже ні з ким не граються.

За “**важкої адаптації**” емоційний стан дитини нормалізується досить повільно. Інколи цей процес триває кілька місяців. За цей період дитина або хворіє ще раз, часто зі значними ускладненнями, або виявляє стійкі порушення поведінки (намагається сховатися, кудись вийти, сидить та кличе маму тощо). У таких дітей спостерігається бурхлива **негативна емоційна реакція і негативне ставлення** до оточення дошкільного закладу в перші дні, згодом ця поведінка досить часто змінюється в’ялим, байдужим станом.

Легку адаптацію і певною мірою адаптацію середньої важкості можна вважати закономірною реакцією дитячого організму на змінені умови життя. Важка ж адаптація свідчить про надмірність психоемоційних навантажень на організм дитини і потребує відповідної уваги як із боку вихователя й батьків дитини, так і з боку практичного психолога.

Критерії адаптації, розроблені Інститутом педіатрії [3]

Лікарі розрізняють три ступені адаптації: легкий, середній і важкий. **Головними критеріями**, за якими охарактеризовані типи (ступені) адаптації, є **терміни нормалізації поведінки, частота і тривалість гострих захворювань, прояв невротичних реакцій**.

Легкий ступінь адаптації

За легкої адаптації впродовж місяця у дитини нормалізується поведінка за всіма переліченими показниками. Малюк починає спокійно чи радісно ставитися до дитячої групи. Настрій бадьорий, проявляє зацікавленість довколишнім, у поєднанні з незначним ранковим плачем. Апетит погіршується, проте не дуже і на кінець першого тижня досягає звичайного рівня, сон поновлюється протягом 10–15 днів.

Стосунки з близькими людьми за легкої адаптації у дитини не порушуються, малюк піддається ритуалам прощання, швидко відволікається, його цікавлять й інші дорослі, він доволі активний, але не збуджений.

Ставлення до дітей може бути як індіферентним, так і зацікавленим. Інтерес до навколишнього поновлюється впродовж 2–3 тижнів за участі дорослого.

Мова загальмовується, але дитина відгукується і виконує певні прохання чи вказівки дорослого. До кінця першого місяця поновлюється активне мовлення.

Зниження захисних сил організму значно не виражено і до кінця 2–3 тижня відновлюється. Захворювання не більше разу, тривалістю не більше десяти днів, без ускладнень. Ознак невротичних реакцій і змін у діяльності вегетативної нервової системи не простежується.

Середній ступінь адаптації

Під час адаптації середнього ступеня порушення в поведінці і загальному стані дитини виражені виразніше і триваліше. Сон нормалізується лише через 20–40 днів, якість сну теж незадовільна. Апетит поновлюється в такі самі строки. Настрій нестійкий упродовж всього місяця, значно знижується активність: малюк стає плаксивим, малорухливим, не намагається досліджувати нове оточення, не використовує набутих раніше побутових навичок. Мова або не використовується, або мовленнєва активність знижується. У грі дитина також не застосовує набутих навичок, гра ситуативна. Всі ці зміни тримаються протягом 5–6 тижнів. Ставлення дитини до близьких – емоційно-збуджене (плач, крик під час розлучення). Ставлення до дорослих вибіркове. Ставлення до дітей, як правило, байдуже, проте може бути й зацікавленим.

Захворюваність до двох разів, терміном не більше 12 днів, без ускладнень. Вага не змінюється або дещо знижується. З'являються ознаки невротичних реакцій: вибірковість у ставленні до дорослих і однолітків, спілкування лише за певних умов. Яскраво виражені зміни в діяльності вегетативної нервової системи: це можуть бути функціональні порушення випорожнень (травлення) блідість, пітливість, "тіні" під очима, "палаючі" щоки, можуть посилюватися прояви ексудативного діатезу. Особливо яскраво вони виражені перед початком захворювання, яке зазвичай має перебіг у формі гострої респіраторної інфекції.

Важкий ступінь адаптації

Особливу тривогу викликає стан важкої адаптації. Дитина починає тривалий час і важко хворіти, одне захворювання майже без перерви змінює інше, захисні сили організму підірвані і вже не виконують своєї ролі – не запобігають численним інфекційним захворюванням, з якими постійно доводиться стикатися малюку. Це несприятливо позначається на його фізичному і психічному розвитку.

Інша форма перебігу важкої адаптації: неадекватна поведінка дитини настільки виражена, що межує з невротичним станом. Дитина погано засинає, сон короткий, скрикує, плаче уві сні, прокидається зі сльозами. Сон чутливий, короткий. Апетит погіршується сильно і надовго, у дитини може виникнути стійка відмова від їжі або невротична блювота за спроби її

нагодувати, можуть виникати функціональні порушення випорожнень, безконтрольні випорожнення.

Під час періоду неспання дитина пригнічена, не цікавиться оточенням. Ставлення до дітей відчужене, однолітків уникає або проявляє агресію. Ставлення до близьких емоційно-збуджене, позбавлене практичної взаємодії. Не реагує на запрошення взяти участь у будь-чому. Мовою не користується або простежується затримка мовленнєвого розвитку на значний період. Немає настрою, дитина тривалий час плаче, напружено стискає у кулачку носову хустинку чи домашню іграшку. Нам, дорослим, важко усвідомити ступінь її страждань.

Дитина, яка бурхливо виражає свій протест проти нових умов криком, голосним плачем, вередуванням, чіпляється за маму, падає в сльозах на підлогу, незручна і бентежлива для батьків і вихователів, проте викликає менше хвилювань у дитячих психологів і психіатрів, ніж дитина, яка ціпеніє, стає байдужою до того, що з нею відбувається, до їжі, мокрих штанців, навіть холоду. Така апатія є типовим проявом дитячої депресії. Страждає загальний стан організму: простежується втрата ваги, немає захисту від інфекцій, можуть з'являтися ознаки нейродерміту абощо. Покращення стану відбувається вкрай повільно, впродовж кількох місяців.

Крім того, важкий ступінь адаптації може проявлятися в таких варіантах:

- нервово-психічний розвиток відстає на 1–2 квартали, респіраторні захворювання – понад трьох разів, тривалістю більше 10 днів, дитина не росте і не додає у вазі протягом 1–2 кварталів;
- діти старші трьох років, які часто хворіють, з сімей, для яких характерна гіперопіка, де дитина займає центральне місце, поведінкові реакції нормалізуються близько 3–4 місяців перебування в дитячому садку, нервово-психічний розвиток затримується на 2–3 квартали (від вихідного), загальмовують ріст і додання у вазі.

Невротичні реакції: блювота, пристрасть до особистих речей, наявність страхів, некерована поведінка, прагнення сховатися від дорослих, істеричні реакції, тремор підборіддя, пальчиків.

5. ПРИЧИНИ ВАЖКОЇ АДАПТАЦІЇ ДО ДНЗ

Причини важкої адаптації

Причинами важкої адаптації до умов дошкільного закладу, на думку Л.Стреж, можуть бути:

1. *Несформованість позитивного налаштування на відвідування дошкільного закладу* (буває, що діти взагалі нічого не знають про життя в дитячому садку, про те, що там на них чекає). Для того, щоб негативні емоції не стали перешкодою для дитини в період адаптації, важливо сформуванати в неї позитивне очікування щодо майбутніх змін. Досить часто батьки співчутливо ставляться до того, що малюк має йти у дитсадок. Унаслідок такого ставлення дитина починає страждати, капризувати,

відмовляється відвідувати ДНЗ. А інколи батьки навіть залякують дитину дитячим закладом. Важливо зазначити, що період адаптації важкий не тільки для дитини, а й для вихователя, тому батьки мають позитивно налаштувати малюка на зустріч із вихователем.

2. Несформованість навичок самообслуговування. Інколи намагаючись заощадити час, батьки поспішають власноруч нагодувати, одягнути дитину, гальмуючи таким чином формування в дитини самостійності, практичних умінь і навичок. Такі діти, потрапляючи до закладу, почувають себе безпорадними та самотніми – вони не можуть самостійно одягатися, користуватися туалетом.

Недостатня сформованість комунікативних навичок. Значних труднощів у період адаптації зазнають діти, які до відвідування дитячого садка мало спілкувалися з однолітками. У деяких випадках батьки свідомо обмежують спілкування своєї дитини з ровесниками. Унаслідок цього з'являється недовіра до інших, конфліктність, невміння попросити, невміння зачекати.

Кардинально відмінний у часі та послідовності режим удома і в садочку. Адаптація дітей до дошкільного закладу завжди була й лишається найбільш складним періодом як для дитини та її батьків, так і для педагогів дошкільного закладу. Врахування специфіки адаптаційного періоду допоможе не лише знайти правильний підхід до малюка, а й закласти передумови для його успішної соціалізації в новому колективі. Адже характер пережитих емоційних станів у ранньому віці впливає на успіхи й невдачі не тільки найближчого періоду шкільного життя, а й дорослого життя в майбутньому, оскільки емоційна пам'ять фіксує позитивний чи негативний досвід у тих уявленнях, образах та цінностях, що визначають стосунки дитини зі світом [2].

В.Мушинський, погоджуючись з перерахованими причинами важкої адаптації, додає наступні:

1. Несформованість предметно-практичної діяльності в дитини

Несформованість у дитини практичної взаємодії з близькими людьми негативно впливає також на взаємостосунки з іншими дорослими, передусім із вихователем. Вихователь у дитячому закладі пропонує дитині діловий стиль спілкування, який відрізняється від емоційного, звичного для дитини в сім'ї. Діти, батьки яких мало уваги приділяли розвитку ситуативно-ділового спілкування (воно передбачає сумісні практичні дії з предметами), не вміють гратися іграшками, часто згадують про батьків, не вміють активно долучатися до колективних ігор, довго адаптуються до умов дитячого закладу.

2. Несформованість продуктивних форм спілкування з ровесниками

Значних труднощів у період адаптації зазнають діти, які до відвідування дитячого садка мало спілкувалися з ровесниками. У деяких випадках батьки свідомо обмежують спілкування своєї дитини з однолітками з метою її безпеки – щоб запобігти можливим інфекційним захворюванням, ушкодженням, конфліктам, щоб дитина не спілкувалася з "поганими" дітьми

тощо. Починаючи відвідувати дитячий садок, така дитина насторожено та з недовірою ставиться до інших дітей, часто конфліктує з ними, ні з ким не ділиться своїми іграшками, забирає іграшки в інших, тому що не вміє попросити; якщо іграшка одна, вона не може зачекати, поки інший пограється нею.

3. Затримка формування емоційних зв'язків між дитиною та вихователем

Відомо, що *головна роль у період звикання дитини до нових мікросоціальних умов життя відводиться вихователю*. На успішність адаптації впливають його інтенсивні педагогічні впливи з достатньо виразною емоційною забарвленістю. У випадках, коли емоційний контакт між дитиною та вихователем не встановлюється, виникає *“важка адаптація”*. Її причинами можуть бути: незнання вихователем індивідуально-психологічних особливостей дитини, намагання вихователя якнайшвидше адаптувати дитину до нового оточення, вихователю авторитарний, вимогливий та суворий, рідко усміхається та жартує, карає за будь-які порушення. Під час спілкування з таким вихователем дитина постійно напружена, боїться помилитися, не впевнена у своїх можливостях, замикається в собі, відмовляється виконувати вимоги і навіть відвідувати дитячий садок [3].

6. УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ. ПРАКТИЧНА ДОПОМОГА ДИТИНІ В ПЕРІОД АДАПТАЦІЇ

Умови успішної адаптації

Щоб перший день відвідування дитячого садка пройшов успішно, необхідно:

1. Батькам не хвилюватися й не демонструвати свою тривогу напередодні відвідування ДНЗ, адже тривога і неспокій батьків передається дітям. Відвідувати ДНЗ лише за умови, що малюк не хворіє.

2. Батькам розповісти вихователю про індивідуальні особливості дитини, що їй подобається, що ні, які вміння і навички сформовані, якої допомоги потребує дитина.

3. Педагогам важливо знати про методи заохочення і покарання, які використовуються в сім'ї. Особливо важко переносять діти розлучення з батьками, якщо їх приводять до ДНЗ на повний день: з 8 години ранку і залишають до вечора. У перші дні відвідування дитсадка батьки не повинні залишати дитину одну, необхідно побути з нею деякий час.

4. Доцільно у перші дні приводити дитину тільки на прогулянку, де умови нагадують домашні, тут дитині легко зорієнтуватися, простіше познайомитися з вихователем та іншими дітьми.

5. Звиканню до нових умов сприяє можливість “інтимізувати” обстановку, принести з собою свої іграшки. Улюблена іграшка захопить увагу дитини і допоможе їй відволіктися від розлучення із близькими. Педагоги і батьки мають умовити дитину залишити іграшку переночувати в садку і на ранок знову з нею зустрітися. Нехай іграшка ходить у ДНЗ разом із малюком щодня і знайомиться там з іншими дітьми. Батькам слід дізна-

тися, що з іграшкою відбувалося у дитячому садку, хто з нею дружив, хто кривдив, чи не було їй сумно. Таким чином, батьки дізнаються багато про перебіг адаптації малюка.

6. Батькам слід увесь час пояснювати малюку, що він для них залишився, як і раніше, дорогим і улюбленим.

Перший тиждень перебування дитини в яслах проходить дуже емоційно, тому дорослим, тим, хто оточує дитину вдома та у дитсадку, потрібно запастися терпінням. Найчастіше у такій ситуації батькам здається, що поведінка дитини раптово міняється – малюк стає вередливим, вечорами можуть бути несподівані істерики із приводу і безпідставні, скандали, що супроводжуються криком, плачем, киданням предметів і качанням на підлозі. Деякі батьки можуть хвилюватися, побачивши таку різку зміну в поведінці дитини, і звинувачувати в цьому дошкільний заклад. Але причини в тому, що адаптація малюка до дитсадка – це великий стрес для дитини, її нерви напружені, тому потрібна розрядка. Крім того, в оточенні сторонніх дитина часто стримує негативні емоції, тому виливаються вони у присутності батьків лише ввечері вдома.

Як допомогти дитині адаптуватися до ДНЗ?

1. Створити спокійний, безконфліктний клімат у сім'ї, берегти ослаблену нервову систему малюка. У ДНЗ і вдома не збільшувати, а зменшувати навантаження, на якийсь час припинити походи в цирк, театр, у гості. Скоротити перегляд телепрограм, агресивних мультфільмів і телефільмів.

2. Не реагувати на витівки малюка і не карати за капризування.

3. Батькам не залишати дитину в дитячому садку на цілий день! Перший тиждень – на 2–3 години, потім час необхідно поступово збільшувати до 5–6 годин.

4. Батькам слід гратися з дитиною, використовуючи домашні іграшки, у гру “Дитячий садок”, де одна з іграшок буде дитиною. Простеживши, що “робить” ця іграшка, що говорить, допомогти дитині знайти іграшці друзів. Вирішенню проблем дитини сприятиме орієнтування гри на позитивні результати.

5. Із самого початку батькам слід допомогти дитині легко увійти до дитячого садка. Адже вона вперше в житті розлучається з домівкою, з батьками, віддаляється від них, хоч і на кілька годин.

6. У перші дні відвідування садка батьки не повинні залишати дитину одну одразу, краще, щоб малюк сам відпустив маму або тата. Розлучаючись, батькам варто пообіцяти, що вони неодмінно повернуться за малюком. Мамі й татові потрібно постійно говорити дитині, що вони її люблять.

7. Коли зранку батьки приводять малюка у ДНЗ, вихователі мають допомогти їм попрощатися з дитиною легко і швидко. Звичайно, батьки турбуються про те, як буде їхньому малюку в дитсадку, але довгі прощання зі стурбованим виразом обличчя стривожать дитину, і вона довго не відпускати тата чи маму.

8. Необхідно й у вихідні дні дотримуватися такого режиму дня, як і в дитячому садку!

9. Не можна “кутати” дитину, одягати її слід відповідно до температури у приміщенні дитячого садка.

10. Якщо малюк важко розлучається з матір'ю, то бажано перші кілька тижнів доручити відводити дитину в дитячий садок батькові.

11. Батьки не повинні допускати перерви у відвідуванні дитини садка – тиждень удома не тільки не допоможе малюкові адаптуватися, але й продемонструє йому, що є інший варіант, якого можна всіма силами добитися, це може перерости у серйозні нервові захворювання і розлади. У деяких випадках потрібна консультація фахівця, а якщо малюк не адаптується до нових умов протягом року, можливо, краще припинити відвідувати дитячий садок. Навіть у цьому випадку необхідно ретельно стежити за станом дитини, щоб пізніше, коли прийде час іти до школи, не було подібних проблем.

Питання для самоперевірки і самоконтролю

1. Пояснити сутність поняття “соціальна адаптація до ДНЗ”.
2. Назвати відмінності у функціонуванні державних і приватних ДНЗ.
3. Охарактеризувати переваги і недоліки приватних дошкільних закладів та їх вплив на протікання адаптації дитини в ДНЗ.
4. Охарактеризувати переваги і недоліки державних дошкільних закладів та їх вплив на протікання адаптації дитини в ДНЗ.
5. Перерахувати особливості адаптації дітей раннього віку.
6. Назвати фактори, що можуть ускладнювати адаптацію.
7. Охарактеризувати етапи адаптації дитини до ДНЗ.
8. Пояснити технологію супроводу новоприбулих дітей (прокоментувати етапи супроводу).
9. Назвати показники адаптованості дитини та охарактеризувати типи адаптації дошкільників до ДНЗ.
10. Проаналізувати емоційний портрет новоприбулої дитини.
11. Охарактеризувати причини важкої адаптації дитини до ДНЗ.
12. Назвати види дезадаптації дошкільників.
13. Перерахувати умови успішної адаптації до садочка.

ТЕМА 1.3

ПІДГОТОВКА ДИТИНИ ДО ВСТУПУ В ДИТЯЧИЙ САДОК ЯК УМОВА ЇЇ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ ДО ДНЗ (2 год.)

1. Суть та структура готовності дошкільника до вступу до ДНЗ.
2. Критерії та ознаки сформованості готовності дитини до вступу до дошкільного закладу та прогнозування адаптаційного періоду.
3. Роль попередньої діагностичної та профілактичної роботи педагогічного колективу у формуванні готовності дошкільників до ДНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурковська Т. Новачок у дитячому садку / Т. Гурковська // Дитячий садок. – 2008. – № 11.
2. Стреж Л. Сходинки адаптації дітей раннього віку / Л. Стреж // Психолог. шкільний світ. – 2009. – № 8.
3. Все про адаптацію, спецвипуск // Психолог. – 2004. – № 25–26, липень.
4. Маценко Ж. Незабаром у дитячий садок: особливості психолого-педагогічного підходу до дітей, що вступають до дошкільного закладу / Ж. Масенко // Психолог. – 2003. – № 17.
5. Зажирина М. Чего не стоит делать родителям, но что они всё равно делают / М. Зажирина. – М. : Генезис, 2009. – С. 212–237.
6. Богуцька Т.О. Психофізіологічна готовність дошкільників до навчання у школі : дис. ... канд біол. наук : спец. 03.00.13 / Кам'янець-Подільський держ. пед. ун-т ; Богуцька Т. О. – Кам'янець-Подільський, 1998. – 139 с.
7. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід) / О. Л. Кононко. – К. : Стилос, 2000. – 336 с.
8. Фельдштейн Д. И. Детство как социально-психологический феномен и особое состояние развития / Д. И. Фельдштейн // Вопросы психологии. – 1998. – № 1. – С. 3–19.

1. СУТЬ ТА СТРУКТУРА ГОТОВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА ДО ВСТУПУ ДО ДНЗ

Готовність – це перша фундаментальна умова успішного виконання будь-якої діяльності. Більшість вітчизняних психологів трактують готовність як особливий або короткочасний психологічний стан. Звичайна готовність часто буває у людини, коли вона приступає до звичайної праці, до якої в даний час не висуваються високі вимоги. Стан підвищеної готовності викликається новизною і творчим характером праці, особливим стимулюванням, гарним фізичним самопочуттям. Знижена готовність може викликатись інтенсивною та не контролюючою емоційністю особистості і проявлятися у відволіканні, незібраності, помилкових діях.

Психологи вважають, що основними компонентами стану готовності є: емоційний, інтелектуальний, руховий. Найбільш фіксуєчим з них є емоційний компонент. Інтелектуальний компонент готовності виражається в ступені усвідомленості наступної роботи, зосередженості на ній. Третій компонент стану готовності проявляється в характері відтворюючих рухів, їх швидкості, чіткості, точності. Достатня розвиненість і вираженість цих компонентів і їх цілісність – це показник високого рівня готовності. Недостатня розвиненість і вираженість їх свідчить про неготовність, незавершеність формування готовності, про її середній або низький рівень.

Проблемою готовності дошкільників до ДНЗ займалися такі науковці та практики: Н.Аскаріна, Ж.Маценко, Т.Гурковська, Л.Стреж та ін.

Підготовка дитини до дитячого садка – одне з найважливіших завдань навчання і виховання дітей раннього віку, результативність якого залежить у першу чергу від батьків дитини.

Ж.Маценко вважає, що готовність дитини до вступу до ДНЗ – це складний процес, що має свою структуру: фізіологічну, соціальну та психологічну готовність.

Фізіологічна готовність передбачає зміни діяльності функціональних систем дихальної, травної, серцево-судинної, спрямованих на пристосування до умов навколишнього середовища.

Психологічна готовність є цілісним станом психіки дитини, що забезпечує успішне прийняття нею системи вимог дитячого садка і вихователя, успішне оволодіння новою для неї діяльністю та новими соціальними ролями.

Соціальна готовність – уміння встановити контакт з іншими дітьми та дорослими, здатність оволодівати новими засобами і новими стереотипами поведінки.

Позитивні комунікативні стосунки, активність дитини в ігровій діяльності та на заняттях за умови загального позитивного її ставлення до садочка, вихователя, однолітків засвідчують достатній рівень розвитку всіх сфер її особистості: інтелектуальної, вольової та соціальної.

Низька психологічна готовність до вступу до ДНЗ виражається в тому, що дитина не в змозі досить ефективно керувати своєю поведінкою та пізнавальними процесами для успішної діяльності на заняттях й активності в грі [4].

Підготовка дитини до вступу в ДНЗ

Прихід у дитячий садок – перший серйозний етап соціального життя дитини. До цього вона спілкувалася переважно із членами родини, сусідами або з тими, кого дорослі запрошували додому. Практика засвідчує, що цілеспрямована підготовка дітей до дошкільного закладу допомагає попередити виникнення труднощів адаптації.

Основною складовою успішної адаптації є забезпечення своєчасної психологічної підготовки батьків та дітей ще до моменту відвідування дитячого закладу. З метою профілактики дезадаптації педагогу групи, яку в майбутньому буде відвідувати дитина, або практичному психологу важливо

відвідати родину майбутнього вихованця й познайомитися з дитиною та умовами сімейного виховання.

Готовність малюка до відвідування садка – поняття багатопланове, а не просто вік, навички й уміння. Для успішної адаптації дитина має досягти певної стадії розвитку – фізичного, розумового й соціального.

Більшість дітей вступають до дитячого садка чи ясел у віці від 1,5 до 3-х років. Але у будь-якому віці – це різка зміна звичного способу життя, початок нового періоду. Далеко не всі діти легко сприймають цю зміну. Навіть для найспокійніших, урівноважених, здорових дітей, період адаптації до нових умов викликає значні труднощі, не кажучи вже про більш слабких та непристосованих малюків.

Приблизно за місяць, а то й раніше, перед відвідуванням ДНЗ батькам можна порекомендувати починати готувати дитину морально – розповідати про те, що таке дитячий садок, хто туди ходить, що там відбувається. Бажано якомога частіше гратися біля садочка, щоб малюк звикав до території. Проте важливо не поспішати та не прискорювати події – не варто дуже часто акцентувати увагу на майбутній події, це може викликати у дитини страх і невпевненість у власних силах.

Чимало проблем, що виникають у дитини в період адаптації, можна попередити завдяки попередній профілактичній роботі з батьками. І її варто розпочинати задовго до приходу малюка в садочок. Доцільно провести бесіду з татом і мамою вже під час оформлення ними документів дитини для перебування в дошкільній установі. Слід роз'яснити батькам загальні особливості перебігу адаптаційного періоду, його тривалості, а головне, стресогенного впливу на дитину, вірогідності порушень поведінки та погіршення стану здоров'я, та надати інформацію про те, що вони особисто можуть зробити для того, щоб цей період пройшов для їхньої дитини якомога легше.

Якщо малюка заздалегідь привчили до режиму дня, що чекає на нього в дошкільному закладі, якщо він уміє проситися в туалет, вміє гратися з іграшками, цікавиться ними, здатен хоча б на короткотривалий контакт з іншими дітьми, не боїться їх, з довірою ставиться до вихователя, то більшості проблем, пов'язаних з адаптацією, у нього не виникне.

Важливо, щоб батьки усвідомлюючи майбутні зміни, турбувалися про емоційний стан, який переживатиме син чи донька, залишившись без рідних, розуміли, що дитина почуватиметься впевнено, якщо вона доволі самостійна, може певною мірою обслужити себе й не відчувати себе залежною від чужих дорослих.

Рекомендації батькам із підготовки до вступу малюка у дитячий садок:

1. Готувати дитину до спілкування з іншими дітьми й дорослими: відвідувати з малюками дитячі парки і майданчики, привчати до гри з дітьми на майданчиках.

2. Ходити із малюком на свята, на дні народження друзів, спостерігати, як він поводить себе: соромиться, усамітнюється, конфліктує, б'ється чи легко

знаходить спільну мову, контактує з однолітками, тягнеться до спілкування, розкутий.

3. Дізнаватися, який розпорядок дня у групі, і намагатися наблизити режим дитини вдома до розпорядку дня у групі.

4. Обговорювати у сім'ї з дитиною, що позитивного є в дитячому садку (нові товариші, багато іграшок тощо). Важливо, щоб малюк не боявся, – тоді йому легше звикати. У жодному випадку не погрожувати дитячим садком як покаранням за дитячі огріхи, а також за його неслухняність.

5. Дізнаватися, чи ходять у цей садок діти ваших сусідів або знайомих. Адаптація пройде легше, якщо у групі в дитини є знайомі ровесники, з якими вона раніше гралася вдома або на вулиці у дворі.

6. Відвідувати дитячий садок у той час, коли діти на прогулянці з тим, щоб познайомити свого малюка з вихователькою й дітьми.

7. Готувати свою дитину до тимчасового розлучення з вами, давати їй зрозуміти, що це неминуче тільки тому, що вона вже велика. Налаштовувати дитину на мажорний лад.

8. Говорити малюку, що це дуже гарно, що він доріс до дитсадка і став таким дорослим та самостійним.

9. Не віддавати дитину в ДНЗ у розпалі кризи трьох років.

10. Не обговорювати при малюкові проблем, пов'язаних із дитячим садком.

Як батькам визначити готовність власної дитини до вступу у дитячий садок:

1. Вдома дитина стала нудьгувати, не може знайти собі заняття. Можливо, дитині час відкривати щось нове, цікаве, незнайоме.

2. На прогулянці малюк сам підходить до дітей на майданчику, намагається вступити в контакт. Він не просто віднімає іграшку у свого "колеги", а "улагоджує" конфлікт словами: "Це моє!".

3. Маля здатне кілька годин на день перебувати без мами.

4. Дитина може розбірливо сказати про свої потреби.

5. Малюк уже досить спритний, уміє самостійно їсти й пережовувати, миє руки й умивається, одягає і скидає з себе основні предмети одягу.

Нові умови можуть стати для малюка надто сильним подразником, скувати його самостійність та ініціативу. Батькам слід говорити про вступ до дитячого садка як про подію радісну й очікувану, демонструючи малюкові впевненість і віру в добрий перебіг подій. Адже діти переймаються настроєм батьків, і надалі емоційний стан малюка визначатиме хід усього перебування протягом дня у дитсадку.

Таким чином, ***готовність малюка до вступу до садка – демонструє рівень досягнення певної стадії його розвитку – фізичного, розумового й соціального.***

На її основі можна прогнозувати успішність адаптації до закладу суспільного виховання. Тож **складовими готовності до вступу дитини до ДНЗ є достатній розвиток фізичного, розумового та соціального розвитку дошкільника.**

2. КРИТЕРІЇ Й ОЗНАКИ СФОРМОВАНOSTІ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО ВСТУПУ ДО ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ АДАПТАЦІЙНОГО ПЕРІОДУ

Науковці вважають, що третина дітей, які почали відвідувати дошкільний заклад, успішно адаптовуються до умов суспільного виховання. Більшість дітей стикаються з різноманітними складнощами адаптаційного періоду. Відомо, що успіх адаптації залежить від низки факторів, основою яких є психологічна готовність дитини до відвідування закладу суспільного виховання. Стрижнем такої готовності, на думку М.Зажигіної, є здатність дитини до розширення звичного кола сімейного спілкування за рахунок стосунків з іншими дітьми та дорослими. Тому перехід дошкільника на новий рівень стосунків з найближчим оточенням складає основний зміст кризових процесів у період адаптації до ДНЗ.

Проте практичний досвід засвідчує поширену серед батьків тенденцію початку відвідування власними дітьми ДНЗ, пов'язану з власними інтересами (роботою, сімейними та особистісними проблемами тощо), що, як правило, ніяк не відображає вікових та індивідуальних особливостей дошкільника. Саме тому, *типовою помилкою батьків є передчасний, не підкріплений відповідно сформованою психологічною готовністю початок відвідування садочка*. В таких випадках адаптація до дошкільного закладу проходить складно, з проблемами для батьків та самої дитини.

Л.Стреж виділяє наступні **критерії вивчення сформованості у дитини дошкільного віку психологічної готовності до ДНЗ:**

- вік;
- стан здоров'я;
- рівень психофізичного розвитку;
- характеристика нервової системи;
- вміння спілкуватися з дорослими й однолітками;
- сформованість ігрової діяльності;
- наближеність домашнього режиму до режиму дитячого садка [2].

М.Зажигіна виділяє такі *ознаки психологічної готовності дитини до дошкільного закладу:*

1. Стійкий інтерес дитини до гри та готовність до взаємодії з іншими дітьми під час її проведення.

2. Готовність дитини до спілкування з іншими дорослими окрім близьких родичів.

3. Спокійна реакція на розлучення з мамою.

4. Відсутність стійких негативних емоцій і переживань дитини, в першу чергу, страхів і тривожності, як реакцій на нові ситуації та незнайоме оточення.

5. Чітко виражене бажання дитини ходити у садочок (стверджувальна відповідь на відповідне запитання) [5].

ПРОГНОЗУВАННЯ ПЕРЕБІГУ АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ ДО УМОВ ДНЗ

До вступу в ДНЗ дитина проходить ряд медичних обстежень, тому прогноз щодо адаптації дитини до дошкільного закладу робить лікар-педіатр. У разі прогнозування перебігу адаптації педіатри враховують період, коли звикання дітей до нових умов *особливо утруднене* (з 11 місяців до 2 років).

Ознаки складної адаптації дітей раннього віку:

- вік дитини від 9 до 18 місяців;
- відставання дитини у нервово-психічному розвитку;
- рахіт 2–3-го ступеня;
- наявність хронічних захворювань;
- невідповідність домашнього та ясельного режимів;
- низький культурний та освітній рівень родини;
- зловживання батьків алкоголем;
- конфліктні взаємини між батьками.

У наявності в дитини чотирьох і більше факторів ризику (особливо з першої половини переліку) найбільш імовірний несприятливий хід адаптації.

Поряд із медичним проводиться психолого-педагогічний прогноз, який здійснює практичний психолог за два тижні до відвідування дитячого закладу або в перші дні відвідування дитиною ДНЗ через анкетування батьків.

Прогнозування адаптації дитини

Легка адаптація дитини

1. Спокійно заходить у незнайоме приміщення, уважно оглядається. Дивиться в очі незнайомому дорослому, коли той до неї звертається. Мова добре розвинена.

2. Вступає в контакт за своєю ініціативою, може попросити про допомогу. Уміє самостійно бавитися, здатна тривалий час утримувати увагу на одній іграшці.

3. Настрій бадьорий або спокійний, емоції легко розпізнаються.

4. Дотримується встановлених правил поведінки, адекватно реагує на зауваження і схвалення.

Легка адаптація батьків

1. Довіряють своєму малюку, не контролюють його щохвилини, не опікають, не вказують, що йому потрібно робити.

2. Добре відчують його настрій, підтримують у разі потреби.

3. Впевнені в собі, відстоюють свої погляди.

4. Проявляють у спілкуванні ініціативу та самостійність.

Середній ступінь адаптації дитини

1. Вступає в контакт, спостерігаючи за привабливими діями педагога або через тактильні відчуття. Напруження спадає і дитина може вступити в контакт за своєю ініціативою, розгорнути ігрові дії в межах вікової компетентності.

2. Мова розвинена в межах вікової норми або нижче чи вище норми. На зауваження й заохочення реагує адекватно, може порушувати правила і норми поведінки.

Середній ступінь адаптації батьків

1. Не завжди довіряють дитині, намагаються її дисциплінувати, роблять зауваження: “Не бери без дозволу. Не розкидай іграшки. Поводься добре” тощо.

2. Батьки рідко перебувають у контакті з дитиною. Зі спеціалістами вони можуть бути відверті або триматися на певній дистанції. Як правило, поради і рекомендації сприймають, ставлять багато запитань, уникають висловлювання своєї точки зору.

Важка адаптація дитини

1. Контакт удається встановити через батьків. Малюк переходить від однієї іграшки до іншої, ні на чому не затримуючись, не може розгорнути ігрові дії, здається схвильованим, замкнутим.

2. Про розвиток мови можна дізнатися лише зі слів батьків. Зауваження або похвала фахівця залишають малюка байдужим або він лякається і біжить до батьків. Під час першої зустрічі не вдається встановити контакт.

Важка адаптація батьків

1. Батьки ігнорують потреби дитини або опікають її в усьому.

2. Частіше це тривожні батьки, які сприймають зустріч із педагогом як екзамен.

3. Потребують додаткової консультації.

4. Емоційно співзалежні з малюком, сумніваються в тому, що він зможе освоїтися в дитячому садку.

5. Часто авторитарні, вступають у конкуренцію з фахівцем, демонструють свою компетенцію в усіх питаннях.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ДИТИНОЮ ПІД ЧАС АДАПТАЦІЙНОГО ПЕРІОДУ

Слід зазначити, що значна частина роботи педагога з дітьми раннього віку, особливо на перших етапах адаптаційного періоду, зводиться до спостереження за діяльністю й поведінкою дітей у різні відрізки часу: спостереження на прогулянці за дитиною, спостереження за ранковим приходом малюка в ДНЗ, спостереження за поверненням дитини у групу із прогулянки та денним сном (підготовка до сну), спостереження під час режимних моментів за взаєминами між дітьми, спостереження під час повернення додому (збирання дитини додому), спостереження за емоційним станом та поведінкою дитини протягом дня у ДНЗ.

Для підвищення надійності методу спостереження доцільно використати метод експертних оцінок, коли спостереження проводиться разом із психологом, і дані заносяться в листи адаптації та діагностичні картки.

Діти з несприятливим прогнозом адаптації беруться під постійне спостереження лікаря-педіатра та практичного психолога з перших днів відвідування дошкільного закладу.

Переглянувши спільно з лікарем-педіатром медичну документацію дитини, практичний психолог здійснює щоденний контроль за емоційним станом і поведінкою дитини, спостерігаючи режимні моменти, фіксуючи

дані в діагностичній картці новачка. Загальні результати й висновки психодіагностичної роботи з адаптації дітей до умов ДНЗ практичний психолог заносить у журнал обліку спостережень.

Критерії для спостереження за дошкільником у період його адаптації:

- емоційний стан;
- поведінка дитини у момент розставання і зустрічі рідних;
- особливості апетиту;
- особливості періоду засипання і сну;
- ставлення до навколишнього світу й іграшок;
- мовна активність;
- рухова активність;
- загальний стан організму;
- взаємодія з дорослими;
- взаємодія з однолітками.

Для того, щоб простежити особливості адаптації кожного новоприбулого в ДНЗ малюка й забезпечити повноцінне спілкування з батьками в період адаптації дитини до умов ДНЗ, педагогу (іноді спільно з практичним психологом) необхідно протягом тижня чергувати вранці та ввечері. Дані спостережень заносяться в діагностичну картку новоприбулої дитини.

Спрямуванню спостережень та об'єктивності висновків сприятиме використання **тестів контролю поведінки новоприбулих дітей:**

1. Настрій дитини (бадьорий, спокійний, дратівливий, пригнічений, нестабільний):

- *бадьорий* – позитивно ставиться до оточення, реакції емоційно забарвлені, часто усміхається, сміється, охоче контактує з іншими;
- *спокійний* – позитивно ставиться до оточення, на ініціативу відповідає, але сама не виявляє її, несуттєвий прояв позитивних емоцій;
- *дратівливий, збуджений* – спостерігаються афективні спалахи, збудження, вередування, плач, часто виникають конфлікти з іншими;
- *пригнічений* – спостерігаються в'ялість, бездіяльність, пасивність, замкнутість, сум, тихий і довгий плач;
- *нестабільний* – швидко переходить від одного стану до іншого, може бути веселою, сміятися й одразу ж плакати, часто конфліктує, буває замкнутою.

2. Сон (засинання, характер сну, тривалість):

- *засинання* – швидке, повільне (більше 10–15 хв.), спокійне, неспокійне, з додатковими впливами;
- *характер сну* – глибокий, неглибокий, спокійний, неспокійний;
- *тривалість сну* – короткий, тривалий, відповідно до віку.

3. Апетит: хороший, поганий, вибіркоче ставлення до їжі.

4. Поведінка (активна, малоактивна, пасивна):

- *активна* – дитина зайнята діяльністю;
- *малоактивна* – не завжди зайнята, активна діяльність змінюється періодами бездіяльності;

- пасивна – переважає бездіяльність.

Узагальнюються також висновки спостережень щодо рівня розвитку індивідуальних особливостей поведінки малюка:

- доброзичливість – агресивність;
- ініціативність – пасивність;
- повільність – рухливість;
- зацікавленість іграми, заняттями – байдужість;
- контактність – замкнутість тощо.

Вихователь, узгодивши свої дії із психологом, проводить цілеспрямовані спостереження за дитиною в різні режимні моменти впродовж тривалого часу і дані щоденних спостережень фіксує в листах адаптації.

Лист адаптації та діагностична картка заповнюються протягом місяця перебування дитини в дошкільній установі. Потім, на підставі даних документів та результатів анкетувань батьків і педагогів, робиться висновок про хід адаптації дитини і надаються рекомендації щодо індивідуальної роботи.

Після остаточної нормалізації стану дитини листи здаються лікарю-педіатру ДНЗ, який робить висновок про ступінь адаптації. Листи адаптації підклеюються до індивідуальної медичної картки розвитку дитини, а діагностична картка новачка зберігається у службовій документації практичного психолога.

3. РОЛЬ ПОПЕРЕДНЬОЇ ДІАГНОСТИЧНОЇ ТА ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ У ФОРМУВАННІ ГОТОВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ДНЗ

Підготовка дитини до вступу в дитячий садок у сім'ї включає:

А) Позитивне налаштування на поінформованість

Зміни навколишнього природного середовища і звичного способу життя найперше викликають емоційну напруженість. Настрій відображає стан здоров'я дитини, що є вельми важливим для її розвитку.

Дослідження свідчать, що тривале перебування маленької дитини в пригніченому настрої призводить до погіршення її психічного розвитку. Для того, щоб поганий настрій дитини не став на заваді входженню її в нову ситуацію життєдіяльності, дуже важливо створити у малюка позитивний настрій до майбутньої зміни в його житті.

Нерідко батьки ведуть малюка в дитячий садок за потреби, через домашні обставини і ставляться в такому разі до нього співчутливо, з жалем, і в його присутності, розповідаючи про свої переживання, родичам, сусідам, знайомим тощо. У такій ситуації дитина також починає себе жаліти, вередує, відмовляється ходити в групу. У неї просто немає підстав вірити в те, що в дитячому садку добре, весело, цікаво, бо батьки говорять зовсім інше.

Ні в якому разі не можна залякувати дитину садком, погрожувати: "Не будеш слухатись – віддам до дитсадка", а потім, коли дитина вже відвіду-

ватиме дитячу групу, погрожувати залишити її в садку, якщо вона не перестане плакати або вередувати. Це викличе страх перед дошкільним закладом і, звісно, погіршить стан дитини в період звикання до незнайомого оточення, розтягне в часі процес її входження в нові умови життя. У ситуації, коли батьки реагують на сльози маленького вередуна обіцянкою в якості покарання – залишити його в дитячому садку, намагання дорослих зупинити дитячі сльози зазвичай мають зворотний вплив: він плаче ще більше, бо маленька дитина абсолютно вірить словам своєї мами і тепер вже переживає, що її покинули.

У дитини може скластися бадьоре, життєрадісне ставлення до дитячого садка тоді, коли пояснити малюку, що новий для нього дім – об'єктивна потреба, що він росте, стає дорослішим. І це велика честь, що приймають туди тільки дорослих і серйозних дітей, а ще таких, з якими цікаво і весело гратися. Бажано під час зустрічі зі знайомими, родичами, друзями розповідати з гордістю про те, що “наш син (донька) уже дорослий, незабаром у садок піде!”

Дуже важливо налаштувати малюка на зміни у його житті. А відповідно, про вступ у дитячий садок треба говорити в сім'ї як про подію радісну, очікувану і в жодному разі не порівнювати це з покаранням.

Крім того, *варто взагалі вилучити зі своєї мови вирази: “Не бійся!”, “Не соромся!”, “Чого ти зніяковів?”, “Сміливіше треба!”* тощо. Такими чи подібними словосполученнями дорослі лише підсилюють страх дитини перед садком (який вона, безперечно, відчуває), фіксують на цьому її увагу – і вона боїться ще більше. Завдання батьків – підтримувати дитину, а не її страхи. А тому “не помічати”, що дитина боїться, поводитися так, ніби нічого не трапилось. Це вбережете дитину від зайвих хвилювань. *Впевненість батьків передасться малюкові і зробить його сильнішим та сміливішим.*

Спокійне і впевнене входження в нову ситуацію забезпечить дитині її поінформованість про життя в дитячому садку. Процес адаптації дитини до дошкільного закладу пов'язаний з певним навантаженням на її нервово-психічний стан. Насамперед стрес – ситуація, пов'язана з руйнуванням динамічного стереотипу, який згідно з інформаційною теорією являє собою діяльнісну систему, яка вимагає достатньої кількості інформації для пристосування до навколишнього природного середовища. Опинившись у незнайомому оточенні, дитина переживає брак інформації, проте має інтенсивно адаптуватися до нових обставин. Це викликає емоційне напруження, тривожність різного ступеня вираження. Дефіцит адекватної інформації, брак соціального досвіду й обумовлюють виникнення тимчасової неадаптивності дитини. Наявність у дитини попередньої позитивної інформації про нове середовище визначає ступінь її емоційного напруження безпосередньо в період адаптації.

Можна розповідати про те, як ви самі ходили до дитячого садка, що було там цікавого; можна навіть вигадати історії з дітьми, що ходять у дитячий садок, а можна і пограти: “Наша лялька Катруся іде в дитячий

садок. Іди сюди, Катрусю, привітайся. У тебе буде своя шафа для одягу (показати іграшкову шафу і скласти туди кілька ляльчиних речей). Обідати ти будеш за столом (посадити ляльку за столиком) поруч з іншими ляльками. У тебе будуть друзі, з якими ти будеш цікаво і весело гратися. Потім за тобою прийде мама". Таке своєрідне передбачення подій, ознайомленість дитини з ними допоможуть їй почуватися впевненіше. Варто пам'ятати, що найнесподіваніші зміни в навколишньому природному середовищі, здатні викликати глибокі і тривалі зміни емоційного стану дитини, а сформоване позитивне ставлення у неї до дошкільного закладу обумовить певну легкість входження у нові умови. Системний педагогічний вплив, спрямований на збагачення дитини позитивною інформацією, що дасть змогу зменшити емоційну напругу в адаптаційний період.

Б) Забезпечення фізіологічного комфорту дитини

Цей компонент підготовки стосується фізичного здоров'я малюка. Забезпечення належного фізичного і фізіологічного стану дитини досягається відповідністю двох режимів – домашнього та дитсадівського. Дотримання удома певного режиму дня, сприяло виробленню у дитини певного ритму життя. А тому, перш ніж вести її в дитячий садок, батькам варто самим ознайомитися з режимом, за яким живе та вікова група, куди піде власна дитина. Це треба зробити для того, щоб зменшити фізіологічний дискомфорт, який дитина відчуватиме, якщо її особистий фізіологічний ритм не буде задовольнятися режимом дошкільного закладу.

У такому разі можуть виникати такі фізіологічні проблеми: почуття голоду, потреба в руховій чи ігровій активності, втома і бажання поспати накладаються. Інколи збіг відчуття голоду і втоми (тривала гра з дітьми збуджує) може стати подвійним джерелом гніву і роздратованості. Агресивна реакція у такому разі є фактично реакцією на ситуацію, яка не влаштовує. Дитина незадоволена станом речей і починає протестувати у єдиний доступний для неї спосіб – маленька людина намагається силою змінити дійсний стан. Але сварити дитину за її вередування, роздратованість, агресію в подібній ситуації не можна! Це не її провина. У цьому винні дорослі, які байдуже поставилися до такої проблеми, як пристосування дитини до нових умов життя, не потурбувалися про забезпечення для неї фізіологічно комфортного перебування в дитячому садку.

Фізіологічний дискомфорт, як правило, тягне за собою емоційні зриви, нервові перевантаження, що, у свою чергу, призводить до психосоматичних захворювань. Останні є захисною реакцією організму на психологічний дискомфорт, що його переживає дитина захистом організму від емоційного перенапруження. Нервова система малюка зазнає великих навантажень, і організм дитини вдається до так званого "психосоматичного захисту": підвищення температури, висипань на шкірі, ускладненого дихання, блювання, кишково-шлункових розладів, інших вегетативних симптомів.

Отже, завдання батьків якомога раніше поцікавитися, за яким режимом живе відповідна за віком до власної дитини, група дитячого садка [1]. Якщо домашній режим і режим дошкільного закладу не збігаються у

проведенні режимних моментів (зі збереженням їх послідовності) на 20–40 хв, то батькам буде легко усунути таку розбіжність, пам'ятаючи про поступовість і повільність цього процесу. А от якщо режим, за яким дитина живе вдома, і той, за яким живе дитяча група в садку, кардинально відмінні в часі та послідовності режимних моментів, батькам є над чим попрацювати. У такому разі не завадить консультація педіатра або лікаря дошкільного закладу.

Поступово приводячи у взаємну відповідність обидва режими, батьки зможуть забезпечити дитині фізіологічний комфорт під час перебування в дитячому садку і особливо в період пристосування до нових умов життя, що зменшить навантаження на тендітну дитячу нервову систему, пом'якшить для дитини ситуацію адаптації до дитячого садка. Важливо пам'ятати, що дотримуватися встановленого режиму треба і у вихідні та святкові дні і не лише у період адаптації.

В) Виховання самостійності

Дитина як особистість вже починає формуватися наприкінці першого року життя. У зв'язку з цим важливо пам'ятати: вона зовсім не байдужа до того, як оцінюють її дорослі (близькі та чужі)!

У деяких сім'ях дитину довго вважають маленькою. Не бажають і не вміють побачити, що вона дорослішає, опікують як безпомічну істоту, блокують розвиток її самостійності. Такі діти, звикнувши до надмірної опіки в сім'ї, у дитячому садку почуваються безпорадними і самотніми. Проте дитині легше буде пристосуватися до умов суспільного виховання, якщо в сім'ї вона оволодіє елементарними навичками самообслуговування.

Отже, **якими навичками самообслуговування та культурно-гігієнічними навичками має володіти 3-річна дитина:**

- акуратно та самостійно їсти, ретельно пережовувати їжу, користуватися серветкою, не кришити хліб, не проливати суп, виходити з-за столу тільки після закінчення їжі; дякувати;
- засукувати рукава під час умивання, мити руки і обличчя, не розбризкуючи води, не обливати одягу, користуватися милом, витирати руки і обличчя рушником, вішати його на місце;
- своєчасно користуватися носовою хустинкою, туалетом, бути охайним, причісуватися, помічати та усувати самостійно чи з допомогою дорослих неохайність в одязі;
- самостійно або ж з невеликою допомогою дорослого одягатися, намагатися застібувати ґудзики, зав'язувати шнурки, самостійно знімати одяг та взуття. акуратно складати одяг;
- вранці чи після денного сну допомагати дорослим застеляти ліжко.

Якщо малюку ще немає 3-х років, важливо батькам потурбуватись про те, щоб він мав хоча б елементарне уявлення про побутове самообслуговування, тобто був у процесі оволодіння певними навичками. Саме ці навички самообслуговування визначені державними програмами виховання в дошкільних закладах як посилені для оволодіння і потрібні для

становлення маленької людини. Якщо дитина опанує ці навички з раннього дитинства, вона буде виконувати їх надалі без зайвих нагадувань.

Є вміння, якими дитина оволодіває сама, наслідуючи дорослих: зняти черевики, скласти на стільчик свій одяг. Є вміння, яких її навчають: застібати ґудзики, розстібувати ремінець, зав'язувати шапочку тощо. Для дитини є цікавим оволодівати такими навичками самостійно. Важливо в цей період закріпити бажання бути самостійним. *Потрібно частіше хвалити, заохочувати, підтримувати малюка. Схвалення створюють емоційно сприятливий стан, на фоні якого вироблення умінь і навичок відбувається швидше і результативніше.* Осудження (якщо лаємо дитину чи робимо зауваження) менш інформативне, ніж схвалення, оскільки, сварячи дитину, ми говоримо їй про те, чого не можна робити, але нічого не кажемо про те, що і як треба робити. Важливо не обмежувати діяльність дитини надто суворо. Дитина має бути не простим спостерігачем, а активним учасником всіх доступних їй побутових процесів: разом з батьками вона має готуватися до прогулянки, прийому їжі; прибирати у своєму ігровому куточку; вчитися під час купання користуватися губкою, мити шию, руки. Якщо залучати малюка все це робити систематично, то досить швидко багато чого він навчиться виконувати самостійно без зайвих нагадувань.

Навчання малюка самостійно їсти, одягатися і роздягатися, контролювати власні фізіологічні потреби і навіть за можливості допомагати батькам у домашніх справах, допоможе дитині зрости незалежним, упевненим, відкритим.

Привчений самостійно одягатися і роздягатися, умиватися та охайно їсти, користуватися за потреби носовичком, рушником, горщиком – малюк буде почуватися в нових умовах значно легше і впевненіше, ніж той, що приходить до дитячого садка нічого не вмюючи, відчуваючи свою безпорадність, безпомічність і потерпаючи від цього. Упевненість у своїх можливостях відіграє не останню роль у позитивно-емоційному ставленні дитини до дитячого садка.

Самостійність передбачає не лише сформованість навичок самообслуговування, а й самостійне використання і застосування таких універсальних предметів, як іграшка та висловлювання щодо особистих бажань і потреб.

Відомо, що дитина проходить протягом раннього дитинства тривалий шлях в оволодінні мовою та ігровою діяльністю.

Активна мова розвивається на основі домашнього спілкування з дорослим, що характерно для дитини 1-го року життя. Більше того, емоційно-особистісне спілкування є провідною діяльністю дитини перших 6-ти місяців життя. Але, на жаль, деякі батьки вважають, що забезпечення на цьому етапі життя дитині якісного гігієнічного догляду і годування цілком достатньо. Така думка хибна і навіть небезпечна, оскільки брак емоційного, адресованого особисто малюкові спілкування призводить до затримки психічного розвитку дитини. Дослідженнями психологів доведено визначальну роль спілкування дорослого з дитиною для її своєчасного і повноцінного

психічного розвитку. Сформована у немовляти перша емоційна ситуативно-особистісна форма спілкування є тією цеглинкою, яка закладає фундамент подальшого розвитку дитини, її потреб та успіхів.

Приблизно з другого півріччя життя дитини поведінка дитини у контактах з дорослим різко змінюється. Якщо до 6-ти місяців для немовляти центром уваги був дорослий, то у дітей другого півріччя першого року життя з'являється і все більше помітний інтерес до предметів і дій з ними. Спілкуючись із дорослим, дитина намагається задовольнити потребу вже не лише в доброзичливій увазі, а й у співробітництві. На зміну емоційному приходять ситуативно-ділове спілкування, яке і складає основу взаємодії з дорослим аж до 3-х років. Проте не варто думати, що емоційне спілкування зникає, воно просто втрачає свій абсолютний стан і гармонійно вплітається у нову форму спілкування малюка і дорослого, оскільки лише на позитивно-емоційному фоні ставлення дорослого до дитини оволодіння малюком предметно-практичною діяльністю може бути успішним.

Чим відрізняється емоційний контакт від ділового, практичного? Насамперед тим, що емоційні ставлення – ставлення вибіркові, оскільки мають інтимну, особистісну основу.

Вони базуються на основі досвіду особистісного, безпосереднього спілкування з близькими людьми. Порівняно з емоційним спілкуванням – ділова, практична взаємодія більш безособова, меншою мірою залежна від звички до контактів з конкретною людиною. Під час такої взаємодії між двома партнерами з'являється нова ланка – предмет, який відсторонює малюка від того, з ким він спілкується і робить спілкування опосередкованим.

Тепер дорослий є не лише джерелом тепла і доброзичливості, він стає партнером, спочатку у предметній діяльності, згодом у грі, взірцем до наслідування, людиною, яка оцінює і цінить уміння дитини. Відтоді й починається залучення малюка до людської культури.

На думку Т.Гурковської, одна з серйозних психологічних причин важкого звикання деяких дітлахів до умов садочка полягає в їх затримці на рівні ситуативно-особистісного спілкування у сім'ї, що не відповідає віку. *Вступ до дитячого садка викликає конфлікт між ситуативно-особистісним спілкуванням і ситуативно-діловим, за яким організовується життя в дошкільних закладах, що адекватно для раннього віку. Це формує відповідні суперечності, які спричиняють психологічні труднощі в адаптації дитини [1].*

На жаль, ділове спілкування не завжди розвивається правильно. Практичний досвід показує, що деякі батьки взагалі з ним затримуються, культивуючи лише емоційне спілкування. Інші, щойно дитина починає маніпулювати предметами, залишають її наодинці. Треті, хоча й не залишаються осторонь, але теж припускаються помилок, замість того, щоб коментувати дії дитини з предметом, дають інструкції-команди, які вимагають фактичного виконання. Все це гальмує розвиток предметно-практичної діяльності, мови, пізнавальної активності малюка.

На етапі оволодіння предметною діяльністю емоційне спілкування виступає як засіб її здійснення, засіб для оволодіння загальнолюдськими способами використання предметів. Незважаючи на те, що емоційне спілкування втрачає свою абсолютну позицію, воно продовжує розвиватися надзвичайно інтенсивно і стає мовленнєвим. Спілкування, пов'язане з предметними діями, не може бути тільки емоційним. Воно має стати опосередкованим словом, яке має предметну співвіднесеність. Дорослий має говорити з дитиною, щоб заговорила вона: якщо малюк не чув певного слова, то воно ніколи само собою не з'явиться в її мові. Ще однією умовою, яку дорослий має забезпечити і яка обумовлює розширення словника дитини – це отримання дитиною нових вражень. Якщо свій час неспання дитина проводить у замкненому просторі, не варто сподіватися, що її словник буде хоча б приблизно наближатися до вікової норми.

На другому році життя відбувається перехід від простого маніпулювання до якісно нових предметних дій – орудійних. Їх особливість у тому, що спосіб використання знаряддя не є очевидним. Це ми, дорослі, знаємо, що ложка призначена для їжі, а олівець – для малювання. Без допомоги дорослого дитина не навчиться використовувати предмет за призначенням. А роль випадковості тут невелика, і тому й сподівання на те, що дитина навчиться сама, марні. От чому роль дорослого в період раннього дитинства надзвичайно важлива – він допомагає дитині відкрити довколишній світ речей.

Оволодіння предметно-практичною діяльністю забезпечує здатність дитини до наслідування дій оточення. Наслідування – це не просто гримаси, кривляння. Це складніша властивість, яка сприяє розвиткові, навчанню, набуттю життєво важливих умінь та навичок, дорослішанню. Наслідування завжди слугує дитині засобом засвоїти нове.

Оволодіння предметно-практичною діяльністю має не тільки самооцінне значення. *Вміння застосовувати предмети важливі і для побутового самообслуговування (про що йшлося раніше), обумовлює ще одну важливу сторону – виникнення і становлення гри дітей.* Саме на основі предметно-практичної діяльності виникає і розвивається гра дітей. Різниця між предметно-практичною і ігровою діяльністю полягає в тому, що перша – спрямована на результат, а друга – регулюється сюжетом і процесом дії. До 3-х років закладаються основи гри. І тут роль дорослого також визначальна.

Деякі батьки помилково вважають, що будь-яка дитина сама добре вміє гратися і не треба їй цьому вчити. Насправді ж діти раннього віку просто маніпулюють іграшками, виконують одноманітні дії – кидають, стукають, гризуть – не знаючи, як застосовувати їх. Іноді так граються і трирічні діти, бо ніхто з дорослих просто не показав, як цікаво можна гратися.

Нині теза про те, що гра дітей не виникає сама собою, не вимагає доведення. Гра складається під керівництвом дорослого і у спільній діяльності з ним.

Спочатку дитині розкривають призначення іграшки і способи дій з нею: “З чашки слід напувати ляльку, ведмедика, песика”. Показують, що однією іграшкою можна гратися по-різному: ляльку можна годувати, умивати, одягати, катати на машинці, вкладати спати тощо. Однією з обов’язкових умов виникнення гри (як і для розширення словника дитини) є турбота дорослих про збагачення дитини різноманітними враженнями. Якщо її обмежено територією кімнати чи квартири, якщо вона не знає назв і призначення елементарних речей, дитина позбавляється основи для розвитку гри: відтворення в уявній ситуації повсякденного життя.

На початковому етапі розвитку ігрових дій для дитини характерне їх нескінченне повторення. Для того, щоб дитина не затримувалася на відтворенні певних ігрових дій, треба будувати не просто окремі дії, а їх послідовний ряд. Наприклад, замість безцільного перекладання кубиків можна завантажити їх у машину, привезти їх на будівництво, збудувати будинок і поселити в ньому песика. При цьому дорослий по ходу пояснює зміст і послідовність своїх дій. Так на очах дитини у грі об’єднується дві, три, чотири дії, одна з яких обслуговує інші. Наступним кроком у розвитку гри є вміння дитини використовувати предмети-замінники – цього дитину треба також навчити – кубик може бути і стільчиком для ляльки, і тарілочкою або цукеркою тощо. Дитина, яка відкрила для себе заміщення, легко орієнтується в ігровому оточенні, знаходить у ньому все, що їй потрібно для сюжету. Використання предметів-замінників стає обов’язковою складовою гри дитини до кінця 3-го року життя.

Отже, наявність певної логіки у діях: коли можна простежити їх послідовне розгортання, використання предметів-замінників, а також захоплення діями – все це свідчить про високий рівень розвитку ігрових дій у дитини 3-х років.

Існує пряма залежність між розвитком предметної діяльності – вмінням дитини діяти з різноманітними предметами та іграшками – і характером її звикання до дитячого садка. У дітей, які вміють різноманітно і зосереджено діяти з іграшками, звикання до нових умов відбувається відносно легко, бо вони захоплюються новими іграшками, ігровими діями з ними і рідко згадують про розлуку з рідними; по-друге, вони вміють установлювати ділові контакти з дорослими. Звідси позитивний емоційний стан під час перебування в дитячому садку, а в цілому – швидке і легке пристосування до нових умов дошкільного закладу. Бо цікава іграшка в руках, бодай і незнайомого дорослого, все одно приваблива. А спілкування з ним про іграшку є більш відстороненим. Таке спілкування з приводу предмета в конкретній ситуації має найменший ступінь емоційної близькості, що й дозволяє малюкові контактувати з незнайомим дорослим.

Отже, формування у дитини ситуативно-ділової форми спілкування з дорослими і розвиток предметно-практичної діяльності мають бути об’єктом пильної уваги батьків. Оскільки до садочка швидше звикають діти, у яких краще розвинена провідна діяльність, а спілкування з дорослим вибудовується на основі потреби у співробітництві.

Г) Формування комунікативних навичок. Розширення кола спілкування

Нерідко вступ дитини в дитячий садок супроводжується проблемою її адаптації до нових норм і правил життя, і далеко не всі діти успішно з нею справляються. Виникнення у дитини так званого “адаптаційного синдрому” є безпосереднім наслідком її психологічної неготовності до виходу з сім’ї.

Найважливішим питанням у процесі входження малюка в нові умови є те, *якою мірою дитина готова до розлучення з матір’ю, до встановлення контактів з новими незнайомими дорослими і дітьми, до прийняття і дотримання доволі складних і не завжди зрозумілих для дитини соціальних норм і правил поведінки*. І почасти це питання батьки навіть не беруть до уваги. Більше того, подекуди батьки, помічаючи у свого малюка слабкий розвиток навичок спілкування або ж небажання приймати нові правила чи вимоги, намагаються віддати його до дитячого садка саме для того, щоб він цього навчився. Таке “навчання” супроводжується складними переживаннями самої дитини, її сльозами і образами та претензіями і зауваженнями вихователів. Спостереження за дітьми в дитячих садках свідчать про те, що дитина, яка не володіє навичками самообслуговування, але психологічно готова до вступу, має ширше, ніж домашнє, коло соціальних стосунків. Вона звикає до дитячого садка значно швидше і легше, ніж його одноліток, який вміє самотійно їсти чи одягатися, проте не знає, як підійти чи звернутися до незнайомого для нього дорослого або дитини.

Загалом проблема психологічної неготовності дитини до “виходу з сім’ї” не менш значуща і важлива, ніж проблема готовності до шкільного навчання. Ігнорування її породжує надалі так звану проблему “несадкової” дитини, яка не вміє і не бажає приймати інші, ніж у сім’ї, соціальні норми і яка висуває як захисний механізм нескінченні соматичні захворювання.

Реальні результати у вирішенні завдань профілактики і практичного подолання “адаптаційного синдрому”, що виникає у дітей, які вперше приходять до дитячого садка, може дати лише єдина система взаємодії батьків і фахівців дитячого садка.

Формування стосунків з незнайомими дорослими, так само як і з однолітками, це ще одне питання, яке постає перед дитиною під час її входження в дитячий садок і сприятливе вирішення якого залежить від близьких дорослих.

Якщо для немовляти є достатнім спілкування з вельми вузьким колом найближчих дорослих, то для дво-, трирічної дитини такий стан речей незадовільний загалом і у зв’язку зі вступом до дитячого садка зокрема.

Діти, які звикли до взаємодії тільки з батьками, мають суттєві труднощі у період адаптації. Відокремленість сім’ї, недоброзичливе ставлення до оточення, погрози “віддати дядькові з мішком” у разі невиконання певних вимог тощо є причинами, що уповільнюють формування у дитини вмінь установлювати контакти з незнайомими дорослими і призводять до упередженого негативного ставлення дитини до вихователів. Тому саме батьки мають потурбуватися про розширення контактів дитини з незнайомими

дорослими, навчити її встановлювати контакти з ними, щоб забезпечити позитивне ставлення малюка до працівників дошкільного закладу.

Якщо об'єктивно так складаються сімейні обставини, що мама протягом цілого дня залишається одна з малюком, то у нього складається афективна прив'язаність до неї, що є серйозною проблемою для адаптаційного періоду у майбутньому. Дитина буде боятися інших дорослих, страждати від їх присутності. Це створить серйозну перешкоду на шляху до успішного формування правильних стосунків з усіма незнайомими людьми, яких дитина зустрине в період входження в нову ситуацію життєдіяльності.

Ще одна проблема, яка постає перед дитиною у період звикання до дошкільного закладу, це входження в групу однолітків та налагодження стосунків із ними. Інколи на початку перебування у групі серед 15–20 однолітків, такий стан стає психотравмувальним фактором для дитини. Проте цей вплив може бути значно безболіснішим, якщо батьки не будуть уникати дитячого товариства для свого малюка до того, як він прийде до дитячої групи.

Деякі батьки обмежують спілкування своєї дитини з ровесниками, мотивуючи це тим, що оберігають її від інфекційних захворювань.

Інші батьки перетворюють дитячу прогулянку на прогулянку для себе: у час для розв'язання власних проблем, час для власного спілкування, забуваючи про дитину і кидаючи і її, і її стосунки з однолітками напризволяще. У разі виникнення конфлікту чи занадто галасливих, метушливих ігор батьки швидко знаходять "винних" і взагалі припиняють дитячі контакти. Дорослим не подобається, коли малеча пустує, бешкетує, тому намагаються розвести їх у різні боки і гуляти окремо. І даремно, оскільки спілкуючись таким чином, діти вчаться виражати свої емоції, співвідносити дії, відчувати стан іншого. *Потрібно, щоб взаємодія дітей, їх спілкування відбувалися в активній присутності, за ненав'язливої участі в їх справах дорослого.* За необхідності дорослий зможе м'яко (без галасу і силування) перевести гру у спокійніше русло.

Дитячі конфлікти, які є власне причиною припинення дорослими стосунків дитини з однолітками, найчастіше виникають через іграшки. Гратися разом однією іграшкою чи віддати її іншому в цьому віці непросто. Іграшка є для малюка частиною його самого і спробу відібрати її він розцінює як посягання на самого себе. Тому педагогічно неправильно є позиція батьків, коли дитину сварять за те, що не хоче поділитися, відбирають і віддають іграшку іншому, карають, називаючи дитину жадібною. Кожній дитині дуже важливо мати свої речі, свої іграшки, а тому не можна забирати у дитини іграшку, малюк вправі самостійно розпоряджатися тим, що йому належить.

Не можна сварити, картати за жадібність і того малюка, що відібрав іграшку чи намагався це зробити. Оскільки малеча намагається будь-що заволодіти чужою річчю не через жадібність, а тому що має потребу наслідувати дії ровесника і демонструвати свої вміння (і власне для цього лопатка і забирається у ровесника) саме з тим предметом, яким володіє

одноліток. Йдучи на прогулянку з малюком, краще взяти не одну, а дві однакові лопатки, машинки, відерця тощо. Це полегшить обмін і допоможе дітям гратися без зайвих чвар. Якщо ж конфлікт все ж таки виник, батькам варто намагатися спокійно, без зайвих засуджень відволікти дітей.

Спілкування з ровесниками – одне з найважливіших джерел розвитку дитини. Контакти між дітьми дають їм додаткові враження, позитивні переживання, відкривають можливість продемонструвати свої вміння. Під час спілкування одне з одним у малюків налагоджуються і удосконалюються спільні практичні і ігрові дії, формуються вміння співвідносити, узгоджувати свої дії. А тому у жодному разі не можна позбавляти дитини спілкування з рівним їй партнером.

Отже, якщо малюк спокійно переносить розлучення з батьками, залишаючись з іншими дорослими на деякий час; може зайняти себе якоюсь справою, звертаючись по допомогу за потреби; вміє виконувати певні дії щодо самообслуговування і охоче виконує прохання батьків та інших дорослих; добре контактує з незнайомими людьми, активний і доброзичливий стосовно однолітків – це означає, що дитина уже готова до початку відвідування ДНЗ.

ЗНАЙОМСТВО З МАЙБУТНІМИ ВИХОВАНЦЯМИ ДНЗ

Метою психодіагностичної роботи педагогічного колективу ДНЗ (вихователя, практичного психолога) в період адаптації дітей раннього віку є поглиблене психолого-педагогічне вивчення індивідуальних особливостей дитини шляхом бесід, анкетування та опитування батьків і педагогів, через з'ясування умов сімейного виховання шляхом відвідування сім'ї вдома ще до моменту вступу малюка в дошкільну установу. Діагностична робота проводиться з батьками, педагогами, з дитиною, із групою дітей – у ДНЗ та в умовах звичайної родинної обстановки.

До трьох років психологічне обстеження дитини проходить без використання тестів, ґрунтується на методах фіксованого спостереження у природних або експериментальних (спеціально змодельованих) ситуаціях. Надійність такої психометрії визначається адекватністю вибору параметрів поведінкових реакцій дитини, точністю та об'єктивністю оцінок цих параметрів спостерігачем.

У період адаптації дитини до умов дошкільного закладу практичний психолог здійснює:

- включене спостереження (під час взаємин психолога з дитиною);
- невключене спостереження (психолог не перебуває у формальних чи неформальних стосунках із дитиною. У період адаптації – це найпоширеніший вид спостереження);

- приховане спостереження (спостереження “нишком”). Під час роботи над проблемою адаптації дітей раннього віку планувалася психодіагностика педагогів та батьків, спрямована на прогнозування адаптації, визначення стилю виховання в сім'ї, стосунків у родині. Стратегії виховної та корекційної роботи педагогів і психолога визначалися після аналізу невер-

бальної поведінки новоприбулого, самопочуття дитини у групі та рівня проходження адаптаційного періоду.

Для профілактики дезадаптації дитини необхідно, щоб педагоги закладу ще до моменту вступу малюка в ДНЗ здійснили первинне відвідування сімей майбутніх вихованців.

Щоб зустріч пройшла успішно, необхідно дотримуватися **правил поведінки педагога під час відвідування сім'ї та проведення співбесіди:**

- слід переконатися, що батьки хочуть, щоб ви до них прийшли;
- не слід приходити несподівано, без попередження;
- необхідно вибрати зручний день як для батьків, так і для себе;
- потрібно повідомити про точний час приходу і перебування педагога в сім'ї;
- важливо вчасно приходити у призначений день і час, не змушувати людей чекати і змінювати сімейні плани;
- не потрібно повчати батьків, доречні лише поради, пропозиції та побажання;
- із дозволу батьків можна зробити фотографії її сім'ї в домашніх умовах (для використання в майбутній роботі з дитиною);
- слід зберігати конфіденційність стосовно будь-якої інформації, яку повідомляють батьки.

Йдучи до своїх майбутніх вихованців, педагогам необхідно із собою взяти:

- буклет “Малюк іде в дитячий садок”;
- анкету для батьків “Чи готовий ваш малюк до вступу в ДНЗ?”;
- орієнтовні запитання для співбесіди з батьками дитини вдома. (Див. додатки до лекції 1–4.)

Установивши довірливі стосунки з батьками, вихователь або психолог проводить співбесіду із сім'єю майбутнього вихованця (після одержання загальної інформації про ім'я, прізвище, вік малюка) з метою вивчення умов проживання дитини в сім'ї та характеру домашнього виховання малюка, для забезпечення доцільності вибору методів і прийомів індивідуального підходу до дитини в адаптаційний період.

Орієнтовні запитання для співбесіди з батьками майбутнього вихованця подані в додатку до лекції №1.

За даними досліджень Л.Стреж, після проведення таких бесід із батьками майбутніх вихованців та проаналізувавши відповіді батьків дітей третього року життя, були отримані наступні результати: *досвід спілкування з іншими дітьми є у 100% малюків, 72% батьків зазначили про наявність узгодженості у вихованні з боку членів родини. Окрім мами і тата у вихованні 91% дітей беруть активну участь бабусі й дідусі. Майже 100% батьків зазначили, що дотримуються режиму дня, який співпадає з режимом ДНЗ. На запитання, яким має бути вихователь вашої дитини, зазначили: люблячим, терплячим, спокійним, розумним, розсудливим, справедливим [2].*

Слід зазначити, що важливим моментом під час ознайомлювальної бесіди з батьками є не лише зміст відповідей на питання бесіди, а й інтонації голосу, виразу обличчя батьків і особливо поведінки дитини.

Під час першої зустрічі важливо враховувати такі моменти:

- як поводить ся дитина у присутності незнайомих дорослих (боязко, впевнено, зацікавлено, байдуже, нахабно);
- загальний стиль поведінки дитини (спокійна, врівноважена, інертна, надто енергійна);
- зацікавленість обстановкою, іграшками, іграми;
- характер спілкування батьків із дитиною (говорять лагідно, з повагою, з окриками, роздратовано, погрозливо);
- як дитина реагує на звернення і прохання батьків (слухається, вередує, ігнорує).

Бажано до моменту відвідування сім'ї майбутнього вихованця завести індивідуальну діагностичну картку дитини, попередньо вивчити медичну документацію малюка. Дані відповідей батьків необхідно записувати – це спонукає батьків до співпраці з вихователем або психологом дитячого садка. Відповіді в подальшому можна використати для розробки індивідуальної картки супроводу новоприбулої дитини.

Якщо майбутнього вихованця педагоги не відвідали вдома перед вступом у ДНЗ, проводиться експрес-анкетування на тему "Виховання дитини вдома".

(Підбірка діагностичних методик для вивчення готовності дитини до ДНЗ та особливостей протікання адаптації у додатках.)

ДОДАТКИ ДО ТЕМИ

ДОДАТОК №1

Орієнтовні запитання для співбесіди з батьками майбутнього вихованця

- Як ви називаєте дитину вдома?
- Як би ви хотіли, щоб малюка називали в дитячому садку?
- Чи є в дитини досвід спілкування з іншими дітьми?
- У які ігри любить гратися син (донька)?
- Що найбільше впливає на поведінку малюка?
- Чи є узгодженість у вихованні з боку членів родини?
- Хто ще бере участь у вихованні дитини?
- Чи є у дитини брати, сестри? Як малюк із ними спілкується?
- Чи прагнуть у сім'ї дотримуватися вдома режиму дня?
- Чи співпадає він із режимом дитячого садка?
- Як засинає ваш малюк? Чи міцно спить?
- Які улюблені страви дитини вдома? Який апетит у неї?
- Які улюблені казки?
- З якими іграшками любить гратися ваш малюк удома?

- Що може робити дитина самостійно?
- Що вам найбільше подобається в дитині?
- Що турбує в поведінці і розвитку малюка?
- Яким, на вашу думку, має бути вихователь?

ДОДАТОК №2

Експрес-анкетування “Виховання дитини вдома”

Прізвище, ім'я дитини _____

Дата народження _____ Вік _____

1. У мого малюка є окрема кімната (або куточок), де він може гратися і зберігати свої іграшки.
2. У ігровому куточку моєї дитини є стіл і стілець, які підходять йому за зростом і віком.
3. На полиці у моєї дитини більше машинок, ляльок, м'яких іграшок, аніж кубиків, конструкторів, пірамідок (потрібне підкреслити) або інших іграшок.
4. У мого малюка є улюблена іграшка (вказіть яка).
5. У нас удома є дитячий спортивний комплекс.
6. Моїй дитині завжди доступні папір, олівці, пластилін, фарби.
7. Я щодня читаю книги моєму малюку.
8. Моя дитина більше любить дивитися телевізор, ніж гратися.

ДОДАТОК №3

Після відвідування дитини вдома та отримання даних прогнозу адаптації з метою вивчення ставлення батьків до дитини (якщо в дитини складні умови проживання: спостерігаються прояви недбалого ставлення до дитини, застосовуються фізичні й моральні покарання, асоціальна поведінка батьків тощо) проводиться опитування на тему “Ви та ваша дитина”.

Опитувальник “Ви та ваша дитина”

- Якою б ви хотіли бачити свою дитину?
- Що ви робите, коли дитина капризує без особливого приводу?
- Що ви робите, якщо дитина відмовляється їсти?
- Більше за все ви радієте, якщо ваша дитина...
- Що ви робите, коли дитина вас не слухає?
- Вам би хотілося, щоб ваша дитина стала більш...
- Що ви робите в ситуації, коли дитина вам заважає?
- Що ви робите, якщо ваша дитина ображає інших?
- Які якості дитини, на вашу думку, необхідно розвивати в першу чергу?

- Що ви зробите, якщо ваша дитина відмовиться йти в дитячий садок?

Слід відмітити, що знайомство з дитиною та її батьками впливає на ставлення дитини до ДНЗ та подальший хід адаптації малюка. Для педагога (практичного психолога, вихователя) важливо створити попереднє позитивне враження малюка про дитячий садок, про людей, які працюють у ньому, про інших дітей – тоді адаптуватися малюку буде набагато легше.

ДОДАТОК №4**Анкета для батьків “Чи готова ваша дитина до вступу в ДНЗ?”**

Прізвище, ім'я дитини _____

Дата народження _ Вік _____

1. Який настрій переважає в дитини за останній час удома?
 - бадьорий, урівноважений – 3 бали;
 - нестійкий – 2 бали;
 - пригнічений – 1 бал.
2. Як малюк засинає?
 - швидко, спокійно, за 10 хвилин – 3 бали;
 - довго не засинає – 2 бали;
 - неспокійно – 1 бал.
3. Чи використовуєте ви додатковий вплив під час засинання дитини (заколювання, читання казок, масаж, колискові тощо)?
 - так – 1 бал;
 - ні – 3 бали.
4. Яка тривалість денного сну дитини?
 - 2 години – 3 бали;
 - 1 година – 1 бал.
5. Який апетит у вашої дитини?
 - гарний – 4 бали;
 - вибірковий – 3 бали;
 - нестійкий – 2 бали;
 - поганий – 1 бал.

ДОДАТОК №5**Діагностична картка новоприбулої дитини**

Прізвище, ім'я дитини _____

Дата народження _____

Дата вступу в ДНЗ _____

ПІБ. батьків _____

№ з/п	Дата	Режимний момент	Емоційний стан. Поведінка

ДОДАТОК №6

Після перших днів відвідування дитиною дитсадка для уточнення перебігу адаптаційного періоду проводиться експрес-бесіда з батьками малюка:

- Чи плаче дитина при розставанні?
- Чи часто запитує, коли ви її заберете?
- Чи їсть, спить у дитсадку?
- Як поводить ся під час зустрічі?
- Чи проситься до дитсадка у вихідні дні?
- Чи відмовляється йти до дитсадка?
- Чи знає дитина вихователів, няню?
- Чи знає, як їх звати?
- Чи віддає перевагу комусь із них? Чому?
- Чи співпадає це з вашою думкою про вихователя?
- Чи боїться вихователя? Якого?
- Чи може звернутися до вихователя із запитанням, проханням?
- Чи слухається вихователя?
- Чи згадує про нього вдома? В яких ситуаціях?
- Чи розповідає вдома про дітей та вихователів, чи відповідає на запитання?
 - Чи грається вдома у дитсадок? Як саме?
 - з іграшками;
 - з мамою;
 - якій ролі надає перевагу;
 - можливі сюжети.

ДОДАТОК №7

На основі даних бесіди (питання представлені у додатку №6) визначається, як проходить адаптація в цілому, і даються рекомендації педагогічному персоналу.

Через анкетування батьків здійснюється аналіз перебігу адаптації, планується подальша робота з дитиною.

1. Контакти в колективі дорослих та дітей відбуваються:
 - за ініціативою дорослих;
 - за ініціативою дітей.
2. Як пройшла адаптація дитини до дитячого садка?
 - дитина адаптувалося повністю;
 - дитина вранці не хоче йти в дитячий садок;
 - дитина інколи не хоче йти в дитячий садок;
 - дитина ввечері виявляє бажання ще погратися в дитячому садку.
3. Як протікала адаптація вашого малюка до дитячого садка? Дитина в дитячий садок ішла:
 - із плачем;

- за домовленістю;
- без емоцій;
- із задоволенням.

4. Що, на вашу думку, вплинуло на успішну адаптацію?

- дії всіх співробітників;
- спільні дії співробітників і батьків;
- дії батьків.

5. Якою була поведінка вашої дитини після перших днів відвідування дитячого садка?

- звичайною;
- відмовлялася від їжі;
- погано засинала;
- була дуже засмучена;
- повна вражень;
- усі ці чинники мали місце.

5. На вашу думку, які шляхи успішної адаптації до дитячого садка? Що, на ваш погляд, потрібно змінити? Ваші побажання.

ДОДАТОК №8

Експрес-анкетування педагогів

З метою вивчення питання становлення новоствореного дитячого колективу та його впливу на формування соціальної компетентності дошкільника, серед педагогів проводиться експрес-анкетування.

ПІБ. педагога _____

Вікова група _____

ПІБ. дитини	Дані про дитину: - дата народження; - дата ступу до ДНЗ.	Як адаптується дитина в колективі: - одразу й легко; - помірно, але не складно; - довго й важко.	Як дитячий колектив сприймає дитину: - сприймає позитивно, підтримує; - сприймає за умови; - не сприймає.	Як колектив впливає на особистість дитини? - сприймає будь-яку її ініціативу; - ритлумлює будь-яку її думку; - зневажає дитину.	Готовність дитини до співпраці: - так; - ні; - іноді.

ДОДАТОК №9

Після проходження адаптаційного періоду з метою забезпечення індивідуального підходу в освітньо-виховній роботі з вихованцями, для виявлення індивідуальних особливостей дітей та залучення дитини до активної діяльності в колектив однолітків індивідуально з кожним працівником групи (два вихователі, помічник вихователя) проводиться анкетування.

Анкета для персоналу групи

ПІБ дорослого _____

Посада _____ Дата заповнення _____

ПІБ. дитини _____

Вік дитини _____

1. Особливості сну дитини:
 - а) спить спокійно;
 - б) неспокійний сон;
 - в) довго засинає;
 - г) не бажає спати взагалі.
2. Взаємини з дітьми:
 - а) активно спілкується, грається;
 - б) ображає, б'є інших дітей;
 - в) віддає перевагу перебуванню на самоті;
 - г) спілкується, грається з іншими дітьми.
3. Загальний емоційний стан дитини:
 - а) дитина спокійна;
 - б) дитина збуджена;
 - в) дитина знервована;
 - г) нестійкий емоційний фон, швидкий перехід від сміху до сліз.
4. Активність освоєння довкілля, допитливість:
 - а) допитлива, активно цікавиться довкіллям;
 - б) цікавиться окремими предметами та явищами;
 - в) усе, що навколо, її не цікавить;
5. Чи виявляє самостійність, наполегливість?
 - а) так;
 - б) ні.
6. Труднощі в поведінці дитини.
7. Улюблені заняття:
 - а) малювання;
 - б) слухання казок;
 - в) забавляння з іграшками;
 - г) віддає перевагу заняттям із дорослими;
 - г) не має улюблених занять.
8. Особливості психомоторики дитини:
 - а) ненапружена;
 - б) напружена;
 - в) дії дискоординовані;
 - г) пожвавлена жестикуляція.
9. Мовна поведінка дитини:
 - а) дитина багато розмовляє;
 - б) розвинуті комунікативні навички;
 - в) мовчазна.
10. Стосунки з дорослими:
 - а) дитина поважає дорослих, прислухається до їхніх вимог;
 - б) виявляє неповагу, діє наперекір вимогам дорослих;

в) виявляє вибіркоче ставлення до дорослих та їхніх вимог.

11. Що, на вашу думку, відрізняє дитину від інших?

На основі даних анкетування, спостережень за дитиною складається аналітична довідка з проведення психодіагностичної роботи з батьками, педагогами, дітьми адаптаційного періоду та надаються рекомендації учасникам освітньо-виховної роботи, на підставі яких планується подальша корекційно-відновлювальна та розвивальна робота з дітьми.

Питання для самоперевірки та самоконтролю

1. Проаналізувати структуру готовності дошкільника до вступу до ДНЗ.
2. Що повинні знати батьки про проблему готовності дошкільників до ДНЗ? Як це може поліпшити адаптацію дошкільників?
3. На чому має ґрунтуватися прогнозування адаптаційного періоду?
4. Прокоментувати критерії та ознаки сформованості готовності до вступу до ДНЗ.
5. Проаналізувати складові підготовки дитини до вступу в дитячий садок.
6. Як позитивне налаштування та поінформованість впливає на підготовку дитини до вступу до ДНЗ?
7. Як забезпечити фізіологічний комфорт дитини під час адаптації до ДНЗ?
8. Як сформованість навичок самообслуговування дитини впливає на процес її адаптації?
9. Чому сформованість комунікативних навичок сприяє сприятливій адаптації дитини до ДНЗ?
10. У чому полягає попереднє знайомство з дитиною дошкільного віку та її батьками?

РОЗДІЛ II

ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИЧНОЇ ТА КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ В ПЕРІОД ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО ДНЗ (6 год.)

ТЕМА 2.1

ВИВЧЕННЯ ТА ВРАХУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ВІКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИТИНИ, ЯК УМОВА ЇЇ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ (2 год.)

1. Урахування психовікових та індивідуальних особливостей дошкільників на етапі їх адаптації до ДНЗ.
2. Особливості вивчення психовікових та індивідуальних особливостей дошкільників у період їх адаптації до ДНЗ.
3. Основні завдання адаптаційного періоду та напрямки роботи педагогічного колективу ДНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурковська Т. Новачок у дитячому садку / Т. Гурковська // Дитячий садок.– 2008. – № 11.
2. Стреж Л. Сходинки адаптації дітей раннього віку / Л. Стреж // Психолог. шкільний світ. – 2009. – № 8.
3. Все про адаптацію, спецвипуск // Психолог. – 2004. – № 25–26, липень.
4. Маценко Ж. Незабаром у дитячий садок: особливості психолого-педагогічного підходу до дітей, що вступають до дошкільного закладу / Ж. Маценко // Психолог. – 2003. – № 17.
5. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте: (Психологическое исследование) / Л. И. Божович – М. : Просвещение, 1968. – 463 с.
6. Бурменская Г. В. Возрастно-психологическое консультирование. Проблемы психического развития детей / Г. В. Бурменская, О. А. Карбанова, А. Г. Лидерс. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 136 с.
7. Вовчик-Блакитна О. О. Індивідуальні особливості емоційного розвитку дитини: стратегії педагогічного супроводу / О. О. Вовчик-Блакитна // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 4. – С. 1–3.
8. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості / О. Л. Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 256 с.

1. УРАХУВАННЯ ПСИХОВІКОВИХ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ НА ЕТАПІ ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО ДНЗ

Вікові особливості дітей, які вступають до дошкільного закладу

Завдяки чинному законодавству більшість сімей дістала змогу виховувати дитину в сім'ї до трьох років. **Основний вік вступу дітей до дошкільного закладу – третій рік життя.** У зв'язку з цим батькам та вихователям необхідно знати особливості психічного розвитку дитини у цей віковий період, їх можливості для того, щоб урахувати у процесі виховання та підготовки малюка до дитячого садка.

Третій рік – переломний етап у житті дитини. У цей період відбуваються якісні зміни в її психіці, які забезпечують поступове перетворення дитини на істоту активну, діяльну.

Зростають фізичні можливості малюка, розширюються потреби, змінюються види і форми діяльності, розвиваються вольова сфера, елементи свідомості та самосвідомості, ускладнюється спілкування з оточуючими. Так, відбуваються складні зміни у спілкуванні дитини з дорослими та однолітками. У неї зберігається висока чутливість до емоційного спілкування, але за умови спільних із дорослим предметних або ігрових дій. Дітям уже недостатньо однієї доброзичливої уваги – їм необхідно, щоб дорослий брав участь у їхніх діях. У тісній практичній взаємодії, наслідуючи дорослого, діти засвоюють предметні дії, досягаючи певного розвитку навичок предметної діяльності.

Саме на цьому етапі в основному формується потреба дитини у спілкуванні з однолітками, виникає специфічне новоутворення – якщо раніше одноліток сприймався як об'єкт дійсності, то нині дитина ставиться до нього як до рівного собі суб'єкта.

Третій рік життя характеризується суперечністю між прагненням дитини до самостійності, що швидко зростає, бажанням брати участь у діяльності дорослих та її реальними можливостями. Цю суперечність розв'язують у рольовій грі, що виявляється на цьому етапі. Досягнення дитини за цей період є вирішальними для подальшого індивідуального становлення особистості.

Новоутворення кризи трьох років сконцентровані навколо “Я” дитини. Їх сутність полягає у психологічному відокремленні “Я” дитини від оточуючих дорослих, яке супроводжується мовними специфічними виявами – упертістю, негативізмом, протестом проти близьких дорослих.

Аналіз цих негативних явищ дав змогу дослідникам з'ясувати їх причину. Вона полягає у невдоволеності взаєминами з дорослими, прагненням знайти свою позицію у стосунках. **У період “кризи трьох років” у дітей виявляється певний комплекс поведінки.** Вони прагнуть **самостійно** досягнути позитивного результату своєї діяльності. У разі невдачі звертаються за допомогою до дорослого, саме йому діти демонструють і свої успіхи, які без схвалення значно втрачають свою цінність. Негативне чи байдуже ставлення дорослого до результату дитячої діяльності

викликає у дітей переживання образи, смутку. Цей період характеризується підвищеною вразливістю й чутливістю дитини до оцінювань її досягнень з боку дорослого. Цей комплекс дитячої поведінки дістав назву “гордість за досягнення” (М.Лісіна).

Найважливішим новоутворенням у період кризи третього року вважається виникнення нового почуття “Я”. Розвиток нового ставлення до себе виникає внаслідок формування самооцінювання дитини під впливом оцінювання дорослим її досягнень. Тому кожний результат діяльності дітей, який не лишається поза увагою дорослого, стає для них ствердженням власного “Я”. До кінця третього року сфера досягнень зливається зі сферою ставлення до себе, що сприяє поступовому звільненню ставлення малюка до себе від думки дорослих. Це складає основу виникнення у дітей почуття самоповаги, яке стає джерелом розвитку дитячої самосвідомості.

На третьому році досягає свого розквіту мовлення дитини. У малюка спостерігається значний інтерес до мовлення оточуючих людей, особливо, коли воно спрямоване на нього самого. Швидко збільшується активний словник, який досягає до кінця року 1200–1500 слів. Основну частину активного словника дитини складають іменники (до 60%), дієслова (близько 27%) та прикметники (10–12%). Значно змінюється пасивне мовлення дитини: вона починає розуміти не лише зміст окремих слів та висловлювань, які безпосередньо стосуються події, що відбувається, а й зміст невеликих за обсягом розповідей, казок, віршів про те, що знаходиться за межами сприймання.

Активне мовлення дитини третього року життя вже нагадує мовлення дошкільника. Відбувається подальше оволодіння граматичною будовою мови. Діти вживають багатослівні речення, а у другому півріччі користуються складними підрядними реченнями, майбутнім часом дієслів, прикметниками, сполучниками, прийменниками. Малюки починають помічати в мовленні оточуючих людей неправильність вимови, слів, а іноді й відмінкових закінчень. Поступово мова стає основним засобом спілкування дитини з дорослими та однолітками.

У разі створення таких умов, у яких актуалізується потреба дитини висловлюватись, її словник поступово збагачується. Слухання оповідань, казок збільшує пасивний словник дитини, дає пізнавальну інформацію. Увага з боку дорослих до дитячих запитань, відповіді на них розвивають у дитини потребу в мовному спілкуванні. Важливе значення для розвитку мовлення має розуміння дитиною інструкцій, доручень, прохань дорослого. Вправлення у виконанні завдань дорослого сприяє становленню ділових стосунків дорослого та дитини у процесі спілкування. Мовні надбання дітей третього року життя ведуть до прогресивних зрушень в усьому їхньому психічному розвитку, і передусім, психічних процесів.

На третьому році життя вдосконалюються сенсорні можливості дитини. Діти можуть підбирати за зразком основні геометричні фігури різного матеріалу, предмети чотирьох основних кольорів та називати ці кольори. Навчившись рухатися самостійно, дитина одержує можливість

без допомоги дорослих ознайомлюватися з новими предметами. Інтенсивно розвивається на цьому етапі зорова, тактильна і кінестетична чутливість рук, координуються рухи рук та очей. Це дає дітям можливість усебічно обстежувати предмети, ознайомлюватися з їх властивостями (кольором, формою). Швидко розвивається фонематичний і музичний слух дитини. *Дитина на третьому році життя може розрізняти різні шуми, голоси людей, тварин, звуки й тони музики.*

У цей період розвитку сприймання дитина набуває більш цілісного характеру. Поступове поєднання рухів очей та рук під час обстеження предметів дає дитині можливість здійснювати зорові орієнтувальні дії, які стають власне актами сприймання. До кінця року дитина вже орієнтується в найближчому просторі (у кімнаті, у дворі), розрізняє напрямки “уперед”, “назад”, “догори”, “униз”, помічає зміни в розміщенні предметів. У неї формуються перші орієнтації в часі, проте щодо розрізнення значення слів “сьогодні”, “завтра”, “учора” дитина ще відчуває значні утруднення.

Розвиток сприймання предметів у цьому віці значною мірою залежить від умов сенсорного виховання, які передбачають використання в роботі з дітьми дидактичних ігор, завдань типу геометричних вкладок, матрьошок, пірамідок, що дають можливості співвідносити предмети та їх частини зі зразками, здійснювати вибір та порівняння за кольором, формою, величиною. Привернення уваги дитини до послідовності побутових процесів сприяє орієнтуванню її у часі, допомагає розрізняти значення слів “сьогодні”, “завтра”, “учора”.

Помітні зміни у дитини третього року життя відбуваються в розвитку уваги. Розширюється коло об'єктів, що привертають її увагу: предметом уваги стають живі й неживі об'єкти, дорослі й діти. Увагу дітей найбільше привертають не самі об'єкти, а дії з ними, а наприкінці року – люди. Утім, обсяг уваги та стійкість її у дітей у цей період незначні. Розвиваючи увагу дітей третього року життя, слід ураховувати таку її особливість, як слабка стійкість. Увагу дитини легко відволікає кожний, яскравий об'єкт. Ця її особливість дає змогу дорослим відвертати увагу дитини від небажаних дій чи об'єктів. Наприкінці року слова дорослого можуть викликати і спрямувати увагу дошкільника, що створює умови для проведення коротких (10–12 хв.) занять. Помітні зрушення спостерігаються на цьому етапі в розвитку пам'яті. Вона фіксує набутий дитиною сенсорний, руховий, емоційний досвід. Кількісні зміни відбуваються у процесах пам'яті: дедалі більшає кількість об'єктів, що викликають у дитини цікавість. До кінця третього року діти впізнають не лише близьких, а й інших людей, різні предмети, знайомі пісні, казки, вірші. У цей період краще розвинена образна пам'ять, ніж словесно-логічна, тому діти краще запам'ятовують емоційний матеріал, який супроводжується зображувальними та звуковими ілюстраціями. Процеси пам'яті мають в основному мимовільний характер. Утім, завдяки розумінню дитиною звертань дорослого та опануванню активною мовою, створюють умови для перших виявів довільності і в роботі її пам'яті.

Вони виникають тоді, коли дорослі стимулюють дитину до відтворення своїми запитаннями та пропозиціями, пропонують розповіді.

У сфері інтелектуального розвитку дитина трьох років досягає якісно нового рівня. У неї виявляється велика здатність до спостереження, порівняння. Діти навчаються порівнювати предмети та явища, співвідносити властивості одних предметів з іншими, швидко помічати розбіжності, невідповідності. З'являються елементи абстрактного та словесно-логічного мислення. У дітей виникають перші судження про довколишніх. Власна мова починає регулювати поведінку дитини, набуває функції планування щодо поставленого завдання. Розвивається допитливість, яка виявляється в дитячих запитаннях “Що?”, “Коли?”, “Чому?”, “Навіщо?” тощо. Формуються перші узагальнення, що створюють передумови для розвитку символів. Це виражається в умінні замінювати у грі одні предмети іншими, бачити в лініях на папері та конструкціях з будівельного матеріалу зображення реальних предметів.

Дитина третього року життя оволодіває наочно-дієвим мисленням у процесі практичного і мовного спілкування з дорослими. Переміщуючи предмети у просторі, діючи одним предметом на інший, за вказівкою дорослого, розподіляючи на частини і групуючи в певну цілісність, дитина здобуває нові знання про властивості предметів, їх просторові, кількісні відношення, причинно-наслідкові зв'язки. Вирішуючи нові для дитини завдання (порівняння предметів за кількісними та якісними ознаками, абстрагування кількості від інших елементів, називання кольору і форми), вона поступово навчається узагальнювати предмети, класифікувати їх за суттєвішими ознаками, у неї розвивається процес абстрагування.

Виховання допитливості – одна з найважливіших умов розвитку дитячого мислення. Саме в цей період, коли діти стають “чомучками”, необхідне уважне й серйозне ставлення дорослих до дитячих запитань, жодне з яких не повинно залишатися без правильної відповіді в доступній розумінню дитини формі.

До кінця переддошкільного віку стає змістовним емоційне життя дитини. Під впливом спілкування з близькими дорослими розвиваються емоції дітей, спостерігається стає ставлення до певних осіб (симпатії, антипатії, почуття страху, співчуття, прихильності). З'являються почуття, які пов'язані з виконанням діяльності (задоволення від досягнутого результату, радість від схвалення, засмучення від невдачі). Джерелом естетичних емоцій (подив, захват, радість, захоплення) для дитини є яскраві предмети, картинки, іграшки, казки, пісні, музика, танці. Діти у цьому віці переживають і негативні емоції (образу, страх, заздрість, ревності). До кінця року емоційне життя дитини майже не залежить від емоцій навколишніх, діти регулюють свої емоційні вияви під впливом дорослого.

На третьому році життя **дитина досягає помітних успіхів у формуванні довільності не лише емоцій, а й дій**. У процесі опанування активним мовленням дитина стає спроможною визначити мету дій відповідним словом (“піду”, “намалюю”, “побудую”). Дитина навчається долати

труднощі, внутрішні й зовнішні перешкоди; її дії стають менш імпульсивними, більш контрольованими. Діти виконують доручення дорослих, привчаються робити те, що “треба”, стримуються від дій, розуміючи слово “не можна”.

Важливу роль у формуванні довільних дій відіграють доручення дорослих, стримуючі слова: “не роби”, “не можна”; привчання дитини робити те, що “треба”. Таким чином, дитина навчається долати зовнішні перешкоди і внутрішні труднощі. Найбільшу спонукальну силу для довільних дій переддошкільників має показ-демонстрація дії, опосередкована прямим заохоченням до активного їх наслідування і відтворення. Дуже важливо враховувати, що дитині важче виконати наказ утриматися від дій, ніж наказ робити щось інше. Формування довільності дій дитини залежить від того, наскільки послідовно підкріплюються дорослими потрібні й гальмуються небажані форми її поведінки.

До трьох років у дітей закладаються передумови переходу до продуктивних видів діяльності, зокрема малювання, ліплення, конструювання. За допомогою пластиліну та олівця діти можуть зображати прості предмети, використовуючи ігровий будівельний матеріал, майструють прості сюжетні споруди, називають їх.

У цей період починають формуватися різні види музичної діяльності. Діти із зацікавленістю слухають пісні зі знайомими образами, емоційно сприймають їх. Підвищується музично-слухова чутливість – діти розрізняють звуки за тембром, висотою, рухаються під музику.

На третьому році життя діти починають досягати успіхів у різних видах діяльності. Поступово вони все більше цікавляться результатом своїх дій, пишаються ним. Саме тому основну частину звертань дорослого складають очікування (вимагання) оцінювання процесу своєї діяльності та її результату (“Я гарно стрибав?”, “Подивіться, як я можу!”, “Я красиво намалював квіточку?”).

У цей період розвитку діти не тільки часто зазнають гострої потреби в оцінюванні себе з боку дорослих, що є для них важливим способом самоствердження, а й уперше починають свідомо оцінювати дітей, дорослого. Причому спостерігається певна закономірність: з якого приводу діти вимагають оцінювання себе від дорослого, з того самого приводу вони згодом починають оцінювати його. У цьому виявляються передумови переходу до більш високого у віковому плані типу спілкування – особистісного. Це виявляється у виникненні у дітей інтересу до особистості дорослого, потреби проїнятися його внутрішнім світом. Діти під час спілкування прагнуть дістати інформацію, яка стосується безпосередньо дорослого. Про це свідчать дитячі запитання “А де ти живеш?”, “Тобі подобається лялька?”, “А ти вмієш так гратися?”. Зокрема діти прагнуть повідомити дорослому про себе та своїх близьких.

До трьох років діти вміють організовувати за власною ініціативою спільну з дорослим ігрову та предметну діяльність. При цьому в дітей з’являються почуття спільності з дорослим, які виявляються в тому, що діти

починають активніше оперувати займенником “ми”. *Поява у дітей третього року почуття “ми” є суттєвим кроком у їхньому психічному розвитку.*

У дитини третього року життя відбуваються суттєві зміни також і в її ставленні до однолітків. Поступово зникають дії, що характеризують ставлення до іншої дитини як до цікавого об’єкта (розглядання однолітка, його одягу, смикання його за вуха, волосся тощо). Натомість з’являються дії, спільні для поведінки щодо однолітка та дорослого: спостереження за його діями, прислухання до вокалізації, наслідування. Виникають дії, що їх дитина адресує ровеснику, які відрізняються надзвичайно яскравим емоційним забарвленням (усміхається до іншої дитини, радісно вокалізує при її появі, підбігає, наслідує дії однолітка, підстрибує).

З розширенням контактів усе більший інтерес дітей починають викликати не об’єктні якості однолітка – здатність відповідати на ініціативу, висловлювати схвалення, уміння підпорядковувати свою поведінку діям іншого малюка.

Поступово мова стає одним із засобів спілкування між дітьми. Вони звертаються одне до одного з проханням (“на”, “дай”), привертають увагу однолітка до своїх дій чи іграшок словами, запрошують інших дітей до виконання певних дій (“давай стрибати”, “зроби, як я”).

Тобто саме в цей період в основному формується потреба дітей у контактах з однолітками як партнерами зі спілкування.

Провідна роль у формуванні позитивних контактів, суб’єктного ставлення дітей до однолітків, засвоєнні ними засобів спілкування належить дорослому. Під час спілкування з людьми, у процесі різних видів діяльності дитина починає точніше фіксувати свої фізичні та психічні стани, відокремлювати себе од усього іншого. Поступово формується уявлення про себе, виникають елементи самосвідомості. Дитина впізнає себе в дзеркалі, на фотографії, усе частіше вживає займенники “я”, “мій”, “мені”. Одночасно діти починають усвідомлювати себе певним чином незалежними від дорослих, усе частіше їхні бажання та інтереси не збігаються з намірами дорослих. *Цей перелом у свідомості дитини виявляється в появі яскраво вираженого прагнення до самостійності (“я сам!”), бажанні бути схожим на дорослих, наслідувати їх.* Дитина трьох років вимагає поваги до себе, часто негативно реагує на надмірну опіку з боку дорослих.

Основними царинами, у яких діти третього року життя прагнуть самоствердитись, є предметна діяльність (особливо продуктивна з конкретним наочним матеріалом); спілкування з дорослим, який лишається не тільки зразком для наслідування, а й доброзичливим помічником, який оцінює всі їхні дії та вчинки; спілкування з однолітками.

Розвиває “Я” дитини ділове спілкування з дорослим. Причому дуже важливо, щоб увага дітей акцентувалася не лише на оцінюванні результату діяльності, а й на тому, хто саме це зробив. *Позитивне особистісне оцінювання є одним з ефективних шляхів підвищення суб’єктивної цінності дитини.* Негативне оцінювання висловлюється лише щодо дії малюка, а не його особистості (наприклад: “Не можна ображати дівчинку,

адже їй боляче, вона плакатиме. Ти хороший хлопчик, Богдане, пожалієш Оленку. Я впевнена, що ти ніколи більше не образиш діток”).

Розвиток самостійності дитини, формування в неї образу “Я” пов’язане з розвитком мовлення. Однією з умов ефективного процесу збагачення словникового запасу є наочність, тобто можливість безпосередньо спостерігати об’єкт, до якого належить конкретне слово. Тому для розвитку уявлень про власне тіло дитині необхідне заняття з моделями (ляльками, які імітують людей, згодом – з однолітками). Необхідно, щоб малюк одночасно бачив себе та іншу людину. Такі ситуації можливо організувати за допомогою дзеркала.

Знання вікових особливостей та можливостей переддошкільників та їх урахування у виховному процесі як у сім’ї, так і в дошкільному закладі є запорукою правильного розвитку дітей та їхньої підготовки до нових умов життя.

Криза 3-х років

Звикання до дитячого садка збігається із кризою 3 років. **Криза 3-х років – межа між раннім і дошкільним дитинством**, це один із найскладніших моментів у житті дитини, це зруйнування, перегляд старої системи соціальних стосунків, криза виокремлення власного “Я”. До 3-х років батьки найчастіше спостерігають серйозні зміни в поведінці своєї дитини: вона стає егоїстичною, впертою, капризованою. У цей період проходить важливий психічний процес вираження власного “Я”, це спроба дитини самостійно подовжити психологічну “пуповину”, навчитися багато робити самому і намагатися вирішувати свої проблеми.

Перший симптом, який сигналізує про початок кризи, – **негативізм**. Дитячий негативізм потрібно відрізнити від звичайної неслухняності. У разі негативізму вся поведінка дитини йде врозріз із тим, що пропонують дорослі. При різкій формі негативізму справа доходить до того, що можна отримати протилежну відповідь на різну пропозицію, зроблену авторитетним тоном.

Науковці, у зв’язку з цим, яскраво описують низку експериментів. Наприклад, дорослий, підходячи до дитини, говорить авторитетним тоном: “Ця сукня чорного кольору”, й отримує відповідь: “Ні, вона білого кольору”. А коли говорять: “Вона біла”, дитина відповідає: “Ні, чорна”. Спроби заперечувати, робити все навпаки і є негативізмом.

Симптомами кризи трьох років є впертість та вередування.

- Період упертості та капризування починається з 18 місяців і, як правило, закінчується до 3,5–4 років.
- Пік упертості припадає на 2,5–3 рік життя.
- Хлопчики більш уперті, ніж дівчата, але дівчатка більш вередливі, аніж хлопчики.
- У кризовий період приступи впертості й вередування трапляються у дітей до 5 разів на день, а у деяких дітей до 19.

• Якщо діти в 4 роки все ще продовжують часто опиратися та вередувати, то можна говорити про “фіксовані” приступи впертості, істеричності як зручного способу маніпулювання дитиною своїми батьками.

Впертість слід відрізнати від настирливості. Наприклад, якщо дитина хоче якусь річ, але не може одразу отримати її і домагається, щоб це було виконано, то це наполегливість. Упертість – це така реакція дитини, коли вона настоює на чомусь не тому, що їй цього дуже хочеться, а тому, що дитина потребує, щоб було так, як сказала вона.

Криза 3-х років необхідна. Вона є **рушійною силою розвитку**, своєрідним етапом змін і провідної діяльності дитини. Батьки не повинні боятися кризи, оскільки це зовсім не негативний показник психічного розвитку дитини. Навпаки, яскравий прояв самоствердження вказує на те, що у психіці дитини відбулися всі вікові новоутворення, що є основою для подальшого розвитку її особистості й адаптивних здібностей.

На думку Л.Стреж, зовнішня “безкризовість”, яка створює ілюзію відсутності проблем, може бути хибною, свідчити про те, що в розвитку дитини не відбулося відповідних вікових змін. Основне завдання батьків у цей період – пом’якшити прояви кризи, допомогти дитині вийти з неї без негативних наслідків – деструктивних рис (адже впертість – це найвищий ступінь виявлення волі, вередливість – демонстрування власної значущості для інших, відчуття свого “Я”, егоїзм (у здоровому розумінні) – почуття власної гідності, агресивність – крайня форма самозахисту, замкненість – неадекватна форма прояву здорової обережності, тобто ці риси необхідні для вживання в суспільстві. Малюк мусить вийти із кризи з позитивними якостями. Тому головне завдання батьків і педагогів – не допустити закріплення її крайніх проявів [2].

Рекомендації батькам:

1. Не надавати великого значення впертості й вередуванню. Потрібно адекватно реагувати на напади впертості та вередування.

2. Під час нападу впертості чи вередування бути поряд із дитиною, дати їй відчуття, що ви її розумієте.

3. Сварити й бити дитину в цей період не можна в жодному випадку – це ще гірше вплине на поведінку малюка.

4. Намагатися бути з дитиною наполегливими. Дотримуватися логічних наслідків у вихованні.

5. Не відступати навіть тоді, коли напади у дитини протікають у громадських місцях. Істеричність і вередування потребує глядачів. Тому частіше допомагає тільки одне – взяти малюка і відвести від людей, переключивши його увагу на щось цікаве чи незвичайне. Наприклад, можна сказати: “Що там за вікном робить котик? Ой, яка в мене гарна іграшка, книжка, намистинка!”.

2. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПСИХОВІКОВИХ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПЕРІОД ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО ДНЗ

1. Виявлення індивідуальних особливостей дітей

За допомогою діагностичних методів можна виявити дітей імпульсивних, демонстративних, сором'язливих, тривожних, збудливих, гіперактивних, аутичних та з іншими особливостями в поведінці.

(Використовуючи психолого-педагогічну літературу, зібрати банк необхідних психодіагностичних методик.)

2. Вивчення психовікових особливостей дошкільників

3. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ АДАПТАЦІЙНОГО ПЕРІОДУ ТА НАПРЯМКИ РОБОТИ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ ДНЗ

Ураховуючи особливості звикання дітей до умов дошкільного навчального закладу та причини “важкої адаптації”, можна визначити *основні завдання та напрямки роботи практичного психолога в адаптаційний період*. Основні завдання полягатимуть у такому:

1. Зняття психоемоційного напруження дитини

Для того, щоб дитина не відчувала емоційного дискомфорту, вона, насамперед, повинна почуватися в безпеці та бути максимально захищеною. Такий захист може забезпечити тільки мати або близька людина, яка її замінює. У період адаптації дитину краще залишати в дитячому садку не на повний день, а на кілька годин, наприклад, на час прогулянки. Доцільна також присутність матері на заняттях, поступово час перебування дитини в дошкільному закладі залежно від нормалізації її поведінки можна збільшувати. Не слід залишати поза увагою й таке психологічне явище, як “*емоційне зараження*”. Воно виникає в тому випадку, коли хтось із новоприбулих дітей заплаче, тоді починають плакати інші новачки. З цією метою необхідно регулювати в часі прийом нових дітей до групи (не більше 1–2 дітей на тиждень).

2. Встановлення емоційного контакту з дитиною

Період адаптації є складним не тільки для дитини, а й для вихователя, який повинен завоювати прихильність та довіру дитини. У цьому йому можуть допомогти й батьки, позитивно налаштувавши малюка на зустріч із вихователем, і психолог через надання таких рекомендацій: у період знайомства з дитиною. Вихователь повинен орієнтуватися на емоційний стан та потреби дитини, знати її особливості та звички, повинен виявити особливу увагу та чуйність. Якщо дитина хоче, варто взяти її на руки, попестити; уникати покарань, не соромити за невдачі, не скаржитися батькам у присутності дитини.

3. Ознайомлення дитини з умовами дитячого закладу

Співробітники дитячого закладу повинні заздалегідь продумати, де дитина роздягатиметься, де сидітиме за столом, де спатиме тощо. Під час прийому до закладу дитині необхідно показати місце, де вона залишатиме

свій одяг, кімнату, у якій вона гратиметься, ліжко, на якому вона спатиме. У звиканні до нових умов важливу роль відіграє можливість “інтимізувати” атмосферу, наблизити до домашніх умов: принести із собою улюблені іграшки, знайомі та звичні речі – все це захоплює увагу дитини, допомагає швидше адаптуватися.

4. Зближення виховних заходів у сім'ї та дошкільному закладі

Необхідна умова успішної адаптації – узгодженість дій батьків та вихователів, зближення підходів до дітей у сім'ї та в дитячому садку. Для цього батькам слід порекомендувати заздалегідь (за 2,5–2 місяці) ознайомитися з режимом тієї групи, яку відвідуватиме їхня дитина, і за значної невідповідності – поступово переводити дитину на відповідний режим життєдіяльності. У перші дні знаходження дитини в дитячому закладі вихователям не слід різко змінювати звичний розпорядок дня дитини, тим більше в умовах невідповідності домашнього режиму та режиму закладу. З метою запобігання негативним емоціям необхідно наблизити умови дитячого закладу до домашніх – не примушувати дитину їсти те, що їй не подобається, не примушувати спати, якщо дитина не хоче, не карати за порушення режиму тощо. Важливою умовою успішної адаптації дитини є сформованість навичок самообслуговування, її самостійність. Своїми виховними діями батьки й вихователі повинні створювати умови для розвитку цієї якості в дитини.

5. Допомога дитині у встановленні адекватних стосунків із ровесниками

Ще однією проблемою, яка виникає в період звикання до умов дошкільного закладу, є **адаптація дитини до групи однолітків**. Цей процес буде успішнішим, якщо до вступу в дитячий заклад батьки не перешкоджатимуть спілкуванню своєї дитини з ровесниками. Крім того, дитина повинна вміти правильно спілкуватися з іншими дітьми – попросити іграшку, ділитися своєю, зачекати, доки інша дитина пограється, подякувати тощо. Дитячі конфлікти частіше виникають через іграшки. Запобігати їм бажано таким чином: збираючись на прогулянку, варто взяти для дитини не одну, а дві іграшки (краще однакові): дві лопатки, дві машинки тощо. Це полегшує обмін та спонукає дітей гратися спокійно. Якщо ж конфлікт виник, то дорослим не слід відразу втручатися, тому що саме в безпосередньому спілкуванні діти вчаться виявляти свої емоції, вирішувати проблемні ситуації, відчувати стан іншої людини.

Таким чином, усі заходи, які полегшують період адаптації до умов дошкільного закладу, можна поділити на дві групи:

- 1) заходи з підготовки дітей до вступу в дитячий заклад;
- 2) організація роботи із новоприбулими дітьми в період їхнього звикання до нових мікросоціальних умов.

З огляду на основні завдання адаптаційного періоду робота практичного психолога може проводитися за такими напрямками:

1. Участь в організації підготовки до прийому дітей у дитячий заклад.

Основні елементи підготовки:

а) ще до вступу познайомитися з батьками та дитиною, встановити емоційний контакт, дізнатися про умови розвитку дитини в сім'ї; під час бесіди виявити характерні риси поведінки дитини, її здібності та інтереси;

б) зближати підходи до дітей у сім'ї та в дитячому садку, погоджувати дії батьків та вихователів, надавати конкретні рекомендації з адаптації дитини до умов дитячого закладу.

2. Допомога вихователям із виявлення індивідуальних особливостей дітей.

За допомогою діагностичних методів виявити та звернути увагу вихователя на дітей імпульсивних, демонстративних, сором'язливих, тривожних, збудливих, гіперактивних, аутичних та з іншими особливостями в поведінці (про це детально у змісті попереднього питання).

3. Консультування вихователів щодо організації психологічного комфорту для новоприбулих дітей.

Можна проводити проблемні семінари: "Полегшення адаптації дітей до умов суспільного виховання", "Взаємодія дитячого садка і сім'ї як умова успішної адаптації дитини" тощо. Також необхідно забезпечити організацію психологічного комфорту через максимальне наближення атмосфери дитячого закладу до домашніх умов – метод "інтимізації атмосфери". З цією метою необхідно простежити, щоб у дитини напохваті були улюблені іграшки, знайомі речі; вихователю варто порекомендувати психологічні ігри та вправи, які знімають напруження, викликають позитивні емоції, стимулюють бажання увійти в дитяче товариство.

4. Створення умов для виникнення в дітей потреби у змістовній діяльності.

Практичному психологу разом із вихователем необхідно спеціально організувати предметно-розвивальне середовище в ігровій кімнаті таким чином, щоб діти не нудьгували, щоб у них був вибір дій, щоб вони гралися, малювали, ліпили, дивилися малюнки, доглядали за рослинами та тваринами тощо.

5. Визначення змісту подальшої корекційно-розвивальної роботи з новоприбулими дітьми.

За результатами вивчення індивідуальних особливостей дітей (спостереження, тестування, опитування) психолог умовно може поділити їх на групи, використовуючи *типологію В.У.Кузьменко* [18]:

Група підтримки (П) – до неї належать діти, чий розвиток необхідно підтримувати в даному напрямку. Їхній фізичний розвиток, стан нервової системи, інтелектуальні можливості та риси характеру не викликають тривоги. Вони здебільшого показують високі результати, чим тішать батьків та вихователів. Пропоновані їм завдання мають обов'язково враховувати високі можливості таких дітей і становити для дітей певну складність.

Група корекції (К) – до неї належать діти, чий загальний розвиток не викликає особливого занепокоєння. Однак у психологічному розвитку трапляються поодинокі відхилення, які потребують відповідної цілеспрямованої корекції. Наприклад, за наявності гарних показників фізичного й емоційного стану фіксуються незначні проблеми в інтелектуальному розвитку. Організуючи заняття для таких дітей, необхідно враховувати виявлені особливості їхнього розвитку. Психолог працює з дітьми цієї групи епізодично, здійснюючи загальну корекцію педагогічних впливів з боку вихователів та батьків. У разі потреби психолог сам може проводити корекційні заняття.

Група розвитку (Р) – до цієї групи потрапляють діти, які потребують особливої уваги педагогів і психолога: педагогічно занедбані або із затримкою психічного розвитку. Діагностування даної групи дітей, як правило, за більшістю параметрів дає низькі результати. З такими дітьми вихователі групи та практичний психолог повинні інтенсивно працювати, спрямовуючи зусилля на досягнення дітьми такого рівня психічного розвитку, за якого стає можливим нормальне навчання в школі.

ДОДАТКИ ДО ЛЕКЦІЇ

Діагностика нервово-психічного розвитку дитини від 2 до 3 років (рекомендовані до використання Карпенко Н.В.)

ДОДАТОК А

Методики діагностики за показниками нервово-психічного розвитку дитини від 2 років до 2 років 6 місяців

АКТИВНЕ МОВЛЕННЯ

Говорить багатослівними реченнями (більше трьох слів).

а) методика: ситуація природна. У невимушеній бесіді з дитиною під час режимних процесів спостерігаємо використання дитиною багатослівних речень.

Показник виконано, якщо у своїй мові дитина хоч один раз застосувала багатослівне речення (більше трьох слів).

б) Використовує питання: "Де?", "Куди?". Методика: під час самостійної діяльності дитини та режимних процесів дошкільного навчального закладу дорослий записує мову дитини кожні 2–3 хвилини.

Показник виконано, якщо хоча б раз протягом дня використав питання: "Де?", "Куди?".

СЕНСОРНИЙ РОЗВИТОК

Підбирає за зразком декілька геометричних фігур з різноманітного матеріалу.

а) матеріал: два комплекти основних геометричних фігур (кубик, кулька, цеглинка, призма, циліндр, конус).

Методика: ситуація створена вихователем: один комплект у дитини, інший у дорослого, дорослий показує дитині одну з геометричних фігур і просить дати йому таку ж.

Показник виконано, якщо дитина правильно дала дорослому відповідну фігуру і змогла підібрати за зразком не менше чотирьох геометричних фігур.

б) матеріал: кольорове лото, у якому чотири картки пофарбовані в основні кольори та чотири картки із зображенням різних предметів таких же кольорів (беруться зображення знайомих предметів, котрі на заняттях не використовувались).

Методика: дорослий роздає дитині картки чотирьох кольорів, потім показує картки з зображенням предметів тих же чотирьох кольорів. Потім запитують дитину, на який фон цей предмет треба покласти, щоб були вони одного кольору. Кольори чергують.

Показник виконано, якщо дитина правильно підбирає по три картинки кожного кольору.

ГРА

Гра носить сюжетний характер, дитина відкриває з життя оточуючих взаємозв'язок та послідовність дій.

Матеріал: обладнання для гри у лікаря, в перукаря, побутові ігри.

Методика: ситуація підготовлена вихователем: іграшки для різних сюжетних ігор, які розкладені довільно.

Показник виконано, якщо розгорнутий сюжет якого-небудь одного змісту, є послідовні взаємозв'язані дії.

КОНСТРУЮВАННЯ

Самостійно робить прості сюжетні будівлі та називає їх.

Матеріал: Будівельний матеріал різної геометричної форми (10–14 шт.) по 2 шт. кожної форми.

Методика: ситуація спеціально організована на занятті із будівельним матеріалом. Дитині дають набір будівельних матеріалів та пропонують що-небудь збудувати.

Показник виконано, якщо дитина змогла зробити 1–2 прості сюжетні будівлі та обов'язково називає їх. Будівля повинна бути схожа на предмет, яким його називає дитина (наприклад, стіл, стілець, ліжечко, будинок).

НАВИЧКИ

а) повністю одягається, але ще не може застібати ґудзики та зав'язувати шнурки.

Методика: ситуація природна під час одягання після сну чи під час одягання на прогулянку.

Показник виконано, якщо самостійно одягає сорочку, колготки, шапку, пальто.

б) їсть охайно.

Методика: ситуація природна під час годування.

Показник виконано, якщо дитина не залишає бруд на столі, не забруднює одяг їжею.

РОЗВИТОК РУХІВ

Переступає через палку чи мотузку, яку горизонтально підняли на 20–28 см.

Матеріал: палка чи мотузка.

Методика: на занятті фізкультурою дорослий пропонує дитині переступати через палку чи мотузку, яку підняли від підлоги на 20–28 см.

Показник виконано, якщо вільно, не зачепивши палку чи мотузку, дитина переступила.

Методики діагностики нервово-психічного розвитку дитини від 2 років 6 місяців до 3 років

АКТИВНЕ МОВЛЕННЯ

а) починає використовувати складнопідрядні речення.

Методика: дорослий невимушено розмовляє з дитиною на будь-яку близьку дитині тему.

Показник виконано, якщо хоча б один раз, у своїй мові, дитина використовує складнопідрядні речення.

б) використовує питання "Чому?", "Коли?".

Методика: дитина під час самостійної діяльності протягом дня проявляє активність, дорослий двічі по 20 хв. фіксує мовну активність дитини.

Показник виконано, якщо хоча б один раз використає дитина питання "Чому?", "Коли?".

СЕНСОРНИЙ РОЗВИТОК

У своїй діяльності правильно використовує геометричні фігури з урахуванням їх форми.

а) *матеріал*: геометрична мозаїка, у ній картки із зображенням нескладних предметів (будинок, пароплав, будинок із парканом), в основі побудови яких лежать основні геометричні фігури.

Методика: дорослий дає дитині геометричну мозаїку, картку-зразок та пропонує зробити з геометричної мозаїки відповідні зображення, накладаючи їх на зразки.

Показник виконано, якщо дитина підбирає мозаїку за малюнком та називає чотири основних кольори.

б) *матеріал*: шість однотонно зафарбованих предметів, по 2 одного кольору, але різної форми (наприклад, червоний кубик, червоний конус).

Методика: ситуація спеціально підготовлена. Дорослий показує дитині один за одним предмети і запитує: "Якого кольору кулька?" (кольори чергують).

Показник виконано, якщо дитина правильно називає хоча б по одному разу чотири основних кольори та форми.

ГРА

Застосовує елементи рольової гри.

а) *матеріал*: різноманітні сюжетні іграшки.

Методика: в ігровій кімнаті підібрані атрибути для різноманітних сюжетних ігор. Дорослий веде запис гри дитини протягом 20–30 хвилин. *Показник виконано*, якщо дитина відображає який-небудь сюжет, виконує роль, котру визначає словом-назвою.

б) *методика*: ситуація природна під час самостійних ігор дітей. Дорослий спостерігає за грою дитини і запитує: "Хто ти зараз?", "ніби хто ти зараз?".

Показник виконано, якщо на питання дорослого дитина називає свою роль у відповідності із виконуваними дітьми.

КОНСТРУЮВАННЯ

З'являються складні сюжетні будівлі.

Матеріал: різні геометричні будівлі, фігури. (10–14 штук (по дві штуки кожної форми. Величина матеріалу залежить від місця організації заняття дитини) за столом чи на підлозі), якщо за столом дається середній чи маленький матеріал, якщо на підлозі – великий будівельний матеріал.

Методика: дорослий пропонує і заохочує до будівельної діяльності.

Показник виконано, якщо дитина збудувала сюжетну будову, наприклад, гараж, дорогу, ліжко чи будинок, та обігрує її.

ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

Із допомогою пластиліну, олівця, фарби зображує прості предмети та називає їх.

а) *матеріал*: шматочок пластиліну циліндричної форми, завдовжки 4–5 см, діаметром 2 см.

Методика: дитині дають кусочок пластиліну у вигляді циліндра і пропонують що-небудь зліпити.

Показник виконано, якщо дитина зображує із пластиліну який-небудь предмет та обов'язково називає його при цьому. Він повинен мати схожість із предметом, що називала дитина.

б) *матеріал*: аркуш паперу, олівці або фарби (гуаш, розведена до густоти сметани).

Методика: дорослий пропонує що-небудь намалювати. Показник виконаний, якщо дитина намалює та назве предмет чи зображене нею (малюнок повинен мати схожість із предметом, що назвала дитина).

НАВИЧКИ

а) самостійно одягається, може застібати ґудзики, зав'язати шнурки (з незначною допомогою дорослого).

Методика: у природній ситуації під час одягання дорослий надає незначну допомогу у застібанні ґудзиків та зав'язуванні шнурків (за необхідності).

Показник виконано, якщо дитина самостійно одягається (можлива лише незначна допомога дорослого у застібанні ґудзиків та зав'язуванні шнурків).

б) користується серветкою в міру необхідності без наказування.

Методика: ситуація природна під час годування.

Показник виконано, якщо дитина, забруднивши руки чи обличчя, скористалася серветкою.

РОЗВИТОК РУХІВ

Переступає через палку чи мотузку, горизонтально підняту над підлогою на 30–35 см.

Матеріал: палка чи мотузка, піднята на указану висоту.

Методика: дорослий пропонує дитині переступати через мотузку чи палку.

Показник виконано, якщо дитина вільно переступає не зачепивши мотузку чи палку.

Основні показники нервово-психічного розвитку дитини третього року життя

Показники нервово-психічного розвитку від 2 років до 2 років 6 місяців

1. Розширюється розуміння мови. Дитина розуміє майбутній, минулий часи.
2. З'являються запитання: "Де?", "Чому?", "Куди?"
3. Легко повторює фрази, які почула.
4. Речення багатослівні, хоча граматично ще не зовсім правильні.
5. Мова стає основним засобом спілкування з дорослими і дітьми.
6. Розуміє оповідання без супроводу ілюстрацій.
7. Слова передують початку дій, намірів.
8. У сюжетній грі легко відтворює ряд послідовних, пов'язаних між собою дій, які часто спостерігаються.
9. У своїх діях правильно орієнтується на форму, величину і колір.
10. Початок конструктивної діяльності.
11. У грі об'єднуються 2–3 дитини.
12. Проходить угору по похилій дошці завширшки 20 см, завдовжки 1,5–2 м, яка піднята одним кінцем від підлоги на 25–30 см, і сходить з неї.
13. Стає на табуретку 40x40 см (або лавку) висотою 20 см і сходить з неї.
14. Переступає через палицю або мотузку, підняту на 20–30 см над підлогою.
15. Залазить на гімнастичну стінку (1,5 м) і злазить з неї приставним кроком.
16. Кидає однією рукою (навперемінно) малі м'ячі діаметром 40 см у горизонтальну ціль (на рівні грудей), з відстані 80 см 100 см.
17. Повністю вдягається, але ще не вміє застібати ґудзики й зав'язувати шнурки.
18. Їсть охайно.

Показники нервово-психічного розвитку від 2 років 6 місяців до 3 років

1. Легко запам'ятовує вірші й пісеньки.
2. До словника входять усі частини мови, дієприкметники, дієприслівники.
3. Словник складається з 1200–1500 слів.
4. Використовує підрядні речення, хоча граматично не завжди правильно.
5. З'являються запитання: "Навіщо?", "Коли?"
6. Правильно вимовляє всі звуки, крім Р, Л, шиплячих. Мова емоційна.
7. У сюжетній грі легко відтворює явища, які спостерігались одноразово, встановлює взаємозв'язок і послідовність дій.
8. У грі з предметами надає їм уявного значення, яке відповідає задуму та змісту гри.
9. З'являються елементи рольової гри.
10. Початок зображувальної діяльності.
11. Знає і називає чотири основних кольори.
13. Має уявлення про кількість предметів – один, два, багато, менше, більше.
14. Проходить угору по похилій дошці завширшки 15 см і завдовжки 2 м, яка піднята одним кінцем від підлоги на 30-35 см, і сходить з неї до кінця.
15. Залазить на табурет (40x40, висота 25 см) і злазить з нього.
16. Переступає через палицю або мотузку, підняті на 30–35 см над підлогою.
17. Проходить по дошці шириною 15 см, піднятій на 30–35 см над підлогою.
18. Залазить на драбинку висотою 1,5 м і злазить з неї приставним або змінним кроком.
19. Кидає однією рукою (навперемінно) малі м'ячі у вертикальну ціль (обруч, діаметр 50–60 см), висота від підлоги 80 см, відстань – 100–125 см.
20. Кидає і ловить великий м'яч з відстані 70-100 см.
21. Може узгоджувати свої рухи з рухами інших дітей, наприклад ходити парами, у колі тупати ногою і одночасно плескати в долоні.
22. Може змінювати темп, напрямок, характер руху, за словесним або музичним сигналом.
23. Може, хоча з деяким напруженням, стримувати свої рухи, чекати сигналу до дії.
24. Вдягається самостійно, застібає гудзики, зав'язує шнурки за незначної допомоги дорослих.
25. Миє руки перед їжею.
26. Без нагадування користується серветкою.
27. Без нагадування дякує після їжі.

Протоколи для фіксації педагогічного спостереження за показниками нервово-психічного розвитку

Протокол №7

Таблиця фіксації показників нервово-психічного розвитку

Прізвище, ім'я дитини	Вік дитини	Розуміння мови	Активне мовлення	Сенсорний розвиток	Гра та дії з предметами	Розвиток рухів	Розвиток навичок	Інші спостереження

Протокол №8

Таблиця фіксації показників нервово-психічного розвитку дітей другої половини другого року життя

Прізвище, ім'я дитини	Вік дитини	Активне мовлення		Сенсорний розвиток	Гра	Конструювання	Розвиток образотворчої діяльності			Навички	Розвиток рухів
		Граматика	Запитання				Пластлін	Олівці	Фарби		

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ РОЗВИТКУ ПРОВІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Провідною діяльністю для дитини раннього віку є предметна діяльність. Щоб діагностувати рівень розвитку провідної діяльності у дитини, варто використати психолого-педагогічне обстеження за допомогою обладнання для гри (за методикою С.Д.Забрамної).

У ряді випадків під час обстеження дітей використовуються спеціально підібрані іграшки. Серед обов'язкових іграшок – пірамідки, мотрійки, різноманітні палички і брусочки, "поштова скринька". Пропонуються іграшки, що супроводжуються відповідними інструкціями. У процесі спостереження за ігровою діяльністю дитини ті, хто обстежують її, мають спостерігати особливості психіки та моторики і, зокрема, володіння провідною діяльністю.

С.Д.Забрамна особливо рекомендує використовувати обстеження за допомогою ігрового матеріалу у тих випадках, коли спостерігаються порушення мовлення, слухової функції, за неможливості встановити потрібний контакт.

Ми ж переконалися, що з дітьми до трьох років та четвертого року життя обов'язкове обстеження за допомогою конкретного ігрового матеріалу дає можливість виявити рівень розвитку співвідносних дій як

основного компоненту предметної діяльності – провідного виду діяльності для раннього віку.

Методика 1. Складання піраміди з кілець

Перед дитиною ставлять піраміду і знімають з неї усі кільця. Потім дають інструкцію: “Зроби, надінь так, як було”. Під час спостереження за дітьми, їхніми діями можна визначити: 1) рівень розвитку співвідносних дій; 2) стан їхньої моторики; 3) ступінь сформованості уявлень про величину предметів (елементів, частин піраміди); 4) здатність розрізняти кольори; 5) ступінь оволодіння лічбою.

Бажаючи дослідити сформованість уявлень про величину предметів, даємо дитині завдання: “Надінь найбільше кільце”.

Бажаючи дослідити здатність розрізняти кольори, даємо такі інструкції: “Дай червоне (зелене, синє) кільце”. Крім того, можна судити про ступінь оволодіння лічбою, якщо дати завдання: “Дай одне кільце, дай багато, надінь три кільця”.

Дітям до трьох років треба пропонувати піраміду з чіткою різницею у розмірах кілець і щоб кільця були забарвлені в основні кольори. Чим старші діти, тим піраміди, що їм пропонуються, повинні бути з більшою кількістю кілець, порівняно меншого розміру і більш широкої палітри кольорів.

На початку обстеження дитині будь-якого віку бажано дати найпростішу пірамідку, щоб вона освоїлася, відчула себе впевненіше, а потім уже запропонувати пірамідку й завдання, що відповідають її віку.

Бажано під час обстеження створити таку ситуацію, ніби вам потрібно, щоб дитина Вас “навчила”, “підказала” Вам, як же визначити найменше кільце (зворотний порядок), ніби ви цього не вмієте, але бажаєте навчитися і просите дитину, щоб Вас навчила. У такій ситуації дитина відчуває себе впевненіше, малюки та дошкільники люблять допомагати у чомусь дорослому (у них є потреба у спільній діяльності), тому у ситуації, коли дитина “навчає” дорослого, діти виявляють найкращі свої вміння, навички, знання, ніж у ситуації, коли дослідник просто запитує, а дитина зобов'язана відповідати.

Щоб оцінити результати, треба виходити з такої інтерпретації: діти двох з половиною років з інтелектом у нормі збирають піраміду з урахуванням відносної величини кілець. При цьому вони йдуть до правильного варіанту шляхом спроб. Діти трьох років складають піраміду на основі зорового співвідношення кілець.

Методика 2. Складання мотрійки

Ця іграшка використовується з тією самою метою, що і піраміди: діагностувати співвідношення за величиною. Дитині показують найбільшу мотрійку, в яку вкладено декілька менших. Потім той, хто обстежує, розбирає велику мотрійку і показує мотрійку меншого розміру, що знаходиться у великій. Далі розбирає одну за одною всі до найменшої мотрійки. Після цього дає інструкцію: “Склади мотрійку так, щоб вийшла одна”. Слід урахувати, що мотрійку, яка складається з шести мотрійок, пропонують старшим дітям.

У процесі обстеження треба фіксувати у протоколі: 1) розуміння дитиною завдання; 2) характер виконання (чи діє шляхом спроб-помилки, чи з урахуванням величин іграшки; чи може збирати мотрійку на основі зорового співвідношення).

Слід відзначити, що мотрійку треба давати для активних дій, починаючи з 10 місяців від народження. Немовля захоплено і довго діє з цими іграшками.

Потім у ранньому віці швидше оволодіє предметними діями співвідношення за величиною, якщо у неї був досвід маніпулювання з кільцями піраміди, мотрійками у віці немовляти. Такого висновку ми дійшли на основі практичного досвіду.

Методика 3. Розкладання паличок або брусочків відповідно до даного зразка

Палички або брусочки використовуються з метою діагностики оволодіння дитиною співвідносними діями (співвіднесення за кольором).

Перед дитиною розкладаємо шість паличок: три червоного (Ч), три зеленого (З) кольору. При цьому звертаємо увагу на характер чергування кольорів: ЧЗЧЗЧЗ (за початковими буквами будемо позначати червоний, зелений). Потім даємо інструкцію: "Побудуй парканчик так само". Після цього перед дитиною розкладаємо наступний зразок уже з дев'яти паличок двох кольорів у такому порядку: ЧЗЗЧЗЗЧЗЗ. Знову дається завдання: "Побудуй парканчик так, як я побудував".

Якщо дитина виконує і це завдання, можна дати ще складніше, виклавши зразок: ЧЗЧЗЗЧЗЧЗЗ. Під час виконання дитиною завдання необхідно зафіксувати у протокол: 1) факти спостережень; 2) особливості діяльності дитини (діє свідомо, зіставляє за зразком або механічно, розміщуючи палички чи брусочки навмання); 3) просторове орієнтування; 4) працездатність; 5) інтерес до виконання завдання; 6) ставлення до своїх успіхів і невдач.

Практика психологічних досліджень показує, що діти з нормальним інтелектом уміють користуватися зразком, зіставляючи з ним свою роботу, знаходять помилки.

Третє завдання виявляється складним для багатьох дітей з нормальним інтелектом. Але, на відміну від розумово відсталих, вони намагаються знайти закономірність чергування паличок різного кольору і переживають свої невдачі. Так само поведуть себе і діти із затримкою психічного розвитку.

Діти з відхиленням уваги, порушеннями просторової орієнтації допускають помилки у виконанні цих завдань. Розумово відсталі діти розгублюються за необхідності зрозуміти інструкцію і часто приступають до роботи без розуміння її мети: розкладають палички, не співвідносячи своїх дій із заданим зразком. Дії таких дітей мають стереотипний характер. Це проявляється у тому, що вони переносять у нову ситуацію свій минулий досвід у незмінному вигляді: правильно виконавши перше завдання, використовують той самий принцип чергування паличок різного кольору у

виконанні наступних завдань того самого типу. Просте завдання розумового відсталі діти без сторонньої допомоги взагалі не виконують. Навіть допомога у вигляді багаторазового показу і спільних дій виявляється мало-ефективною. З боку дослідника обов'язковий поетапний контроль за виконанням завдання.

Методика 4. Заповнення різними об'ємними геометричними фігурами "поштової скриньки"

"Поштова скринька" становить собою невеликого розміру (20x15 см) дерев'яну або картонну коробку, у стінках якої зроблені прорізи, що відповідають за формою основам різних об'ємних геометричних фігур: квадрата, трикутника, прямокутника, шестикутника, півкола. За інструкцією дитина повинна опустити ці фігури через відповідні кожній з них прорізи у поштової скриньці.

На основі спостережень за діями дитини можна судити про ступінь усвідомленості дій, зацікавленості у правильному виконанні завдання. Крім того, можна скласти уявлення про спосіб виконання завдання, ступінь вправності дитини і наскільки легко дитина піддається навчанню.

За дослідженнями С.Д.Забрамної, інтелектуально збережені діти чотирьох років діють шляхом примірювання, тобто прикладають фігуру до прорізу. Лише деякі діти цього віку затримуються на стадії спроб. Це проявляється у спробах проштовхнути у проріз будь-яку фігуру без урахування її форми. Діти, старші п'яти років, уже використовують зорове співвідношення. Поряд з цим зберігається і примірювання.

Важливо врахувати ступінь поліпшення роботи під впливом надання допомоги (спільні дії, усні пояснення і т.ін.).

Розумово відсталі діти навіть у 6–7 років силою запихають фігури у непідходящі для них прорізи (отвори).

Усі подані вище методики діагностують сформованість співвідносних дій у дітей раннього віку. З окремими дітьми слід провести обстеження на обдарованість (підставою для цього є успішно виконані завдання попередніх етапів обстеження з високими показниками). Подальше обстеження проводиться за показниками нервово-психічного розвитку, поданими нижче.

Урахування педагогом у діагностиці симптомів вікових криз

Під час обстеження дитини раннього віку та четвертого року життя слід не випускати з уваги критичний період психічного розвитку. Критичний період настає близько 3-х років та продовжується приблизно рік, а у деяких випадках і довше. Він характеризується підвищеною потребою організму дитини у кисні, що пояснюється стрімким ростом. Тому у перший критичний період розвитку дитини особливо необхідно турбуватись про достатню вентиляцію приміщень, відсутність якої негативно відбивається на фізичному та психічному розвитку. Хронічне кисневе голодування (гіпоксія) призводить до структурних та функціональних змін у корі великих півкуль мозку, що і зумовлює розвиток різних психічних порушень. До стійких залишкових явищ гіпоксії відносяться ураження нервової системи (порушення

функції мовлення, слуху, зору), порушення емоційно-вольової сфери, можуть спостерігатися і загально-мозкові порушення, навіть зниження інтелекту.

Незважаючи на те, що у цьому критичному періоді форма великих півкуль та морфологія клітин кори великого мозку зовні майже нічим не відрізняється від таких же у дорослого, все ж функціональні можливості кори великого мозку та архітектоніка ще далекі від своєї досконалості. Так, структурний та функціональний розвиток лобних долей півкуль завершується лише у 13-літньому віці. Таким чином, для кризи 3-х років характерна функціональна недосконалість нервової системи.

У дитини віком до 3-х років на фоні переважання функцій підкірки починають формуватися зв'язки другої сигнальної системи. Стан пасивного пізнання оточуючої дійсності уступає місце це активному, з'являються прагнення до самостійного пізнання оточуючого. При цьому виникає безкінечна кількість питань: "Що?", "Навіщо?", "Чому?". Внаслідок ускладнення форм койкової регуляції, удосконалення процесу внутрішнього гальмування, криза 3-х років характеризується елементарною аналітико-синтетичною діяльністю. Але в цілому відображення явищ реального світу здійснюється ще переважно через першу сигнальну систему. Мовні сигнали, що ідуть через другу сигнальну систему, мають у період до 3-х років менше значення, ніж безпосередні подразники.

Крім того, для кризи 3-х років властиві яскраво виражені іррадіація (поширення) процесу збудження, а також інтенсивність та лабільність водного обміну. При цьому клітини головного мозку мають у собі значну кількість води. Фізіологічною лабільністю водного обміну обумовлене часте виникнення у дітей цього віку зовнішньої та внутрішньої гідроцефалії (водянки мозку). Для гідроцефалії характерно надмірне накопичення у шлуночках мозку та у підпавутинних просторах стінно-мозкової рідини, що призводить до збільшення об'єму головного мозку та розмірів черепа з наступними стійкими залишковими явищами у вигляді грубо обмеженого інтелектуального дефекту, чи у вигляді дефектів емоційно-вольової сфери з аномаліями поведінки на фоні формально збереженого інтелекту.

Лабільність водяного обміну, що веде до порушення циркуляції спинномозкової рідини та венозного застою, є частою причиною виникнення у дітей періоду кризи 3-х років різних аномалій поведінки. Крім того, є і позитивна сторона кризи 3-х років: цей період характеризується значно вираженою здатністю до компенсації пошкоджених чи втрачених функцій. Наприклад: під час вираження гідроцефалії відзначається невелика кількість симптомів ураження центральної нервової системи та добре збережений інтелект. Здатність до компенсації порушених функцій з віком повністю не втрачається, але обмежується.

У період кризи 3-х років у дитини удосконалюється орієнтування у просторі, статика, динаміка, координація та процеси адаптації. До цього моменту у нього вже добре виражено пластичність коркових процесів, а також спостерігаються моторно-конструктивні та інтелектуальні диференці-

ювання. Нарівні зі значними біологічними перебудовами в організмі дитини, у неї формується найпростіші поняття та умовиводи, пробуджується активність. Але дорослі, що доглядають дитину, нерідко обмежують самостійність та активність дитини, що на фоні підвищеної реактивності дитячого організму та характерного для цього віку процесу іррадіації (поширення) збудження, призводить до виникнення упертості, вередувань, негативному із різними видами протесту, вегетативно-соматичних порушень у вигляді порушення формули сну та апетиту, енурезу та денних страхів. Деякі автори характеризують кризу 3-х років, як період упертості. Під час нього діти стають більш самостійними, але менш слухняними, нерідко втрачають набуті навички охайності.

Незважаючи на удосконалення інтелектуальних функцій та деяку диференціацію емоцій, формування прихильності до матері, батька, близьких людей та негативного відношення до деяких людей, однією з найбільше типових негативних ознак цього критичного періоду є впертість та неслухняність дитини. У період кризи 3-х років у багатьох дітей виникають так звані дитячі неврози, що становлять до 25% усіх неврозів, що виникають у дитячому віці. Найбільш частими формами неврозів є психогенне заїкання (або логоневроз), вибіркове відношення до їжі чи відмова від їжі, порушення формули сну, нічні, а інколи і денні страхи, різноманітні "атипічні випадки" (падання на підлогу, навіть судорожні випадки та приступи спазмофілії). Підвищена судорожна готовність зумовлюється особливостями іррадіації, поширенням процесу збудження та особливостями обміну речовин у корі великих півкуль мозку (частково лабільністю кальцієвого обміну, високим вмістом у тканинах головного мозку води), схильністю до порушення функції органів травлення та до діатезів. Серед дітей цього віку немало моторно розгальмованих, непосидючих, неслухняних, а також: з характерною пониженою активністю, апатією, боязкістю, сором'язливістю та підвищеною загальмованістю.

Дитячі та загальні інфекції, інтоксикації, закриті черепно-мозкові травми та інші несприятливі впливи зовнішнього та внутрішнього середовища сприяють формуванню у дітей у період кризи 3-х років грубого інтелектуального дефекту психопатичного розвитку особистості та виникненню відхилень у характері змін особистості з наступними дезорганізуючими тенденціями. В окремих випадках шизофренічний процес зароджується і починається під час цього критичного періоду, але виявляється лише у юнацтві чи дорослості. На думку Г.К.Ушакова, більшість психопатологічних станів та психічних хвороб у дітей починається саме під час кризи 3-х років. У зв'язку з цим ми рекомендуємо вихователям, методистам, психологам ураховувати особливості кризи 3-х років у своїй роботі з дітьми.

Питання для самоперевірки і самоконтролю

1. Чому науковці і практики вважають, що оптимальним роком вступу дитини до дошкільного навчального закладу є третій рік життя?
2. Що таке криза трьох років? Які симптоми кризи негативно впливають на процес адаптації?
3. Які особливості психологічного розвитку дитини трьох років треба враховувати вихователю, здійснюючи її адаптацію до ДНЗ?
4. Обґрунтуйте роль провідної діяльності дитини у формуванні її навичок спілкування з однолітками та дорослими?
5. Які діагностичні методи може використовувати вихователь для вивчення індивідуальних та психовікових особливостей дитини на етапі її адаптації до ДНЗ?
6. Якою може бути співпраця вихователя та психолога щодо вивчення індивідуальних та психовікових особливостей дитини на етапі її вступу до ДНЗ?
7. Перерахуйте практичні рекомендації батькам новоприбулої дитини.
8. Які основні завдання адаптаційного періоду?
9. У чому специфіка роботи практичного психолога з новоприбулою дитиною в адаптаційний період?

ТЕМА 2.2

ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РІЗНИХ ГРУП АДАПТАЦІЇ (2 год.)

1. Специфіка роботи з новоприбулою дитиною в ДНЗ.
2. Характеристика труднощів адаптації новоприбулих дітей до нових умов життя.
3. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з важкою формою адаптації та їх сім'ями.
4. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми із середньою важкістю адаптації та їх сім'ями.
5. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з легкою формою адаптації та їх сім'ями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калинина Р. Р. Тренінг розвитку личности дошкольника: занятия, игры, упражнения / Р. Р. Калинина. – СПб. : Речь, 2002. – 160 с.

2. Кулачківська С. Навіщо дошкільняті перехідний вік / С. Кулачківська, Л. Подоляк // Дошкільнє виховання. – 2001. – № 5. – С. 6–7.
3. Печенко І. П. Організаційно-педагогічні умови формування соціальної компетентності дітей 5–7 років / Вісник Київського міжнародного університету. – Випуск II. – К. : Правові джерела, 2002. – 291 с.
4. Сенько Т. В. Аутотренінг в работе со старшими дошкольниками / Т. В. Сенько // Образование и воспитание. – 1992. – № 3. – С. 90–92.
5. Гурковська Т. Новачок у дитячому садку / Т. Гурковська // Дитячий садок. – 2008. – № 11.
6. Стреж Л. Сходинки адаптації дітей раннього віку / Л. Стреж // Психолог. шкільний світ. – 2009. – № 8.
7. Все про адаптацію, спецвипуск // Психолог. – 2004. – № 25–26, липень.
8. Маценко Ж. Незабаром у дитячий садок: особливості психолого-педагогічного підходу до дітей, що вступають до дошкільного закладу / Ж. Маценко // Психолог. – 2003. – № 17.

1. СПЕЦИФІКА РОБОТИ З НОВОПРИБУЛОЮ ДИТИНОЮ В ДНЗ

1.1. Загальні аспекти роботи з новоприбулою дитиною. З приходом дитини до ДНЗ, її адаптація до умов дитячого садка протікає часом дуже болісно. Відбувається серйозна перебудова всіх стосунків з оточуючими людьми, перебудова звичних форм життя. Ця різка зміна умов може супроводжуватися важкими переживаннями, зниженням мовної та ігрової активності й нерідко позначається на здоров'ї дитини.

Проблема адаптації – це проблема в основному дітей 3-го й 4-го року життя, тому що більшість дітей приходять у дитячий садок саме в цьому віці. – Найчастіше проблеми адаптації пов'язані з невідповідністю особливостей нових вимог і характеристик дітей за певними показниками, наприклад, випередження рівня розвитку пізнавальної сфери й відставання у сформованості необхідних культурно-гігієнічних навичок чи навпаки.

Спостерігаються випадки тривалої адаптації дітей до дитячого садка в силу невідповідності харчування в ДНЗ особливостям домашньої кухні родини малюка.

Проблема адаптації до ДНЗ у старшому дошкільному віці – це одиничні випадки, тому більшою мірою педагогічний колектив концентрує свою діяльність на оптимізації процесу адаптації дітей переддошкільного віку.

1.2. Забезпечення емоційного комфорту під час перших днів відвідування ДНЗ

Щоб полегшити адаптацію малюка з перших днів відвідування дитини, вихователь повинен активно співпрацювати з сім'єю. Працювати буде набагато легше, якщо педагог дізнається від батьків про поведінку дитини вдома, про її звички й уподобання, індивідуальні особливості. Важливо,

щоб мама відчула, що вихователь опікується не взагалі дітьми, а бачить серед них її конкретну дитину й готовий брати до уваги всі її особисті відмінності.

Було б дуже добре, якби вихователь, зустрічаючи малюка вранці, і мовою, і жестами виявляв своє тепле ставлення до нього. Розташуватися треба так, щоб очі дорослого були на рівні очей дитини. Якщо вона охоче йде на контакт, варто взяти її за руку. Якщо ж малюк тулиться до мами – не наполягати. Нехай мама тримає його за руку стільки, скільки він захоче. Теплий, доброзичливий, уважний прийом обумовлює й перші враження дитини про дитсадок, і її настрій, і готовність попрощатися з матір'ю, залишитися у групі. Так само важливо, щоб педагог тепло прощався з кожною дитиною.

Алгоритм спілкування з новоприбулою дитиною протягом перших годин

1. Дорослий, який працює з новоприбулою дитиною, має *представитися малюку. Форма звертання може бути будь-якою, яку малюк сам вважає прийнятною: скажімо, тьотя Оля або просто Оля. Не варто наполягати, щоб діти раннього віку зверталися до педагога на ім'я та по батькові.* Така “доросла”, безумовно, ввічлива форма досить складна для малюка щодо її вимови.

2. Потрібно ввести дитину у групу, познайомити її з дітками (спочатку з кількома).

3. Знайомство з усією групою дітей слід зробити поступовим, звернути її увагу, як цікаво й весело граються малята; дати їй роздивитися іграшки; лагідно запевнити, що у дитсадку їй буде добре.

Перші контакти з дитиною – контакти допомоги й турботи. Вона має зрозуміти, що на вихователя можна покластися як на маму, що він готовий допомагати й захищати її в цьому новому місці. *Від початку перебування дитини в дошкільному закладі педагог має забезпечити, насамперед, психологічний і фізичний комфорт для дітей, пом'якшити труднощі переходу від домашнього (різного в усіх) до суспільного (однакового для всіх) способу життя.*

У період адаптації дуже важливо проявити максимум терпіння до будь-якого із прохань і навіть вередувань дитини й заслужити її довіру, це – основне завдання вихователя. Допомагають дітям справитися з напруженням, стресами улюблені іграшки чи речі, принесені з дому, – лялечка, іграшковий песик тощо. Ці предмети в садочку дитина може носити з собою, класти у свою шафу, а ляльку навіть брати на час денного сну до ліжка.

Налагодженню теплих стосунків сприяють і індивідуалізовані звертання. Малюки, які прийшли в дитсадок із сім'ї, не реагують на узагальнене “діти”. Але звертатися до них слід, з одного боку, індивідуально, за ім'ям, а з іншого – наголошувати на приналежності до групи, вчити реагувати на звертання. Якщо діти розуміють вихователя, їх легко навчити тих речей, з якими вдома вони не зустрічалися або звикли робити інакше.

Виходячи з типових для адаптаційного періоду труднощів зі сном, апетитом, нестабільністю гігієнічних навичок тощо, вихователю й няні *слід максимально враховувати вікові й індивідуальні особливості дітей*. Якщо дитина погано їсть, недопустимо годувати її силоміць. Якщо не засинає, можна дати іграшку, посидіти з нею, заспокоїти, дозволити не спати, а просто полежати із заплющеними очима. Дітей із нестійкими гігієнічними навичками необхідно частіше запрошувати в туалет. Вони повинні мати запас змінного одягу й білизни.

У період адаптації дуже важливо проявити максимум терпіння до будь-якого прохання і навіть вередування дитини й завоювати її довіру, це – основне завдання вихователя.

1.3. Організація ознайомлення дошкільника з дитячим садком

Організаційні моменти ознайомлення з дошкільним навчальним закладом – день, час, мають надзвичайне значення у пом'якшенні адаптаційних проблем дитини, оскільки сприяють виникненню у неї першого враження про садочок.

Традиційно дитину вперше приводять до дитячого садка зранку, принаймні у першу половину дня. А чи замислювався будь-хто з дорослих, що бачить маленька дитина, прийшовши вперше до дитячого садка, які думки породжуються в маленькій голівці, які переживання стискають маленьке сердечко, які висновки вона робить з побаченого?!

Спробуємо поглянути на цю ситуацію очима дитини.

От мама веде малюка, відчиняє двері групи, вітається з вихователем, “а навкруги тьоті – дітки: дівчинка сидить за столиком; інша катає візка, діти на килимі складають кубики, хлопчик бігає з машинкою, інший обриває листочки з квітки, ще один тьотю тримає за спідницю... їх багато-багато!”

Але що саме бачить малюк – діти вже є у групі.

Порозмовлявши з вихователем, мама прощається: “Ми йдемо додому! Мама розповідає про тьотю, садок, діток, говорить, що я теж буду туди ходити. А дітки залишилися там – у садку!”

Коло замикається: “Коли ми прийшли – вони вже там були, ми пішли – вони залишилися! Діти там живуть. їх залишили! І мене там залишать! Але більше я туди не піду! Ніколи!”

А заявити про свої рішення 2–3-річний малюк, а інколи і 4–4,5-річний – може лише плачем, криком, сльозами. І чіпляється за маму і тата, “наче його тут назавжди залишають”, але в уявленнях дитини це й справді так.

Для того, щоб завадити таким, безумовно, хибним висновкам маленької людини й уберегти її від зайвих хвилювань і переживань; слід змінити традиційний підхід в організації ознайомлення з дитячим садком, і перенести першу зустріч у другу половину дня на час вечірньої прогулянки, коли малюк зможе побачити найголовніший момент – як “батьки забирають з дитячого садка своїх діток! Вони тут лише граються!”

З позиції дитини саме така організація перших стосунків є найгуманнішою і найдоцільнішою, тобто такою, яка зберігає здоров'я малюка, і відповідно, батьківське здоров'я.

Важливо батькам і вихователям не нехтувати переживаннями дитини, її поглядами на ситуацію та організувати перші відвідини дитячого садка у зберігаючому режимі.

Знайомство з дитячим садком. За кілька днів до першого ознайомчого відвідування дошкільного закладу батькам доцільно поговорити з малюком, налаштувати його на це. Сказати, що ви мрієте показати йому дитячий садок, де малечі цікаво живеться, де хороші, ласкаві вихователі – вони грають з дітками, малюють, співають тощо.

Подаючи документи до дошкільного закладу, батькам варто одразу домовитися із завідувачем та вихователями про те, що кілька днів ви будете приводити свою дитину на прогулянку (денну або вечірню). Ідучи на прогулянку зі своєю дитиною, батькам варто запропонувати їй зайти до дитячого садку. Період входження малюка в дитячу групу дошкільного закладу, як правило, припадає на квітень – вересень. У садку на прогулянці в цей час дітям завжди цікаво. А зайшовши разом на територію, варто пам'ятати: багато що залежить від мами. Дитина дивиться на довкілля через призму сприйняття мами, оцінюючи події її мірками. Тому привітатися з вихователем, краще називаючи її на ім'я та по батькові; поводитися так, ніби ви завітали в гості до добре знайомої, симпатичної вам людини. Жодної невпевненості, скутості. Вихователь доброзичливо відповість вам, запросить погуляти разом на майданчику, ласкаво звернеться до дитини (пам'ятайте про “заборонені” слова, силуючи її відповідати), здебільшого розмовляючи з вами.

Не варто відволікати увагу малюка на оточення (квітник, ігровий матеріал, гойдалки, спортивний майданчик, особливо дітей). Він все одно цього не бачить, а велика кількість дітлахів навіть лякає його. Перший прихід до дитячого садку – яскрава подія, яка багато в чому визначить подальший перебіг адаптаційного періоду.

Поки дитина розглядає вихователя, думаючи, чи можна їй довіряти, інших дітей, ігровий майданчик, мамі не варто нервово притискати до себе малюка і тримати його за руку. Навпаки, доцільно спокійно відреагувати на пропозицію вихователя пройти по території, де діти гойдаються на гойдалках, граються в пісочниці. Мама має звертатися до вихователя по імені й по батькові, уточнюючи інформацію про обладнання, ігри, іграшки на майданчику та у приміщенні, називаючи предмети, які вже є знайомими дитині з повсякденного життя. Це допоможе заспокоїти дитину, розслабити її внутрішньо. Наприклад: “Галино Петрівно, а хто у вас квіти поливає?”, “А хто у вас живе в цьому симпатичному будиночку?” тощо. Звертаючись до доньки або сина, запитати: “А гойдалки схожі на ті, що поруч з нашим будинком”, “А гірка краща за нашу!”

Ідучи з території садка, важливо попрощатися з вихователем, не змушуючи до цього малюка, пообіцяти прийти в гості ще. За два-три дні таких візитів до дитячого садка стануть помітними зміни в поведінці малюка: він вже посміхається вихователю, може самотійно відгукнутися

на його пропозицію подивитися щось цікаве (недалеко від того місця, де стоїть мама) тощо.

Знайомство дошкільника з групою. Після того, як було встановлено контакт малюка з вихователем, можна вводити його в групову кімнату. У групу краще прийти незадовго до виходу дітей на вулицю. Вихователь має зустріти маму і дитину на порозі групи, демонструючи щире зацікавлення, доброзичливість, запропонувати малюку гарну шафу в подарунок.

Спочатку велика площа групової кімнати (він у такому приміщенні ще не грав) може злякати малюка. Заспокойте його і присядьте неподалік від порога. Дитина починає оглядатися, розглядати найближчі предмети, меблі тощо. Дорослі розмовляють між собою про те, що є в групі, даючи її обладнанню та облаштуванню лише позитивну оцінку. Невдовзі всі разом виходять на вулицю. Мама допомагає вихователю одягти інших дітей, не лише свого малюка.

Якщо поступово щодня збільшувати час перебування в групі, малюк буде більше дізнаватися про справи, якими займаються малята: малюють, ліплять, танцюють, співають, всі діти чимось зайняті. Доцільно мамі бути поблизу малюка, але не тримайте його за руку. Це сприятиме звиканню дитини пересуватися у групі без допомоги батьків.

Такий спільний досвід є підґрунтям для вечірніх розмов, які можна ініціювати та вести з дошкільником, намагаючись створити позитивний образ вихователя. Наприклад: запитати “Як тобі сподобались машинки у Галини Петрівни?”, звісно, він їх не бачив. Щиро здивуйтесь цьому. Отже, треба ще раз відвідати дитячий садок. Завдяки таким запитанням малюк, непомітно для себе, почне освоювати територію групової кімнати. Спочатку з допомогою батьків, а потім і вихователя...

Поступово в коло знайомих вводяться **однолітки**. Знайомити треба з 1–2 дітками і не одразу, а під час діяльності – спільної для дитини: “Допоможи Олі зійти з ґанку, бо ти такий спритний” абощо... Якщо дитячу групу відвідують діти, знайомі, з малюком чи вже гралися разом, тоді варто з акцентувати його увагу саме на них.

Необхідні засоби допомоги дитині в перші дні її перебування в дитячому садку: її ім'я, частинка дому, улюблена іграшка тощо.

Ім'я дитини. Для того, щоб вихователь міг використовувати ім'я дитини, як засіб адаптації, варто сказати педагогу, якими іменами ви зазвичай називаєте свого малюка вдома (незалежно від його офіційного імені). Якщо вашого хлопчика звать, скажімо, Сашком, не виключено, що в групі знайдуться ще 2–3, а іноді і 6 хлопчиків з таким іменем. І тоді вашого сина стануть кликати Сашком Івановим, що для нього зовсім несподівано, неприродно, незвичайно, і взагалі – ніякий він не Сашко Іванов, а Саня, Шурик чи Олесь, а то й Зайчик, Крихітка або Сонечко.

Роль улюбленої іграшки в адаптації до дошкільної установи

Зняти нервову напруженість в період звикання до нових умов життя малюку допоможе іграшка, принесена з дому. Не варто забороняти дитині приносити з дому іграшку. Для дитини вона – певне підтвердження того,

що її тут (у групі дитячого садка) не залишать: її привели і заберуть додому. До певної міри іграшку, принесену з дому, можна порівняти з ключами від квартири. Лише подбайте про те, щоб іграшка не була занадто яскравою, великою або незвичайною. Бо в такому разі на неї будуть претендувати інші діти, що може привести до непорозумінь між дітьми.

Процес адаптації кожної дитини проходить індивідуально і залежить не тільки від особливостей дитини, але й від майстерності педагога. Роль вихователя у процесі адаптації дитини раннього віку до ДНЗ полягає в забезпеченні сприятливого емоційного фону у групі, і одним із засобів його діяльності може бути улюблена іграшка малюка, адже в дошкільному віці важливе “спілкування” з іграшкою, яка виступає опорою для внутрішнього діалогу, другом і співрозмовником.

Відомо, що в житті багатьох дітей є улюблені іграшки, з якими малюки не розлучаються: з ними вони розмовляють, діляться радіщами і роздумами, разом сплять, їдять, беруть їх на вулицю і в дитячий садок. *Це так звані “іграшки-друзі”, здатні допомагати малюкові у важких ситуаціях. Близькість такого друга полегшує малюкові переживання небезпеки або самотності, дає відчуття потрібності й самостійності.*

Практично у будь-якої дитини є кілька улюблених іграшок, які вона регулярно бере з собою купатися, обідати або спати. Це можуть бути ляльки, звірятка або машинки, яких малюк наділяє душею і характером, і вони стають його кращими друзями. У той же час ці іграшки набувають ролі манекенів, на яких відпрацьовуються різні побутові дії: висадження на горщик, одягання, роздягання, годування з ложечки. Улюблена іграшка завжди супроводжує дитину, слідує за нею, робить її сильнішою і впевненішою у своїх вчинках. Тому саме *улюблена іграшка сприятиме адаптації дитини раннього віку до дошкільної освітньої установи і частково забезпечуватиме необхідні дитині комфортні самовідчуття у проблемних ситуаціях.*

Аналіз літератури і спостереження за дітьми показують, що адаптація до дитячого садка – це складний процес, який супроводжується для дитини стресом та іншими негативними наслідками, тому саме в цей період улюблена іграшка може виступити як чинник, що полегшує процес адаптації. З метою полегшення процесу адаптації дітей раннього віку до дошкільної установи, іграшку можна брати з собою. Дитина самостійно вибирає улюблену іграшку, яку має принести у групу. При цьому батьки повинні говорити дітям приблизно наступне: “Ти підріс і тепер став майже зовсім дорослим, тепер ти підеш у дитячий садок. А разом із тобою виросла твоя улюблена собачка (ведмедик, зайчик і так далі), тому вона теж із тобою ходитиме в дитячий садок. Добре?”. Батьки разом із дитиною можуть складати “казки про улюблену іграшку”, які розповідатимуть дітям дорогою до дитячого садку.

Протягом 30 днів із початку перебування дитини у групі дитячого садка раз на день (у другій половині дня) вихователю чи психологу доцільно запитувати: “Як твоїй іграшці, подобається в дитячому садку? Як вона себе

відчуває? Їй сумно чи весело? Чим вона сьогодні займалася?”. Усі бесіди з дітьми варто проводити індивідуально.

На основі спостережень за взаємодією дітей раннього віку з улюбленою іграшкою науковці виділили наступні функції улюбленої іграшки в період адаптації:

1. Іграшка виконує функції психологічного захисту для дитини. У період образи на інших дітей або дорослих, коли дитині особливо необхідно, щоб її хтось обійняв, поспівчував: 22% усієї групи дітей звертається до улюбленої іграшки і звертається 100% дітей, які важко адаптуються, до персоналу дошкільної освітньої установи.

2. Улюблена іграшка виконує функції партнера зі спілкування. У перші дні перебування в дитячому садку гра, спілкування з однолітками або дорослими відсутні через процес адаптації, і м'яка іграшка, принесена з дому, є єдиною давньою знайомою. Близькість такого друга полегшує малюкові переживання небезпеки або самоти, дає відчуття своєї потрібності й самостійності.

Іграшка виконує функції посередника між дорослим і дитиною, допомагає встановити емоційно позитивний контакт із дитиною. Дітям, у яких процес адаптації до ДНЗ носить тривалий і хворобливий характер, особливо важко виступати ініціатором спілкування, тому предметом спілкування вони вибирають улюблену іграшку.

Улюблені іграшки дітей допомагають їм знайти відчуття свого “Я” й усвідомити особисті переживання. Діти, які важко адаптуються до ДНЗ, приписують їй свій емоційний стан: “Їй сумно”, “Вона плаче”, “Ведмедик чекає тата”. Саме зі своїми зайцями, ведмедиками і лисичками діти програють і переживають усе, що з ними відбувається: сон, годування, гру, очікування батьків тощо.

Діти раннього віку часто наділяють улюблену іграшку своїми рисами і “віддають” їй свої переживання.

Таким чином, введення улюбленої іграшки у процес адаптації до дошкільної освітньої установи допомагає дитині подолати різні негативні переживання, властиві дітям у даний період (страх, самоту, розлуку з батьками, зміни обстановки й режиму дня). Щоденна присутність улюбленої й давно знайомої іграшки пом'якшує проходження процесу адаптації дитини раннього віку до ДНЗ і дає малюку відчуття захищеності й безпеки.

Частинка дому. Допомогти дитині призвичаїтися до нових умов, крім особливої домашньої іграшки, можуть ще й інші домашні речі, принесені з дому у групу дитячого садка. Наприклад, тарілочка з чашкою з улюбленим ведмедиком чи мавпочкою; шторка на ліжечко, пошита мамою, чи улюблена наволочка на подушку.

Такі сімейні предмети заспокоюють малюка, роблять атмосферу у дитячому садку домашньою, вселяють у дитину впевненість.

Їжа та сон – важливі умови успішної адаптації.

Перший крок у цьому – привчити дитину обідати в дитячому садку. Не снідати, а обідати! Щоб підтримати сили малюка та додатково не

травмувати його вранці, протягом перших тижнів важливо годувати дитину сніданком вдома і приводити в групу перед початком занять. Поступово збільшуючи тривалість перебування малюка в групі, доцільно налаштувати його, що після прогулянки він має з усіма дітками повернутися в групу і там чекати на прихід батьків та за бажанням пообідати разом з іншими дітьми.

Дорослим важливо зрозуміти, наскільки впливає на дитину зміна умов годування і зміна страв, що їй пропонуються. Умови годування вдома часто відрізняються від умов дитячого садка, де всі їдять одночасно і за столом. А тому буде корисно, якщо дитина до вступу в дошкільний заклад матиме досвід харчування в громадському місці.

Якщо дитина має алергічні реакції на якісь продукти харчування, батьки повинні **обов'язково** повідомити про це вихователів. А для початку вони мають поцікавитися меню, яке в кожному дошкільному закладі в обов'язковому порядку вивішують для батьків. У дитячому садку пропонують молочні й кисломолочні страви (зокрема, молочні каші, сир, кефір, йогурти тощо), мед, рибу та інші продукти, яких деколи не сприймає організм конкретної дитини або ж які викликають у неї алергію. Якщо у дитини є певні проблеми з кишково-шлунковим трактом, батькам варто поцікавитися у районному управлінні освіти адресами санаторних дошкільних навчальних закладів, що мають гастроентерологічне спрямування, де зможуть забезпечити відповідно до діагнозу дитини дієт-стіл.

Другий крок. Особливу увагу в період адаптування малюка до дитячого садка варто приділити його сну. Проблема дитячого сну на цьому етапі розв'язується в останню чергу. Треба зробити все для того, щоб не порушувати сну дитини, щоб вона спала достатню кількість часу в спокійній, звичайній обстановці. Сон поновлює сили дитячого організму, працездатність нервових клітин. Виконує він і охоронну функцію під час перевтоми. От чому малюк прийде в групу тоді, як виспить, спокійно поснідає. Тривалий сон і їжа в домашніх умовах – все це допоможе тендітному дитячому організму витримати навантаження.

У жодному разі не можна ставити дитину перед фактом, що вона залишається в садку на сон. Спати в садку дитина має погодитися сама, а не бути примушеною – це ні до чого, окрім ускладнення адаптаційного процесу, не призведе. Залучаючи малюка до денного сну у групі, – варто керуватися таким правилом: заохотити, призвичаїти, а не зневолити! Варто звернути увагу дитини на те, що після обіду всі дітки лягають спати; запропонувати подивитися, як вони готуються до сну, вкладаються в ліжечка; запитати, на якому б ліжку хотіла б спати вона. Якщо дитина вибрала собі ліжечко, запропонувати поспати разом з дітьми або, принаймні, полежати в ньому, запевнивши її, що ви залишитесь і посидите поруч. Якщо малюк не погодився – краще не наполягати. Це означає, що він ще не звик до оточення настільки, щоб залишитися в садку на денний сон.

Іноколи буває, що малюк погоджується залишитися спати в дитячому садку вже на другий-третій день і сам за дітками йде у спальню. Проте, як

правило, це омана. Загальна зацікавленість малюка новим життям, яка з'являється завдяки професійно вибудованій роботі батьків та вихователів щодо пом'якшення адаптації, приводить до того, що дитина на такому емоційному підйомі справді погоджується спати в садку. Проте батькам варто бути насторожі і, підтримавши такий вибір своєї дитини, залишитися в групі, щоб за першої ж потреби – її згадувань про тата, маму чи домівку – підійти до дитини і, схваливши її поведінку (залишилася спати в групі) та побажавши іншим діткам солодких снів, забрати додому. А брак повноцінного денного сну не дає можливості організму відновити свої сили. Це підсилює напруження і негативне ставлення до людей і до середовища в дитячому садку. Повноцінний сон поновлює сили дитини і захищає її нервову систему від перевтоми. Тому важливо забезпечити малюкові комфортні умови для сну.

Як правило, зміна сталих стереотипів під час годування та вкладання спати в дошкільному закладі призводить до негативних реакцій дітей, що адаптуються. Тому всі корекційні заходи слід проводити в домашніх умовах; робити це треба поступово, не поспішаючи, оберігаючи нервову систему дитини від перевтоми.

Хвороби малюка

Дитина, яка вперше відвідує дитячий садок, у перші осінні холоди, як правило, починає хворіти. За довготривалими спостереженнями, на 7–10-й день із початку відвідування дитиною дитсадка малюк хворіє на застудні захворювання. Причиною цього є функціональна незрілість організму маленької дитини, а тому вона вимагає особливої турботи і піклування з боку дорослих.

По-перше, виявляється нервове напруження. Оскільки розвиток захворювання є природним наслідком ослаблення організму. Тому “перший день” відвідування садочка краще перенести на середу або четвер? Другий, а можливо, і третій тиждень відвідування варто розпочати з середини, зробивши вихідні тривалішими, що допоможе поновити сили організму. В цей період важливо і батькам і педагогам пам'ятати про зберігаючий режим та пестливий тактильний контакт, оскільки більшість захворювань у цей період є психосоматичними – своєрідним захистом організму від емоційного перенапруження, якого зазнає нервова система малюка в цей період.

Характерною реакцією організму дитини на неврогенну ситуацію, якою є звикання до нових умов життя, – є озноб, що його відчуває дитина. Це пов'язано з віковими особливостями периферичного кровообігу у ситуації стресу. У дитини мерзнуть ніжки, ручки. Тому варто потурбуватися, щоб у перші тижні попри погоду чи температуру повітря у груповій кімнаті дитина була одягнена у теплі шкарпетки, кофтинку, тобто значно тепліше, ніж це потрібно у звичайній ситуації. Цими заходами можна запобігти зниженню вірогідності застудних захворювань. Але якщо дитина звикла вдома до високої температури в приміщенні, то в садку може легко захворіти через

невідповідність температурного режиму, до якого організм дитини призвичаєний.

По-друге, в групі малюк не один – група дитячого садка – це об'єктивна ймовірність великої кількості контактів. Тому аеробне середовище групи, звісно, відмінне від того, до якого звикла дитина в домашніх умовах. У групі обов'язково проводять однобічне провітрювання у присутності дітей і наскрізне – за їх відсутності в групі. Свіже повітря – потрібне, тому батькам не варто його боятися.

Спостерігаючи за дитиною в перші дні відвідування дитячого садка, посправжньому особливої уваги заслуговує здоров'я малюка. Навіть легке почервоніння ротової порожнини, невеликий нежить – це вже протипоказання для відвідування ним дитячої групи. Три-чотири дні дитину треба потримати вдома, дотримуючись зберігаючого режиму. Як правило, всі діти, які вперше прийшли в групу, на п'ятий-сьомий день починають хворіти на гостру респіраторну інфекцію. Тому доречною буде перерва у відвідуванні садка з четвертого до дев'ятого-десятого дня. Краще запобігти захворюванню, оскільки прогнозувати його можливі ускладнення доволі важко.

Як правило, стривожені батьки звертаються до вихователів та практичного психолога із запитаннями: як урізноманітнити діяльність дитини в період хвороби й забезпечити спокій малюка протягом дня, не розпестивши його, як організувати виховну діяльність, не перериваючи процес адаптації?

Якщо нові іграшки дитина отримує тільки "на свята", хвороба – не причина змінювати правила. Якщо батьки мають можливість дарувати малюку іграшки, коли він здоровий, тоді можна і під час хвороби – іграшка створить позитивний настрій дитини. Гратися з малюком необхідно завжди, а не тільки під час хвороби. Якщо батьки граються з малюком і дарують йому подарунки лише тоді, коли він хворіє – це може сформувати в дитини відповідну установку на отримання переваг від захворювання, що в свою чергу сприятиме вихованню у дитини здатності маніпулювати іншими людьми.

Рекомендації батькам

Як не розпестити дитину під час хвороби

1. Краще, щоб дитина під час хвороби отримувала іграшку неяскраву, безшумну й не дуже велику.

2. Під час хвороби варто прибрати такі іграшки: автомати, машинки з моторами, ляльок, що плачуть, яскраві та великі плюшеві іграшки, конструктори, лабіринти, головоломки, тобто ті іграшки, які потребують від малюка розумових зусиль. У цей період дитині необхідний спокій.

3. Бути послідовними у своїх діях та вчинках.

4. Намагатися не створювати для дитини особливих умов у сім'ї, не потрібні часті поступки тільки через плач чи погане самопочуття. А якщо потрібно зробити їй зауваження, то робити це варто спокійно й ласкаво.

5. Не хвалити дитину надмірно, не запитувати боязким голосом про її самопочуття.

6. Зберігати із хворою дитиною звичні для неї взаємини (спокійний, дружелюбний вираз обличчя). Достатньо один-два рази в день, а не кожні 10 хвилин цікавитися у дитини про її здоров'я.

7. У харчуванні дотримуватися правила “хоче – їсть, не хоче – не примушувати”.

8. У період хвороби дитини бути спокійними та впевненими, випромінювати гарний настрій, і видужання малюка відбудеться швидко.

Т.Гурковська рекомендує батькам дотримуватися окремих правил збереження здоров'я. На стан здоров'я дитини можуть впливати, в першу чергу, емоційний стан дитини, що зумовлюється враженнями від перших годин (днів) перебування у садочку.

Перший день у дитячому садку не має тривати більше як 1,5–2 год. Надалі час перебування малюка в групі можна збільшувати, але обережно і поступово, орієнтуючись на поведінку малюка і обговоривши її з вихователем.

Залишивши дитину в групі, батькам не припустимо підглядати ні в вікна, ні через паркан. Оскільки, якщо дитина побачить батьків, сліз не уникнути. Залишаючи свого малюка, варто пам'ятати: ваша дитина відчуває мамин настрій і знервується. Тому краще налаштуватися на позитивні думки, на те, що все буде гаразд, або ж зайнятися такою справою, яка захопить вас і ваші думки, а через 1,5–2 год. ви прийдете за малюком усміхнена, впевнена, з хорошим настроєм.

Добре, якщо перший день перебування в дитячому садку припадатиме не на початок тижня, а на середу, четвер – ближче до вихідних. Скорочений робочий тиждень і, відповідно, збільшені вихідні дозволять малюку повноцінно поновити сили його організму. Не варто забувати і про таку особливість маленьких дітей, як “зараження емоціями” – заплакав один малюк, і майже одразу – ще 2–5 найвразливіших, тих, хто перебуває в дошкільному закладі найменше часу. Таке передання емоцій, певна річ, негативно впливає на психофізичний стан дитини, а тому перш ніж вести дитину в садок, важливо дізнатися – скільки новачків буде прийнято в групу протягом тижня, в який час їх приводитимуть. Якщо частину новачків приводитимуть у групу в ранковий час, то іншу частину краще приводити у другу половину дня, а якщо їх більше 2–3, то краще взагалі перенести “перший день” на наступний тиждень.

Про **тривалість перебування другого дня** потрібно домовитися з вихователем, обговоривши поведінку малюка за першими результатами. Упродовж першого тижня кількість годин, які проводить малюк у дитячому садку, не має перевищувати трьох годин на день. Збільшувати час перебування малюка в новому колективі можна лише за умови його позитивного емоційного стану.

Ввечері у сім'ї важливо відсвяткувати цю радісну подію, розказати усім домашнім, як дитина провела час у дитячому садку, з якими дітками там

познайомилася, в які ігри грала. Налаштувати ще раз малюка, себе і всю сім'ю на радісне перебування дитини в дитячому садку.

Надалі під час звикання **частіше радитися з вихователем, разом аналізувати поведінку, настрій, стан дитини**. Якщо дитина стомилася, не виключено, що треба щоб кілька днів вона приходила в дитячий садок лише на прогулянку. Або ж знову продовжити вихідні за рахунок хоча б понеділка. Якщо знехтувати симптомами втоми на початковому етапі адаптації, це може призвести до серйозного захворювання надалі. Нервова система малюка має доволі низьку працездатність, а перебуваючи в стресовій ситуації, стає ще вразливішою. Щоб уникнути ускладнень і забезпечити оптимальне проходження адаптації дитини, слід поступово переводити малюка із родини в дошкільний заклад. Це допоможе забезпечити одну з головних потреб маленької дитини – перебування у сталому оточенні.

Якщо дитина добре контактує з вихователем, вільно орієнтується на території майданчика, групової кімнати, допоміжних приміщень, однак малюк ще може страждати через розлучення з мамою. У цей період намагатися, щоб дитина спокійно, без напруження снідала й обідала вдома. Ті кілька годин без мами видаються малюку вічністю. Він плаксивий, проситься на руки до всіх домашніх, начебто перевіряє, чи люблять ще його рідні. Варто бути вельми уважними до малюка в цей складний для нього період. Частіше пестити, обнімати, притискати – тактильні відчуття заспокоюють малюка.

Варто створити зберігаючий режим: раніше вкладати дитину спати, довше перебувати з нею під час засипання; пропонувати улюблену їжу, не годувати насильно. Діти в цей час втрачають багато енергії, нервове напруження позначається на всьому: хто тільки-но почав говорити, може перейти знову на лепет і жестове спілкування; хто нещодавно зробив перші кроки, може повернутися до повзання; дитина вже їла самостійно і доволі акуратно, а тепер просить, щоб її годували.

Упродовж адаптаційного періоду батькам слід створити умови для спокійного відпочинку вдома. У цей час не варто водити дитину в гості у галасливі компанії, що, як правило, пов'язано з пізнім поверненням додому, а також прийняттям у себе багато друзів. Малюк у цей період переобтяжений враженнями, не варто ще більше перевантажувати його нервову систему.

У цей важкий період діти в садку ведуть себе по-різному: одні бунтують, чіпляються за маму на порозі групової кімнати, інші починають плакати, побачивши будівлю дитячого садка, ще інші мовчки забиваються в куток, відмовляючись від допомоги дорослого, іграшок, уваги інших дітей (особливо). **Ведучи малюка в дитячий садок, не акцентувати всю увагу на вмовляннях.** Достатнім буде нагадати про найяскравіші враження від дитячого садка і спокійно пояснити, що вам треба працювати і ви заберете його з прогулянки. Варто точно виконати обіцянки, інакше є ризик втратити довіру малюка. Під час зустрічі з дитиною спокійно розмовляти, подякувати

вихователю за цікавий час її перебування в садку. Вдома про вихователя, дітей відгукуватися лише в позитивному плані.

Залучивши власну фантазію, дорослі можуть допомогти малюкові подолати відчуття тривоги в дитячому садку. Свою турботу і любов можна подарувати дитині у символічній формі. Відчутти підтримку батьків, навіть якщо їх нема поруч, дитині допоможуть “записки” від тата або мами, які завжди лежать у кишені. Це можуть бути малюнки, записки тощо, тобто все, що буде містити в собі частинку любові батьків (утім не забувайте про безпеку і не обирайте надто маленькі предмети, які дитина може проковтнути абощо). Для полегшення перебігу процесу адаптації слід створити таку атмосферу, щоб у дитини склалося відчуття неперервного зв'язку між життям у дитячому садку і вдома.

Якщо дорослі бажають дізнатися, як малюк проводить час у садку, краще ставити точні і конкретні запитання: “Що ти намалював?”, “Яку ти пісеньку співав?”, “У яку гру ви гралися разом з вихователькою?” тощо. Але не запитуйте: “Що ти сьогодні їв?”. Пам'ять малюка – це його інтерес! А він їв і вчора, і сьогодні, і завтра їстиме – це нецікаво, тому і не запам'ятовується. Бачачи таку батьківську зацікавленість її життям у садочку, дитина відчує, що воно близьке і зрозуміле батькам, і захоче, щоб вони теж взяли участь у ньому. Визначивши, що найбільше подобається робити малюку в дитячому садку, вдома запропонувати інші цікаві заняття та розваги.

Якщо дитина не хоче спати

Настає час, коли батьки разом із педагогами закладу приходять до спільної думки щодо готовності та бажання малюка залишитися спати в дитячому садку. Щоб забезпечити емоційний комфорт і спокій малюка, батьки можуть принести його речі: ковдру, подушку, піжаму, улюблену іграшку. Але для деяких дітей вкладання спати – одна з найболючіших проблем, і іноді важко обійтися без сліз та істерик малюка.

Одним із методів залучення дитини до сну є гра в казку, в яку дитина повірить. Вихователю пропонується для прикладу казка “Білосніжка та сім гномів”, де роль Білосніжки грає вихователь, а гномиків – усі діти (до новоприбулої дитини індивідуальний підхід), отже:

- гноми лягають спати і прокидаються в один і той же час – за всім стежить Білосніжка (вихователь);
- гномики за день так стомлюються від праці, що засинають одразу, коли кладуть голову на подушку;
- жоден гномик не повинен плакати, капризувати, розмовляти і гратися, тому що це заважатиме заснути іншим;
- спати можна тільки у своєму ліжечку. Білосніжка не дозволяє вклатися на дивані, на килимку чи взагалі не лягати в ліжку;
- якщо хтось із гномиків прокинеться раніше, то зовсім не обов'язково плакати і негайно кликати Білосніжку (вихователя), яка дуже стомилася за день (персоналу групи не слід бігти на перший поклик дитини, оскільки, прокинувшись, малюку дуже важко заснути знову).

Для батьків дитини та для персоналу групи *важливо враховувати добові години сну, які необхідні дитині: від 12 місяців до 23 місяців – 12–15 годин, від 2 років до 6 років – 10–12 годин.*

Становлення контактів новоприбулої дитини з дорослими та однолітками

Вступаючи в дошкільний заклад, малюк має вирішувати складне завдання – не лише увійти у спілкування з незнайомими дорослими, а й установити контакти з іншими однолітками. *Перешкодою для встановлення позитивних контактів з однолітками в адаптаційний період є нестабільність емоційного настрою новачка.* Інтерес до ровесників, прагнення увійти в контакт із ними й водночас відсутність уміння встановити змістовну взаємодію нерідко створює несприятливу емоційну атмосферу викликає додаткові труднощі адаптаційного періоду. Проте потрібно створювати малюку такі умови, щоб він жив, грався, ділився своїми радощами й проблемами з іншими дітьми.

Здатність до наслідування, емоційність маленької дитини, на думку вчених, створюють сприятливі умови для початкових етапів роботи з формування моральних якостей особистості. Надалі цей досвід позитивних взаємин стане основою складнішої соціальної поведінки в колективі.

З моменту приходу малюка в дитячий заклад і впродовж усього раннього дитинства, потреба у спілкуванні з однолітками посідає незначне місце серед інших потреб (у предметних діях, у спілкуванні з дорослими). Дитина в цей віковий період ще не сприймає ровесника як партнера зі спілкування. А отже, **провідна роль у спілкуванні дітей раннього віку належить дорослому.**

Основними завданнями організації спілкування між дітьми раннього віку є формування в них потреби контактів із ровесниками як суб'єктами спілкування та тих засобів, за допомогою яких ці контакти здійснюються. Спілкування дітей у процесі спільної діяльності може стати змістовним, позитивно-емоційним лише завдяки систематичному керуванню з боку дорослого, створення ним необхідних умов.

Слід зазначити, що дитина в період адаптації повинна побачити у педагогах добрих, завжди готових прийти на допомогу людей (як мама) і цікавих партнерів у іграх. Емоційне спілкування дитини з дорослим виникає на основі спільних дій, що супроводжуються посмішкою, інтонацією, турботою до кожного малюка.

Разом із тим вихователь має привертати увагу дітей одне до одного, домагатися, щоб вони запам'ятали, як кого звати, бажано звертатися на ім'я одне до одного й до вихователя. Для цього слід використовувати ритуали вітання та прощання з кожною дитиною: "Ось, діти, Таня прийшла. Доброго ранку, Тетяно! Давайте всі разом із нею привітаємося". Постійні повтори імен усіх дітей допомагають малюкам швидко запам'ятати, як кого звати, а у грі (під керівництвом вихователя) сприяють виникненню перших контактів, особистісних та ігрових.

Особливу увагу слід приділяти керівництву дитячою грою, показувати прості дії з іграшками, доступні сюжети, програвати їх. Поступово малюки починають повторювати ці дії вихователя, доповнювати, вносити зміни – виникають перші самостійні ігри. А дитина, яка може зайняти себе грою, має гарний настрій, не плаче, легше входить у контакт із іншими дітьми, спочатку повторюючи за ними ті чи інші ігрові дії, потім – спілкуючись уже поза грою.

Отже, цілеспрямована організація позитивно-емоційних контактів, формування уявлень щодо однолітка як партнера у спілкуванні, поступове опанування засобами спілкування викликає в дитини бажання взаємодіяти одне з одним. Так, у групі встановлюється позитивний психологічний мікроклімат, що сприяє збереженню емоційної рівноваги як новачків, так і дітей, які пройшли адаптаційний період.

2. ХАРАКТЕРИСТИКА ТРУДНОЩІВ АДАПТАЦІЇ НОВОПРИБУЛИХ ДІТЕЙ ДО НОВИХ УМОВ ЖИТТЯ

2.1. Причини труднощів адаптації новоприбулих до умов ДНЗ

Серед низки причин, що викликають труднощі адаптаційного періоду, слід відмітити деякі специфічні особливості раннього віку. Легкому звиканню до нового середовища (температурного режиму, розпорядку життєдіяльності, предметного середовища) перешкоджає недосконалість здатності до пристосування та висока вразливість дитячого організму внаслідок його морфологічної та функціональної незавершеності. *Через повільне підвищення працездатності нервової системи дітей раннього віку, необхідність різкої зміни способу життя потребує великого нервового напруження, яке спричинює стан психічного стресу.*

Не сприяє легкій адаптації й така особливість дітей у цей віковий період, як *висока емоційність*. Необхідність розриву зв'язків із близькими дорослими на період перебування в садочку, болісно переживається маленькою дитиною. Негативну роль у період адаптації відіграє також характерна для переддошкільників емоційна вразливість. Ця особливість яскраво виявляється в момент розлучення з батьками, які відчувають хвилювання та негативні емоції, коли вперше залишають малюка в яслах. Це неминуче веде до порушення емоційного стану дитини.

Унаслідок високої емоційної вразливості переддошкільників, вихователь нерідко зустрічається з труднощами, коли прагне налагодити емоційний стан новачка: здається, що дитина вже заспокоїлася, але раптом “заражається” плачем однолітка.

Утім ступінь труднощів звикання до нових умов життя залежить не лише від вікових, а й індивідуальних особливостей кожної дитини, що зумовлюються станом здоров'я, особливостями типу нервової системи (сила, рухливість, урівноваженість процесів збудження і гальмування), а також різними умовами життя та виховання в сім'ї. Особливе значення в період адаптації мають відмінності в характері спілкування дитини як із

близькими, так і з незнайомими дорослими до моменту вступу в дошкільний заклад. Почуття страху, недовіри, що виникають унаслідок відсутності у більшості дітей досвіду спілкування зі сторонніми людьми, на тлі гострої потреби в позитивно-емоційному спілкуванні з близькими дорослими є перешкодою для налагодження їхнього спілкування з вихователем.

Труднощі у спілкуванні з педагогом у період адаптації, як правило, посилюються низьким рівнем розвитку мовлення дітей. Пасивний словниковий запас перешкоджає розумінню словесних звертань педагога. Детренованість активного мовлення позбавляє дітей можливості висловлювати свої прохання, спричинює нерозуміння з боку вихователя потреб дитини і як наслідок – порушення психофізичного та емоційного комфорту малюка.

Однією з причин труднощів встановлення позитивних взаємин педагога з дітьми є відсутність у них звички виконувати доступні вимоги й указівки дорослих, брак досвіду участі у спільній з дорослими діяльності, що є провідною у виховному процесі дошкільного закладу.

Поряд із зазначеними причинами, що *перешкоджають швидкій та безболісній адаптації дітей до нових умов життя, слід зазначити й відсутність у них самотійних ігрових дій.* Довготривала змістовна гра відволікає малюків від думок про розлуку з близькими дорослими, сприяє більш швидкому звиканню до середовища, однак реальний рівень ігрових умінь дітей, що зводився до примітивних маніпуляцій з іграшками, не сприяє легкому входженню в нові умови.

Труднощі, яких зазнають діти в період адаптації до дитячого закладу, викликають цілу низку негативних змін у їхньому емоційному стані, поведінці, стані здоров'я. У результаті дослідження було виділено низку особливостей перебігу цього складного для дітей періоду. Передусім зазначається *порушення емоційного стану (переважають сум, туга, страх, збентеженість або загальмованість, тривожність).*

Чим менше дитина підготовлена до змін у навколишньому середовищі, тим глибшими та довготривалішими будуть порушення її емоційного стану.

Поряд з емоційними розладами в період адаптації спостерігається зниження мовної та ігрової активності дітей. Це зумовлено такими причинами:

1. Ранній вік характеризується процесом опанування мовленням, прагненням до активних дій з іграшками та предметами. Ці процеси потребують від дитини певного напруження, але водночас у звичних умовах викликають переживання радості.

2. Негативні зміни емоційного стану є перешкодою для природного вияву мовної та ігрової активності дітей: гальмується функція мовлення, слабшає інтерес до ігрового матеріалу та дій із ним.

Такі різкі зміни психічного стану дитини знижують активність кори головного мозку, викликають різні розлади вегетативної системи. У деяких дітей може спостерігатися збліднення обличчя, зниження

температури рук і ніг. Вегетативні розлади нерідко викликають у дітей висихання слизових оболонок (рота, очей).

Крім того, у більшості дітей в адаптаційний період спостерігається порушення сну, зниження апетиту, що спричинює втрату ваги. Звичайно, усі ці розлади негативно позначаються на стані імунної системи.

Перебіг процесу адаптації у дітей різний. Установлено, що характер процесу звикання до нових умов значною мірою залежить від особливостей виховання дитини в сім'ї до моменту її вступу до дошкільного закладу. Серед чинників, що негативно впливають на перебіг періоду адаптації, слід особливо підкреслити недостатню обізнаність батьків про цей складний психофізіологічний процес, відсутність знань методів виховної роботи з дітьми, що спрямовані на підготовку малюків до нових соціальних умов, використання в сім'ї педагогічно невиправданих прийомів.

НАЙПОШИРЕНІШІ ПРОБЛЕМИ, З ЯКИМИ СТИКАЮТЬСЯ НОВОПРИБУЛІ ДІТИ ТА ЇХ БАТЬКИ

1. Оптимальні терміни початку відвідування дитиною ДНЗ

Для кожної дитини характерні індивідуально-психологічні та вікові особливості, тому важливо визначити, коли краще віддавати маля в дошкільний заклад. *Якщо дитина самостійна*, розвивається згідно зі своїм віком, то її можна сміливо довіряти вихователям уже на третьому році життя. *Хворобливим та менш самостійним дітям* краще бути вдома до трьох років. Чимало матерів хочуть оформити до закладу малят, яким виповнилося лише рік чи півтора. У таких випадках краще зачекати, адже маленька дитина ще потребує особливого догляду, який може дати тільки мама. Але довго перебувати вдома теж не варто.

Слід відзначити, що діти 3-го року життя легше адаптуються до умов ДНЗ, ніж діти 5-го року життя, які відчувають серйозний психологічний бар'єр.

2. Кому варто надавати перевагу: дитячому садку, няні чи бабусі?

Хлопчику незабаром три роки, батьки дитини не можуть визначитися, що для малюка на даному етапі краще – бабуся, няня чи дитячий садок. Доречно зазначити, що малюку, який постійно перебував тільки з мамою, звикати до садочка набагато важче, ніж тому, з яким були бабусі, няні, старші брати та сестри.

Переваги бабусі ніхто під сумнів не поставить. Головна перевага бабусі – величезна любов до внука. Такої любові він не отримує ні в дитячому садку, ні вдома з нянею. Якщо бабуся не вважає щоденне спілкування із внуком важким тягарем і трудовою повинністю, то це дуже добре. Часто спілкування бабусь і внуків дає дуже гарні плоди. Але ні для кого не секрет, що дуже часто дідусі і бабусі розпещують внуків, дозволяють їм значно більше, ніж батьки, і незабаром це може перетворитися на справжню проблему. Вихід із такої ситуації – підтримання довірчих стосунків із батьками (своїми або чоловіка), обговорення проблеми виховання дитини, здатності вчасно скоригувати ситуації, що складаються.

Дитячий садок для трирічної дитини теж не протипоказаний. Тут забезпечена предметно-ігрова діяльність, нові іграшки, спілкування з дітьми. Але багатьох матерів лякає те, що дитина, яка відвідує дитячий садок, частіше хворіє, ніж та, що залишається вдома.

Сьогодні стало традицією запрошувати няню доглядати дітей. Але в цьому випадку є як позитивні, так і негативні моменти. Якщо малюк дуже вередливий, то завжди є небезпека, що він вередуватиме з бабусею та нянею, а дитячий садок таким дітям буде дуже корисним. Там дітей вчать жити за правилами. Якщо батьки помічають, що дитині не вистачає тепла й любові, вона всіляко прагне привернути увагу дорослого, значить, можна розглянути варіант няні в поєднанні з бабусею. Наприклад, няня приходиться не на весь день, а ввечері її ненадовго змінюватиме бабуся.

Загалом краще вирішити це питання, дослухаючись до своєї батьківської інтуїції.

3. Чи можна полегшити малюку період звикання до нових умов дошкільного закладу?

- Можна й потрібно. З цією метою намагатися якомога раніше, буквально від самого народження дитини, тренувати систему адаптаційних механізмів дитини, привчати до умов і ситуацій, у яких їй потрібно змінювати форму поведінки.

- Не обговорювати у присутності дитини проблем, пов'язаних із дитячим садком. Не показувати їй, що ви хвилюєтеся, боїтеся або в чомусь невпевнені. Діти в цьому віці вкрай чутливі до найменших нюансів вашого настрою, легко "зчитують" емоції близьких, особливо матері, хоч би як вона намагалася приховати свій стан за посмішкою або словами.

- Довідатися про всі нові моменти в режимі дня у дитячому садку та ввести їх у режим дня дитини заздалегідь, доки вона перебуває вдома. Якомога раніше познайомити маля з дітьми в дитячому садку та вихователями у групі, куди вона незабаром прийде. Дуже добре, якщо там виявляться діти, з якими ваша дитина вже гралася раніше, наприклад, у дворі.

- Налаштовувати її якомога позитивніше до перебування у дитсадку. Готувати до тимчасового розлучення з батьками і давати зрозуміти, що це неминуче, оскільки вона вже велика. Говорити про те, як це чудово, що вона вже така доросла. І найголовніше – постійно пояснювати дитині, що вона для вас, як і раніше, дорога й улюблена.

- Не погрожувати малюку садком як покаранням за погану поведінку! Намагатися спланувати свій час так, щоб у перший тиждень відвідування дитсадка дитина не залишалася там більше двох-трьох годин. У родині в цей період необхідно створити спокійний і безконфліктний клімат для дитини.

- Берегти нервову систему дитини. Не реагувати на витівки і не карати за капризування. Краще на якийсь час скасувати походи в кіно, цирк, у

гості, скоротити час перегляду телепередач. У вихідні дні намагайтеся дотримуватися вдома такого ж режиму, як у дитячому садку.

- Щоб правильно прийняти рішення, необхідно все зважити. Переваг відвідування дитячого садка анітрохи не менше. Психологи впевнені (і це підтверджують конкретні наукові дані), що діти, які відвідують дитячий садок, і фізично, і психічно набагато стійкіші та набагато швидше розвиваються. Жодна няня, дозоване спілкування з однолітками у дворі під наглядом бабусі не дадуть дитині такої школи життя, як перебування в дитячому садку. А період звикання обов'язково закінчується.

4. Як позбутися негативного емоційного стану мами в адаптаційний період малюка?

Природно, емоції мами глибокі, вона переживає сильне потрясіння – розлуку з дитиною. Але, насамперед, мамі потрібно зрозуміти, що всі батьки через це проходять. Стежте за своїми емоціями. Часто мами, готуючи перший раз свою дитину в дитсадок, самі починають хвилюватися. Якщо ви будете впевнені у своїх діях, то й дитина буде спокійна.

Корисно, завчасно формувати у малюка позитивне налаштування на дитячий садок. Розповідати веселі історії з життя знайомих дітей, які відвідували дитячий садок, ділитися своїм особистим досвідом. Перед вступом у ДНЗ навчити дитину необхідних прийомів самообслуговування. Вміння самостійно одягатися і ходити в туалет не найголовніше, ці навички сформуються дуже швидко, для вихователя ваша дитина не перша, хто не вміє самостійно взуватися. Важливо вчити дитину вирішувати проблеми у міру їхнього надходження, а не заздалегідь про них хвилюватися. Орієнтувати дитину на вихователя. Малюк має твердо знати: що б не трапилось, він завжди може звернутися до нього за допомогою. Ім'я та по батькові майбутньої виховательки повинне постійно фігурувати у ваших розмовах. Її образ має бути у свідомості дитини позитивним.

5. Чому дитина вранці не хоче йти до дитсадка, а ввечері – додому?

Безперечно, було б добре, якби дитина вранці із задоволенням і гарним настроєм бігла у дитсадок, а ввечері, побачивши маму або тата, збирала іграшки, прощалася з дітьми, вихователями і спокійно йшла додому. Але так буває лише тоді, коли малюк уже повністю адаптувався до дитсадка. Хоч не все залежить тільки від звикання. Малюк готовий лишити маму тоді, коли її образ уже зберігається у його свідомості тривалий час.

А от йти дитина не хоче додому через те, що ще важко переключає свою увагу, а в цей час бере участь у цікавій грі. Варто використовувати незначні хитрощі, наприклад, після дитсадка у вас із дитиною може бути запланована якась невелика цікава справа: погодувати бездомного собаку, купити цікавий дитячий журнал, зайти на спортивний майданчик і там погратися. Врешті-решт, укладіть із дитиною угоду: ви приходите за нею ввечері і можете дати їй погратися 10 хвилин, щоб вона завершила усі свої

справи. Це буде чесно щодо дитини, адже навіть дорослим важко відірватися від цікавого заняття.

6. Чому дитина хворіє перед маминим від'їздом?

Така поведінка цілком можлива, причому дитина не винна, вона просто не хоче, щоб мама, яка для неї так багато значить, залишала її навіть на короткий час. Але це зовсім не означає що вона не любить бабуся чи тата, просто мама символізує для дитини спокій, захищеність і щастя. Може колись був такий випадок, що дитина захворіла, і ви відмінили свою поїздку. Малюк це несвідомо запам'ятав і тепер щоразу, отримавши інформацію про ваш від'їзд, починає хворіти.

У такому випадку намагатися у той час, коли будете вдома, приділяти малюкові якомога більше уваги. Ходити на прогулянки, гратися з ним, частіше розмовляти відверто. Пояснювати дитині, куди й навіщо ви їдете, повідомляти точну дату свого повернення, телефонувати з відрадження так часто, як тільки можна. Нехай малюк відчуває, що мама думає про нього, що вона поряд. Подарувати дитині м'яку іграшку, яка допоможе їй пережити розлучення і символізуватиме любов мами.

7. Як відвідувати з дитиною магазин іграшок?

По-перше, пригадати, із чого все почалося. Найбільш імовірно, що одного разу ви не захотіли купувати іграшку, а дитина влаштувала сварку, і ви купили те, що вона захотіла. Тоді малюк зрозумів, що так можна впливати на батьків.

По-друге, проаналізувати свою ситуацію. Що буде, якщо не піддатися на провокацію і не купити бажану іграшку? Істерика? А чи надовго вистачить вашої дитини? Адже такі істерики найчастіше потребують глядачів, для того щоб налякати маму і тата. Звичайно, сльози з очей течуть справжні. Та якщо проігнорувати демарш і зайняти жорстку позицію "Сьогодні ми не збиралися купувати іграшку" чи "Ця іграшка дуже дорого коштує, і я не можу тобі її купити", то дитина все одно заспокоїться і зрозуміє, що істерикою від батьків нічого не отримаєш. Коли малюк заспокоїться, обов'язково стримано поговорити із ним і пояснити, як треба висловлювати свої бажання: у спокійній формі, говорити "будь ласка". До речі, такі бесіди варто проводити не лише, якщо є причина, а ще й з метою профілактики.

По-третє, уявити собі, що відбувається з дитиною, коли вона приходить у магазин іграшок. Із полиць на неї дивляться ляльки ведмедика могли провести з дитиною. Дорослим теж іноді важко відмовитися від покупок у своїх магазинах, адже вони інколи купують те, що не збиралися. А що ж говорити про дитину? Тому, якщо батьки ще не відпрацювали тактику і стратегію, краще відкласти спільний із дитиною візит у магазин іграшок. Не треба провокувати її. А якщо все ж таки зібралися туди, то чітко продумати свою лінію поведінки і поговорити із малюком. *Наприклад, сьогодні ми йдемо в магазин, щоб купити автомобіль (ляльку, ведмедика, будиночок тощо). Я зможу купити тобі тільки одну іграшку. Грошей я можу*

виділити на цю покупку ось стільки. Якщо ви хвилюєтеся, що дитині важко буде зробити вибір і прийняти рішення (а швидше так і станеться), краще купити самотійно і просто подарувати іграшку.

8. Що робити, якщо дідусь і бабуся розпещують дитину?

У нашому суспільстві давно склалася така родинна традиція, що саме онуки вважаються єдиною втіхою для бабусь і дідусів, особливо якщо вони вже пенсійного віку. На жаль, у людей похилого віку у нашій країні не так багато можливостей займатися чимось іще. А якщо життя не сповнене подіями, то й займаються літні люди онуками. Якщо бабусі й дідусі раціональні і справді мають досвід виховання не однієї дитини, то, як правило, і до виховання онуків у них підхід достатньо критичний. А якщо єдина дитина й онук – теж єдиний, то розпещують. У такій ситуації важливо не перекладати виховання дитини на бабусь і дідусів, не віддавати дитину на всі вихідні. На сімейній раді продумати свої правила виховання дитини й обов'язково ознайомити з ними батьків. Пояснити, чому це так важливо.

9. Як відучити дитину від соски?

Для того, щоб розлука з таким улюбленим предметом, як соска, пройшла не дуже болісно, варто набратися терпіння. Зовсім небагато дітей легко і в одну мить відмовляються від соски. Подаруйте дитині невелику м'яку іграшку і давайте щоразу, як збираєтеся класти її спати. Цілком можливо, якщо малюк триматиме в руках у момент засинання м'яку пухнасту іграшку, він не буде просити соску.

Мазати соску гірчицею або чимось неприємним не потрібно. Необхідно ставитися до малюка гуманно. Не треба такими жорстокими способами відучувати його від того заняття, до якого ви самі і привчили.

Перед тим як класти дитину спати, доцільно зробити їй заспокійливий масаж, розказати казку, відволікти від спогадів про соску. Для батьків важливим є кожен день. Якщо малюк не згадує, то не варто нагадувати йому про соску, вона не повинна весь час бути на видному місці.

10. Адаптація та “несадочкові” діти

Відомо, що особливості звикання дитини до нової обстановки залежать від багатьох чинників: типу нервової системи і стану здоров'я, особистісних рис, сімейної атмосфери, умов перебування в дитячому садку. Найбільші труднощі в адаптації переживають діти з ослабленим здоров'ям, які швидко стомлюються від шуму, важко засинають удень, погано їдять. Важко звикають до дитячого садка єдині в сім'ї і пізні діти, надмірно опікувані малюки, в яких дуже розвинений емоційний зв'язок із матір'ю, які звикли до виняткової уваги, з поганими навичками самообслуговування, невпевнені в собі, беззахисні, тривожні. У дитсадку такі діти відчувають себе нещасними, знаходяться у стані нервового стресу, який ослабляє захисні сили організму, і дитина починає часто хворіти.

Впливає на рівень проходження адаптації й тип темпераменту. Відзначено, що швидко і легко звикають до нових умов сангвініки і холерики, а ось флегматикам і меланхолікам доводиться складно. Вони повільні, й тому не встигають за темпом життя дитячого садка: не можуть швидко одягнутися, зібратися на прогулянку, поїсти, виконати завдання. Їх часто підганяють (причому не тільки в садку, але і вдома теж), не даючи можливості бути самим собою.

У чому ж причина того, що одні діти відвідують дитсадок добровільно, із задоволенням, а іншим ДНЗ здається “місцем жаху”, тоді як і ті, й інші ходять в одну групу, до одних і тих же вихователів? Як правило, самі батьки настільки психологічно не готові до побудови здорових взаємин із дошкільним закладом, який їхній малюк відвідуватиме кілька років, що їхні тривоги і страхи вмить передаються дитині.

Але важливо відзначити й те, що “винен” у цьому необов’язково ДНЗ, а глибокі психологічні проблеми малюка або особливості спілкування у сім’ї.

Вивчивши індивідуальні особливості малюка і його сім’ї, практичний психолог має дати рекомендації і здійснює психолого-педагогічний супровід з адаптації дитини до умов дитсадка, у реалізації якого бере участь він сам, вихователі групи і батьки малюка.

Якою ж може бути технологія супроводу дитини, що потрапляє в категорію “несадочкових дітей”?

Характерним у спілкуванні з мамою “несадочкової дитини” є її підвищена нервозність і відсутність довіри до персоналу дитячого садка. Дитину дуже турбує: як же мама може залишати її з чужими тьотями, яких вона сама не любить? Вона ніколи їм не посміхається, рідко вітається, не вітає зі святами, і, взагалі, малюк жодного разу не чув, щоб вона поцікавилася їхніми справами, здоров’ям, їхніми власними дітьми, як мама це робить із тими тьотями, до яких вони ходять у гості. У дитини виникає хвилювання: якщо мама може залишати мене з малознайомими людьми, то, може, вона мене розлюбила, може, вона взагалі не збирається мене звідси забирати... Ці думки набувають ще більш катастрофічного характеру, якщо мама поспішає додому до молодшої дитини. Це примушує старшу дитину відчувати себе знедоленою людиною, покинутою батьками. Якщо мама розуміє, що справа не в дитині, а в ній, якщо вона готова до змін, то шанси на поліпшення ситуації значно підвищуються.

Батькам необхідно зрозуміти: чим молодша дитина, то більше значення для побудови її адекватних стосунків із навколишнім світом має особистість дорослого, який постійно має знаходитися разом із нею. Іноді можна почути від матерів “несадочкових дітей”, що вони віддають дво-, трирічного малюка в дитсадок для того, щоб той “навчився жити в колективі”. Якщо у дитини, яку віддають у ДНЗ в ранньому віці, не складеться нормальна система стосунків із дорослими, які замінюють батьків, це може викликати колосальний стрес. А це означає, що мамі й татові “несадочкової дитини” нічого не залишається, як налагоджувати власні аде-

кватні стосунки з навколишнім світом, зокрема з персоналом дитячого садка.

Окрім формування психологічної готовності дитини до умов дитячого садка, важливо навчити її необхідних навичок самообслуговування, володіння якими дозволить їй відчувати себе незалежною особою. Слід зазначити, що існують поодинокі випадки, коли діти так і не можуть звикнути до дитячого садка. *Тривожними сигналами, що говорять про емоційне неблагополуччя дитини, про те, що малюк дуже страждає в умовах дитячого садка, важко переносить розставання з матір'ю, є: стійке небажання відвідувати ДНЗ, плач, капризи вранці, часті хвороби, поганий апетит, неспокійний сон.*

Отже, існують поодинокі випадки, коли малюк потрапляє в категорію “несадочкових дітей”, і краще, що може запропонувати практичний психолог ДНЗ, не відвідувати дитсадок місяць, а за невдалої спроби повторного вступу в ДНЗ через деякий час змінити його. І якщо ситуація й там не зміниться, дитину бажано залишити вдома до шести років. Інакше вона буде постійно хворіти, і це найнадійніший спосіб, яким діти сигналізують батькам про те, що їхні права на задоволення життєво важливих потреб жорстоко порушуються.

3. ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ВАЖКОЮ ФОРМОЮ АДАПТАЦІЇ ТА ЇХ СІМ'ЯМИ

Вивчення стану сімейного виховання дає змогу виявити три основних типи сімей залежно від особливостей виховних впливів.

3.1. Найтиповіші помилки виховання малюків у сім'ї та їх негативні наслідки

Значна частина батьків надмірно стурбована найближчим майбутнім своєї дитини, що пов'язане з її вступом до садка (умовно позначимо їх першим типом). Ці батьки не мають уявлення про психологічні труднощі періоду адаптації, тому своє завдання вбачають лише у зміцненні здоров'я дитини.

Іноді, коли дитина здаля спостерігає гру дітей на майданчику дитячого садка, батьки з жалем дивляться на свого малюка, переживають тривогу, схвильованість, співчуття, що йому незабаром теж необхідно буде відвідувати дошкільний заклад.

Для такого типу сімей характерним для батьків є надто емоційне спілкування, що супроводжується звертанням до дітей з величезною кількістю пестощів, зменшувально-пестливих слів. Переважно більшу частину неспання дитина перебуває на руках або на колінах у дорослих, які завжди готові задовольнити будь-яку її примху. При цьому малюк постійно відчуває себе центром уваги та турботи сім'ї. Він не має навіть уявлення про заборони чи необхідність виконувати вимоги дорослих.

У сім'ях цього типу дорослі не організовують цілеспрямованого мовного спілкування з дитиною, не приділяють уваги формуванню її ігрових

умінь. Утім, ці навички мають велике адаптаційне значення в період звикання малюка до дитячого закладу.

Батьки, що належать до сімей першого типу, навмисне обмежують контакти дитини зі сторонніми людьми у зв'язку з тим, що побоюються за здоров'я дитини, бояться інфекцій. Своєрідною є і позиція батьків у ситуаціях, коли незнайомий дорослий ласкаво звертається до малюка: батьки швидко припиняють контакт, відвертають дитину від незнайомця. Якщо дитина зацікавиться сторонньою людиною, батьки ображаються, демонструють "готовність віддати малюка" ("нехай дядя забере тебе, іди до нього").

Такий виховний підхід сприяє виникненню тісної емоційної прив'язаності дітей до членів сім'ї, гострої потреби в постійній присутності близької людини, її увазі, пестощах. При вступі в дитячий садок вони глибоко переживають розлучення з батьками. Значні труднощі адаптації до умов суспільного виховання виникають унаслідок відсутності в цих дітей досвіду спілкування зі сторонніми людьми. Обмеженість соціального досвіду призводить до переживання неспокою, тривоги в новому середовищі та незнайомому оточенні. Це виявляється у міміці малюка, що відображає тугу, занепокоєння, побоювання.

Дитина прагне бігти в тому напрямку, куди пішли батьки. Малюки постійно оглядаються, підходять до вікна або дверей, чекають на близького дорослого, кличуть його. Протягом дня перебування в дитячому садку голосно плачуть.

Стресовий стан, побоювання контактів із незнайомими людьми не дають змоги цим дітям адекватно сприймати доброзичливі звертання вихователя. Це виявляється в негативно-емоційному реагуванні на пестливі слова педагога, його запрошення пограти красивими іграшками – діти часто відштовхують дорослого, тікають від нього, плачуть, розкидають іграшки, які запропонував вихователь.

Незалежно від початкового рівня розвитку мовлення, у цих дітей у період адаптації різко знижується мовна активність, гальмується розвиток мовлення. У деяких дітей стресовий стан, переживання розлуки з батьками спричинює стан нервово-психічної загальмованості. Ці діти не кричать, не плачуть у незнайомому середовищі. Вони або непорушно застигають на місці, або ритмічно розгойдують тулуб із боку в бік. Такі діти втрачають інтерес до довкілля: у гострий період адаптації не звертають увагу на людей, дітей, красиві іграшки.

Утім, серед дітей, які потрапили в дитячий садок із сімей першого типу, *трапляються ті, що дуже чутливі до пестливого тону вихователя.* Упродовж дня вони прагнуть постійно бути поруч із педагогом, заглядають йому у вічі, тримаються за руку. Ці діти виявляють сильне занепокоєння, якщо вихователь хоч на хвилину зникає з поля зору, можуть заплакати. Вони емоційно чутливі щодо оцінювання їхніх дій з боку вихователя. Незадоволення вихователя, навіть якщо його висловлено спокійним тоном, викликає у цих малюків довготривалі переживання, бажання усамітнитися,

заховатися, навіть заплакати. Позитивне оцінювання у дітей викликає усмішку, підвищену рухову, а іноді й мовну активність.

Діти, які вступають у дошкільний заклад із сімей, де характер виховання тотожний до наведеного (сім'ї першого типу), найтяжче й найдовше адаптуються до нових умов життя.

Важка адаптація, має дві форми перебігу. У більшості дітей спостерігаються стійкі розлади емоційного стану (переважають негативні емоції), різке зниження всіх видів активності (мовної ігрової, рухової тощо). При цьому суттєво порушується сон, значно погіршується апетит, відмічаються вегетативні розлади. Кінцевою ланкою ланцюга цих негативних виявів найчастіше є довготривале (2–3 тижні) захворювання дитини, яке іноді закінчується ускладненнями (бронхіт, пневмонія, отит тощо). Загальний стан дитини нормалізуються лише через 2–3 місяці.

Друга форма важкої адаптації виявляється у виникненні частих простудних захворювань за відсутності яскравих змін психічного стану. У цих випадках період адаптації також триває до 3-х місяців. Зазвичай обидві форми негативно відображаються на показниках нервово-психічного розвитку та стані здоров'я дітей.

3.2. Яким чином батьки можуть допомогти дитині адаптуватися в нових умовах життя ?

Дуже важливо, щоб батьки та педагоги дотримувалися педагогічно доцільної тактики поведінки з перших хвилин перебування дитини в дошкільному закладі. Насамперед дорослі повинні докласти зусиль для того, щоб у дитини зникло побоювання дитячого садка, з'явилася довіра до вихователя. Першим кроком до цього є встановлення позитивного контакту між батьками та вихователями. Слід пам'ятати, що від емоційного стану близького дорослого в момент розлуки з дитиною, а також форми і змісту спілкування батьків з педагогом залежить емоційне підґрунтя наступної поведінки малюка впродовж дня перебування в дитячому садку, і саме це визначить характер перебігу всього періоду адаптації.

Найнегативніше позначається на емоційному стані дітей така поведінка матері, коли вона, плачучи, висловлює жаль, що треба віддати дитину з дому в дитячий садок, де їй буде погано без мами. Навпаки, заради спокою дитини, яка дуже чутлива до емоційного стану дорослого, батькам необхідно висловити радість із приводу того, що малюк уже стає дорослішим і ходитиме в дитячий садок, як і всі діти, що вже підросли. Водночас бажано підкреслити, що вихователька добра, любить дітей. Зі свого боку педагог із задоволенням відмічає, яка чудова дитина прийшла до групи, розповідає про цікаве й веселе життя дітей у дитячому садку. *Доцільно, щоб перша зустріч відбулася на прогулянці: присутність сторонньої людини, а особливо чужої мами, на вулиці не травмує інших дітей, водночас як її перебування у груповій кімнаті викликає у них занепокоєння. До того ж обстановка майданчика, рухливі ігри дітей дають змогу батькам піти із садка непоміченими дитиною. З іншого*

боку, на майданчику дитина має змогу спостерігати гру вихователя з дітьми, погратися одночасно з мамою та вихователем.

Важливо, щоб близький дорослий викликав у малюка бажання виконати прохання педагога, спонукав до спільної з ним гри (“допоможи тьоті Наді нести іграшки”, “Принеси книжку виховательці”, “Кинь тьоті Наді м'яч”).

Кожну дію, що дитина виконує, слід підкріплювати емоційним схваленням з боку дорослого: “Молодець, Наталочко, допомагає виховательці!”, “Як добре Сашко з тьотею Надею грається!” Таким чином, у дитини з'являється інтерес до вихователя, поступово формується позитивне ставлення до нього, що є запорукою спокійного стану малюка після розлуки з батьками.

3.3. За допомогою яких педагогічних методів вихователь може сприяти збереженню нормального стану дитини в період адаптації?

В умовах дошкільного закладу дитина часто лякається не лише сторонніх дорослих, а й нової обстановки. Саме тому в роботі з новачками доцільно застосовувати такий метод, як екскурсію-огляд групового комплексу в поєднанні з розповіддю вихователя про життя малюків у дитячому садку. Бажано ввести в цей процес ігровий момент: провести екскурсію, наприклад, за допомогою привабливої іграшки (великої красивої ляльки, ведмедика тощо).

Огляд розпочинається з роздягальні. Вихователь звертається до дитини: “Андрійку, ти вже виріс, став великим, тому прийшов у дитячий садок. Доки діти маленькі, вони живуть удома, з мамою, татом, а коли виростають – ходять у дитячий садок. Дивися, тут діти роздягаються. Наталка, Оленка, Андрійко – усі діти мають свою шафу. Твоя шафа теж тут є. На ній намальовано зайчика з морквою – це твоя шафа, запам'ятай, хто на шафі намальований. Давай покладемо твої речі у шафу (відкриває дверцята, у шафі лежить красива лялька). Ой дивися, хто до тебе в гості завітав! Це лялька Марійка. Вона хоче разом з тобою подивитись, як живуть діти в садочку. Давай візьмемо її за ручки і підемо подивимося, де дітки їдять смачний борщик (смачну кашу)”.

Таким чином, дитина знайомиться з усіма складовими групового комплексу: груповою та гігієнічною кімнатами, спальнею, ігровим куточком. До кінця екскурсії дитина має змогу переконатися в тому, що у дитячому садочку немає чого боятися.

У гострий період адаптації бажано, щоб вихователь утримувався від негативного оцінювання вчинків дитини. *Особливого індивідуального підходу потребують діти з високою емоційною чутливістю.* Такий підхід передбачає чутливе, стримане, чуйне ставлення вихователя. Найчастіше педагоги звертають більше уваги на негативні моменти в поведінці дитини, утім, дуже важливо, щоб повз увагу не пройшли і ті ситуації, де дитина заслуговує на похвалу. *Новачка слід хвалити навіть за незначні вияви*

самостійності, чутливості до інших дітей, досягнення у продуктивних видах діяльності.

У разі гострої потреби зауваження слід висловлювати доброзичливим, спокійним тоном, при цьому виразити впевненість, що надалі дитина діяти-
ме правильно. Наприклад, під час обіду Сашко бавився. Вихователька кілька разів спокійно зверталася до дитини, попереджала про можливі наслідки такої поведінки за столом. Та хлопчик продовжував бавитися й розлив суп, забруднив свій одяг, скатертину. Сашко перелякано подивився на виховательку. Та спокійно й неголосно сказала: “Бачиш, якою негарною стала твоя сорочка, і скатертину забруднилась”, – й додала з усмішкою: “Нічого, ми зараз з тобою все приберемо. А ти не будеш більше бавитися за столом, правда? Їстимеш красиво: спокійно, не поспішаючи. Адже я знаю, що ти хороший хлопчик”.

Лише за допомогою ласки, терпіння, піклування вихователь зможе домогтися довіри, прихильності, любові малюків. Саме це і є запорукою швидкої й безболісної адаптації до дитячого садка.

Під час виховної роботи з новачками педагоги нерідко відмічають, що діти не виконують його елементарні вимоги та прохання. Вихователі найчастіше пояснюють це неслухняністю, розпещеністю малюків, утім, у багатьох випадках така поведінка пов'язана з низьким рівнем розвитку мовлення дитини, а тому – неспроможністю зрозуміти звертання педагога. Саме тому значне місце в роботі з новачками з першого дня перебування в дитсадку слід відвести формуванню мовних навичок. Необхідно постійно збагачувати словник дітей назвами оточуючих предметів, побутових ситуацій, дій, активізувати мовлення, спонукати до вимовлення слів, речень. Таким чином, педагог підводить вихованців до розуміння словесних звертань, вимог, інструкцій, вчить відповідати на запитання, висловлювати свої прохання в доступній формі.

Спостереження за дітьми з важкою адаптацією свідчать про те, що рівень їхніх ігрових умінь не виходить за межі орієнтовно-дослідницьких маніпуляцій з іграшками. Тривалість та успішність їхньої гри цілком залежить від дорослого. Без його участі, дії з іграшками стають одноманітними та швидко припиняються. Це веде до зникнення інтересу до ігрового матеріалу, відволікання малюка, унаслідок чого дитина повертається до думок про близьких дорослих, відновлюються негативні емоції. Саме тому важливим моментом у вихованні малюків у адаптаційний період є формування в них елементарних ігрових дій. Доцільно здійснювати цей процес поетапно.

У зв'язку з тим, що діти швидко втрачають інтерес до одноманітних дій, Т.Гурковська радить створити такі умови, щоб дитина оволоділа кількома варіантами ігрових дій. Дітей знайомлять із назвами різних іграшок та дій з ними. Малюки повинні знати, що з тією самою іграшкою можна гратися по-різному. Наприклад, ляльку можна не лише гойдати, а й “годувати”, “водити за ручку гуляти”, “катати на машині” тощо. Крім того, такі ігрові дії можна виконувати з різними іграшками – ведмедиком, мавпочкою, зайчиком [5].

На третьому етапі слід надавати дитині можливість самостійно виконати дії з іграшками без участі дорослого. Така самостійна гра має схвалюватися вихователем.

Найдієвіший педагогічний метод стосовно дітей із сімей першого типу – організація спільної з вихователем предметно-ігрової діяльності. Це не означає, що потрібно обмежити вияви ласки, турботливості. Навпаки, у перші дні перебування дітей у садку слід повною мірою задовольнити потребу в увазі. Утім, якщо цим обмежитися, такий підхід загальмовує природний процес переходу дітей від емоційно-особистісного спілкування з дорослими до більш складної його форми – предметно-дієвої. Тому організація такого виду діяльності, де перед дитиною стоїть завдання, яке вона зможе вирішити лише за допомогою дорослого, спонукає малюка сприймати педагога не лише як джерело пестощів, уваги, а й як партнера з діяльності, без якого неможливо обійтися.

Під час спільної з вихователем предметної діяльності в період адаптації до дитячого садка дитина не лише відволікається від думок про батьків, а й швидше переходить до “ділової форми спілкування” з дорослими. Усе це значною мірою сприяє збереженню її емоційного стану, полегшує процес звикання до життя в нових умовах.

4. ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ІЗ СЕРЕДНЬОЮ ВАЖКІСТЮ АДАПТАЦІЇ ТА ЇХ СІМ'ЯМИ

Серед дітей, які щойно вступили до садка, спостерігаються такі, у яких немає побоювання доброзичливого вихователя. *Швидко встановлення позитивних контактів між новачком і вихователем стає можливим завдяки тому, що в сім'ї (другий тип сімей) вони набули певного досвіду спілкування з незнайомими дорослими. У сім'ях другого типу так само, як і в сім'ях першого типу, переважає емоційний характер спілкування з дітьми. Утім, на відміну від тих, що були описані вище, діти в сім'ях другого типу досить часто перебували в ситуаціях, де мали можливість спілкуватися з незнайомими дорослими: батьки ходили з дітьми в гості до незнайомих, відвідували громадські місця (вулиці, сквери, парки, транспорт), самі приймали гостей. Неодноразово мали місце випадки, коли незнайомий дорослий пропонував малюку доброзичливий контакт. При цьому батьки не висловлювали негативного ставлення до таких виявів з боку сторонньої людини, утім, і не орієнтували дитину на дії у відповідь.*

Батьки із сімей другого типу ставлять перед дітьми певні вимоги, заборони, але не завжди вимагають від них виконання цих вимог та правил поведінки в побуті.

Утім, низка недоліків педагогічного підходу в цьому типі сімей ускладнює процес адаптації до дошкільного закладу.

4.1. Які особливості сімейного виховання негативно відображаються на процесі звикання дитини до дитячого закладу?

Зміст виховання в сім'ях другого типу не сприяє активізації мовної та ігрової активності дитини. Батьки не тільки не приділяють спеціальної уваги розвитку мовлення дітей, утім, навіть рідко розмовляють із ними під час здійснення побутових процесів. Так само ставляться в цих сім'ях і до гри дітей. Батьки вважають, що сам факт наявності в дітей іграшок сприяє виникненню ігрових дій, тому в участі дорослого у процесі формування ігрових умінь немає необхідності.

Сім'ї другого типу не мають адекватного уявлення про процес адаптації дітей до дошкільного закладу. Відсутність знань про складність адаптаційного процесу, про його можливі негативні наслідки стає причиною їхнього безтурботного ставлення до цього явища в житті дитини.

Для дітей, які вступили в дошкільний заклад з другого типу сім'ї, у період звикання характерним є нестабільний емоційний стан, що виявляється у швидкій зміні позитивних та негативних емоцій. Тісний емоційний зв'язок із батьками спричинює до негативних переживань під час розлучення з ними. Упродовж дня малюки виявляють занепокоєність, чекаючи на батьків, такі діти іноді плачуть. Їх необхідно постійно умовляти, що мама обов'язково прийде й забере їх.

Для більшості таких дітей характерна висока емоційна чутливість до ставлення вихователя. Для них дуже важливо, щоб педагог виявляв ласку, турботливість. Діти болісно реагують на найменші зміни в силі голосу, інтонації дорослого, виразу обличчя. Почуття емоційної рівноваги, комфорту залежить від позитивно-емоційного ставлення вихователя.

Позитивні емоції (радість, задоволення тощо) пов'язані в цих дітей також із привабливим ігровим матеріалом і посилюються у процесі спостереження за діями дорослого з ними. Так, діти цікавляться предметами та іграшками, охоче виконують дії спільно з вихователем. Однак предметні чи ігрові дії діти часто переривають згадуваннями про близьких дорослих, короткочасним плачем.

Відмінною рисою цієї частини дітей у перші дні перебування в дошкільному закладі є амбівалентне ставлення до вихователя. Воно виявляється в тому, що діти, з одного боку, демонструють помітний інтерес до нової людини (розглядають, спостерігають за її діями). З іншого – при перших спробах вихователя ввійти в контакт, діти спочатку наближаються до нього, але раптово відбігають, ховаються. Порушення емоційної рівноваги є причиною гальмування розвитку активного мовлення, фізичної рухливості. У дітей із такими особливостями поведінки спостерігається середня важкість періоду адаптації.

Нестабільність емоційного стану зберігається 1–2 тижні. Значно знижені різні види активності. Протягом першого місяця перебування в дошкільному закладі у дитини виникає захворювання (7–10 днів), яке перебігає без

ускладнень. Повна адаптація, тобто нормалізація загального стану, здійснюється лише до кінця першого місяця відвідування дитячого садка.

4.2. Яка педагогічна тактика є оптимальною щодо дітей із середньою важкістю адаптації до дитячого садка?

Передусім слід пам'ятати, що діти з другого типу сімей, як правило, охоче контактують з вихователем доти, доки той задовольняє їхню потребу в увазі, пестощах, доброзичливості. За відповідної педагогічної тактики у дітей з'являється позитивний відгук на появу вихователя (усмішка, рухи назустріч, радісні вокалізації або вербалізації). Утім, навіть незначні зауваження, несхвалення можуть викликати в малюка образ, негативні емоції, що стає перешкодою для подальшого спілкування з дорослими. Тому в роботі з такими дітьми слід дуже ретельно підбирати зміст і форму зауважень, якщо в таких є необхідність.

Не менш важливо враховувати таку особливість дітей цієї групи, як прагнення з'ясувати ставлення вихователя до себе та своїх дій. Це виявляється у поглядах у бік дорослого після виконання його вказівок або самостійних дій. Схвалення дій дитини є стимулом для їх продовження та, нерідко, до їх повторного здійснення за ініціативи самої дитини.

Не можна залишити поза увагою складність змістовного аспекту потреби цих дітей у спілкуванні з дорослим. Якщо, з одного боку, діти демонструють очікування від вихователя ласки, опіки, схвалення, то з іншого – у них спостерігається потреба у спільних діях із дорослим. Незважаючи на те, що діти самі виявляють ініціативу щодо встановлення співпраці з вихователем, вони із задоволенням відгукуються на пропозицію пограти разом.

З урахуванням особливостей дітей цієї групи вихователь буде весь виховний процес. У лагідній, доброзичливій формі знайомить малюків із назвами предметів, що оточують, іграшками, способами дій із ними. До таких дітей корисно частіше звертатися з ввічливими проханнями щось принести, подати, скласти, при цьому вихователь повинен мати впевненість, що зміст вказівки доступний розумінню дитини.

Приклад педагогічної ситуації, що ілюструє особливості тактики стосовно дітей підгрупи, що була охарактеризована вище. Антон робить спробу змайструвати щось із будівельного матеріалу, але споруда розвалюється. Наступні спроби дитини також завершуються невдало. Хлопчик починає плакати, тихенько вимовляє "мама", відвертається од іграшок, оглядається на двері.

Вихователь наближається до дитини: "Антоне, ти хочеш спорудити будиночок? Зараз побудуємо разом. Дивись, як треба робити, щоб будиночок не зламався" (споруджує будиночок, супроводжує дії поясненням). Дитина заспокоюється, з цікавістю спостерігає за діями дорослого. Вихователь, закінчивши побудову: "Дивись, який красивий будиночок вийшов. Тут житиме ведмежатко. Антоне, будь ласка, принеси ведмежа з ігрового куточка". Хлопчик усміхається, із задоволенням виконує прохання дорос-

лого. Вихователь примощує ведмедика в будиночку, Антон радіє, плескає в долоні. Вихователь: "А тепер, Антоне, сам споруди будиночок для ляльки". Спрямовує дії дитини, повторює показ із поясненням. Хлопчик з інтересом виконує ігрові дії, досягає бажаного результату, радісно вокалізує, підкреслено промовляє: "Антон сам!" Вихователь схвалює дитину, її дії.

Хлопчик із задоволенням починає самостійно виконувати дії. Після закінчення гри педагог дає завдання Антону скласти будівельний матеріал у шухляду. Дитина уважно дивиться на вихователя, але вказівку не виконує. Вихователь повторює завдання. Хлопчик хмуриться, відвертається. Педагог починає розуміти, що дитина не має досвіду складання іграшок, тому спокійно пояснює, що іграшки треба красиво скласти, пропонує дитині зробити, здійснює показ із поясненням. Антон спостерігає, а потім наслідує дії дорослого. Вихователь підкреслює, як красиво Антон склав іграшки. Дитина усміхається... [5].

Після того, як діти навчаться діяти самостійно, вони можуть довгий час займатися предметною діяльністю, що забезпечує нормальний емоційний стан, а разом із цим більш швидко й легку адаптацію до умов дитячого садка. У процесі самостійних дій з різноманітними іграшками та предметами в дітей посилюється потреба у спілкуванні з вихователем на основі пізнавального інтересу. Таким чином закладаються основи якісно нового етапу в розвитку спілкування – його мовно-ділової форми, що дає дитині можливість стати активним учасником навчально-виховного процесу в дошкільному закладі.

5. ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ЛЕГКОЮ ФОРМОЮ АДАПТАЦІЇ ТА ЇХ СІМ'ЯМИ

Поряд із дітьми, для яких процес адаптації пов'язаний зі значними труднощами, у кожній групі є кілька дітей, що легко адаптуються до нових умов життя. Ці діти вступають у ясла з найнечисленнішої групи сімей (сім'ї третього типу).

5.1. Які умови виховання в сім'ї сприяють легкій адаптації дитини до дитячого садка?

Батьки в сім'ях третього типу виявляють значний інтерес до процесу адаптації. Вони читають відповідну літературу, консультуються з фахівцями (педагогами, психологами). Цим батькам відомі такі симптоми адаптаційного періоду, як різні порушення емоційного стану, розлади нервової системи, сну, апетиту, виникнення захворювання.

Основні причини труднощів адаптації, сім'ї третього типу вбачають у надто сильній емоційній прив'язаності дітей до близьких дорослих та побоювання незнайомих людей, тому емоційне спілкування ці батьки поєднують із "діловим", тобто привчають дитину до розуміння прохань, домагаються виконання вимог дорослого.

У дітей, що виховуються в сім'ях третього типу, достатньо широке коло контактів із незнайомими людьми – з дітьми гуляють у скверах, відвідують знайомих, у період літньої відпустки виїздять до місць відпочинку.

Батьки прагнуть викликати у дітей позитивно-емоційний відгук на доброзичливе звертання незнайомої людини, викликати інтерес до неї, готовність виконати її прохання.

У цих сім'ях значне місце відводиться розвитку мовлення дитини – з нею розмовляють під час побутових процесів, знайомлять із назвами предметів, дій, спонукають до активного мовлення.

Для цієї невеличкої за кількістю частини дітей характерний спокійний урівноважений емоційний стан упродовж усього адаптаційного періоду. Розлучення з батьками викликає лише в окремих дітей недовготривалий плач. Діти, спокійні під час режимних процесів, усміхаються у відповідь на доброзичливі звертання вихователя, висловлюють задоволення власними діями або діями дорослого, однолітків. Ці діти виявляють яскравий інтерес до оточуючих людей, іграшкового матеріалу: зосереджено розглядають інтер'єр групової кімнати, заглядають в інші приміщення, досліджують іграшки, спостерігають за вихователем та іншими дітьми.

Однією з характерних особливостей поведінки цих дітей є прагнення привернути увагу дорослого до тих предметів або власних дій, які викликають у них найбільший інтерес або задоволення; якщо вихователь виражає при цьому позитивно-емоційну підтримку, радісні емоції підсилюються, підвищується активність.

Ця частина дітей охоче переключається із самостійних на спільні з вихователем дії. Діти в основному розуміють та з готовністю виконують нескладні вимоги та інструкції, що не супроводжуються показом. Після виконання завдань дивляться на вихователя, очікуючи оцінювання. Позитивне оцінювання самої дитини, її дій або їх результатів є стимулом для виконання подальших інструкцій. При цьому в малюків підвищується мовна, рухова активність.

У дітей, що легко адаптуються до нових умов життя, діяльність має ініціативний характер. Наприклад, мовна активність виявляється у називанні знайомих предметів, у дітей третього року життя у пізнавальних запитаннях "Хто це?", "Що це?", "Чому?". Діти також звертаються до вихователя, коли прагнуть з'ясувати спосіб дій із предметом, іграшкою [5].

Ініціативний характер має також ігрова діяльність цих дітей: вони не лише роздивляються іграшки, а й наближаються, прагнуть пограти з ними. Утім недостатність ігрових умінь негативно відображається на тривалості дій. Але діти не втрачають інтерес до іграшки, а привертають увагу дорослого до своєї діяльності.

У цих дітей спостерігається потреба не лише у спільних із вихователем діях, а й у спілкуванні з ним. Найбільший інтерес викликають у малюків ситуації, де педагог виступає джерелом інформації про навколишню дійсність (знайомство з новими предметами, іграшками, їх назвами, властивостями, різними варіантами дій із ними). Участь педагога у дитячій

діяльності посилює інтерес дітей до здійснення дій, активізує потребу в одержанні нових відомостей про довколишніх.

5.2. Що необхідно враховувати в роботі з дітьми, що легко адаптуються до дитячого садка?

Особливості поведінки дітей цієї групи свідчать про те, що для збереження їхнього спокійного врівноваженого стану впродовж усього періоду адаптації достатньо рівного доброзичливого ставлення вихователя. Організація спільної предметної та ігрової діяльності педагога з дітьми, задоволення їхньої потреби в пізнанні довкілля, показ різноманітних варіантів дій з ігровими матеріалами, а також широке використання в роботі доступних для розуміння та виконання дітьми вказівок, інструкцій, прохань сприятиме підвищенню загальної активності дітей, їхньому подальшому нервово-психічному розвитку.

Питання для самоперевірки і самоконтролю

1. Охарактеризувати специфіку роботи з новоприбулою дитиною.
2. Проаналізувати алгоритм спілкування з новоприбулою дитиною.
3. У чому особливості традиційного та нетрадиційного підходів до ознайомлення новоприбулої дитини з ДНЗ?
4. Яким повинно бути знайомство дошкільника з дитячим садком та групою?
5. Чому присутність улюбленої іграшки значно поліпшує адаптацію дитини в перші дні її перебування у дитячому садку?
6. Чому харчування дитини та її сон є важливими умовами її адаптації до дошкільного закладу?
7. Чому з початком відвідування дитиною садка активізуються та ускладнюються її хвороби?
8. Чому встановлення нових контактів новоприбулої дитини з однолітками та дорослими є умовою, що поліпшує адаптацію дошкільника?
9. Охарактеризувати найбільш поширені проблеми, з якими стикаються новоприбулі до ДНЗ діти.
10. Охарактеризувати найбільш поширені проблеми, з якими стикаються батьки новоприбулих до ДНЗ дітей.
11. Обґрунтувати причини труднощів адаптації новоприбулих дітей до ДНЗ.
12. Що таке важка форма перебігу адаптації дитини до закладу суспільного виховання? Які форми її протікання?
13. Як батьки можуть допомогти власній дитині адаптуватися до ДНЗ?

14. За допомогою яких педагогічних методів вихователь може сприяти збереженню нормального стану дитини в період адаптації?
15. Які особливості сімейного виховання можуть негативно відобразитись на процесі звикання дитини до дитячого закладу?
16. Що таке середня форма перебігу адаптації дитини до закладу?
17. Яка педагогічна тактика є оптимальною для дітей із середньою важкістю адаптації до дитячого садка?
18. Які умови виховання в сім'ї сприяють легкій адаптації дитини до дитячого садка?
19. Чому у дітей з легкою формою адаптації спостерігається висока потреба у спілкуванні з вихователем?
20. Що треба враховувати у роботі з дітьми, що легко адаптуються до дитячого садка?

ТЕМА 2.3

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ УСІХ ЛАНОК ДНЗ І СІМ'Ї ЩОДО ПОЛІПШЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ДИТЯЧОГО САДКА (2 год.)

1. Координація зусиль усіх фахівців ДНЗ як умова успішності адаптації дошкільників.
2. Робота ДНЗ з сім'єю щодо поліпшення адаптації дитини до умов садочка.
3. Оптимізація процесу становлення контактів між однолітками у ранньому віці як умова поліпшення адаптації дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лукавешич М. П. Соціалізація. Виховні механізми та технології : [навч.-метод. посіб.] / М. П. Лукавешич – К. : ІЗМН, 1998. – 112 с.
2. Науменко Т. І. У дитячий садок прийшли новенькі (Соціальна адаптація дітей молодшого дошкільного віку) / Т. І. Науменко. – Запоріжжя : ЛІПС. Лто, 2002. – 72 с.
3. Поніманська Т. І. Людина і я. Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини / Т. І. Поніманська // Дошкільне виховання. – 1999. – № 8. – С. 14–15.
4. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста. Психологические исследования / под ред. А. В. Запорожца, Я. З. Неверович ; Научно-иссл. ин-т дошкольного воспитания АПН СССР. – М. : Педагогика, 1986. – 176 с.
5. Ткачева Р. В. Коррекция и развитие межличностных взаимоотношений в системе "ребёнок – сверстник – взрослые" / Р. В. Ткачева // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 6. – С. 58–60 ; № 7. – С. 39–43.
6. Гурковська Т. Новачок у дитячому садку // Дитячий садок. – 2008. – № 11.
7. Стреж Л. Сходинки адаптації дітей раннього віку / Л. Стреж // Психолог. шкільний світ. – 2009. – № 8.
8. Все про адаптацію, спецвипуск // Психолог. – 2004. – № 25–26, липень.
9. Маценко Ж. Незабаром у дитячий садок: особливості психолого-педагогічного підходу до дітей, що вступають до дошкільного закладу / Ж. Маценко // Психолог. – 2003. – № 17.

1. КООРДИНАЦІЯ ЗУСИЛЬ УСІХ ФАХІВЦІВ ДНЗ ЯК УМОВА УСПІШНОСТІ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ

Питання входження малюка у нову ситуацію життєдіяльності є завжди болючим не лише для нього, а і для його батьків та працівників дитячого садка. Проте ступінь загострення дитячих переживань і тих труднощів, які відчуватиме дитина під час звикання до умов дошкільного закладу, залежить від дорослих і вони здатні максимально полегшити цей процес.

Оскільки дитячий садок за всіх часів був і залишається осередком педагогічної культури і психологічної грамотності, педагоги дошкільних навчальних закладів мають забезпечити малюкові комфортні умови входження і перебування у групі дитячого садка. Реалізувати це завдання можна лише тоді, коли дитячий садок широко пропагує серед батьківської аудиторії культуру введення малюка в дитячу групу та щоденно пам'ятає, що адаптація – двостороннє явище: не лише дитина і батьки мають звикати до дитячого садка, до його правил і вимог, а й сам дошкільний заклад має призвичаїтися до нового малюка: його особливостей розвитку, виховання, індивідуальних проявів та своєрідності, прийняти та підтримати його. Сприйняти і прийняти дитину такою, якою вона є, і в подальшому жити разом з нею та й батьками, радіти її досягненням і хвилюватися через її невдачі, переживати весь спектр емоцій у спільних справах – завдання не з легких. І виконати його працівники дитячого садка можуть лише разом, не розмежовуючи і не виділяючи в широкій проблемі “Адаптація” окремі питання щодо своєї посади, хоча, безумовно, і мають власне коло завдань у зв'язку з цим. *Водночас, на думку Л.Стреж, така робота вимагає координації зусиль, узгодження її окремих моментів серед усіх учасників.*

Таку координаційну роль зазвичай відіграє завідувач чи методист дитячого садка. Але аналізуючи сучасний стан речей – обтяження директора дошкільного навчального закладу господарськими і адміністративно-господарськими справами – призводить до обмеження його участі у роботі з новачками прийомом документів майбутніх вихованців і першою бесідою з батьками. А тому майже всю роботу щодо організації і забезпечення оптимальних умов прийняття і відповідно входження малюка в ситуацію дитячого садка виконує методист дошкільного закладу. Його фах, посада і статус дозволяють виконувати всі завдання щодо полегшення адаптаційного процесу новачків на належному рівні. Чому?

По-перше. Методист дитячого садка виконує просвітницьку функцію у прямій чи опосередкованій формі стосовно всіх учасників виховного процесу, а саме:

- *Безпосередньо проводить роботу з вихователями, спрямовану на підвищення їх фахового рівня, поглиблення професійного досвіду тощо, за потребами закладу загалом чи окремого педагога у формі семінарів, ділових ігор, тренінгів, а інколи і лекцій, допомагає всім працівникам дитячого садка і насамперед вихователям глибоко зрозуміти суть процесу адаптації дитини до умов суспільного виховання.*

- Організовує і проводить освітні заходи для батьків, метою яких є підвищення і розширення психолого-педагогічної культури і освіченості сімей вихованців, бо з розумними й освіченими людьми легше працювати.

- Надає кваліфіковану допомогу вихователям щодо консультивання батьків-новачків із певних питань, допомагає методично правильно вибудувати роботу у складних випадках.

По-друге. Методист виконує адміністративні функції і разом з директором дошкільного навчального закладу відстежує кількість новоприбулих дітей за тиждень чи місяць, регулюючи та контролюючи тим самим емоційно-психологічне навантаження на новачка, інших дітей групи та вихователя;

- забезпечує рухливість режиму для конкретного новачка у групі, орієнтуючись на її поведінку і самопочуття; консультує батьків щодо особливостей підготовки їхньої дитини та них самих до дитсадка і правил введення малюка в групу дитячого садочка.

По-третє, нині психологічна служба у дитячому садку, з одного боку, є і активно розвивається, з іншого – посаду психолога, як правило, обіймають молоді спеціалісти, яким зазвичай бракує не лише досвіду, а й розуміння специфіки роботи дитячого садка. Тому на допомогу приходять методист, який за визначенням має бути кваліфікованим фахівцем з питань вікового та індивідуального розвитку дітей раннього і дошкільного віку та роботи з персоналом. *А в разі браку у штаті дитячого садка посади практичного психолога, повинен самостійно:*

- вивчати особливості адаптування конкретної дитини до дитячого садка;

- відстежувати причини, що стають на заваді легкому входженню малюка в нові умови життєдіяльності;

- добирати адекватні засоби подолання труднощів і методично правильно вибудувати роботу вихователя.

Кваліфікація та посада вимагають від методиста участі й обізнаності у ситуації входження малюка до дитячої групи дошкільного закладу у кожний момент цього процесу [7].

Робота дошкільного навчального закладу щодо забезпечення оптимальних умов входження дитини в ситуацію суспільного виховання буде ефективною лише за умови об'єднання зусиль усіх працівників дошкільного навчального закладу задля досягнення єдиної мети – збереження здоров'я (фізичного, психічного, психологічного) малюків у період їх вступу до дитячого садка.

Доведено: *чітка, злагоджена робота педагогів і спеціалістів ДНЗ, сприятливий мікроклімат у дошкільній установі, взаємодія персоналу з батьками – запорука оптимального перебігу адаптації дітей раннього віку до дитячого закладу.* Якщо батьки і працівники ДНЗ об'єднують свої зусилля і забезпечують малюку захист, емоційний комфорт, цікаве та змістовне життя в дошкільному закладі і вдома, то можна з упевненістю сказати, що зміна, яка відбулася, – їй на користь.

Найважливіше завдання адміністрації ДНЗ – об'єднати зусилля батьків і педагогів дитячого садка, спрямувавши їх на розвиток і виховання дітей, створити атмосферу спільності інтересів, взаємної підтримки і взаєморозуміння. Спільна діяльність – це насамперед спільне прийняття рішень, прийняття відповідальності за кроки, зроблені членами команди у процесі роботи з адаптації малюка до умов ДНЗ (для досягнення кращих результатів необхідна взаємодія і з батьками новачків).

Отже, в період адаптації до ДНЗ батьки та дитина зустрічаються з багатьма незнайомими людьми: завідувачем дошкільного закладу, практичним психологом, вихователем-методистом, медичною сестрою, лікарем-педіатром, вихователями, нянями-санітарками та іншими працівниками закладу. Тому важливо координувати й узгоджувати дії дорослих таким чином, щоб дитина почувала себе захищеною та бажаною.

Діяльністю колективу та закладу в цілому керує *завідувач ДНЗ*. Він здійснює прийом дітей і створює банк даних сімей, чітко планує процес комплектування, здійснює контроль за організацією роботи закладу з прийому і супроводу новоприбулих дітей.

Оскільки дітей зараховують до дошкільного закладу, як правило, наприкінці літа, то відпустка персоналу групи раннього віку планується так, щоб дитину приймав саме той вихователь, який працюватиме з нею й надалі у приміщенні своєї ж групи. Часті зміни вихователів чи режиму відвідування садочка викликає у дитини емоційне перенапруження. Завідувач знайомить батьків зі старшою медсестрою та практичним психологом.

Але іноді саме завідувач ДНЗ на початку знайомства з батьками та дитиною виконує функції психолога, оскільки сім'я майбутнього вихованця спочатку звертається саме до нього.

Вихователь-методист виконує просвітницьку функцію щодо діяльності всіх учасників освітньо-виховного процесу. Безпосередньо з вихователями він проводить роботу, спрямовану на підвищення фахового рівня педагогічних працівників, поглиблення професійного досвіду з питань адаптації. Допомагає зрозуміти сутність процесу адаптації дитини до умов суспільного виховання. Спільно з практичним психологом організовує та проводить для батьків і педагогів освітні заходи з метою підвищення й розширення психолого-педагогічної культури та грамотності з питань адаптації дітей до умов дошкільного закладу.

Лікар-педіатр із перших днів відвідування малюком ясел-садка контролює стан здоров'я дитини, робить прогноз щодо рівня проходження адаптації. Після чого визначає ступінь проходження адаптації та робить відповідні висновки. У разі необхідності консультує батьків вихованців і педагогів закладу.

Старша медсестра проводить інформаційну роботу серед батьків із питань оформлення документів, необхідних для вступу дитини до ДНЗ. Вчасно повідомляє адміністрацію про наявність медичної документації, знайомить батьків із персоналом, який працюватиме з дитиною.

Вихователь, помічник вихователя. Важливим моментом є знайомство з вихователями та показ групових приміщень. При цьому вихователь розповідає батькам про режим дня та розклад. Щоб полегшити адаптацію малюка до умов ДНЗ, з першого дня перебування вихователь активно співпрацює з сім'єю вихованця. Важливе завдання педагога – формування у батьків відчуття, що персонал групи опікується не тільки всіма дітьми, а й помічає серед них їхнього малюка та готовий звертати увагу на всі його особисті відмінності. Якщо вихователі й батьки разом доброзичливо, але твердо спрямують життя малюка в нове русло, жодних особливих проблем із дитиною (якщо вона фізично і психічно здорова) не буде. Персонал групи забезпечує гнучкий режим дня, орієнтуючись на поведінку кожного малюка й на задоволення фізіологічних та психологічних потреб дитини.

Дотримання правил прийому новачків дає змогу педагогам закладу встановити довірливі стосунки з малюками та їхніми сім'ями, а також, що особливо важливо, зберегти здоров'я дітей.

Практичний психолог надає психологічну допомогу педагогам щодо роботи з батьками новоприбулих (особливо у складних випадках), вивчає особливості адаптації конкретної дитини до ясел-садка та добирає найбільш доцільні засоби полегшення адаптації малюка, координуючи взаємодію вихователів і батьків у цьому напрямі; знайомить дитину з дитячим колективом, забезпечує гнучкість режиму для конкретної новенької дитини у групі, орієнтуючись на її поведінку та самопочуття.

Основним змістом роботи практичного психолога в період адаптації малюка є здійснення психологічного супроводу дитини та її родини.

Метою профілактично-корекційної та розвивальної роботи практичного психолога в адаптаційний період із дітьми раннього віку є:

- забезпечення відповідних психологічних умов для нормального самопочуття дитини в дошкільному закладі;
- психологічна допомога в адаптації дітям раннього віку;
- попередження порушень у динаміці розвитку дітей;
- попередження психологічних перевантажень або зривів, забезпечення індивідуалізації виховання та розвитку дитини.

Цей напрямок діяльності практичного психолога у ДНЗ є найскладнішим і найвідповідальнішим. Використовуючи ігрові техніки, завдання, вправи профілактично-корекційного та розвивального характеру в період адаптації малюка до ДНЗ, *психолог реалізує такі завдання:*

- формування емоційного контакту у міжособистісній взаємодії “дитина – дорослий”, “дитина – дитина”;
- формування довіри дитини до психолога, вихователя;
- забезпечення емоційного спілкування на основі спільних дій, які супроводжуються усмішкою, ласкавою інтонацією, виявленням турботи до кожного малюка;
- індивідуалізація проведення занять, а саме: на першому етапі заняття мають проводитися індивідуально з дитиною або у присутності одного з батьків;

- здійснення поступового залучення новачка в колектив однолітків;
- проведення ігор та вправ з урахуванням бажання малюка його емоційного стану, рівня проходження адаптаційного періоду, ігрових можливостей дитини.

В основу профілактично-корекційних та розвивальних занять може бути покладена логіка побудови сходинок адаптації, йдучи якими, дитина разом із дорослим буде набувати позитивного досвіду, готовності до поступового залучення до умов діяльності в дошкільному закладі.

Сходинок профілактично-корекційної та розвивальної роботи із супроводу новоприбулих дітей функціонують згідно із класифікацією етапів процесу адаптації (запропонована М.Безруких, С.Єфімовою): “Буря” – ознайомлення, “Буря затихає” – реконструктивно-формуєчий блок, “Штиль” – підсумковий блок. Ця класифікація є основною частиною структури технології психолого-медико-педагогічного супроводу дітей раннього віку “Сходинок адаптації”, яка включає в себе роботу з дітьми та їхніми батьками.

Перша сходинка: етюди на забезпечення емоційного комфорту дитини в період перших днів перебування в ДНЗ. Проводяться етюди, ігрові техніки, “мамотерапія” (“лікування” ласкою).

Друга сходинка: ігри та вправи на формування позитивного ставлення до себе, а саме: експресивна терапія (вербальний і тактильний контакт), психокінесіологічна гімнастика (симетричні рухи тіла).

Третя сходинка: з метою встановлення емоційного контакту і позитивного ставлення до дорослих та дітей проводяться ігри з пальчиками, ігри-інсценізації.

Четверта сходинка: ігри на розвиток здатності дитини до симпатії, співчуття, співпереживання (ігри-симпатії, психо-гімнастика тощо).

П’ята сходинка: ігри-сюрпризи, ігри-маневри, ігри-пошуки, ігри-забави.

Шоста сходинка: використання розвиваючих комп’ютерних технологій “Вундеркінд із пелюшок”, “Русалонька”, “Баба-яга навчається читати” та інші.

Сьома сходинка: використання нетрадиційних технік: піско-терапія, тістопластика, елементи танцювально-рухової терапії.

Восьма сходинка: з метою розширення соціальних контактів проводяться екскурсії до сусідньої групи, кухні, різних кабінетів [7].

Найчастіше ігри та вправи, зазначені у сходинках адаптації, допомагають підбадьорити засмученого, нерішучого малюка; розвеселити дитину, яка плаче; допомагають розслабитися тривожній дитині. Але залежно від проходження новачком адаптації, структура сходинок може змінюватися, тому для кожної дитини адаптаційного періоду практичному психологу разом із педагогами та батьками варто розробити індивідуальну карту супроводу новачка.

Управління процесом звикання дітей до умов суспільного виховання передбачає контроль за дотриманням норм комплектування груп: упродовж одного тижня в групу можна прийняти 1–2 новачків. Якщо знехтувати

цією вимогою – процес введення малюків у групу може стати некерованим, бо для маленьких дітей характерна емоційність: малюк, який плаче, легко викликає сльози і в решти дітей. До того ж діти чутливо реагують і на стан оточення. Тому вихователь об'єктивно не може зберігати спокійний однаковий настрій у ситуації, коли плачуть 6–8 малюків. Дотримання адміністрацією дошкільного навчального закладу правила поступовості у комплектуванні групи дозволить вихователю грамотно розподілити свою увагу, організувати малюків та контролювати процес їх адаптації. До того ж емоційний стан є показником комфорту чи дискомфорту, який відчуває дитина. Створити умови для бадьорого, життєрадісного настрою у дітей – одне з найважливіших завдань, які стоять перед педагогами всіх категорій.

Складання орієнтовного графіка приходу новеньких дітей у групу

Тривалість перебування новачків у групі збільшується поступово. Краще розподіляти їх прихід на обидві половини дня, пом'якшуючи тим самим емоційний та шумовий вплив і на новоприбулу дитину, і на інших малюків групи. Такий підхід також дозволяє вихователю максимально приділити увагу малюкові, який щойно почав відвідувати дитячу групу, а отже, швидше встановити з нею довірливі стосунки, що є основним завданням вихователя групи.

Педагогічно доцільне розміщення фахівців. Чомусь вважається, що найдо-свідченіший та найкваліфікованіший педагог має працювати у групі старших дошкільників, забуваючи про те, що саме вихователь групи раннього віку (тобто той, хто, власне, і приймає новачків), його професійні та особистісні якості, визначають і ступінь легкості входження малюка в нові умови, і характер стосунків між дитиною і вихователем, між сім'єю і дитячим садком (і не лише на етапі адаптації), а відповідно, й ефективність всіх педагогічних впливів. Крім того, адміністрація дошкільного закладу має потурбуватися про те, що *групу новачків має приймати саме той вихователь, який і буде з ними працюватиме й надалі*. Неприпустима ситуація, коли новачка сьогодні зустрічає один вихователь, завтра – другий, за тиждень – третій, ще за тиждень – четвертий тощо. У такій ситуації нових вражень надзвичайно багато – кожен день чи тиждень змінюється вихователь (а отже, змінюються і вимоги до дитини, змінюється стиль спілкування тощо), групове приміщення та колектив дітей. Такі обставини лише загострюють процес при звичаєння маленької дитини до нових умов. Часті зміни вихователів чи групового приміщення викликають у дитини емоційне перенапруження. Велика кількість дітей, особливо зі значною різницею у віці, також не сприяє легкому її входженню в нове середовище. За таких умов будь-яка ґрунтовна і вивірена підготовка малюка до змін у його житті марна, а процес адаптування розтягується на невизначений час, оскільки щоразу адаптація починається спочатку.

Дитина має одразу йти до “свого” вихователя, у “свою” групу.

Створення умов для забезпечення рухливості режиму дня у групі новачків, орієнтуючись на поведінку конкретного малюка, має сприяти

задоволенню його фізіологічних потреб. Наприклад: забрати з прогулянки на 15–20 хв раніше, щоб нагодувати малюка і вкласти спати того, хто вже втомився, а може і перенести обід на час після денного сну за обставин, які цього вимагають. Бо діти перших років життя швидко втомлюються за умови сильних переживань. Втома призводить до різноманітних змін у їх поведінці: порушуються сформовані вміння, з'являються ознаки негативного ставлення до дорослих, агресивного поводження з однолітками, проявляються всі негативні звички (смоктання пальця, розгойдування тощо). У дитини зникає апетит, порушується сон: вона може заснути за столом, проте не заснути в належний час. Тому обов'язковою умовою попередження перевтоми малюків є забезпечення рухливості режиму дня в групі, яка приймає новачків.

2. РОБОТА ДНЗ З СІМ'ЄЮ ЩОДО ПОЛІПШЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ ДО УМОВ САДОЧКА

Перший період, пов'язаний з пристосуванням дитини до нових умов життя, до нового режиму, до дитячої групи, вихователів, нових норм співжиття, які досить відрізняються від тих, що були в сім'ї, – доволі складний для дитини. Незвичайність, несподіваність для неї великої кількості нових вражень, нових умов призводить до напруженого, стресового стану, що негативно позначається на фізичному і психічному здоров'ї дитини.

Запобігти багатьом труднощам, пов'язаним з пристосуванням малюка до дитячого садка, можна завдяки роботі з батьками, яка “починається задовго до приходу малюка у дошкільний заклад. На превеликий жаль, про роботу дошкільного навчального закладу з сім'єю зазвичай починають говорити тоді, коли дитина вже стала вихованцем дитячого садка, проходячи повз такий складний і важливий момент, як пристосування її до нових умов життя. Бо від того, як пройде цей період, залежать і подальші відносини в системах: “дитина – вихователь”, “вихователь – батьки”, “сім'я – дошкільний заклад”.

Тому першим етапом на цьому шляху є робота завідуючого або/та вихователя-методиста і з сім'єю майбутнього вихованця. Роботу щодо попередження чи полегшення можливих труднощів адаптаційного періоду доцільно розпочати з бесіди з батьками під час оформлення ними документів дитини до дошкільного закладу. І полягає вона у роз'ясненні особливостей підготовчого періоду та його значення, у роз'ясненні батькам правил першого дня і місяця відвідин малюком дитячого садка.

Мета такої роботи – озброєння батьків потрібними знаннями, розширення їх уявлень про дитячий садок і загальні особливості перебігу адаптаційного періоду та засоби і заходи його максимального пом'якшення. Завідувачу варто наголосити: для того, щоб звикання дитини до дитячого садка було максимально безболісним, треба зробити його поступовим. Особливості входження дитини в нові умови життя певною мірою визначаються батьками: їхнім усвідомленням майбутніх змін, їх

турботою про емоційний стан, який переживатиме син чи донька, залишившись без рідних: чи зможе почувати себе впевнено, бо є доволі самостійною і може певним чином себе обслужити, чи буде почуватися розгубленою і абсолютно залежною від чужих дорослих.

Працівникам ДНЗ варто заспокоїти батьків, запевнити їх у тому, що поруч з їх малюком будуть уважні, добрі, досвідчені люди. Розповісти про вихователів, які працюють у групі, підкреслити їх переваги. Слід провести батьків по садочку, показати його, зайти до групи, познайомити з вихователями, які опікуватимуться їхньою дитиною. Не варто дратуватися через нескінченність батьківських запитань, прохань, уточнень, бо вони мають привести сюди свою дитину і довірити її вихователям та іншим фахівцям освітнього закладу. Не слід відмовлятися показувати батькам будь-що на їхні прохання, адже у разі відмови вони можуть вирішити, що адміністрації є що приховувати, а це може мати негативні наслідки у прийнятті рішення про вибір дошкільного закладу.

Робота вихователя з батьками є **другим етапом** на шляху до полегшення адаптування дитини до нових умов.

Розпочати свою роботу педагогу варто з ознайомлення батьків з приміщеннями групи. Звернути їх увагу на те, що кожна дитина має свою шафу, і малюк чи мама можуть обрати будь-яке вільне ліжко, якщо у мами будуть побажання куди краще покласти її малюка, за можливості виконайте її прохання; наголосіть, що в туалетній кімнаті у кожної дитини є індивідуальний рушник. У груповій кімнаті покажіть іграшки і посібники. Розкажіть, що з дітьми проводяться різноманітні ігри і заняття, вони малюють, ліплять, співають, танцюють, слухають казки тощо.

Важливо розпитати маму, як вона налаштована, що її турбує. Обговорити проблемні питання та ознайомити її з загальними умовами, яких варто дотриматися для того, щоб полегшити період адаптації її малюка. Серед них і ідентичність режимів життя вдома та у дитячому садку, позитивна налаштованість сім'ї і самої дитини на відвідування дитячого садка, поступовість у звиканні малюка до нього тощо. Важливо, щоб мама відчула, що вихователь виокремлює малюка із загальної групи, опікується не взагалі дітьми, а кожною конкретною дитиною і готовий враховувати всі особливості її характеру.

Крім того, під час бесід з батьками важливо, щоб вихователь установив контакт з ними, допоміг зменшити тривогу за малюка, а також розповідав би про особливості перебігу адаптації, орієнтував би батьків на активну підтримку свого малюка у цей нелегкий для нього період.

Робота дитячого садка із сім'єю щодо підготовки дитини до нових умов життя

З метою надання психолого-педагогічної допомоги батькам в організації цілеспрямованої підготовки дитини до нових умов життя бажано створити на базі дитячих районних поліклінік або дошкільних закладів консультативних пунктів для батьків, що виховують дітей раннього віку. У

роботі таких консультпунктів мають працювати педагоги, вихователі, науковці, практичні психологи.

Результативність у роботі можлива лише за умови регулярного відвідування батьками циклу щомісячних занять, починаючи з того моменту, коли дитині виповниться 6 тижнів. Під час консультацій-практикумів розкриваються завдання і зміст виховної роботи залежно від особливостей психічного розвитку дитини на різних етапах раннього дитинства. Кожна наступна консультація має будуватися з урахуванням “зони найближчого розвитку”.

Цикл консультацій націлений на інформування батьків про адапційний процес, як про складне психофізіологічне явище в житті дитини, особливості емоційного стану та фізичного самопочуття дітей у цей період, про можливі негативні наслідки для здоров'я та подальшого розвитку малюків. Така інформація підводить батьків до усвідомлення необхідності спеціальної підготовки дітей до вступу в дошкільний заклад, практичної значущості такої підготовки для їхнього фізичного та психічного здоров'я.

Необхідно довести до відома батьків, що система психолого-педагогічних впливів, яка спрямована на підготовку дітей до вступу в дошкільний заклад, містить:

1. Формування у дітей готовності до спілкування з дорослими на “діловому” та мовному рівнях (розвиток потреби та засобів спілкування, організація контактів “ділового” типу з близькими та незнайомими дорослими).

2. Організація позитивних контактів з однолітками.

3. Розвиток елементарних ігрових умінь.

4. Виховання навичок поведінки в побуті та виконання вимог дорослих, що відповідають віку дитини.

5. Формування позитивного ставлення до дитячого садка.

Здійснюючи роботу з батьками, слід урахувати, що протягом першого півріччя життя дитини вирішального значення у формуванні потреби та засобів спілкування мають впливи близьких дорослих, передусім матері. Саме тому значне місце у проведенні консультацій має бути відведене рекомендаціям з організації позитивно-емоційного спілкування з дитиною цього віку в умовах сім'ї. У багатьох дітей другого півріччя життя виникає побоювання незнайомих дорослих. Таких труднощів зазнають діти, які не володіють засобами спілкування. Враховуючи те, що під час спілкування дитина намагається повторити характер того контакту, що пропонує дорослий, необхідно в період від першого півріччя до року шести місяців *створювати ситуації, де батьки використовують усі три категорії засобів спілкування: експресивно-мімічні, пантомімічні, мовні, стимулюючи дітей до наслідування.*

Для того, щоб у дитини виникло бажання спілкуватися, необхідно, щоб минулий досвід не викликав у неї побоювання або ворожості до нової людини. Тому необхідно, щоб із дитиною спілкувалися як близькі, так і незнайомі дорослі.

Значну увагу в системі домашнього виховання слід відводити *формуванню у дітей готовності контактувати з дорослими на мовному рівні*.

З цією метою необхідно збагачувати словник дітей назвами предметів, дій, побутових ситуацій. Мовлення дітей слід постійно активізувати, спонукати їх до вимови знайомих слів, речень. Таким чином дітей поступово підводять до розуміння словесних звертань, інструкцій, уміння відповідати на прості запитання, а також ставити їх. У роботі з батьками важливо наголосити на тому, що в дитячому садку на дитину очікує зустріч із великою групою однолітків. Саме тому в умовах сім'ї доцільно використовувати всі ситуації, де дитина має можливість вступити в контакт із ровесниками, для формування в неї засобів спілкування. Це значно допоможе малюку в майбутньому швидко адаптуватися у групі незнайомих однолітків.

З огляду на те, що ігрові вміння зможуть виконати "адаптивну" функцію в період звикання до дошкільного закладу лише за умови володіння певним набором елементарних ігрових дій, слід переконати батьків у необхідності здійснювати роботу з формування в малюків дій з іграшками.

Дуже важливо під час підготовки малюка до вступу в дошкільний заклад *сформувати у нього відповідні до віку навички поведінки в побуті*. Цьому сприяє створення в сім'ї певного розпорядку дня, відповідно до режиму дитячої установи, виконувати вимоги дорослого щодо тривалості дій дитини, способів їх виконання (їсти потрібно ложкою, а не пальцями), вимоги на кшталт правил – після гри скласти іграшки на місце, прибрати одяг у свою шафу тощо). При цьому слід привчати дітей орієнтуватися на слова "можна", "не можна", "добре", "погано", які вимовляються з відповідною інтонацією.

Сприятливою умовою для полегшення процесу адаптації є попереднє ознайомлення дитини з дошкільним закладом, виховання позитивного ставлення до нього. З цією метою батькам можна порекомендувати здійснити такі виховні моменти.

Насамперед, періодично організовувати спостереження за грою дітей з вихователем на майданчику дитячого садка. Доцільно супроводжувати таке спостереження розповіддю про життя дітей у дошкільному закладі, про роботу вихователя та няні з дітьми, поспілкуватися з ними у присутності дитини. В умовах сім'ї викликати в малюка позитивні спогади про дитячий садок.

Практика свідчить, що цілеспрямована підготовка дітей раннього віку до дошкільного закладу допомагає попередити виникнення труднощів адаптації. Діти, які виховуються в сім'ях, де така робота не проводиться або ж використовуються антипедагогічні методи виховання, особливо тяжко й довготривало адаптуються до нових умов життя. У зв'язку з цим важливо посилити психолого-педагогічну допомогу сім'ям, що виховують дітей раннього віку.

Працюючи з батьками, варто пам'ятати, що *дитячий садок є відкритим закладом* і тому:

- батьки в будь-який час можуть прийти в групу і бути там стільки, скільки будуть вважати за потрібне. А от чи перетворяться вони у такому разі на нудного споглядальника-контролера, опікуна власної дитини, чи стануть активними учасниками всіх-всіх справ дитячої групи, залежить від вас педагогів;

- батьки можуть приводити і забирати дитину у зручний для них час.

Для того, щоб в особі батьків дитини віднайти союзників, треба найперше налаштуватися на діалог, а не на повчання.

Варто користуватися всіма можливостями, щоб розтлумачити батькам особливості і певні труднощі перебігу адаптаційного періоду, які почасти створюються ними самими.

3. ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ СТАНОВЛЕННЯ КОНТАКТІВ МІЖ ОДНОЛІТКАМИ У РАНЬОМУ ВІЦІ, ЯК УМОВА ПОЛІПШЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ

Розглядаючи процес адаптації дітей до дитячого садка, слід врахувати, що перед малюками постає досить складне завдання: не лише увійти у спілкування з незнайомим дорослим-вихователем, а й установити контакти з іншими дітьми. Емоційна нестабільність, яка має місце в адаптаційний період, часто є перешкодою для встановлення позитивних контактів з однолітками. Інтерес до ровесників, прагнення увійти в контакт із ними і водночас відсутність уміння встановити змістовну взаємодію нерідко створює несприятливу емоційну атмосферу, викликає додаткові труднощі адаптаційного періоду.

Які вікові особливості спілкування між дітьми в ранньому віці?

Упродовж усього раннього дитинства потреба у спілкуванні з однолітками посідає незначне місце серед інших потреб (у предметних діях, у спілкуванні з дорослими). Дитина в цей віковий період ще не сприймає ровесника як партнера зі спілкування. З одного боку, цей факт зумовлює суперечність у ставленні до однолітка як до об'єкта (тобто предмета дослідження, який цікаво потримати в руках, укусити, смикнути тощо) та як до суб'єкта (тобто як до партнера щодо взаємодії), при цьому об'єктне ставлення переважає. По-друге, здатність увійти в контакт з однолітками обмежується недостатнім розвитком мовлення дітей.

Провідна роль у формуванні спілкування дітей раннього віку належить дорослому.

Основними завданнями організації спілкування поміж переддошкільниками є формування в них потреби контактів із ровесниками як суб'єктами спілкування та тих засобів, за допомогою яких ці контакти здійснюються.

У виховній роботі слід виходити з того, що потреба у спілкуванні з однолітками передбачає наявність у дитини в сукупності таких її компонентів (за М.Лісіною):

- увага та інтерес до іншої дитини;
- емоційні вияви стосовно однолітків;

- ініціативні дії, які спрямовані на те, щоб привернути увагу іншої дитини до себе;
- чутливість до діянь однолітка.

Діти, у яких не сформована потреба у спілкуванні з однолітками, нерідко побоюються незнайомих дітей, переживають психологічний дискомфорт у їхній присутності. Тому не слід одразу робити спробу встановлення контакту між ними. Цьому має передувати створення таких ситуацій, де б увага дитини була спрямована дорослими на інших дітей, їхні дії. Наприклад, вихователь може запропонувати дитині: “Іринко, давай подивимось, як Сашко та Тетянка граються! Ой, як гарно грають діти! А ти хочеш з ними пограти?” Якщо спочатку дитина відмовляється від спільних дій з однолітками, не треба на цьому наполягати.

Дуже важливо враховувати форму звертань вихователя, які мають за мету привернути увагу дитини до однолітка. Вони неодмінно повинні бути доброзичливими, позитивно-емоційними, делікатними. Такий підхід є одночасно першим кроком до формування позитивно-емоційного ставлення до однолітків.

Формуванню суб’єктного ставлення до інших дітей сприяють ситуації, коли вихователь спонукає дитину радіти з приводу приходу однолітка у групу, роздивлятися його, милуватися ним. Доцільно поєднувати цей процес із формуванням позитивно-емоційного ставлення.

Наприклад, у години ранкового прийому вихователь звертається до новачка: “Іринко, подивися, хто до нас прийшов? Це Дмитрик. Усміхнись, Дмитрику, скажи: – Доброго ранку, Дмитрику!”

Ефективним є й такий педагогічний прийом як “розглядаймо однолітка”. Вихователь розміщує дітей один навпроти одного: “Іринко, подивися на Дмитрика, який гарний хлопчик. Покажи, де в Іринки ручки (волосся, вушка тощо). А тепер покажи, де у Дмитрика ручки (тощо). Дивись, яке у Дмитрика волосся красиве: м’яке, біляве. Погладь Дмитрика по голівці тихенько, лагідно, ось так (показує)”.

Поряд із такими емоційними виявами слід викликати в дитини прагнення жаліти однолітка, що плаче, радіти його успіхам. “Дивись, Іринко, Сашко сам з гірки з’їхав. Молодець, Сашко! І ти спробуй так”.

Наведені прийоми виховання сприяють поступовому усвідомленню дітьми, що одноліток – не предмет, не іграшка, а така сама дитина, яка хоче їсти, спати, плаче, якщо боляче або хтось образить, уміє рухатися, гратися, має батьків. Важливим компонентом становлення позитивних взаємин поміж дітьми раннього віку є формування ініціативних комунікативних дій та дій у відповідь.

Той факт, що у більшості малюків не сформовані засоби спілкування, нерідко є причиною використання таких способів привертання до себе уваги з боку іншої дитини (укуси, щипки), які обов’язково викликають негативну емоційну реакцію однолітка. Роль дорослого полягає у своєчасному навчанні дітей засобам спілкування. Такими засобами є мовні та немовні звертання. Проведення цієї роботи неможливе без паралельного

збагачення словника, активізації мовлення дітей (спонукання до вимови імен однолітків, назв одягу, частин людського тіла, дій тощо).

Нерідко у групі дітей виникають конфлікти щодо іграшки, яку не змогли “поділити”. При цьому інколи трапляється так, що дитина страждає двічі. По-перше, вона позбавляється іграшки через те, що хтось її відібрав. По-друге, дитина плаче, починає активно, за допомогою специфічно дитячих методів, повертати іграшку собі, за що одержує зауваження від вихователя.

Запобігти виникненню наведених ситуацій допоможе навчання спільних ігор кількох однолітків з однією іграшкою: одна вмиває ляльку, друга – рушником витирає, третя – годує; перекидування м'яча одне одному; по черзі нанизувати кільця на стрижень тощо. Такі ситуації сприяють виникненню в дітей бажання здійснювати спільні з однолітками ігрові дії.

Спілкування дітей у процесі спільної діяльності може стати змістовним, позитивно-емоційним лише завдяки систематичному керуванню з боку вихователя, створенню ним необхідних для цього умов. Наприклад, педагог розміщує перед дітьми такі іграшки, які стимулюють до спільних дій (будівельний матеріал, кубики, пірамідки). Дорослий сідає поруч, пропонує спорудити разом будиночок для ляльки (здійснює показ і пояснення, як це можна виконати). Вихователь спостерігає за діяльністю малюків, учить допомагати одне одному, схвалює ініціативні дії дітей, стимулює мовне спілкування.

Бажано частіше схвалювати новачка у присутності однолітків, заохочуючи й інших дітей. Обов'язково слід спонукати малюків до того, щоб пожаліти однолітка, якого образили (погладити по руці, запропонувати погратися іграшкою). Такі педагогічні прийоми розвивають у дітей взаємне співчуття.

Цілеспрямована організація позитивно-емоційних контактів, формування уявлень щодо однолітка як про партнера зі спілкування, а також поступове опанування засобами спілкування викликає в дітей бажання спілкуватися одне з одним. З часом малюк відчуває потребу в однолітках як партнерах у спільній діяльності. Таким чином, у групі встановлюється стабільний позитивний психологічний мікроклімат, що сприяє збереженню емоційної рівноваги як нових дітей, так і тих, що вже адаптувалися.

ДОДАТКИ ДО ТЕМИ

ДОДАТОК №1

Як правильно підготувати дитину раннього віку до вступу в дитячий садок?

Поради батькам

Дослідження вчених свідчать, що можна допомогти малюку подолати труднощі звикання і навіть певною мірою запобігти їм, якщо заздалегідь підготувати дитину до майбутніх змін. Головна роль тут належить батькам.

У чому полягає підготовка дитини до ясел?

1. Передусім слід організувати життя дитини в сім'ї відповідно до режиму дня, якого дотримуються в дошкільному закладі. Цим ви значно полегшите маляті процес звикання до ясел.

2. Добре, якщо зацікавите сина чи доньку дитячим садком, викличете бажання йти туди.

Для цього під час прогулянок з дитиною покажіть їй будівлю дошкільного закладу, ігрові майданчики; разом поспостерігайте за грою дітей, розкажіть про їхнє життя у яслах. Наприклад, так: "Коли малюки підрастають, вони всі приходять у дитячі ясла. Тут багато красивих іграшок – дивись, як діти граються. Скоро і ти ходитимеш сюди".

Не можна залякувати дитину садком, погрожувати: "Не слухатимешся – віддам у ясла". Це викличе страх перед дошкільним закладом і, безумовно, погіршить стан дитини в період звикання до незнайомого оточення. Навпаки, слід викликати в неї бажання ходити до садка: "Якщо слухатимешся, не плакатимеш, то підеш у дитячий садок". Про вступ до садка треба говорити в сім'ї як про радісну, очікувану подію.

Щоб полегшити звикання, познайомте сина чи доньку з майбутнім вихователем, поговоріть із ним так, щоб дитина чула про те, що ваш малюк уже підріс і ходитиме до ясел, де про дітей піклується добра вихователька, яка гуляє і грається з ними. Вихователь, зокрема, лагідно запевняє малюка, що в яслах йому буде добре. Слід викликати в дитини позитивні спогади про відвідування дошкільного закладу, бажання швидше підрости й піти у ясла.

3. Дитина значно легше пристосується до умов суспільного виховання, якщо в сім'ї вона оволодіє елементарними навичками самостійності.

Іноді, прагнучи заощадити час, батьки поспішають самі вдягнути, нагодувати дитину, чим стримують формування в неї необхідних умінь. Такі діти, звикнувши до надмірної опіки, у яслах почуваються безпорадними і самотніми.

До виповнення маляті одного року допоможіть йому навчитися самостійно сідати на дитячий стілець, пити з чашки, яку підтримує дорослий, після одного року вчіть користуватися ложкою, їсти суп із хлібом, різноманітні страви. Нехай на перших порах рухи дитини невпевнені – підгодуйте її другою ложкою, але кожну спробу зробити щось самостійно обов'язково схвалюйте: "Молодець, ти сам уже вмієш їсти". Не шкодуйте часу – маляті це дуже знадобиться.

На момент вступу до ясел треба навчити дитину самостійно мити руки, брати активну участь у роздяганні, складанні одягу. Досить складно буває маляті оволодіти правилами поведінки в дитячому садку. Особливо погано почуваються діти, яким у сім'ї нічого не забороняли. Перші вимоги вихователя (не бавитися під час занять, їжі, умивання, не хапати за волосся дітей; не брати речі зі столу вихователя тощо) викликають у них образу, а іноді плач. Треба, щоб із перших місяців життя дитина чула і поступово починала розуміти звернені до неї вимоги: "Не кидай іграшки, тримай у ручках, ось так", "Треба помити руки, не можна їсти брудними рунами", "Не можна щипати тата, йому боляче". Після року дитина здатна виконувати нескладні прохання (подати книгу, присунути стільчик). При цьому слід добитися виконання вимог дорослого, схвалювати: "Молодець, Сашко, граєшся тихенько, нікому не заважаєш"; "Яка у мене гарна помічниця – принеси капці". Проте цим не обмежується підготовка дитини до ясел.

4. Дуже важливо навчити маля гратися.

Спостереження свідчать, що діти, які тривало, не відволікаючись, граються іграшками, захоплюються грою і рідко згадують про розлуку з рідними, легше звикають до нового оточення.

Деякі батьки вважають, що будь-яка дитина сама добре вміє гратися. Насправді ж діти раннього віку просто маніпулюють іграшками, виконують одноманітні дії, кидають, стукають, гризуть, не знаючи, як застосувати їх. Тут на допомогу має прийти дорослий. Щоб гра була цікавою, тривалою, розвивала дитину, треба розкрити їй призначення іграшки і способи дії з нею (з чашки слід напувати ляльку, ведмедика, зайчика; у ліжечку лялька спатиме).

Спочатку показують іграшку, називаючи її, просять дитину повторити, потім показують і називають дію, віддають іграшку дитині з проханням зробити так само. "Я беру м'ячик і кочу його, ось покотився м'ячик прямо до Оленки. А тепер ти візьми м'ячик, коти його мамі". На перших порах можна допомогти малюку, беручи його руку у свою, і обов'язково схвалювати всі намагання наслідувати дорослого. Така спільна діяльність формує в дитини, крім ігрових умінь, потребу і навички спілкування.

5. Одна з головних причин труднощів перших днів дитини в яслах – недостатній досвід спілкування з іншими дорослими і дітьми.

Дитина, яка спілкується лише з членами своєї родини, боїться сторонніх, не вміє правильно реагувати на їхні звертання. Звісно, опинившись серед дітей, незнайомих людей у яслах, таке маля почувається неспокійно. Іноді батьки самі мимоволі формують у сина чи доньки негативне ставлення до сторонніх, говорячи: "Не слухатимешся, оцей здий дядя тебе забере" тощо. Слід, навпаки, виховувати в дитини привітне ставлення до дорослих і дітей. Гуляючи з малюком, завжди можна знайти привід сказати, наприклад: "Подивись, як лагідно всміхається до тебе тьотя, і ти всміхнись"; "Підніми газету, що впала в дяді".

Щоб малюк сміливо ввійшов у групу однолітків, не ховався за вихователя, відмовляючись гратися з дітьми, треба привчати його до контактів

із дітьми заздалегідь, виховувати доброзичливе ставлення до них. Так, гуляючи з дитиною на ігровому майданчику, учить її нікого не ображати, не забирати іграшки, спонукати до гри з однолітками: “Покоти м’ячик, Ігорю. А тепер Ігор тобі покотить. Молодці, хлопчики, добре граєтесь”.

Коли ж починати формувати в дитини комунікативні вміння? Відповідь однозначна: якомога раніше.

У деяких сім’ях вважають, що новонароджене маля потребує лише доброго догляду, а спілкуватися з ним можна буде значно пізніше. Утім, дослідження вчених свідчать: чим раніше дорослі починають розмовляти з немовлям, тим швидше формується його мовлення, відбувається розумовий і фізичний розвиток. І чим частіше ви лагідно розмовляєте з дитиною, тим раніше подарує вона вам свою першу усмішку, а усмішка – це вже засіб спілкування.

Та якщо немовляті достатньо пестощів, забав, лагідних емоційних звертань, то з віком потреби у спілкуванні значно ускладнюються. Після 6-ти місяців у дитини посилюється інтерес до навколишніх предметів і дій із ними. Тому треба більше розмовляти з нею під час гри, одягання, умивання. Доречно використовувати вірші, забавлянки: “Водичка, водичка, умий Олі личко” тощо. Це створює у дітей радісний настрій, сприяє розумінню мови, посилює бажання пізнавати довкілля.

6. Значну увагу слід приділяти розвитку мовлення.

Це теж полегшить адаптацію. Адже дитина зможе висловити свої бажання, повідомити про потреби за допомогою хоча б одного-двох слів або відповідаючи на запитання простим “так” чи “ні”, і вихователь зможе допомогти їй. Якщо ж малюка не навчили користуватися мовою, часто можна спостерігати таке: кричить, вередує, сердиться, що його не розуміють; не відповідає на лагідні запитання, відкидаючи запропоновані іграшки. Починають нервувати і дорослі, утративши надію заспокоїти маля. Щоб такого не сталося, учить дитину ще до року користуватися спрощеними, а потім і повними словами (самі вимовляйте слова правильно), звертатися з проханням, відповідати на запитання. Уважна мама звикла розуміти свою доньку і без слів. Та не треба завжди поспішати виконувати її бажання. Краще звернутися до дитини: “Що ти хочеш? Пити? Скажи: пити”. Дитина повинна знати своє ім’я, розуміти назви частин тіла людини, найуживаніших побутових предметів та процесів (стіл, стілець, чашка, ложка, їсти, гратися, гуляти тощо). Дбаючи про це, називайте словами добре знайомі дитині дії та предмети. Наприклад, одягаючи малюка: “Сашко вдягнеться і піде гуляти. Що будемо одягати: шапку, чобітки, пальто”.

7. Іще одна порада. Прагніть оформити маля в дошкільний заклад хоч за два-три тижні до виходу матері на роботу, щоб можна було поступово збільшувати тривалість перебування дитини в яслах. Не слід у перший день залишати дитину до вечора у групі, бо таке тривале перебування в незнайомому оточенні – велике навантаження для неї. Краще спочатку приводити малюка на прогулянку або ввечері, коли частина дітей уже пішла додому, і педагог зможе приділити більше уваги новому вихованцю.

Ніколи не виявляйте у присутності дитини своїх переживань, не шкодуйте з приводу того, що доводиться віддавати її до ясел. Навпаки, висловте захоплення цікавими іграшками: усім своїм настроєм, ставленням до вихователя, інших дітей підкресліть упевненість, що вашій дитині буде тут добре.

ДОДАТОК №2

Орієнтовний зміст циклу консультацій для батьків, що спрямований на попередження труднощів адаптації дітей до дошкільного закладу (для педагогів та психологів дошкільних закладів)

Консультація 1

Тема: “Чим викликана необхідність цілеспрямованої підготовки дитини до вступу в ясла?”

Психологічні особливості дітей раннього віку (висока вразливість дитячого організму, тісний взаємозв'язок фізичного та нервово-психічного розвитку, підвищена емоційна вразливість, провідна роль дорослого в розвитку дитини).

Особливості емоційного та загального стану дитини в період звикання до ясел, тобто симптомокомплекс адаптації (негативний емоційний стан, порушення сну, апетиту, вегетативні розлади, ослаблення імунітету, зниження активності, захворювання). Форми перебігу адаптаційного періоду.

Причини труднощів адаптації дитини раннього віку до нових умов життя (недостатній досвід спілкування з незнайомими дорослими та однолітками, побоювання дошкільного закладу та незнайомих людей унаслідок неправильного виховання, відсутність ігрових умінь та звички виконувати вимоги дорослих, невідповідність режиму дня у сім'ї та дошкільному закладі).

Консультація 2

Тема: “Як спілкуватися з дитиною першого півріччя життя?”

Значення емоційного спілкування з дорослими для правильного психічного та фізичного розвитку дитини (розповісти про явище “гос-піталізму”). Поява першої усмішки (кінець першого місяця життя). “Комплекс пожвавлення”, його значення. Другий місяць життя – оптимальний період для формування “комплексу пожвавлення”. Засоби спілкування з дитиною в цей період: розмова лагідною інтонацією, звертання до дитини на ім'я, відтворення звуків з репертуару дитини, доторкання. Усі ці прийоми застосовувати по черзі, робити паузи (30–40 с), щоб дитина виявляла активність. Усі рухи та вокалізації малюка схвалювати. За умови правильного підходу до 4-х місяців у дитини з “комплексу пожвавлення” виділяються “хапальні” рухи та відбувається поступове оволодіння маніпулятивною діяльністю.

Консультація 3

Тема: “Чого слід навчати дитину від 5 до 9 місяців?”

Формувати інтерес до навколишнього: до іграшок, предметів, дорослих, дітей. Учити виявляти емоційне ставлення до подій, що відбуваються (радість, захоплення, співчуття тощо). Підтримувати прагнення дітей вступати в контакт з іншими людьми та дітьми. Учити розуміти мову дорослого: розрізняти інтонацію, розуміти слова, що означають елементарні практичні дії, спонукати їх виконання під час годування, одягання та інших побутових процесів (“дай”, “сідай”, “подивись”, “іди”, “встань”, “поклади” тощо).

Консультація 4

Тема: “Чого необхідно навчити дитину від 9 до 12 місяців?”

Учити дій, що спрямовані на досягнення певного результату (укласти один предмет у другий, знімати та нанизувати кільця на стрижень – 10 місяців, ставити предмет на предмет – 11 місяців). Учити виконувати дії на вимогу дорослого. Заохочувати прагнення до досягнення мети. Учити виконувати ігрові дії із сюжетними іграшками після показу й пояснення дорослого (10–11 місяців).

Навчити розрізняти імена дорослих та дітей. Знайомити з назвами нових предметів, іграшок, тварин, з їхнім зображенням на картинках. Розвивати перші узагальнення (чашка – це не тільки той предмет, з якого п’є сама дитина, а й інші). Привчати виконувати доступні доручення, прохання, елементарні правила поведінки, розуміти слова “можна”, “не можна”, “добре”, “погано”. Продовжувати формувати позитивно-емоційне ставлення до дітей, учти активно звертатися до дорослого, використовуючи звуки, жести, слова. Виховувати доброзичливе ставлення до однолітків, привчати ділитись іграшкою, гратися одним предметом. Виховувати самостійність: учти пити з чашки, кусати хліб, виявляти активність під час одягання, роздягання.

Консультація 5

Тема: “Як ознайомити дитину з дитячим садком?” (Робота з дітьми від 1 року 6 місяців до 3 років.)

Одним із важливих моментів психологічної підготовки дитини до вступу в ясла є формування у неї позитивного ставлення до дошкільного закладу. Цю роботу слід проводити регулярно протягом усього періоду від 1 року 6 місяців до моменту вступу до дитячого садка. З цією метою необхідно показувати дитині споруду, ділянку дитячого садка, періодично організовувати спостереження за грою дітей на групових майданчиках. Розповісти дитині про життя в дитячому садку: коли діти підростають, вони починають ходити в дитячий садок, тут багато красивих іграшок, діти із задоволенням ними граються. Вихователь учить дітей красиво малювати, співати пісень, танцювати під музику.

ДОДАТОК №3**ПАМ'ЯТКИ ДЛЯ БАТЬКІВ
ПАМ'ЯТКА ДЛЯ БАТЬКІВ ІЗ ПРОФІЛАКТИКИ ТРУДНОЩІВ АДАПТАЦІЇ**

Для профілактики труднощів адаптації дитини до ДНЗ батькам потрібно:

- поступово формувати в дитини звичку дотримуватися певного режиму дня. Найкраще здійснювати це в домашніх умовах на початку відвідування дитячого садка;
- формувати навички самообслуговування (вміння самостійно їсти, одягатися, складати іграшки, одяг тощо);
- розвивати ігрові навички та навички спілкування, поступово розширювати коло знайомств малюка;
- організовувати позитивне емоційне спілкування дитини з вихователем і персоналом дитячого садка;
- поступово збільшувати тривалість перебування дитини в ДНЗ (спочатку – тільки прогулянка, обід, через кілька днів – прогулянка, обід, сон і т. д.);
- розширювати коло близьких людей, які приводять дитину до дитячого садка (не тільки мама, а й тато, сестра, дідусь – це полегшує прощання).

У дитячому садку здійснюються такі заходи із профілактики труднощів адаптації дитини:

- обладнання групової кімнати передбачає можливість індивідуальних ігор, занять, можливість задоволення прагнення дитини побути наодинці або з вихователем;
- забезпечується міжвікове спілкування дітей (один із найефективніших чинників успішної адаптації до нового побуту);
- забезпечується змістовна діяльність дошкільнят з урахуванням індивідуальних інтересів кожної дитини та її вікових можливостей;
- здійснюється психолого-педагогічна просвіта батьків із питань полегшення адаптації до дитячого садка (індивідуальні бесіди, консультації).

**ПАМ'ЯТКА БАТЬКАМ, ЯКІ ВПЕРШЕ
ПРИВОДЯТЬ ДИТИНУ В ДНЗ**

- У ДНЗ малюка бажано привести в першій половині дня, коли діти граються. Він познайомиться з однолітками і поступово включиться у спільні ігри.
- Завершивши прогулянку, дитина, можливо, сама захоче разом із новими друзями зайти в ігрову кімнату. Нехай малюк відчує, що це цікаво – відвідати “будинок, де граються діти”.
- Заберіть дитину перед обідом. Нехай перспектива пообідати за загальним столом здається їй бажаною й цікавою.
- Ви самі відчуєте, коли дитину можна вкладати спати, залишити в дитячому садку на весь день.

- Якщо умови дозволяють вам не прискорювати події, то перші тричотири тижні малюка краще забирати з ДНЗ перед денним сном. Оскільки денний сон – ритуал домашній, і дитина особливо потребує фізичного зв'язку з мамою.

- Візьміть у дитячий садок тарілку з чашкою, до яких звикла ваша дитина, улюблений горщик і іграшку, з якою вона засинає.

- Якщо дитина в середині дня починає сумувати за мамою, можна через вихователя передати для неї маленький привіт із дому – цукерку, картинку або просто гарну намистинку. Вручений у потрібний момент сюрприз поліпшить настрій дитини.

- Щоб дитині не було так сумно лягати спати у дитсадку, мама може їй дати з собою маленький альбом із сімейними фотографіями (класти під подушку “як оберіг”).

Забираючи дитину з ДНЗ, поцікавтеся у неї, як пройшов день, що вона робила у дитсадку протягом дня. Уважно вислухайте новини, якими хоче поділитися ваша дитина.

- Намагатися частіше спілкуватися з педагогами та помічником вихователя групи, не соромтеся розпитувати їх про свою дитину, обговорювати проблеми та шукати разом шляхи їхнього вирішення.

- Якщо ви відчули, що в ДНЗ у дитини виникли проблеми, не відсторонюйтеся від них. Далеко не завжди такі проблеми проходять самі собою. Можливо, вам доведеться розпочати все “з нуля”, тобто після знайомства із групою зробити перерву на кілька місяців або взагалі змінити ДНЗ.

ПАМ'ЯТКА БАТЬКАМ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗИТИВНОГО ЕМОЦІЙНОГО НАСТРОЮ ДИТИНИ ВДОМА

- Для того, щоб зібрати іграшки, можна влаштувати змагання. При цьому візьміть у ньому активну участь, але не перестарайтеся. У дитини має бути окрема роль.

- Щоб дитина не брала шампунь чи зубну пасту, яка належить дорослим, можна дати їй ними покористуватися чи купити ці предмети особисто для неї. Для неї, як і для дорослої людини, дуже важливо мати свої особисті речі.

- Важливо поділити для дитини предмети на ті, якими можна гратися і якими гратися заборонено.

- Маленькі діти весь час просяться на руки, хочуть, щоб їх обіймали, пестили. Вони мають особливу потребу в тілесному контакті зі своїми батьками і готові це робити повсякчасно. Нам здається, що вони вередують. Але для дитини до п'яти років це життєво важлива потреба. І якщо дитина не отримує потрібної їй кількості тілесних дотиків, вона може вирости вередливою.

- Якщо дитина не хоче йти на вулицю, то важливо зрозуміти, чому це відбувається. Найімовірніше, для цього є конкретна причина: їй немає з ким товаришувати, її кривдять, їй не подобається одяг чи взуття, в цей

момент їй просто хочеться залишитися вдома, малюка захоплює якась домашня гра тощо.

Вдягання перетворюється на катування, наприклад, тоді, коли дитину постійно вдягають у те, що їй не до вподоби. Їй можуть не подобатися ці штани, сорочка чи спідниця. Згадайте, як ретельно ви добираєте свій гардероб залежно від ситуації. Але в будь-якому випадку ви хочете виглядати привабливо.

Крім того, річ, яку ви запропонували дитині, може бути для неї незручною.

- Чому ігри закінчуються сльозами? Буває так, що дитина накопичила багато негативних емоцій і гра допомагає їх виразити. Але емоцій так багато, що їй важко з ними впоратися й виразити одразу. Тому дитині важко зупинитися й заспокоїтися. Крім того, іноді дорослі самі провокують гру, яка поступово перетворюється на бійку. Дитині, на відміну від дорослого, важко зупинитися. І як наслідок – сльози, крик і образа.

- Одна з найболючіших проблем – підготовка до сну. Напевно, буде краще, якщо ви заздалегідь попередите дитину про те, що, скажімо, через півгодини слід лягати в ліжечко. Можете тактовно приєднатися до гри й допомогти дитині закінчити її вчасно, знижуючи поступово темп чи завершуючи сюжет. Можна пообіцяти поговорити перед сном про щось цікаве, розповісти щось чи прочитати улюблену казку. Для дитини важливо, щоб ви знайшли час побути з нею перед сном.

ГРУПОВІ ФОРМИ РОБОТИ З ПЕДАГОГАМИ ТА СПЕЦІАЛІСТАМИ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

СЕМІНАР-ПРАКТИКУМ ДЛЯ ПСИХОЛОГІВ “АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ДО УМОВ ДНЗ”

Семінар – найбільш дієва форма в роботі з педагогічним колективом, який ставить за мету вдосконалення теоретичної та практичної підготовки педагогів закладу відповідно до сучасних наукових досягнень у галузі дошкільної педагогіки, дитячої психології та медицини з урахуванням нових підходів до розвитку, виховання і навчання дітей переддошкільного віку.

Мета: зосередити увагу педагогів та практичних психологів на проблемі адаптації дітей раннього віку до умов ДНЗ; визначити методи і прийоми в роботі практичного психолога із супроводу новоприбулих дітей.

Тривалість: 2–2,5 години.

Оптимальна кількість учасників: до 10 осіб.

Хід проведення семінару

Експрес-анкетування на тему: “Адаптація дитини до умов ДНЗ”

Мета: самоперевірка знань практичних психологів про адаптацію дітей до умов ДНЗ.

Анкета “Адаптація дитини до умов ДНЗ”

1. Що таке адаптація?

- а) встановлення найбільш правильних співвідношень між організмом і зовнішнім середовищем;
- б) єдність підходу до виховання дитини з боку оточуючих людей;
- в) привчання дитини до активної участі в режимних процесах.

2. Назвіть ступені адаптації:

- а) складний, достатній;
- б) легкий, середній, важкий;
- в) легкий, важкий.

3. Назвіть найбільш критичний вік для адаптації:

- а) від 9–10 місяців до 1 року 6 місяців;
- б) від 3 до 3,5 років;
- в) від 2,5 до 3 років.

4. Від чого залежить полегшення адаптаційного періоду?

- а) від рівня натренованості адаптаційних механізмів, наближення режиму дня дитини до режиму дня дошкільного закладу;
- б) від спадковості у сім’ї;
- в) від виховання у сім’ї.

5. Назвіть фактори ризику, які ускладнюють адаптаційний період:

- а) токсикоз, стресові ситуації (під час вагітності), велика маса тіла, ГРЗ, ЗПР;
- б) виховання дитини у багатодітній сім’ї;
- в) високий рівень інтелекту.

6. Що таке криза 3 років?

- а) здатність передбачати зміни зовнішнього середовища;
- б) усвідомлення свого “Я”, прагнення до самостійності;
- в) активний процес, який виникає в результаті природної втоми.

7. Назвіть основні симптоми кризи 3 років:

- а) гіперактивність, імпульсивність;
- б) неухважність, висока активність на заняттях.

Самоперевірка результатів анкетування здійснюється з використанням технічних засобів навчання.

Музична притча “Самотня зірочка”.

Музичний супровід – Людвіг ван Бетховен, “Місячна соната” (з елементами танцювально-рухової терапії).

Мета: зняття тривожності, розуміння почуття стану дитини, в якому вона знаходиться під час адаптаційного періоду, підведення до основної частини семінару.

Колись давно нічне небо було зовсім темним. На ньому не було зірок, крім однієї маленької Зірочки. Вона жила високо в небі, і коли оглядалася навколо, помічала, що зовсім одна. Від цього ставало сумно, їй дуже хотілося бачити на небі інші зірки, ловити їхні промені й дарувати їм своє світло.

Якось Зірочка вирушила на Землю до самотнього мудрого Чоловіка, який мешкав на високій горі. Коли вона його знайшла, то запитала: “Чи можеш ти мені допомогти? Мені так самотньо на небі. Ні з ким поговорити, нікому подарувати своє світло... Іноді я навіть плачу – так мені самотньо”.

Чоловік знав цей стан: тоді зникає бажання гратися, їжа стає несмачною, сон неспокійним, не співаються веселі пісні. Йому сподобалася маленька зірочка. А оскільки він був дуже мудрий, то пообіцяв, що допоможе їй. Спочатку старець пішов у свою хатину і взяв блискучий чарівний мішечок. Він відкрив його, засунув туди руку, дістав безліч блискучих чарівних зірочок. Один помах руки – і на всьому нічному небі засяяли тисячі яскравих зірок. “Поглянь, – сказав старий, – дивовижно! Тепер на небі багато зірок, це твої брати і сестри. Ти можеш із ними розмовляти, дарувати їм своє світло й ловити їхні промені. Але я хочу зробити ще дещо. Я хочу, щоб пам'ять про тебе назавжди залишилася тут, на Землі. Я створю на чомусь незвичайному твоє зображення. Він плеснув у долоні, і зображення маленької зірочки лишилося на землі.

Запитання: Де залишилася маленька зірочка? (*Відповідь – у серцевині яблука.*)

Тренінгова вправа “Серденько яблука”

Мета: розвиток почуття емпатії та альтруїзму, розуміння стану маленької дитини.

Розрізати яблуко горизонтально й показати зірочку в серцевині плода. Запропонувати утворити коло, зробити його тісним, щоб посередині, випроставши руки, діти могли торкнутися одне одного.

Ведучий. Там усередині наша зірка дуже тепла. Там її сила, яка посиляє світло якнайдалі, до інших зірок. Візьміть теплоту маленької зірочки і подаруйте одне одному, подаруйте тепло сонечку, дітям.

Підсумок. Кожну хвилину, кожну годину, кожен день потребують нашої підтримки й розуміння всі діти, а особливо ті, які проходять адаптаційний період.

Вправа “Шпаргалка”

Завдання: по колу учасники семінару на аркуші паперу формату А3 записують свої думки стосовно позитивного й негативного досвіду, який набуває дитина в період адаптації.

Підсумок. Залежно від ситуації дитина може один і той самий досвід набути як у позитивному плані, так і в негативному.

Вправа “Камінець”

Мета: активізувати досвід практичних психологів із питань індивідуального підходу до дітей під час кризових періодів.

Матеріал: камінці, однакові за формою, але зовнішньо майже не відрізняються один від одного.

Завдання (зі словесним супроводом):

- виберіть собі камінець;
- подивіться на нього уважно;
- покладіть на місце;

- знайдіть свій камінець знову;
- опишіть його (письмово);
- поміняйтеся описами;
- спробуйте за описом знайти камінець товариша.

Запитання: це завдання для вас було легким чи складним. Чому?

Підсумок. Може це не так і складно стосовно камінця, але в 1000 разів важче стосовно дитини.

Рольове програвання із практичним показом і коментарями “Сходінками супроводу новоприбулої дитини” (елементи)

Ритуал “Привітання”

Сьогодні до нас у ДНЗ прийшли гості, давайте з ними привітаємося.

Але ми забули привітатися ще з кимось.

Підкажіть мені, будь ласка, з ким ми забули привітатися?

Так, з емоційними краплинками (*ритуал “Привітання”*).

Етюд “Горщечок сліз”

А що це за приємна мелодія грає? (*Музика з музичної шкатулки*).

Показую чарівний горщик для збирання дитячих слізок, у якому лежить суха хустинка.

От уже ніхто з діток у нашому садочку не плаче, і горщечок наш пустий і сухий.

Тренінгова вправа “Чарівне люстерко”

А що це в мене ще є? Чарівне люстерко...

Ти пам’ятаєш це люстерко? А що ми робили з ним? (*Дорослий малював людину, а дитина слізки.*)

А куди ж поділися твої сльози? (*Ми подарували їх дощику, щоб він рясно йшов.*)

А подивись, який у нас сюрприз ще є – це сюрприз від мами і тата (улюблена іграшка дитини з дому). Давай ми з тобою теж їм приготуємо подарунок, намалюємо твою долоньку, а на долоньці намалюємо твій настрій (на аркуші паперу).

Сюрпризний момент. Гра-пошук

Ой, а хто це плаче? (*Кролик.*) Він так наплакався, що навіть не може говорити. (*Іграшка з конвертом, у конверті вірш про кролика.*)

Чому ж він плаче? Ми дізнаємося, коли прочитаємо вірш. (*Зачитую вірш.*)

Розвивальні ігри

А я знаю ще одну причину, чому кролик плаче, – він хоче, щоб ми знайшли його друзів і допомогли справитися із завданнями (*розвиваючі ігри на комп’ютері*).

От кролик наш і повеселішав.

Підсумок

А до нас завітала ще одна гостя. Хто це? (*Лисичка.*)

А що у неї в сумочці? Та це маленький колобок, якого зліпив колись ти і подарував мені. Він повернувся. І подивися – колобок уже не плаче, а посміхається, а ще в подарунок приніс безліч різноманітних зірочок (*яскраві*

зірочки, вирізані з фольги), які будуть допомагати тобі завжди (звук металофону). На цьому наша з тобою приємна бесіда закінчується.

Давай скажемо всім “до побачення” і обов’язково попрощаємося з нашими емоційними краплинками. (Ритуал “Прощання”.)

Вправа “Малюнок по колу”

Мета: розвиток групової взаємодії, зняття напруження.

Завдання: психологи під музику рухаються по колу, як тільки музика затихає, біля якого малюнка зупинилися, малюють на вільну тему все, що бажають. Через декілька підходів до малювання психологи демонструють групові роботи.

Запитання: що ви відчували під час малювання картин і після результату групової роботи?

Етюд “Солоденький сюрприз”

Мета: швидко і невимушено розподілити слухачів на команди для подальшого спільного виконання завдань.

Матеріали: торбинка, 2 види цукерок.

Завдання: пропонується чарівна торбинка із двома видами цукерок. Вибравши на дотик цукерку в торбинці, слухачам рекомендується з’їсти її і за фантиками, що залишилися, розподілитися на дві команди.

Психологічна лабораторія творчої групи практичних психологів

Робота у групах

Завдання: розробити методи і прийоми в роботі практичного психолога для полегшення проходження дитиною адаптаційного процесу.

Вправа на командну роботу “Групова поема-адаптація”

Мета: закріплення позитивних станів, сприяння позитивній оцінці участі кожного у спільній роботі, актуалізація бажання до подальшого спілкування та взаємодії.

Завдання: створити колаж на тему “Забезпечення емоційного комфорту новоприбулої дитини”.

Слухачам пропонуються дві половинки сонечка, намальованого на двох ватманах, а також ножиці, клей, олівці, картинки, ілюстрації, журнали тощо.

Захист творчих робіт

Підсумок. У своїй роботі ви використовували різноманітні техніки, матеріали, але найголовнішим завданням під час роботи в командах для себе ви поставили забезпечення емоційного комфорту новоприбулої дитини.

Підсумок роботи семінару

СЕМІНАР-ПРАКТИКУМ ДЛЯ ПЕДАГОГІВ ТА СПЕЦІАЛІСТІВ “ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ У ДНЗ”

Семінар-практикум розрахований на вихователів вікових груп, вихователів додаткових освітніх програм, що перевищують державний освітній стандарт, музичних керівників, інструкторів із фізкультури, логопедів ДНЗ.

Мета: зосередити увагу педагогічних працівників та спеціалістів ДНЗ на проблемі адаптації дітей до умов ДНЗ, враховуючи індивідуальні особливості адаптації дітей різного віку; чітко визначати методи і прийоми в роботі педагогів із дітьми адаптаційного періоду.

Тривалість: 1,5 години.

Оптимальна кількість учасників: до 32 осіб.

Попередня робота: розподіл педагогів на команди за віковими категоріями дошкільників.

Домашнє завдання:

- підготовка презентацій (із використанням ТЗН) на тему.

Підбір ігор для дітей даних вікових категорій задля полегшеного проходження адаптаційного періоду вихованців.

Вправа “Комплімент”

Мета: розвиток групової взаємодії та вербальних форм спілкування; знайомство з різноманітними техніками проведення вправи.

Усі стоять по колу. Ведучий пропонує педагогам згадати, що цікавого вони сьогодні побачили й почули одне від одного, від своїх вихованців, батьків, ідучи на роботу.

Пропонує кожному педагогу по колу сказати сусіду праворуч щось приємне. Нагадуємо, що під час звертання треба дивитися в очі тому, до кого звертаєшся, фразу вимовляти чітко й орієнтуватися на інтереси слухачів, виявляти щирість.

Поняття “адаптації” в розумінні педагогів *Метод “Мікрофон”*.

Педагогам пропонується продовжити фразу: “Адаптація – це...”.

Інформаційне повідомлення “Психолого-педагогічні умови адаптації дітей у дошкільному закладі”.

Представлення домашніх завдань командами у вигляді презентацій із використанням ТЗН.

Команда дітей 3-го року життя:

- характеристика вікових психологічних особливостей дітей 3-го року життя;

- гра “Дзеркало”;

- етюд “Подаруємо слізки”.

Матеріали подано в технології “Сходинки адаптації”. *Команда дітей 4-го року життя:*

- характеристика вікових психологічних особливостей дітей 4-го року життя;

- вправа “Фотографія”. *Рольове програвання:* оскільки сон – ритуал домашній, дитині в період підготовки до денного сну пропонують розглянути фотографію її родини, яку потім вона покладе біля свого ліжечка.

Команда дітей 5-го року життя:

- характеристика вікових психологічних особливостей дітей 5-го року життя.

Рольове програвання “Дружні цукерки”. *Обігрування ситуації:* маленька дівчинка Оленка щойно прийшла в дитячий садок, вона ще ні з ким не

знайома, але мама їй зранку дала цукерки, щоб пригостити всіх дітей. Оленка радо всіх пригощала цукерками і говорила: “Давай дружити”. От які дружні цукерки у Оленки.

Команда дітей 6-го року життя:

- характеристика вікових психологічних особливостей дітей 1-го року життя;
- вправа “Коловий малюнок” із використанням музикотерапії, арт-терапії.

Звучить музика, всі танцюють, як тільки вона закінчується, кожен учасник має намалювати предмет, який полегшує процес адаптації малюка до умов ДНЗ. Презентація творчих робіт.

Команда дітей 7-го року життя:

- характеристика вікових психологічних особливостей дітей 7-го року життя;
- вправа “Я у 7-річному віці” – представлення словесного портрету дитини 7-го року життя.

Робота над проектом “Новоприбула дитина та дошкільний заклад”

Мета: активізація групової взаємодії.

Матеріали: світлини, журнали, ватмани, ножиці, клей, кольоровий папір, фломастери.

Хід вправи

Група ділиться за віковими категоріями дітей дошкільного піку. Психолог пропонує командам створити проекти приміщень вікових груп та території ігрових майданчиків з урахуванням забезпечення умов для успішної адаптації дітей.

Захист кожного проекту.

Підсумок семінару

Вправа “Шпаргалка”

Завдання: зазначити, що цікавого, корисного, нового педагоги отримали для себе із семінару.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ СТЕНД ДЛЯ ПЕДАГОГІВ “ПСИХОЛОГІЧНА ПАНОРАМА”

Форми роботи з педагогами щодо психологічної освіти різноманітні. Але наочна інформація у вигляді стендів і куточків – універсальна, це дає величезні можливості у висвітленні проблем виховання дитини.

У нашому садочку функціонує стенд “Психологічна панорама”, де ведуться рубрики інформаційно-просвітницького характеру, надаються психолого-педагогічні рекомендації з питань виховання та навчання дітей тощо. Нижче наведені кілька матеріалів із цього стенду.

Адаптація та “несадочкові” діти

Відомо, що особливості звикання дитини до нової обстановки залежать від багатьох чинників: типу нервової системи і стану здоров'я, особистісних рис, сімейної атмосфери, умов перебування в дитячому садку.

Найбільші труднощі в адаптації переживають діти з ослабленим здоров'ям, які швидко стомлюються від шуму, важко засинають удень, погано їдять.

Важко звикають до дитячого садка єдині в сім'ї і пізні діти, надмірно опікувані малюки, в яких дуже розвинений емоційний зв'язок із матір'ю, які звикли до виняткової уваги, з поганими звичками самообслуговування, невпевнені в собі, беззахисні, тривожні. У дитсадку такі діти відчують себе нещасними, знаходяться у стані нервового стресу, який ослабляє захисні сили організму, і дитина починає часто хворіти.

Впливає на рівень проходження адаптації й тип темпераменту, відзначено, що швидко і легко звикають до нових умов сангвініки і холерики, а ось флегматикам і меланхолікам доводиться складно. Вони повільні й тому не встигають за темпом життя дитячого садка: не можуть швидко одягнутися, зібратися на прогулянку, поїсти, виконати завдання. Їх часто підганяють (причому не тільки в садку, але і вдома теж), не даючи можливості бути самим собою.

У чому ж причина того, що одні діти відвідують дитсадок добровільно, із задоволенням, а іншим ДНЗ здається "місцем жаху", тоді як і ті, й інші ходять в одну групу, до одних і тих же вихователів? Як правило, самі батьки настільки психологічно не готові до побудови здорових взаємин із дошкільним закладом, який їхній малюк відвідуватиме кілька років, що їхні триноги і страхи вмить передаються дитині.

Але важливо відзначити й те, що "винен" у цьому необов'язково ДНЗ, а глибокі психологічні проблеми малюка або особливості спілкування у сім'ї.

Вивчивши індивідуальні особливості малюка і його сім'ї, практичний психолог надає рекомендації і здійснює психолого-педагогічний супровід з адаптації дитини до умов дитсадка, її реалізації якого бере участь він сам, вихователі групи і батьки малюка. Але коли, нарешті, з'ясовується, що як би доцільно не була підібрана технологія супроводу дитини, допомогти їй дуже складно, а часом неможливо, то малюк потрапляє в категорію "несадочкових дітей", тобто таких, які не можуть перебувати в ДНЗ.

Перше, що впадає в очі під час спілкування з мамою "несадочкової дитини", – це її підвищена нервозність і відсутність довіри до персоналу дитячого садка. Дитину дуже турбує: як же мама може залишати її з чужими тьотями, яких вона сама не любить? Вона ніколи їм не посміхається, рідко вітається, не вітає зі святами, і, взагалі, малюк жодного разу не чув, щоб вона поцікавилася їхніми справами, здоров'ям, їхніми власними дітьми, як мама це робить із тими тьотями, до яких вони ходять у гості. У дитини виникає хвилювання: якщо мама може залишати мене з мало-знайомими людьми, то, може, вона мене розлюбила, може, вона взагалі не збирається мене звідси забирати... Ці думки набувають ще більш катастрофічного характеру, якщо мама поспішає додому до молодшої дитини, яка примушує старшу відчувати себе знедоленою людиною, ізгоєм. Що ж робити? Якщо мама розуміє, що справа не в дитині, а в ній, якщо вона готова до змін, то шанси на поліпшення ситуації значно підвищуються.

Перше, що необхідно зрозуміти батькам для того, щоб швидше позбавитися ілюзій, це те, що молодша дитина, то більше значення для побудови її адекватних взаємин із навколишнім світом має особистість дорослого, який постійно має знаходитися разом із нею. Як гірко іноді чути від матерів “несадочкових дітей”, що вони віддають дво-, трирічного малюка в дитсадок для того, щоб той “навчився жити в колективі”. Якщо у дитини, яку віддають у ДНЗ в ранньому віці, не складеться нормальна система взаємин із дорослими, які замінюють батьків, це може викликати колосальний стрес. А це означає, що мамі й татові “несадочкової дитини” нічого не залишається, як налагоджувати власні адекватні стосунки з навколишнім світом, зокрема з персоналом дитячого садка.

Окрім формування психологічної готовності дитини до умов дитячого садка, важливо навчити її необхідних навичок самообслуговування, володіння якими дозволить їй відчувати себе незалежною особою. Слід зазначити, що існують поодинокі випадки, коли діти так і не можуть звикнути до дитячого садка. Тривожними сигналами, що говорять про емоційне неблагополуччя дитини, про те, що малюк дуже страждає в умовах дитячого садка, важко переносить розставання з матір'ю, є: стійке небажання відвідувати ДНЗ, плач, капризи вранці, часті хвороби, поганий апетит, неспокійний сон.

Отже, існують поодинокі випадки, коли малюк потрапляє в категорію “несадочкових дітей”, і краще, що може запропонувати практичний психолог ДНЗ, не відвідувати дитсадок місяць, а за невдалої спроби повторного вступу в ДНЗ через деякий час змінити його. І якщо ситуація й там не зміниться, дитину бажано залишити вдома до шести років. Інакше вона буде постійно хворіти, і це найнадійніший спосіб, яким діти сигналізують батькам про те, що їхні права на задоволення життєво важливих потреб жорстоко порушуються.

Загальні рекомендації персоналу груп, у яких перебувають діти адаптаційного періоду

- Вільний режим дня (залежно від потреб емоційного стану дитини), менше зарегламентованості дитячої діяльності, більше цільного часу (особливо у другій половині дня) для освоєння дитиною нового життєвого простору.

- Не слід примушувати дітей брати участь у заняттях, їсти і спати. Інакше виникає негативне ставлення до нового середовища, закріплюються негативні умовні зв'язки. Як результат – адаптація затягується.

- Повторення навчального матеріалу за минулий рік. Педагогічну роботу проводити за програмовими завданнями, визначеними для роботи з дітьми раннього віку.

- Кожного дня проводити заняття з мовленнєвого розвитку (читання казок, перегляд діафільмів, дидактичні ігри тощо).

- Застосовувати музикотерапію. З цією метою використовувати живу музику, магнітофон, платівки. Бадьора знайома музика вранці в магнітофонному записі звучить 10–15 хвилин; спокійна, рефлексуюча – ввечері (10–15 хвилин). Можна записати знайомі дітям музичні твори (за про-

грамою) або класичні, які особливо добре викликають релаксацію (Баха, Чайковського, Шопена). Це має зробити музичний керівник.

- Створювати умови для розвитку дрібної моторики рук (куточки, спеціальні заняття).

- Стиль спілкування педагога з дітьми має бути демократичним.

- Свідомий підхід до процесу соціальної адаптації дитини характеризує позицію педагога, відображає його ставлення до певного образу дитини. А це, у свою чергу, втілюється в конкретному стилі педагогічної діяльності.

- Спілкування на початковому етапі має включати в себе:

- а) дотик (поглажування, перебирання пальчиків дитини, обнімання тощо);

- б) посмішка (супроводження спілкування приязною посмішкою відповідь посмішкою на ініціативну посмішку дитини);

- в) погляд (дивитися в очі дитині під час спілкування, тримати контакт поглядами);

- г) розмова (ласкава інтонація, називання дитини по імені, діалог із нею);

- г) поступовий перехід від довербального (або ситуативно-ділового) спілкування до мовленнєвого.

“Діти-липучки” і невпевнені діти

Часто буває, що коли малюк уперше приходить до дитсадка, то першу підтримку отримує від дорослого, який знаходиться поряд, а саме від вихователя, няні-санітарки, практичного психолога тощо. Дитина сумує за домівкою, мамою й горнеться до людини, яка знаходиться поряд. Це нормально для новоприбулого малюка, в житті якого відбуваються важкі й серйозні зміни.

Однак трапляються випадки, коли деякі діти горнутья і “лащуться” до вихователя тому, що хочуть таким чином домогтися бажаного. У будь-якому випадку дорослим не треба потурати дітям, які горнутья, для них це погана послуга. Щоб залучити малюка до групи однолітків, дорослий повинен пропонувати дітям широкий вибір цікавих видів діяльності, надаючи їм достатньо часу для вибору.

Важливим у роботі педагога з даними дітьми є підтримка невпевнених і нерішучих дітей, надання їм можливості робити вибір, контролювати ситуацію, дотримуючись встановленого режиму дня. У дітей, які не відходять від дорослого, необхідно розвивати почуття відповідальності, поступово формувати навички самообслуговування, надавати можливість вибору занять.

Для педагогів, які працюють із такими дітьми, важливо зрозуміти, чому дитина невпевнена або горнеться до дорослого. Можливо в її сім'ї сталися певні зміни, народилося маля, хтось із рідних захворів або помер тощо.

Рекомендації педагогам

- Якщо це тимчасовий важкий період у житті малюка, приділяйте йому більше уваги та проявляйте тепло. Навчайте його правильно просити у вас

допомоги. Встановіть термін, протягом якого дитина може перебувати з вами. Використовуйте годинник. Попереджайте дитину: “Через хвилину я пограюся з тобою у гру і допоможу прибрати іграшки”.

- Якщо багато малят хочуть сидіти біля вас під час занять, розваг, використовуйте просту систему почерговості.

- Щоб не посилити невпевненість дитини, не обіймайте її часто і не приділяйте їй багато уваги, коли вона горнеться до вас, а просто відведіть туди, де вона може гратися. Обов'язково по хваліть дитину, коли та спокійно самотійно грається.

- Намагайтеся залучити невпевнену дитину до гри або заохочуйте її більш активно й позитивно взаємодіяти з вами.

- Заохочуйте таку дитину разом з іншим малюком зайнятися діяльністю, розрахованою на двох, наприклад, погратися з конструктором [7].

Відхилення в поведінці дитини раннього віку

На практиці педагоги можуть зустріти дітей, поведінка яких істотно відхиляється від норми. Розглянемо деякі приклади негативної поведінки: відмова від їжі, агресивність, нав'язливі рухи тіла, гіперактивність, тривожність. Можна відзначити наступні види вікових відхилень:

До 1 місяця життя – підвищена тривожність, неспокій, поганий сон, відсутність апетиту, схильність до органічно нез'ясованих температурних перепадів, апатичність, блідість, схуднення, малорухливість, відсутність “гуління”.

З 1 місяця – домінує неспокій, дратівливість, здригання, тремор кінцівок, пронизливий крик; поганий сон; немає короткочасного зорового та слухового зосередження; підвищений м'язовий тонус.

Із 3 місяців – блукаючі рухи очей, немає “комплексу пожвавлення”, рідко проявляє “гуління”, підвищена тривожність, тремор рук і підборіддя у разі збудження й переляку; недовіра до чужих, що переростає в деяких дітей у плач.

Із 6 місяців – бідність емоцій, відсутність сміху, іграшки не викликають інтересу, нав'язливі рухи (перекошування голови по подушці, удари головою об стінки ліжечка), розгойдування; страх залишитися без мами (нікуди не відпускає від себе); обмеження активних рухів, відсутнє довільне захоплення іграшки, не перекладає іграшку з рук у руки; дитина не повертається.

З 9 місяців – намагається активно контактувати з дорослими. Виражені дії правою і лівою рукою. Дитина не сидить сама.

З 12 місяців – ігрова діяльність є руйнівною, лепече, мало складів, не вимовляє слів. Не розуміє простих прохань, ходить нестійко, за допомогою опори на носочках, рухи обмежені.

З 1 року до 2 років – смоктання соски, пальців, подушки. Лише лепече, мало говорить складами, слів немає. Відсутні навички охайності, більше реагує на невербальні контакти.

У період із 2 років до 3 років – труднощі в поведінці: неслухняність, упертість, істерики, недовірливість, конфліктність, іноді тики й заїкання, енурез, енкопрез, онанізм. Патологічні звичні дії: обгризання нігтів, смоктання пальців.

До 3 років – низька комунікативна активність дитини, не-функціональність наочних дій, відсутність сюжетної гри за низької ігрової активності.

Формування психічно здорової дитини забезпечується наступним:

1. Виховання малюка починається з перших днів його життя. Перше завдання – нейтралізувати негативні переживання малюка, пов'язані з народженням, встановити з ним ефективну комунікацію.

2. Важливо з раннього дитинства прищеплювати дитині здорові навички, привчати до правильного режиму.

3. Не можна кричати на дитину і бити, тому що через це розвивається агресивність, жорстокість до слабших. Дитина теж починає кричати, це може призвести до порушення голосу.

4. Дитина повинна рости у спокійній обстановці, тому що конфлікти між батьками, неадекватна поведінка дорослих (бійки, сварки) можуть призвести до неврозів, затримок і деформацій розвитку.

5. Вимоги до дитини мають бути розумно мотивовані, відповідати можливостям малюка.

6. У стосунках із дорослими поступово формується гармонічний стереотип.

У малюка повинні розвиватися всі сторони психічної діяльності – пам'ять, увага, мислення [7].

Питання для самоперевірки і самоконтролю

1. Чому координація зусиль усіх фахівців ДНЗ є умовою успішної адаптації дошкільників?
2. У чому специфіка діяльності адміністрації щодо адаптації новоприбулих дітей?
3. У чому полягають особливості діяльності вихователя щодо адаптації новоприбулих дітей?
4. У чому специфіка діяльності інших фахівців колективу ДНЗ щодо адаптації новоприбулих дітей?
5. Що таке супровід новоприбулих дітей? Яку корекційно-профілактичну та розвивальну роботу з дітьми він передбачає?
6. Якою має бути робота дитячого садка із сім'єю щодо підготовки дитини до нових умов життя в ДНЗ?
7. Чому становлення контактів між однолітками у ранньому віці є умовою поліпшення адаптації дошкільників?
8. Чому провідна роль у спілкуванні дітей раннього віку належить дорослому?
9. Яким чином вихователь може використовувати особливості спілкування дітей у ранньому віці для поліпшення їх адаптації до дитячого садка?

РОЗДІЛ III

КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНА РОБОТА

З ДІТЬМИ ТРЬОХ ГРУП АДАПТАЦІЇ (6 год.)

ТЕМА 3.1

КОРЕКЦІЯ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ

ДОШКІЛЬНИКІВ, ЗУМОВЛЕНИХ НЕСПРИЯТЛИВОЮ

АДАПТАЦІЄЮ ДО ДНЗ (4 год.)

1. Особливості формування негативних проявів у поведінці дошкільників, пов'язаних з несприятливою адаптацією до ДНЗ.
2. Характеристика найбільш поширених негативних проявів у поведінці дошкільників, що формуються у період адаптації.
3. Особливості виховання дошкільників з негативними проявами поведінки.
4. Превентивні можливості підготовки дитини до школи у попередженні негативних проявів поведінки дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акимова Г. Как помочь своему ребёнку: Справочник по повышению родительской компетентности / Г. Акимова. – Екатеринбург : У-Фактория, 2006. – 368 с.
2. Бреслав Г. Э. Психологическая коррекция детской и подростковой агрессивности : учебное пособие для специалистов и делетантов / Г. Э. Бреслав. – СПб. : Речь, 2007. – 144 с.
3. Брызгунов И. П. Непоседливый ребёнок, или всё о гиперактивных детях / И. П. Брызгунов, Е. В. Касатикова. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Психотерапия, 2008. – 208 с.
4. Федорченко Т. Є. Рання профілактика негативних проявів у поведінці дітей : навчально-методичний посібник / Т. Є. Федорченко. – К., 2003. – 128 с.
5. Федорченко Т. Рання профілактика девіантної поведінки молодших школярів : навчально-методичний посібник / Т. Федорченко, О. Потапова. – Запоріжжя: Тандем, 2008. – 236 с.

6. Захаров А. И. Как предупредить отклонения в поведении ребёнка: Книга для воспитателя детского сада / А. И. Захаров. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.
7. Игра и развитие личности дошкольника : сб. науч. тр. / АПН СССР, НИИ дошкольного воспитания. – М. : АПН СССР, 1990. – 152 с.
8. Матвійчик В. Є. Іскорки доброти: програма корекційно-розвиваючої роботи по розвитку емоційно-особистісної сфери та попередженню афективних проявів поведінки дошкольника / В. Є. Матвійчик // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 2–3. – С. 41–55.
9. Нечай С. П. Адаптація дітей-сиріт до нових умов життя / С. П. Нечай // Дошкільне виховання. – 2001. – № 6. – С. 18–19.
10. Репина Т. А. Социально-психологическая характеристика группы детского сада / Т. А. Репина. – М. : Педагогика, 1988. – 232 с.
11. Удовенко М. В. Психологическая игра как способ адаптации младших школьников к обучению в основной школе / М. В. Удовенко // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 3. – С. 11–18.
12. Чистякова М. И. Психогимнастика / М. И. Чистякова ; под ред. М. И. Буянова. – М. : Просвещение, 1990. – 127 с.
13. Юртайкин В. Адаптация детей с отклонениями в развитии к дошкольным образовательным учреждениям / В. Юртайкин, П. Жиянова // Дошкольное воспитание. – 2001. – № 2. – С. 37–44 ; № 3. – С. 43–52.

1. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ ДОШКІЛЬНИКІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕСПРИЯТЛИВОЮ АДАПТАЦІЄЮ ДО ДНЗ

Сьогодні розвиток педагогічної науки в Україні характеризується пошуком нових фундаментальних підходів до побудови навчально-виховного процесу. Законом України “Про освіту”, державними національними програмами “Освіта” та “Діти України” визначено, що особливої ваги набуває єдність виховних впливів на дитину протягом тривалого періоду становлення особистості, починаючи з раннього дитинства. Це потребує формування у дитини стійких суспільнозначущих способів поведінки, здатності до самостійного критичного мислення, соціальної і моральної зрілості. Однак сфера моральних категорій для сприймання й усвідомлення дітьми дошкільного віку обмежена, що ускладнює прилучення дитини до суспільних цінностей. Провідне значення серед них мають ті, які проявляються у спрямованості особистості на позитивне ставлення до навколишнього світу. Як зазначила А.Богущ: “Дитина не народжується моральною чи аморальною, вона поступово стає такою залежно від того, в якому середовищі, в яких умовах живе, яке дістає виховання”.

Педагогів непокоїть сучасна початкова школа. Іде “омолодження” правопорушень. До 8–10% тих, хто стоїть на обліку в правоохоронних органах – це учні молодших класів. Але де ж вони взялися? Переважна більшість дітей приходить до школи з дитячого садка. Значить, уже деякі 5–6-річні малюки потенційно можуть стати на шлях правопорушень.

Дослідження особливостей виховання дітей, схильних до негативізмів поведінки не можна зрозуміти без аналізу механізму формування відхилень у поведінці, що в свою чергу надасть можливість визначити засоби їх блокування, попередження подальшого розвитку негативних проявів у поведінці дітей.

Поняття “**негативні прояви в поведінці**” тісно пов’язані з поняттями “**відхилення в поведінці**”, “**девіантна поведінка**”.

Науковці визначають **поведінку особистості**, як взаємодію з навколишнім середовищем, що опосередкована її зовнішньою (рушійною) і внутрішньою (психічною) активністю у формі цілеспрямованої послідовності вчинків [45].

У контексті виникнення негативізмів, як початкового етапу формування девіантної поведінки, розглянемо підходи науковців до трактування базових понять досліджуваної проблеми.

Відхилення у поведінці – соціологічний термін, що визначає вияви поведінки, які не відповідають або суперечать прийнятим у суспільстві нормам, етичним еталонам і рольовим функціям [І.Кон, О.Безпалько].

Девіантна поведінка – це така поведінка, що не узгоджується з нормами, не відповідає сподіванням соціальної групи або всього товариства. У сучасній соціології розрізняють позитивну девіацію (політична активність, економічна підприємливість, художня творчість) і девіацію негативну (насильницька й корислива злочинність, алкоголізація й наркотизація населення, підліткова девіантність, аморальність поведінки тощо).

На думку М.А.Галагузової, **девіантна поведінка** – це один із видів поведінки, що відхиляється, пов’язаний з порушенням відповідних віку соціальних норм та правил поведінки, характерних для мікросоціальних відносин (сімейних, дитсадкових, шкільних) й малих статевікових соціальних груп. Тобто цей тип поведінки можна назвати антидисциплінарним. Типовим проявом девіантної поведінки є ситуаційно обумовлені дитячі поведінкові реакції, такі як: демонстрація, агресія, самовільне відсторонення від навчання, систематичне залишення дому та ін.

Педагогічно занедбані діти – це діти, в яких під впливом несприятливих соціальних, психолого-педагогічних та інших умов сформувалося негативне ставлення до навчання, соціально цінних норм поведінки, які втратили почуття відповідальності за свої вчинки, зневірилися в собі. **Соціально-педагогічну занедбаність дитини** визначають як негативне

особистісне утворення, що формується внаслідок дії несприятливих умов формування та розвитку. Небезпека педагогічної занедбаності полягає в тому, що вона має свою логіку розвитку навіть після того, як дія несприятливих умов нівельована.

Оржеховська В.М. і Т.Є.Федорченко характеризують категорію **педагогічно занедбаних дітей** як переважно фізично і психічно здорових дітей, які стали важковиховуваними через неправильне виховання чи відсутність його впродовж тривалого часу. Характерною особливістю цих дітей є прагнення задовольнити свої бажання, не рахуючись з вимогами оточуючих, колективу.

У розумінні механізму та етапів трансформування негативних проявів поведінки у девіації варто з'ясувати роль важковиховуваності дітей, як психолого-педагогічної проблеми.

Важковиховуваність, як зазначають В.М.Оржеховська й Т.Є.Федорченко – це поняття, протилежне за своєю суттю вихованості, тобто здатності особистості правильно сприймати і засвоювати основні суспільні норми і вимоги та піддаватися виховним впливам. Тому в педагогіці використовується термін “важкі діти” [47].

“Важкі” діти – це педагогічно занедбані діти. Моральна деформація їх особистості – наслідок педагогічних прорахунків. Л.С.Виготський зазначав, що складність структури “важкої” дитини викликана впливами життя, характером взаємин. До такої групи відносять неслухняних, упертих, примхливих дітей, які протистоять вимогам, порадам дорослих. Частина дітей відрізняється недисциплінованістю, грубістю.

За даними досліджень до семи років у дитини вже проявляються такі складні новоутворення, як оцінка самого себе, самолюбство, а також протиріччя між сприйманням себе, ставленням до себе й оцінкою оточуючих, дорослих, однолітків. Уперше виникає внутрішня боротьба переживань. Новий спосіб життя, пов'язаний з початком шкільного навчання, виявляє суттєвий вплив на протікання кризи семи років і швидкість виходу з нього. Відбувається переоцінка цінностей, формується нове ставлення до оточуючого світу і природної регуляції поведінки. Провідною діяльністю стає не гра з захопленістю самим її процесом, а навчання, своєрідна систематична напружена праця.

Велику роль у цей період відіграє емоційна сфера дитини, яка перебуває в стані формування, і може як допомогти у становленні особистості, так і гальмувати її розвиток. Переживання негативних емоцій дитиною найчастіше пов'язане з близькими дорослими і є наслідком їх ставлення до дій дитини негативного чи позитивного характеру.

Уже в дошкільному віці внаслідок неправильного виховання у сім'ї виникають помилки у поведінці дитини: невміння гратися із ровесниками,

спілкуватися з ними, нешанобливе ставлення до дорослих, недооцінка або переоцінка власних можливостей. Їх основою є невдалі стосунки у грі й трудових діях, які породжують невпевненість у собі, образливість, упертість, агресивність, озлобленість. Дефіцит успіху у грі і дефіцит спілкування ведуть до деформованого психічного розвитку.

Тому дошкільне дитинство – це період інтенсивної соціалізації особистості, здобуття нею життєвого досвіду. Захисні механізми її психіки тільки починають формуватися, і саме від подій цього періоду життя залежить, якими вони будуть у майбутньому: продуктивними, тобто такими, що стимулюють процес розвитку і саморегуляції особистості, чи непродуктивними, що деформують картини зовнішнього світу, а також поведінку і діяльність дитини. Деформацію поведінки науковці й називають негативними проявами у поведінці або негативізмами.

Негативізм (англ. *negativism*; від лат. *negatio* – заперечення) – позбавлений розумних підстав опір суб'єкта діям, що надаються для нього. Поняття негативізм спочатку вживалося лише відносно патологічних явищ, що виникали за деяких форм психічних захворювань.

У даний час це поняття придбало ширше значення: воно вживається в педагогіці і психології для позначення будь-якого опору чужому впливу, що здається невмотивованим. Частіше всього негативізм зустрічається у дітей щодо вимог дорослих, що пред'являються без урахування потреб дітей [64].

Під “**негативізмом**” психологи і лікарі розуміють немотивовану відмову від виконання дій, прохань, вказівок. Він може проявлятися пасивно (відмовою від дії) чи активно (вчинками “навпаки”). Якщо ж у дитини є мотив такої поведінки, наприклад, дитина відмовляється припинити гратися і не хоче йти додому, то тут мова іде про неслухняність. Негативізм як медичний термін використовується для характеристики прояву хвороб, а у здорових дітей більше йдеться про норовистість, коли дитина проявляє свавілля і діє наперекір батькам чи вихователям.

Існує 2 форми негативізму: пасивний, який виражається у відмові виконувати вимоги, що пред'являються, і активний, у якому виробляються дії, протилежні потрібним. Негативізм може бути: епізодичним, ситуативним, але в певних умовах він може закріпитися і стати стійкою рисою вдачі.

Новий тлумачний словник української мови поняття **негативізм** трактує як:

- 1) один із симптомів розладу вищої нервової діяльності людини, що виражається в безглуздому опорі різним впливам;
- 2) невмотивоване бажання діяти наперекір кому-небудь;
- 3) необґрунтоване заперечення чого-небудь [75].

За визначенням словника основних термінів з превентивного виховання, **дитячий негативізм** (від лат. – заперечую) – проявляється як немотивоване і нерозумне протистояння дитини впливу на нього оточуючих людей. Негативізм завжди свідчить про негаразди у стосунках між дорослими та дітьми.

Дитячий негативізм – форма протесту дитяти проти реально існуючого (або сприйманого як реальне) несприятливого відношення до нього з боку однолітків або дорослих. Дитячий негативізм може виявлятися по-різному: у підвищеній грубості, упертості, в замкнутості, відчуженості.

Негативні прояви у поведінці дослідники визначають як спеціальний засіб, психологічний захист, що розглядається в медичній психології, коли йдеться про аномалії психічного розвитку.

Психологічною основою негативних реакцій у всіх випадках є незадоволення якихось надзвичайно істотних для дитини потреб соціального характеру: потреби в спілкуванні, схваленні, пошані, потреби в емоційному контакті – емоційному співзвуччі із значущим іншим (однолітком або близьким дорослим). Блокування потреби стає джерелом глибоких переживань, які у міру їх усвідомлення дитиною сприяють виникненню у неї негативних тенденцій у поведінці.

Як реакція на неуспіх (у досягненні бажаного) негативна реакція є компенсаторною, захисною. Вона допомагає дитині вистояти у складній для неї життєвій ситуації: в одних випадках за рахунок зовнішнього знецінення істотної для неї потреби, в інших – шляхом ствердження себе за рахунок нарочитої недисциплінованості, блазенством і тощо.

Науковці радять відрізнити негативну реакцію від звичайної неслухняності за двома суттєвими ознаками: **по-перше**, домінуванням соціальних стосунків, оновленим ставленням до іншої людини. Як правило, дитина демонструє негативну реакцію не на саму дію, яку вона відмовляється виконувати, а на вимогу чи прохання дорослого. Вона не робить чогось тільки тому, що це запропонувала їй конкретна доросла людина. Тож негативізм є актом соціального характеру: він перш за все адресований людині, а не змісту того, про що дошкільника просять.

Для негативізмів характерна вибірковість: дитина ігнорує вимоги одного члена сім'ї або одного вихователя, а з іншим досить слухняна. Головна мета дії – зробити навпаки, тобто прямо протилежно тому, що їй сказали.

По-друге, нове ставлення дитини до власного афекта. Дитина не діє під впливом афекта, а чинить усупереч власному бажанню. За різкої форми негативізму можна спостерігати, як правило, протилежну відповідь на будь-яку пропозицію, зроблену авторитетним тоном.

Отже, негативізм – це така реакція, така тенденція, де мотив знаходиться поза даною ситуацією.

Дітей з негативізмом відрізняє їх чутливість і вразливість. Основними рисами характеру таких дітей є егоїзм та самовдоволеність. Тому надмірна чутливість до всього, що стосується їх особистості, викликає реакцію протесту. Будь-яку критику і зауваження, несхвалення чи просто байдужість оточуючих вони сприймають як образу. А оскільки це може відбуватися достатньо часто, то дошкільники з негативізмами дуже роздратовані й підозрілі. Вони не здатні володіти своїми емоціями. Разом з тим вони обмірковують, обдумують кожне своє слово і дію. Консервативні і віддають перевагу традиційним поглядам, що відгороджує їх від інтенсивних хвилювань і непотрібних конфліктів.

Як правило, проявлений негативізм, неминуче виникаючі конфлікти з однолітками поступово змінюють на гірше статус дошкільника. Дитина не може бути колективістом, якщо у неї руйнується уміння підкорювати особисте суспільному, зникає відповідальність за себе і друзів перед колективом та ін.

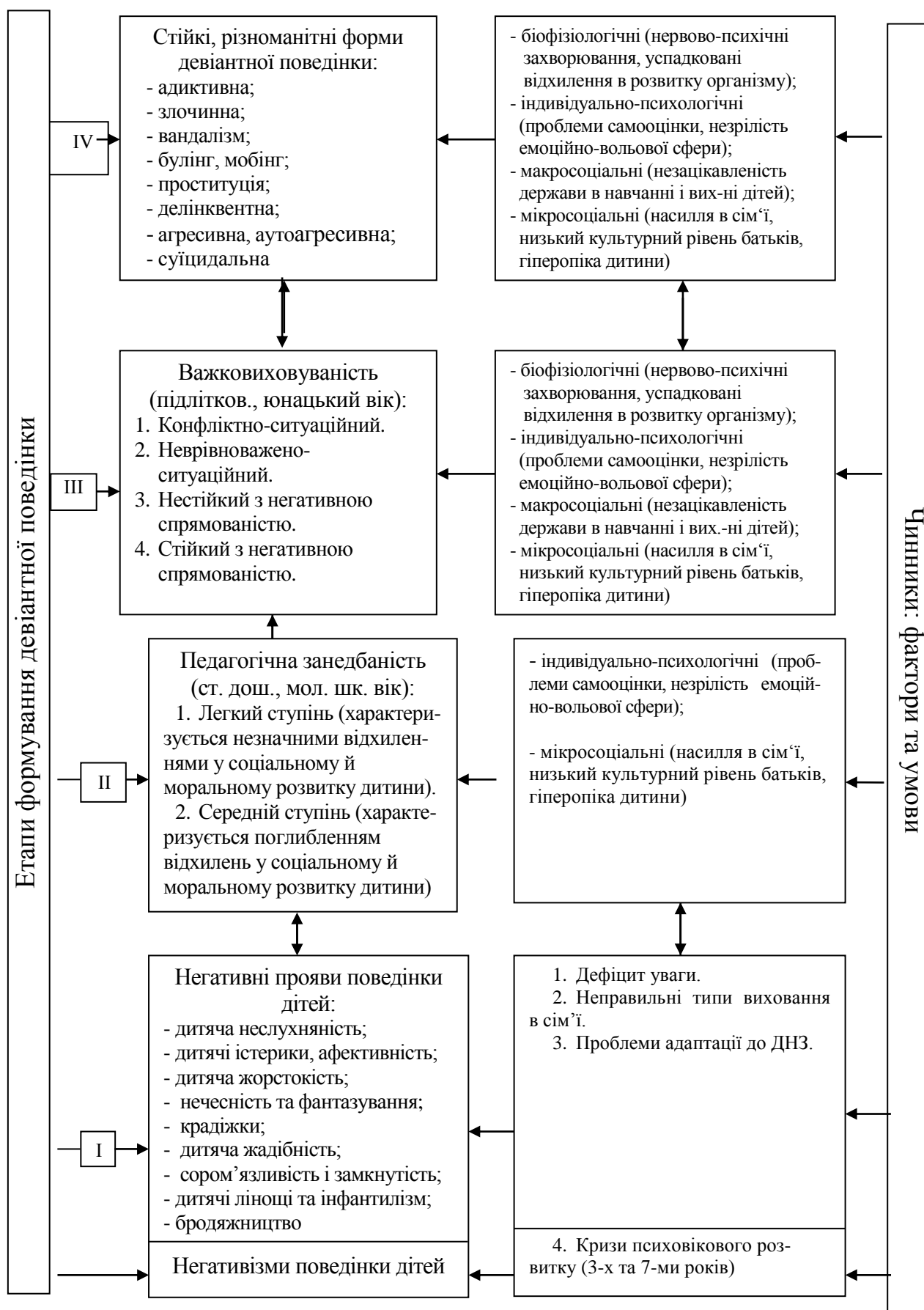
Негативні переживання, виникаючи під час невдач, негативного досвіду поведінки, сприяють формуванню негативних якостей. Наприклад, з пасивності можуть з'явитися особистісні недоліки: байдужість, лінощі. Так поступово формується особистість важковиховуваної дитини. Причому вчинки дитини визначаються домінуючою негативною рисою характеру, яка підпорядковує собі інші якості, в тому числі й позитивні. Дошкільник у такій ситуації прагне відійти від вимог, виконання яких вимагає від нього значних зусиль. У цей же час він намагається знайти, створити таке середовище, в якому б його егоїзм, недисциплінованість і т.д. змогли б визвати підтримку.

Тож, за свідченнями багатьох дослідників, діти з негативними проявами у поведінці, як правило, неслухняні, неврівноважені й часто нечутливі як до заохочень, так і до покарань. Вони відрізняються нестійким настроєм і дивують своєю поведінкою. З іншими дітьми вони деспотичні і владні. Багато з них уже в ранньому дитинстві проявляють холодну жорстокість, повну байдужість до страждань інших.

Таким чином, існують різноманітні підходи до трактування базових понять, що визначають та пояснюють механізм формування негативних проявів у поведінці дитини. Аналіз їх суті дозволяє окреслити незначні відмінності в тлумаченні, пов'язані з досліджуваними позиціями авторів. Така аналітична робота над понятійним апаратом надасть змогу прослідкувати й описати логіку та основні етапи формування негативних проявів у поведінці дошкільників, їх педагогічної занедбаності, спрогнозувати можливі ускладнення, рівні важковихованості та можливі девіації шляхом аналізу найбільш поширених чинників, що їх зумовлюють.

До теми 1.1

Механізм формування девіантної поведінки. Негативізми та негативні прояви поведінки дошкільників як початковий етап формування стійких відхилень.

2. ХАРАКТЕРИСТИКА НАЙБІЛЬШ ПОШИРЕНИХ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ ДОШКІЛЬНИКІВ, ЩО МОЖУТЬ ФОРМУВАТИ У ПЕРІОД АДАПТАЦІЇ

Дошкільний вік – важливий етап у розвитку дитини. Це період, коли діти засвоюють норми і правила поведінки, прийняті в суспільстві, будують стосунки з дорослими та ровесниками. Процес соціалізації у багатьох протікає нелегко. В умовах сьогодення постійно зростає кількість дітей, які вирізняються підвищеним неспокоєм, невпевненістю в собі, емоційною нестабільністю тощо. Це є найважливішим періодом для формування і становлення повноцінної, гармонійно розвиненої особистості дитини. Вже в ранньому дитинстві закладається основа певного стилю поведінки дитини та формується відповідна життєва позиція. Тому так важливо знати можливі причини виникнення у неї відхилень у поведінці. Науковці вказують на різноманітні чинники виникнення важковиховуваності. Детальний їх аналіз дає нам підстави виділити **чотири основні групи факторів виникнення відхилень у поведінці дітей дошкільного віку:**

- **біофізіологічні** (соматичні та нервово-психічні захворювання, успадковані відхилення в розвитку організму, органічні ураження головного мозку тощо);

- **індивідуально-психологічні** (проблеми самооцінки, незрілість емоційно-вольової сфери та ін.);

- **макросоціальні** (несприятливі умови функціонування суспільства в цілому);

- **мікросоціальні** (несприятливі впливи найближчого оточення: насилля в сім'ї, низький культурний рівень батьків, гіперопіка дитини або повна відсутність уваги до неї).

Серед них, на нашу думку, найчастіше головним чинником виникнення негативних проявів у поведінці дітей є *несприятливі, неблагополучні умови життя і дефекти виховання в сім'ї* (мікросоціальний фактор).

Не існує єдиної класифікації негативізмів та негативних проявів у поведінці дошкільників. Різні автори окреслюють їх по-різному.

Узагальнення запропонованих багатьма дослідниками (Б.Ф.Баєв, Н.Н.Верцинська, М.А.Галагузова, В.О.Ковалевська, А.І.Кочетов, І.Лембрик, А.В.Над'ярний, В.М.Оржеховська, Л.Ф.Островська, О.І.Пилипенко, М.В.Савчин, Т.М.Титаренко, Т.Є.Федорченко) класифікацій відхилень у поведінці дітей дає нам підстави виділити чотири найбільш характерні для дітей дошкільного віку групи порушень їх поведінки, своєрідні "корені негативізму".

І група: Негативні прояви поведінки, зумовлені дефіцитом уваги.

Незадоволена потреба в увазі, безумовній любові й особистісній значущості є підґрунтям для формування негативізмів у поведінці дитини. Якщо дитина не отримує достатньої кількості уваги, яка конче необхідна

для нормального розвитку малюка, вона знаходить власний спосіб її одержання, демонструючи неслухняність.

Дані досліджень засвідчують, що для 90% сімей, у яких виховувалися підлітки-злочинці, котрі відбували покарання у Кременчуцькій, Прилуцькій та інших виховних колоніях, мали проблеми в сімейному вихованні.

Традиційно корені тих труднощів, з якими ми зустрічаємося під час виховання дітей, найчастіше треба шукати у дошкільному віці, в умовах сімейного виховання дітей-дошкільників. Як зазначає М.А.Галагузова, сім'ям групи "ризик" характерні деякі відхилення від норм, що не дозволяють визначити їх в якості благополучних (неповна сім'я, дистантна, неблагополучна сім'я і т.д.). Вони розв'язують завдання виховання дитини з великим напруженням власних сил.

А) Неповна сім'я. Дослідження Г.П.Медведева і А.В.Над'ярного свідчать, що досить складно виховувати дитину, коли в сім'ї є хтось один: або тільки мати, або тільки батько. По-перше, наполовину, порівняно з повною сім'єю, звужуються можливості виховних впливів на дитину з боку батьків. Природно, що одній людині не під силу зробити те, що належить робити обом, а це призводить до неповноцінних можливостей для спілкування зі своєю власною дитиною [42].

Б) Дистантна сім'я. Л.Якименко зазначає, що осучаснений вид дитячої бездоглядності у країні – виїзд батьків на заробітки за кордон. Низькі стандарти оплати праці в країні ускладнюють і без того складне матеріальне становище родини. Чимало батьків змушені поєднувати кілька форм зайнятості, мають ненормований робочий день. Діти ж полишені на старше покоління, яке через стан здоров'я, зайнятість у домашньому господарстві не може приділити їм, своїм онукам, достатньої уваги. Це явище набуло масового характеру в західних регіонах. Лише у Львівській області у 22 тис. дітей один із батьків перебуває на заробітках за кордоном, а в 4 тис. – обоє.

В) Неблагополучна сім'я. В.М.Оржеховська та Т.Є.Федорченко наголошують, що значна частина дітей проживає у так званих "неблагополучних сім'ях". За оперативними даними служб у справах дітей, в Україні нараховується приблизно 52 тис. сімей, де не забезпечується належний догляд дитині. А це понад 100 тис. дітей, які можуть стати новими "дітьми вулиці" [47].

Серед типових помилок сімейного виховання, які можуть викликати негативні прояви у поведінці дітей, найбільш поширеними є такі:

а) *недостатня (а часом повна) відсутність управління поведінкою дітей*, слабкий контроль за їх життям, за їх розвитком; поведінка дітей є фактично некерованою, що сприяє формуванню дитячої бездоглядності;

б) *діаметрально протилежне ставлення до дітей*: гіперопіка, позбавлення дитини самостійності, прояву ініціативи; або надмірна суворість, грубість, що межує з жорстокістю;

в) відсутність цілеспрямованості у виховних впливах на дитину, непослідовність і неузгодженість дій батьків та інших членів сім'ї по відношенню до дітей;

г) негативний приклад дорослих членів сім'ї, конфлікти між батьками, між батьками і дітьми.

Таким чином, дисгармонія у подружніх стосунках створює несприятливий фон для емоційного та особистісного розвитку дитини і може стати джерелом виникнення відхилень у поведінці дітей. Несприятливі впливи з боку сім'ї, яких зазнала дитина у дитячому віці, можуть датися взнаки у разі зіткнення зі складною життєвою ситуацією через багато років. Це так звана ситуація криміногенної дії неблагополучної сім'ї зі зміщенням у часі, на що вказують психологи і юристи. Саме внаслідок таких ситуацій неблагополуччя в сім'ях, щорічно майже 20 тис. дітей залишаються без батьківської опіки, понад 200 тис. – застаються без одного з батьків.

II група: Негативні прояви поведінки, зумовлені кризами психологічного розвитку.

Дошкільний вік – це етап психічного розвитку дітей, який охоплює період від 3 до 6–7 років і характерний тим, що провідною діяльністю є гра, і це є дуже важливим для формування особистості дитини.

У його межах виділяють *три періоди*:

- 1) молодший дошкільний вік – від 3 до 4 років;
- 2) середній дошкільний вік – від 4 до 5 років;
- 3) старший дошкільний вік – від 5 до 7 років.

У розумінні особливостей формування негативізмів у поведінці дошкільників, є питання вікових криз, у межах яких мають місце аномалії в поведінці. Вікові кризи – неодмінна складова психологічного розвитку дитини, умова її переходу з однієї вікової сходинки на іншу. У кожному конкретному випадку вони протікають по-різному – гостріше чи м'якше – і можуть викликати в дитячому організмі різні зміни, не завжди позитивні [14].

Вікові кризи у розвитку дитини – явище нормальне, проте далеко не безпечне. Якщо дорослий не допомагатиме малюкові в цей складний для нього час, не розумітиме його потреб, не знатиме фізіологічних особливостей розвитку, навіть легка форма кризи може перетворитися на важке психічне захворювання. Невміння батьків та вихователів розпізнати симптоми кризи, сприяє погіршенню ситуації: виникненню різноманітних функціональних порушень нервової системи дитини: неврозів, неврастенії, вегето-судинної дистонії, функціональних розладів шлунково-кишкового тракту (по типу дискінезії) тощо.

Для дошкільного періоду характерні кризи трьох та семи років.

Криза трьох років. Дуже важливою для психоемоційного розвитку дитини є криза трьох років. Найважливішими ознаками цієї кризи є:

- **негативізм**, що проявляється як негативна реакція дитини, передусім як відмова підкорятися вимогам до неї. Негативізм не слід плутати з неслухняністю, яка буває і в більш ранньому віці;

- **впертість**, що є реакцією дитини на власне рішення і проявляється у наполяганнях на власних вимогах, рішеннях, що свідчить про становлення її як особистості. Впертість не слід ототожнювати з наполегливістю – завзятістю, непохитністю в досягненні мети;

- **непокірність**, що за своїми зовнішніми ознаками є близькою до негативізму та впертості, однак має більш генералізований і більш безособовий характер;

- **свавілля**, що проявляється як прагнення звільнитися від опіки дорослого, намагання діяти самостійно;

- **знецінення дорослих**, негативізм, що формує здатність дитини сприймати слова дорослих, їх вчинки не безумовно, а крізь призму своїх інтересів;

- **протест**, формами якого є бунт проти батьків, налаштованість на суперечку з ними;

- **деспотизм**, коли дитина різноманітними способами та засобами демонструє деспотичну владу щодо всього оточуючого. Часто це відбувається у сім'ях з єдиною дитиною [14].

На думку психологів, у трирічному віці для дитини характерним є первинне усвідомлення себе як окремого індивіда. У дитини пробуджується активність, прагнення до самостійності. Дорослим часто не подобається ця дитяча самостійність, вони намагаються обмежити дії дитини різними режимними вимогами. Дитина, як правило, протестує проти обмеження свободи, виявляє впертість, вередує, плаче. Іноді впертість переходить у негативізм, який є своєрідним протестом проти спроб дорослого нав'язати йому свою волю, зумовлений прагненням до самостійності. Не отримуючи достатньої уваги до себе, малюк часто чинить усупереч волі дорослого, іноді навіть усупереч власним бажанням. У цей період діти стають більш самостійними, але й більш неслухняними. А.І.Селецький і С.А.Тарарухін зазначають, що криза трьох років дає важковиховуваних дітей: непосидючих, неслухняних, боягузливих тощо.

Кризі трьох років властиве руйнування попередніх стосунків дитини з дорослими, яких вона починає сприймати як носіїв зразків дій і стосунків у навколишньому світі. Дитинство зі світу, обмеженого предметами, у цей період перетворюється на світ людей. У дитини з'являється прагнення до самостійної діяльності, самостійного задоволення власних потреб, формується психічне новоутворення "Я сам". Однак дорослий за звичкою зберігає попередній тип стосунків і цим обмежує активність дитини. Така інертність, на думку авторів, і провокує дитячий негативізм.

Криза трьох років обумовлена двома основними психологічними змінами в особистості дитини: усвідомленням власного "Я" та, як наслідок цього, бажанням виділитися в будь-який спосіб з-поміж людей, що її оточують.

Перший пояс симптомів кризи трьох років. Первинні психологічні прояви кризи трьох років називають першим поясом симптомів (за Л.С.Виготським). У його межах виникають такі поведінкові ознаки, як негативізм та впертість.

Першим симптомом наростання кризи є негативізм. Його слід відрізнити від звичайної неслухняності. Коли дитина вередує через те, що їй щось забороняють (наприклад, довго гратися надворі) або відмовляють у бажанні мати певну річ, – це лише негативна реакція на вимогу дорослого. Якщо ж дитина вчиняє всупереч волі дорослого тільки через те, що він їй про щось просить чи чогось від неї вимагає – це прояв негативізму.

Другий пояс симптомів кризи трьох років. До другого поясу симптомів Л.С.Виготський відносить наслідки основних. Найчастіше це невротичні реакції, перебіг яких досить болісний. У дітей спостерігається енурез (нічне нетримання сечі), вони стають неохайними. Іноді виникають гіпобулічні синдроми – дитина раптом падає на спину, починає бити по підлозі ногами та руками й голосно кричати. Характерним у поведінці таких дітей є крайній негативізм. На цьому етапі розвитку кризи в дитини можуть виникнути певні психопатологічні розлади [14].

Криза семи років. На межі між дошкільним і шкільним віком у дитини проявляється ще одна криза – криза семи років. У цей період дитина дуже швидко росте. У її організмі відбуваються важливі зміни: дозріває нервова система, встановлюється гормональний баланс.

Криза проявляється у певних особливостях поведінки дитини, не властивих для неї до настання цього віку: втраті дитячої безпосередності, вередуванні, манірності, клоунаді. Порушення розвитку особистості молодшого школяра найчастіше може відбуватися з однієї причини: розцінювання батьками та педагогами навчальної діяльності як пріоритетної щодо ігрової. Така позиція призводить до соціально-психологічної дезадаптації дитини, а з часом і до значних порушень у її поведінці.

На думку Л.С.Виготського, специфікою дошкільного віку є зміна соціальних умов, в яких живе дитина. Дошкільник стає більш самостійним, підвищуються вимоги з боку дорослих, змінюється система взаємостосунків як з однолітками, так і з дорослими. Починається внутрішній конфлікт між власними бажаннями, потребами бути дорослим і браком фізичних та психічних можливостей для цього. Виникає кризова ситуація, яка має свої особливості:

- негативізм, (дитина відмовляється підкорятися вимогам дорослих);
- упертість (дитина наполягає на власних вимогах та рішеннях);
- норовитість (дитина виявляє протест щодо порядку, який існує вдома);
- свавілля (проявляється у прагненні відокремитися від дорослих);
- знецінення дорослих (мати може почути від дитини, що вона “дурна”);

- протест-бунт (дитина часто свариться з батьками).

Розв'язання даної кризи, на думку Л.С.Виготського, лежить в основі відкриття для дитини нових видів діяльності, які дають можливість проявити ініціативу, в системі соціальних зв'язків сприяють росту особистості.

III група: Негативні прояви поведінки, зумовлені неправильним вихованням.

Унаслідок неправильного виховання в сім'ї, уже в дошкільному віці виникають помилки в поведінці дитини: невміння гратися з однолітками, спілкуватися з ними, формується неправильне ставлення до старших і до самого себе. У їх основі – невдачі в грі і трудових діях, що зароджують невпевненість у собі, образливість, упертість і навіть агресивність, озлобленість. Дефіцит успіху в грі і дефіцит спілкування ведуть до викривлення психічного розвитку.

У молодшому шкільному віці продовжують діяти наслідки неправильного виховання в сім'ї та дитячому садку, зароджуючи нові явища: прагнення уникати неприємностей, пов'язаних з невдачами в діяльності і стосунках, наслідками чого можуть бути – неслухняність, істеричність, примхливість, нерішучість, пасивність.

За результатами досліджень, уже в підлітковому віці неправильна поведінка несе за собою не лише відставання у психічному розвитку, а й обмежує життєвий досвід дитини. Помилки в поведінці проявляються в сліпому наслідуванні вчинків дорослих, невмінні діяти самостійно. Звідси типові недоліки поведінки підлітків – забіякуватість, грубість, нестриманість, негативне відношення до навчання, негативізм, замкнутість, конфліктні відносини з оточуючими.

Обов'язковою умовою для формування негативізмів у поведінці, їх виникнення, закріплення в якості стійкої поведінкової реакції є неправильна позиція дорослого у вихованні, педагогічно недоцільне реагування в ситуаціях первинних проявів негативізмів.

В.М.Оржеховська та О.І.Пилипенко виділяють такі найтиповіші помилки сімейного виховання:

- дефіцит позитивного спілкування батьків з дітьми;
- відсутність у дорослих власних моральних позицій;
- така організація життя в сім'ї, яка не сприяє формуванню у дитини моральних навичок;
- незнання і нерозуміння батьками внутрішнього світу власної дитини;
- недоброчливе, грубе ставлення дорослих до дитини [46].

Існують різні класифікації типів виховання дитини в сім'ї.

О.Корман виділяє чотири типи:

- **авторитарний**, у межах якого здатність задовольняти потреби дитини низька. Рівень вимог до дитини високий;
- **авторитетний**, що націлений на задоволення потреб дитини та передбачає високий рівень вимог до дитини;

- **індиферентний** (байдужий), що має низьку здатність задовольняти потреби дитини та низький рівень вимог до дитини;
- **дозволяючий**, у межах якого здатність задовольняти потреби дитини висока, а рівень вимог до дитини низький [30].

А.Корнієнко виділяє такі типи виховання дитини в сім'ї:

- **безконтрольність**: виховання, у якому відсутній контроль. Найчастіше це спостерігається в родинах "бізнесменів", алкоголіків або в неповних сім'ях. Дитина живе "на самообслуговуванні";
- **надмірна опіка**: виховання, що передбачає постійний контроль батьків за дітьми, культивування дисципліни і звітності. Це призводить до формування особистості дитини, яка не здатна приймати рішення самостійно;
- **"попелюшка"**: як правило, демонструється не лише до нелюбої дитини. Ситуація "попелюшки" часто виникає в сім'ях, де є хворі: інша дитина чи хтось із членів сім'ї. На здорову дитину звалюється занадто багато обов'язків, тим часом їй самій приділяється занадто мало уваги. Внаслідок цього вибудовується астеничний (ослаблений) тип особистості;
- **дитина-"кумир"**: констатується у ситуаціях єдиної чи наймолодшої дитини в сім'ї. Така дитина, як правило, погано переносить нестачу уваги до себе і готова повернути її в будь-який спосіб, добрими чи поганими вчинками. У стосунках з людьми і світом такі діти демонструють егоцентризм. Щоб бути в центрі уваги, вони починають поводитися так, як від них того очікують, це спричинює втрату особистості [31].

В.Н.Соколова та Г.Я.Юзефович характеризують 5 типів сімейного виховання:

1. **Гіперопікування** – тип виховання, внаслідок якого у дитини формується стереотип поведінки, в межах якого вона – слабка і несамотійна – нічого не може без батьків. Таким дітям складно спілкуватися з однолітками, вони погано звикають до нової обстановки, дійсно часто хворіють. Іноді, у відповідь на батьківське гіперопікування, у дитини може виникнути, навпаки, протестна форма поведінки, коли малюк всіма силами опирається батьківським обмеженням, а це призводить до численних конфліктів у сім'ї.

2. **Егоцентризм** – такий тип виховання нерідко застосовується у родині, де лише одна дитина. Вона – основна мета у житті усіх родичів. Надлишок любові нічим не кращий за дефіцит любові. Звикнувши до такої безумовної любові з усіх сторін, зазвичай переживає справжній стрес і розчарування: виявляється, не всі люди готові просто так любити й обожнювати її.

3. **Непоследовний** – тип констатується, коли у родині є неузгодженість вимог до дитини з боку тих дорослих, які беруть участь у вихованні. Внаслідок цього у дитини виникає нерозуміння того, чого ж від неї хочуть і вимагають батьки, адже система вимог та покарань постійно змінюється. Ось

чому у дітей із таких сімей формується ситуативна самооцінка, коли в одній ситуації дитина почувається успішною і сильною, а в іншій – невпевненою та слабкою. Зазначені типи виховання, якщо вони аж надто виражені, призводять до негативних виховних результатів.

4. *Прийняття* – тип виховання, що формується в родин, де до особистості дитини ставляться з повагою, реально розуміючи, які у дитини є здібності та можливості, як основи для розумних вимог. Зазвичай у таких сім'ях відсутні фізичне покарання та емоційне відштовхування дитини, спостерігається адекватний рівень самооцінки у дітей.

5. *Кооперація* – тип виховання, що характерний для родин, де стосунки старшого і молодшого покоління побудовані передусім на співпраці. При цьому батьки завжди враховують думку дитини, вислуховують її бачення того чи іншого питання. Вони виявляють щире зацікавлення справами сина чи доньки, разом проводять вільний час, завжди готові допомогти й орієнтовані на виховання таких людських рис, як доброта, взаємодопомога, чуйність, щирість. Автори даної класифікації зазначають, що традиційно рідко складаються ситуації, коли якийсь тип батьківської поведінки може бути виділений у чистому вигляді. Зазвичай у кожній родині переважає змішаний тип [60].

До причин негативних проявів у поведінці, зумовленої неправильним вихованням, відносять:

- 1) копіювання поведінки іншої людини;
- 2) неправильна спрямованість родинного виховання;
- 3) тривале перебування дитини сам на сам з непосильними для неї проблемами;
- 4) невміння розподілити час та організувати своє дозвілля;
- 5) відсутність інших шляхів для самоствердження та самореалізації;
- 6) прагнення привернути до себе увагу;
- 7) спроба розважитися.

Для батьків важковиховуваних дітей характерними є невміння правильно використовувати у виховному процесі заохочення і покарання. Такі батьки рідко хвалять дитину за гарну поведінку, часто неправильно і непослідовно реагують на негативну поведінку. Вони занадто багато уваги приділяють проступкам дітей, не розуміючи, що часом негативна поведінка викликана пошуком уваги батьків. Приділяючи такій поведінці багато уваги, батьки закріплюють її у дитини.

Спроби батьків пришвидшити виправлення негативних рис дитини за допомогою окремих дій, не змінюючи усієї системи виховання є, як правило, неефективними. Саме у власних педагогічних помилках треба шукати батькам причини негативних проявів у поведінці їхніх дітей.

На негативні прояви у поведінці суттєво можуть впливати акцентуації характеру дитини, зокрема, збудливий тип, епілептоїдний, шизоїдний, психастенічний, астенічний, істероїдний, емоційно-лабільний, гіпертимний.

Особливості характеру можуть бути вродженими, але можуть формуватися і під впливом негативних факторів середовища.

IV група: Негативні прояви поведінки, зумовлені несприятливою адаптацією дитини до ДНЗ.

Вступаючи до дитячого садка, дитина одночасно змінює місце свого перебування, соціальне оточення, умови розвитку, види діяльності. Якщо свідомість і поведінка дошкільника не підготовлені належним чином до цієї події, не виключена можливість виникнення в нього різного роду порушень і відхилень.

О.Кононко виділяє такі типові реакції дошкільника на нові умови життя: розлади настрою і соціальної поведінки, головні болі, розлади системи травлення. Симптомом поганої адаптації дошкільника до дитячого садка, переживання ним внутрішньої тривоги або конфлікту є **тики**. У хвилини розпачу і дискомфорту в дитини спостерігається часте кліпання повіками або посмикування м'язів обличчя. Переживання тривоги може викликати стан, коли дитина **володіє мовою**, але користується нею лише за певних обставин. Наприклад, дошкільник нормально спілкується з батьками і друзями, проте відмовляється говорити з вихователем дитячого садка. Помірний прояв елективного мутизму досить часто трапляється як швидкоплинний симптом важкої адаптації сором'язливих дітей до суспільного дитячого закладу. Буває, що за стресогенних обставин така дитина або зовсім не розмовляє, або говорить пошепки, або промовляє лише окремі слова чи склади. Поступово звикаючи до нових умов життя, малюк починає говорити більше навіть без якихось додаткових заохочень [28].

Окремі активні діти в період адаптації виявляють **деякі негативізми** поведінки: вони погано спілкуються з однолітками, сваряться з ними, провокують бійки, їм притаманні агресивність, неслухняність, схильність до руйнівних дій, брехливість. Вони навіть можуть удаватися до крадіжок, навмисного псування обладнання, іграшок і атрибутів для ігор, втечі з дитячого садка. Діти, які у старшому дошкільному віці виявляють агресивність і задерикуватість, у подальшому частіше за інших схильні до асоціальної поведінки, характеризуються соціальною дезадаптацією – тенденцією до соціально несхвалюваних форм поведінки.

Під час адаптації дитини до дитячого садка можуть виникати деякі негативні емоційні стани дитини: істерики, імпульсивність, страхи, тривожність, ворожість, депресія, фрустрація, деривація.

Істерики як наслідок несприятливої адаптації до ДНЗ

Чинники виникнення істерик:

1. Кризи вікового розвитку. Криза 3-х років. Психічне новоутворення: "Я сам". Істерика як протест проти авторитаризму дорослих.

2. Нервова перевтома дитини (втома від вражень та емоційних реакцій на враження), що виникає внаслідок нерівномірності розвитку нервової

системи, особливо у кризові періоди. Це своєрідний захисний механізм, що захищає психіку від перевантажень.

3. Неправильна поведінка дорослих у вихованні (задоволення усіх бажань дитини, непослідовність лінії виховання).

Також як наслідок несприятливої адаптації до ДНЗ може виникати **жадібність**, яка має негативний вплив як на самих дітей, так і на їх батьків та на оточуючих.

Науковці виділяють такі чинники жадібності:

- 1) як правило, жадібній дитині належить мало;
- 2) вона наслідує поведінку дорослого чи виконує відповідні настанови (не давай, бо зламають, тобі ж не дають).

Під час адаптації до ДНЗ дитина дошкільного віку може проявляти **агресію**. О.Кононко визначає несоціалізовану агресію як вияв характеру адаптації дітей із сімей, яким притаманні антигромадська поведінка, деструктивні або агресивні форми активності. Це – саморуйнівна поведінка, що супроводжується поганими пристосовницькими можливостями дошкільника, його опором навчальним і виховним впливам педагога. Дитина мовби вимагає покарання, хоча насправді прагне його уникнути. Проте її поведінка настільки порушена і відзначається такими поганими можливостями пристосуватися до нового середовища, що неминуче призводить до покарання [29].

Наслідком несприятливої адаптації до ДНЗ може бути **замкнутість** дитини. Вона характеризується: відсутністю комунікативності; грою на самоті; мовчазністю. Ці якості розвиваються на основі сором'язливості, коли дитина стає членом якогось нового колективу, адаптується до нових умов.

Одним із багатьох симптомів невдалої соціальної адаптації є підвищена активність дитини, тобто її **гіперактивність**. Дитина не в змозі поводитися спокійно, постійно схоплюється з-за столу під час їжі, метушиться, прагне переміщатися по групі. У неї досить обмежена увага, їй важко зосереджуватися на чомусь, вона легко відволікається на будь-який звук, рух, слово.

Гіперактивність може бути крайнім проявом особливостей темпераменту дошкільника, які підсилюються в процесі адаптації. Проте вона може бути й наслідком пошкодження мозку. Порушення рухової поведінки і нездатність концентрувати увагу негативно позначаються на спілкуванні дитини з однолітками. Такі діти виявляють агресивність, деструктивність поведінки, нездатність до розумової зосередженості, емоційну неадекватність і соціальну некомпетентність.

Дитина просто не може всидіти на одному місці більше п'яти хвилин, її і на хвилину не можна залишити без нагляду: б'ється посуд, ламаються іграшки, рветься одяг. Із малюком неможливо знаходитися у громадських місцях: він весь час крутиться, кудись лізе, голосно говорить, сміється.

Насамперед важливо зрозуміти, що активність дитини – це її особливість від народження. Дитина іншою бути просто не може, і якщо весь час осуджувати її, вона поступово почне почувати себе “неправильною”, непотрібною та нелюбимою. А виправити вона нічого не може, не може стати іншою.

Краще спробувати прийняти дитину такою, яка вона є. Згадати себе в дитинстві, наскільки ви теж були активною дитиною та просто забули про це. Згадати, як ви почувалися, коли вас лаяли, карали, припиняли будь-які ваші дії. Вам так хотілося, щоб вас похвалили, а замість цього вам говорили: “Усі діти як діти, а ти! Подивись, як ця дитина добре поводиться” тощо.

Спробувати поставити себе на місце своєї дитини і зрозуміти, що вона відчуває, коли весь час чує осуд зі сторони дорослих. Якщо ви приймете особливості вашої дитини, негативних вчинків значно поменшає. Деякі її вчинки, які зовсім недавно вас дратували, ви перестанете помічати, і вони стануть для вас нормальними. Учїться використовувати активність дитини, разом знаходити способи виходу цієї енергії.

Важливо проводити з дитиною більше часу – це зовсім не означає, що ви повинні стати власністю вашої дитини й постійно бути її тінню, виконуючи примхи. Варто пам’ятати, що дитина все одно потребує вашої уваги. І якщо ви не виділятимете для неї час, ігноруватимете цю потребу, вона шукатиме спосіб привернути вашу увагу.

Дитина може почати вередувати, влаштовувати гучні ігри, весь час плутатися під ногами, просити зробити щось, ставити запитання, просити почитати. Зрештою, ви вийдете з рівноваги й покараєте її, але дитина все одно отримує своє – вона привернула вашу увагу до себе.

Це поступово стане звичкою, малюк звикне в такий спосіб привертати вашу увагу, а ви звикнете карати його з кожного приводу. Звичайно, це не йтиме на користь вашим взаєминам, а тільки збільшить відстань між вами, вам буде ще складніше зрозуміти одне одного.

Важливо брати участь у іграх дитини. Якщо ви навчитеся гратися разом, вам теж це сподобається. Довіртеся дитині, і вона навчить вас гратися з нею. Забудьте на деякий час, що ви вже доросла людина, це допоможе вам.

Для активної дитини важливе чергування активних і спокійних ігор. Можна використовувати рольові ігри, які передбачають взаємодію. Під час цих ігор дитина матиме можливість спробувати різні ролі, завдяки яким можна програвати всілякі ситуації, чогось її навчити. Корисно обмінюватися ролями, щоб дитина могла побути на вашому місці, а ви – на її.

Активність дитини можна використовувати батькам і в домашній роботі. Вона із задоволенням допомагатиме їм, якщо прохання про допомогу не будуть у формі наказів чи докорів. Якщо ви зробите це в ігровій формі, то разом отримаєте від цього задоволення.

Якщо ваша дитина пропонує допомогу батькам, не варто відмовлятися від неї, навіть якщо вам здається, що дитина ще надто мала. Прийміть допомогу малюка, похваліть його за ініціативу та за зроблене, тоді наступного разу він знову захоче вам допомогти. Уявіть собі: уже у три роки дитина здатна помити посуд, нарізати овочі в салат і навіть не порізатися, а також витерти пил чи полити квіти.

Саме у три роки дитина робить перші спроби брати на себе ініціативу й відповідальність. Важливо не знищити цю ініціативність, а підтримати й розвинути. Основним прийомом у сім'ї є заохочення дитини до роботи, спочатку робота не буде якісною, адже дитина тільки вчиться. Похваліть її – і ви побачите позитивний результат.

Повільність дитини

Дуже часто доводиться спостерігати, що дитина довго вдягається, повільно збирається, їсть тощо. Особливо це дратує тоді, коли дорослі все звикли робити швидко. Найчастіше це теж уроджена особливість дитини, і в даній ситуації з цим можна тільки змиритися, оскільки виправити неможливо. Якщо спробувати прийняти цю особливість, то дитина стане робити справи швидше, і дорослі зможуть приділяти їй більше часу, навіть не помічаючи цього.

Повільна дитина потребує додаткового часу, тому що їй необхідно зосередитися, подумати, прийняти рішення. Така дитина не здатна працювати на швидкість, не може брати участь у більшості змагань, вона дуже вразлива, а поразка буде для неї великою травмою. Малюку краще давати окреме завдання, що не припускає чітких часових меж.

Повільна дитина має особливу потребу в заохоченні, для неї важливо знати, що вона гарна, розумна, красива. Відомо, що повільні люди мають одну важливу рису – вони сумлінно виконують доручену їм справу, люблять доводити розпочату справу до кінця. І якщо ваша дитина поводить по-іншому, то вона не задоволена собою і боїться зробити помилку, а виходить, що внаслідок цього робить їх ще більше.

Важливо підтримувати свою дитину в її справах, особливо, коли їй щось не вдається. Хвалити її, говорити, що ви вірите в неї. Спробуйте разом розібратися, чому їй не вдається справа. Можна порекомендувати дитині, щоб вона говорила іншим, що їй необхідний певний час, аби зробити цю справу, не поспішаючи. Важливо говорити це завжди, поки ваша дитина не повірить у себе [63].

Вередування малюка

Батьки малюків 2–3 років часто скаржаться, що їхні милі, слухняні діти раптом стали некерованими, неслухняними та вразливими. Завдяки тому, що сьогодні з'явилася велика кількість літератури для батьків, багато з них знають, що капризи та істерики – закономірний етап у розвитку дітей раннього віку, що в такий спосіб вони пізнають світ людських взаємин, визначають межі дозволеного й недозволеного, і це має минути.

Дійсно, вередування, що виникає у трирічної дитини, швидше за все, є виявом кризи трьох років, коли малюк прагне бути самостійним. Дитина відокремлює себе від навколишнього світу і формує своє власне до всього ставлення. Починається процес побудови власної індивідуальності. Найчастіше це починається із протесту. Батькам важливо в цей момент зрозуміти, що їхнє маля піросло і вимагає нового до себе ставлення. У протилежному випадку вередування буде посилюватися.

Часто доводиться спостерігати таку ситуацію: дитина, щось вимагаючи в мами, раптом падає на землю й починає кричати. Мама розгублена, вона відчуває незручність, але з малям впоратися не може. Чому таке відбувається? Непослідовність дозволів і заборон: мама дозволила, а тато заборонив, або сьогодні щось можна, а завтра вже не можна, і це все призводить дитину до таких нервових зривів.

Причини примх та істерик можуть бути різноманітними: втома, нудьга, хвороба, розчарування, страх, гнів, ревності або образа. Малюк починає сердитися, коли бачить, що все відбувається не так, як йому хочеться. Розчарування – природна реакція, як тільки дитина усвідомлює, що в неї ще недостатньо сил, щоб зрушити з місця важку валізу чи ящик, або їй ще не вистачає спритності і вправності, щоб вставити компакт-диск у комп'ютер або дістати бажану іграшку. Через розчарування відбуваються падіння на підлогу, брикання ногами, плач тощо. Коли дитина на мить затихне, обійміть її та заспокойте.

Бувають дуже цікаві ситуації, коли дитина за допомогою своїх капризів та істерик намагається маніпулювати дорослими. Це випадки, коли малюк знає, що якщо він буде впертися або довго вередувати, то мама обов'язково поступиться, бо він запам'ятав, що колись так уже було.

Кращий засіб у даній ситуації – не підкорятися дитині, якщо це можливо, просто вийти з кімнати. Спроби умовити або поговорити з дитиною можуть мати зворотний ефект, поговоріть із нею тоді, коли вона заспокоїться [63].

Неадекватна поведінка малюка, як спосіб привернути увагу

Дитина завжди поруч, жодної хвилини не може залишитися наодинці. У цьому випадку, звичайно, допомога дитині дуже потрібна, особливо коли вона маленька, щойно пішла в дитячий садок і цілий день не бачить маму. Але якщо не привчати її до самостійності, вона ще довго потребуватиме вашої допомоги, і робитиме це так майстерно, що ви не зможете їй відмовити.

Спробуйте разом із дитиною записати або замалювати те, що вона вже може робити самостійно, у чому їй поки що потрібна допомога і що вона зовсім не може ще робити. Це допоможе вам краще зрозуміти ситуацію, і ви зробите перший крок до самостійності дитини.

Іноді буває так, що дитина не відходить від нас ні на хвилину тому, що вона боїться. Поставтеся до цієї проблеми серйозно, поговоріть із нею,

з'ясуйте, чого вона боїться. Не глузуйте з неї, не називайте боягузом і не дозволяйте робити це іншим дітям. Які ж є дитячі способи привертання батьківської уваги? Їх безліч, діти хворіють, не слухаються, лаються, б'ються, брешуть, крадуть тощо. Цей список можна продовжувати до нескінченності, і це все – дитячі способи привертання уваги [63].

Насправді дитина, перед тим як змінити свою поведінку, “посилає” нам безліч різних “повідомлень” про те, що її щось не влаштовує, щось не подобається, але ми не чуємо її. Що гірша поведінка дитини, то менше уваги їй приділяють дорослі. Дитині потрібна ваша увага, вона просить вас побути з нею, але у вас немає часу, і дитяча потреба незадоволена, вона починає привертати увагу дорослих іншими способами. Спочатку це якісь маленькі неприємності, поступово це починає ставати звичкою – привертати увагу негативними вчинками.

Дитина стає старшою, вчинки складнішими, ви закріплюєте негативний умовний рефлекс. Погана поведінка – покарання, вона отримує вашу увагу, хоч і негативну. Інколи буває інакше – дитина починає погано поводитися в сім'ї, де, здавалося б, їй приділяють багато уваги. Можливо, така увага зайва, може багато чого дитина вже вміє і прагне робити самостійно, а ви, як і раніше, вважаєте її маленькою. Або навпаки, ваша дитина ні в чому не має обмежень, і вона своєю поганою поведінкою намагається показати вам, що потребує обмежень. Кожен наступний вчинок гірший за попередній, а ви продовжуєте нічого не помічати і все прощаєте дитині.

Слід пам'ятати, що одним із батьківських завдань є показати дитині світ таким, яким він є, а у світі, як відомо, є обмеження. Тому буде краще, якщо ви вводитимете обмеження, причому робити це потрібно поступово.

Страхи дитини раннього віку

Страх маленької дитини посідає перше місце серед негативних емоцій у ранньому віці. Він – іраціональне почуття, тому дорослому не завжди вдається з'ясувати виникнення у дитини страху, а отже, допомогти їй від нього звільнитися.

У віці від року до трьох виникають так звані безглузді страхи: малюк боїться ковдри, шуму дощу, води у трубах, свого відображення у дзеркалі, персонажів казок тощо. Такі страхи характерні не для всіх дітей. Проте дорослі мають знати – вони властиві дитині раннього віку.

Важливо розрізняти різні страхи малюка – **емоційний (природний) і невротичний. Емоційний страх**, з одного боку, є негативним емоційним переживанням, а з іншого – суттєвим джерелом емоційного і творчого розвитку дитини. **Невротичний страх** – результат накопичення всередині переживань, які малюк стримує, намагаючись не показати їх іншим. Неусвідомлена тривога стає базою для неврозу, тривожність перетворюється на рису характеру дитини.

Є дві форми страху:

- *страх-ризик*: дитина хоче і водночас боїться виконати якусь дію (вона боїться самої дії, а не ймовірності її неуспішного виконання);
- *страх пов'язаний із допитливістю*, бажанням пізнати нове, невідоме, боязнь його.

Якщо для малюка характерна перша форма страху, дорослим слід надати йому можливість самому або з допомогою близької людини подолати свій страх. Вправлення, ігрові ситуації, підбадьорення, висловлення довіри можливостям дитини – доцільні виховні засоби. Друга форма є своєрідним збудником, який стимулює активність і водночас виступає захисною реакцією малюка. У ранньому віці знайомитися з новим дитині краще разом із дорослим або під його контролем.

Найчастіше малюки бояться темряви, тварин, великої кількості води, висоти, замкненого простору. Дівчатка більше бояться простору, порожнечі, темряви, їм притаманний “пасивний страх”. Важливо зазначити, що саме дівчатка можуть швидко впоратися зі своїми страхами. Страхи хлопчиків мають активний, дослідницький характер.

Коли нервово й фізично ослаблену дитину віддають у ясла, часто порушується її емоційний контакт із матір'ю. Більш виражений неспокій під час перебування дитини у приміщенні ДНЗ і в єдиних, надмірно опікуваних дітей, матері яких самі раніше відчували страх самотності. Неспокій дитини ще більше посилюється, якщо в сім'ї конфліктні стосунки, та й сама мати знаходиться у стані тривалого емоційного стресу.

Із приводу цього наведемо приклад: хлопчик Миколка (2 роки і 5 місяців) відвідував дитсадок. Він нудьгував без матері, мовчки сидів у кутку, відмовлявся від їжі і не міг заснути. Вдома, навпаки, ставав збудливим, капризним, нетерплячим, занадто образливим і боязким, тобто вимагав до себе підвищеної уваги.

Хлопчик Саша у 2 роки став боятися темряви і казкових персонажів, не відпускав матір від себе, плакав і вимагав її постійної присутності. У результаті нестерпного емоційного перенапруження погіршилася мова і з'явилося заїкання.

Усвідомлюючи своє “я”, відокремлюючи себе від тих, хто оточує, дитина двох років уже не так зосереджена на матері. Малюк усе більше потребує спілкування з іншими членами сім'ї. От чому діти цього віку стають товариськими і легше вступають у контакт із незнайомими людьми, проте в сім'ї домовитися стає все важче. Недаремно, що вік 2–4 років називають віком упертості.

Слід зазначити, що ті батьки, які нещадно конфліктують із дитиною, весь час обмежують її самостійність або оберігають від будь-яких, навіть “безпечних небезпек”, ризикують перешкодити розвитку активності на ранніх етапах, що потім сприяє появі страхів.

Перенесений і не усвідомлений дитиною вдень жах або страждання перетворюють ніч на боротьбу з уявними чудовиськами, придуманими фактично батьками. Якщо дитина прокидається вночі від страху і її вдається

заспокоїти, заколисати, то травмуючий вплив кошмарних сновидінь виражений менше.

Зауважимо, що вже із другого півріччя третього року життя деякі емоційно чутливі і неспокійні діти потребують того, щоб їх іноді перед сном заколисували, ніжно співали пісні, лагідно гладили й обіймали. У цьому і полягає вміння матері створювати малюкові емоційний комфорт і безпеку, коли він потребує цього більше, ніж будь-коли.

Щоб уночі дитина спала спокійно, без страшних сновидінь, вона повинна знати, що їй ніщо не загрожує, що її люблять і завжди захистять. День малюка має бути сповнений рухами, іграми, радістю, сміхом, новими, але не надмірними враженнями. У такому разі й сон буде легкий і спокійний.

Не треба укладати малюка дуже рано або надто пізно. Інакше у нього порушиться природний біоритм сну. Час засинання має бути завжди один і той же, але тривалість самого сну міняється з віком у сторону скорочення.

Проблеми дитячих страхів не існує у тих батьків, які впевнено поводяться стосовно дітей, ураховують особливості їхнього темпераменту схильності, що зароджуються, інтереси, зважають на їхнє "Я".

Рекомендації батькам, педагогам

1. З'ясуйте причину страху та особливості боязкої поведінки (форми прояву).

2. Поступово привчайте малюка до того, що його лякає (якщо собака – поспостерігайте за нею здалеку, погодуйте разом, не наполягайте, щоб дитина гладила тварину).

3. У грі програвайте ситуації, що лякають дитину, нехай вона візьме на себе роль персонажа, якого боїться. Дорослий при цьому бере собі роль дитини і підказує їй бажані моделі поведінки в різних ситуаціях.

4. Намалюйте разом із дитиною те, що її лякає, запропонуйте малюнок страху комусь подарувати або викинути його. Придумайте, як перемогти чудовисько. Разом із малюком подумайте, можливо, собака, який злякав дитину, був голодний, самотній, хворий. Пожалійте його, знайдіть способи, як допомогти тварині.

5. Читайте книжки, показуйте мультфільми, які пропонують моделі сміливої поведінки в аналогічних ситуаціях. Якщо готового прикладу немає, придумайте його.

6. В екстремальній ситуації не показуйте своєї невпевненості: такий стан легко передається малюкові.

7. Ранніх страхів можна позбутися, якщо мама поряд із дитиною, в сім'ї домінує батько, батьки впевнені в собі і здатні допомогти дітям у подоланні уявних і реальних небезпек.

Таким чином, з'ясувавши суть негативізмів та негативних проявів поведінки дитини дошкільного віку, ми, спираючись на результати психолого-педагогічних досліджень, дійшли висновку, що основні типи такої поведінки зумовлені в першу чергу, кризами психовікового розвитку, дефіцитом уваги, неправильними типами виховання в сім'ї та ускладненнями адаптації дитини до ДНЗ. Саме вони зумовлюють у дошкільному віці такі негативні

прояви у поведінці дітей, як: агресивність, тривожність, неконтактність, упертість, примхи, страх, гіперактивність, які можуть лежати в основі формування у майбутньому антисоціальної і навіть кримінальної поведінки людини.

Питання для самоперевірки і самоконтролю

1. Дати визначення наступних понять: негативізм, негативний прояв у поведінці, педагогічна занедбаність, важковихованість, девіантна поведінка.
2. Проаналізувати сутність понять, визначених у попередньому питанні та скласти їх причинно-наслідкову послідовність, яка б відображала відповідні етапи у формуванні девіантної поведінки у дітей.
3. Чому негативізми та негативні прояви у поведінці дітей є першим етапом у формуванні відхилень у їх поведінці?
4. Хто з науковців досліджував проблеми формування негативізмів та негативних проявів у поведінці дітей?
5. Назвати чинники, що зумовлюють негативізми поведінки у дітей.
6. Назвати чинники, що зумовлюють негативні прояви у поведінці дітей.
7. Чи можна діагностувати негативізми та негативні прояви у поведінці дітей? Яким чином? Хто це повинен робити?
8. Назвати та охарактеризувати негативні прояви у поведінці дошкільників, що зумовлені несприятливою адаптацією до ДНЗ.
9. Охарактеризувати заходи первинного рівня профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників, що зумовлені несприятливою адаптацією до ДНЗ.
10. Охарактеризувати заходи вторинного рівня профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників, що зумовлені несприятливою адаптацією до ДНЗ.
11. Охарактеризувати заходи третинного рівня профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників, що зумовлені несприятливою адаптацією до ДНЗ.
12. Заходи якого рівня профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників, що зумовлені несприятливою адаптацією до ДНЗ є найбільш ефективними у їх попередженні?

ТЕМА 3.2

ВИКОРИСТАННЯ ГРИ ТА ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИХ ТЕХНІК У РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ НА ЕТАПІ ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО ДНЗ

1. Урахування психологічних законів поведінки дитини, як умова успішної корекції негативних проявів у поведінці дитини.
2. Стратегії і техніки формування особистісної значущості дитини в умовах ДНЗ.
3. Стратегії і техніки формування особистісної значущості дитини в сім'ї.
4. Ігрова терапія як технологія корекції негативних проявів у поведінці дитини, зумовлених несприятливою адаптацією.
5. Особливості корекції агресивності, гіперактивності, страхів та аутизму засобами ігрової терапії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравцова С. В. Учитель и проблемы дисциплины. Пресинг. Практическое руководство для практического психолога / С. В. Кравцова. – М., 2000. – 287 с.
2. Гиппенрейтер Ю. Б. Как общаться с ребёнком / Ю. Б. Гиппенрейтер. – М., 2001. – 240 с.
3. Панфилова М. А. Игротерапия общения: Тесты и коррекционные игры: Практическое пособие для психологов, педагогов и родителей / М. А. Панфилова. – М., 2001.
4. Лютова Е. К. Шпаргалка для взрослых: Психокоррекционная работа с гиперактивными, агрессивными, тревожными и аутичными детьми / Е. К. Лютова, Г. Б. Моница. – М., 2000.

1. УРАХУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАКОНІВ ПОВЕДІНКИ ДИТИНИ, ЯК УМОВА УСПІШНОЇ КОРЕКЦІЇ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ ДИТИНИ

Практика роботи у різноманітних закладах освіти (дошкільному навчальному закладі, загальноосвітній, та навіть і вищій школі), засвідчує різноманітні факти вияву негативних проявів у поведінці дітей та молоді, порушення поведінки, стійкі девіації, що пов'язані з дією відповідних психологічних законів поведінки людини.

Науковці виділяють три основних психологічних закони поведінки.

Перший психологічний закон: діти обирають ту чи іншу поведінку (позитивну чи негативну) за певних умов та обставин. Завдання педагога розуміти, що поведінка дитини ґрунтується на виборі, причому, якщо існує позитивна альтернатива (можливість самоствердитись, успішно себе реалізувати, звернути на себе увагу конструктивними способами), дитина

ніколи не обере негативну поведінку. Доказом цього є факти, коли дитина в присутності одного дорослого (педагога чи когось із батьків) демонструє позитивну поведінку, а в присутності іншого – негативну. Тож завдання вихователя забезпечити таку позитивну альтернативу.

Другий психологічний закон: поведінка людини завжди підпорядкована забезпеченню її базових потреб в увазі, визнанні, безумовній любові, особистісній значущості, оскільки ці потреби є вродженими. Враховуючи, що дитина в період внутрішньоутробного розвитку, тривалий час знаходиться поряд з мамою, у неї на фізіологічному рівні формується та забезпечується потреба у фізіологічному контакті. Науковці ще його називають “фізичним поглажуванням”. У перші дні після народження, така потреба у фізичному поглажуванні є особливо помітною. Дитина може поводити себе неспокійно, плакати, доки мама не візьме на руки. З часом процеси соціалізації, які впливають на розвиток дитини, сприяють трансформації вродженої потреби у фізичному поглажуванні на потребу у “соціальному поглажуванні”, яку науковці ще називають потребою у визнанні, увазі, безумовній любові, особистісній значущості. Ці потреби є базовими потребами, а тому можуть визначати поведінку людини протягом її життя. Оскільки мимовільність пізнавальної та емоційної сфер дитини дошкільного віку є очевидними, оточуючі можуть спостерігати за тим, як щиро дитина може заявляти про те, чи звернули увагу дорослі на її нову іграшку, одяг тощо.

Тож суть закону полягає у тому, що будь-яка поведінка дитини підпорядковується загальній меті – відчувати власну значущість у стосунках з оточуючими. Це можливо, коли по відношенню до дитини забезпечується її потреба у власній значущості, у визнанні. В умовах навчально-виховного процесу потреба особистості у визнанні, власній значущості трансформується у відповідні потреби: в інтелектуальній значущості, комунікативній значущості та діяльнісній значущості.

Третій психологічний закон: порушуючи поведінку, дитина може усвідомлювати, що поводить себе погано, але вона не завжди може розуміти причини такої власної негативної поведінки. Дорослі (педагоги, психологи, батьки) мають знати, що порушення дитиною поведінки може бути зумовлене низкою чинників, а саме: приверненням уваги, бажанням уникнути невдачі, властолюбністю та помстою. В теорії та практиці описані й апробовані техніки оперативного втручання дорослого у ситуації порушень поведінки, що зумовлені вказаними вище чинниками; стратегії виховання дитини з указаними порушеннями поведінки [32].

2. Стратегії і техніки формування особистісної значущості дитини в умовах ДНЗ

Стратегії і техніки формування особистісної значущості ґрунтуються на другому психологічному законі поведінки дитини.

Стратегії і техніки формування інтелектуальної значущості дитини.

Стратегія 1

Мета. Робить помилки нормальним і потрібним явищем.

Страх зробити помилку понижує рівень “Я можу”.

Техніка 1. Розповідайте про помилки

Діти бачать оточуючий світ вибірково. Бачать свої помилки і не бачать помилок інших. Всі кращі і розумніші ніж Я.

Вчитель повинен змінити цю установку. Розповісти і показати, цю помилку:

- розмова про помилки;
- спровокувати грою "пароль" – вкінці дня оголосити, стати на дверях і випускати на прогулянку, коли скажете помилку, яку допустив. Починає гру вихователь;

- якщо щиро говорити про помилки діти сприймають їх по-іншому.

Можливі паролі:

1. Допущена помилка на занятті.
2. Чому вона тебе навчила?
3. Що ти можеш зробити, щоб не повторити помилки?

Техніка 2. Показуйте цінність помилки як спроби

- не помиляється той, хто не виявляє активності;
- вітайте активність;
- зауваження робіть з ентузіазмом.

Техніка 3. Мінімізуйте наслідки від допущених помилок

Традиційно, щоб підкреслити помилку та звернути на неї увагу вчитель використовує червоний колір. Такої позиції варто притримуватися по відношенню до суттєвих помилок. Щодо несуттєвих помилок та по відношенню до дітей зі страхом невдач варто не акцентувати уваги на виділенні помилок. Цим педагог зможе мінімізувати наслідки від допущених помилок, підвищивши самоповагу дітей зі страхом невдач. Для них конструктивнішим буде наголошення на суттєвих помилках.

Стратегія 2

Мета. Формуйте віру в успіх. Допоможіть дітям повірити, що успіх можливий.

Техніка 1. Підкреслюйте найменші покращення у навчанні

Хвалити у процесі виконання складного завдання, а не чекати результату. Коли ми чекаємо кінцевого результату, то обов'язково порівнюємо з нормою, з тим, що і як повинно бути, порівнюємо з іншими. Людина негативно сприймає порівняння. Це неприродно. Природно – сприймати дитину такою, якою вона є.

Техніка 2. Оголошуйте про незначні досягнення

Оголошувати про будь-які досягнення дошкільників, навіть незначні. Ця техніка є особливо важливою для дітей зі страхом невдач.

Техніка 3. Розкривайте позитивні якості і вміння своїх вихованців

Психологи довели, що позитивне поглажування звільнює сили людини для формування навчальних навичок, навчальних успіхів. Допомогти

дитині звернути увагу на власні позитивні риси можна граючи у різні варіанти гри “Пароль”. Варіанти паролі: позитивна риса характеру, вчинок, талант, досягнення. Можна залучати дитину до виконання доручень чи прохань та заохочувати її за їх виконання.

Техніка 4. Демонструйте віру в дитину

Ефективними є коментарі типу: “Ти зможеш”, “З твоїми здібностями ти зможеш краще”. Не говорити: “Для тебе і це результат” (навіть якщо це так).

Стратегія 3

Мета. Концентруйте увагу вихованців на минулих успіхах.

Говорити, що дитина щось робить гірше, ніж виконувала раніше для того, щоб мотивувати успіх у майбутньому – неправильно! Успіх породжує успіх. Метою стратегії є підкреслення минулих досягнень дитини, щоб сприяти продовженню успіху.

Техніка 1. Аналіз минулого досвіду

Психологи вважають, що успіх визначається 5-факторами:

- вірою у власні сили і здібності;
- кількістю докладених зусиль;
- допомогою інших;
- складністю завдання;
- везінням.

Два перші фактори є найголовнішими. Завдання педагога допомогти вихованцям зрозуміти, що два перших фактори – головні складові успіху. Корисними у зв'язку з цим є бесіди, делегування посильних завдань, які закріплюють успіх.

Техніка 2. Повторюйте і закріплюйте успіхи дітей

Відомо, що діти надають перевагу завданням, виконання яких є успішним. Техніка ефективна у ситуаціях виконання складних завдань та по відношенню до дітей зі страхом невдач. Доречно потренуватися на посильних завданнях для вироблення практичних навичок малювання, ліплення, римування, фізичних вправ тощо.

Стратегія 4

Мета. Робіть процес навчання відчутним.

Техніка 1. Наклейки “Я можу” ... писати, читати, рахувати, малювати

Техніка 2. Альбоми досягнень

Альбоми індивідуальні та пов'язані з виготовлення різноманітних поробок у межах програмового змісту. До їх виготовлення можна залучати батьків. Проте діти не повинні порівнювати свої альбоми. Техніка широко застосовується в досвіді роботи педагогів-новаторів.

Техніка 3. Розповіді про вчора, сьогодні, завтра

Передбачається швидко і коротко розповісти про те, що знав, умів вчора, сьогодні, що зможе робити завтра.

Стратегія 5

Мета. Визнання досягнень та успіхів дітей.

Стратегія спрямована на тих дітей, які досить повільно просуваються на шляху до власних досягнень.

Техніка 1. Аплодисменти

Назва техніки не означає, що треба плескати в долоні. Аплодисменти повинні бути особливими: без оцінок, порівнянь, без очікувань на майбутнє. Техніку застосовувати спираючись на принцип "Тут і зараз". Практично це вимагає від вихователя вміння описувати ситуацію і місце в ній дитини. Наприклад: "Толю, твоя аплікація така ж гарна як і малюнок, який ти намалював учора".

Техніка 2. Зірки і наклейки

Техніка 3. Нагороди і медалі

Техніки 2 і 3 близькі за суттю та передбачають застосування різноманітних нагород, які б засвідчували активність, винахідливість, вихованість дитини, її старанність, відповідні уміння та навички протягом певного часу (дня, тижня, місяця тощо). Нагороди можна використовувати і по відношенню до негативних проявів поведінки, якщо останні вимагали винахідливості, сміливості. Наприклад: "Золота медаль" за сміливість і винахідливість при спробах порушувати поведінку на занятті, прогулянці, екскурсії тощо.

Техніка 4. Виставки.

Можна робити окремі стенди, куточки. Залучати до виготовлення батьків. Широко використовується в практиці роботи педагогів-новаторів.

Техніка 5. Позитивна ізоляція

У досвіді вітчизняної школи домінує практика негативної ізоляції вихованця з педагогом чи керівником закладу.

Варіанти позитивної ізоляції: стілець роздумів зі знаком "+"; позитивна ізоляція дитини з вихователем, методистом чи завідуючою (розмова про успіхи дитини, порада: які ігри, заняття подобаються більше? Чому?). Зауваження: не захоплюватися часом під час застосування техніки, це може бути сприйнято негативно іншими дітьми.

Стратегії і техніки формування комунікативної значущості особистості

Комунікативна значущість дитини формується, якщо дорослі, педагоги демонструють по відношенню до неї прийняття, увагу, визнання, схвалення, теплі почуття.

Стратегія 1. Прийняття

Мета. Сприймати дитину такою, якою вона є.

Техніка 1. Приймати того, хто робить, а не те, що зроблено

Мета техніки – продемонструвати дитині те, що за будь-яких обставин ставлення до неї не зміниться. Це допоможе зберегти достатньо самоповаги дитини для виправлення можливих негативізмів у її поведінці.

Техніка 2. Приймати особистісні особливості дитини

Техніка особливо актуальна у стосунках з новоприбулими дітьми, коли демонстративність у поведінці є домінуючою і виявляється, в першу чергу,

в зовнішніх проявах (демонстративна манера поведінки, гіперактивність, істерики, гіперактивність).

Нетерплячість дорослих є згубною для стосунків

Стратегія 2. Увага

Мета. Забезпечення потреби дитини в увазі.

Приділяти позитивну увагу – завдання турботливе і непросте. Чим більше позитивної уваги педагог приділить дітям, тим менше негативної уваги вимагатимуть вони у нього через порушення поведінки у садочку.

Техніка 1. Привітання дітей

Мета. Приділити кожній дитині увагу. Щоб бути здатним робити практично цю непросту справу, педагог має бути організованим і лаковним. Орієнтовні варіанти способів вияву уваги до дітей: привітання, комплімент, запитання про самопочуття після хвороби, враження від прогулянки, гри, мультфільму тощо.

Техніка 2. Вислуховування дітей

Техніку вважають найкращим прийомом для покращення стосунків. Для успішної реалізації техніки варто застосовувати прийоми рефлексивного слухання:

- менше говорити самому і давати можливість якомога більше сказати дитині;
- поводити себе спокійно, демонструвати щирий інтерес – це стимулюватиме дитину до розмови;
- використовувати невербальні сигнали для забезпечення зворотного зв'язку у розмові;
- використовувати прийоми парафраза (якщо я тебе правильно зрозуміла...), резюмування (таким чином, отже), відображення почуттів.

Техніка 3. Вчити дітей просити увагу позитивними способами

Позитивні способи надання уваги дітям:

- поговорити з дитиною про щось із галузі його інтересів та захоплення;
- пригощати дітей солодощами та пригощатись, коли пропонують це зробити діти;
- методисту чи завідувачій запрошувати дітей до себе в кабінет;
- відвідувати та бути активним учасником змагань, музичних свят та інших заходів;
- приєднуватися до групових ігор з дітьми;
- відзначати Дні народження дітей власною увагою;
- телефонувати дітям, якщо ті хворіють;
- виражати щирий інтерес до інтересів дитини, її хоббі.

Стратегія 3. Визнання (повага)

Мета. Оцінювати зроблене, а не того, хто зробив.

Стратегія схожа з технікою "Аплодисменти" тому, що зосереджується на результаті. Визнання слід висловлювати вголос. Визнання – є різновидом оцінки.

Техніка 1. Я-висловлювання

Описувати поведінку чи результати діяльності дитини чітко та об'єктивно за принципом "тут і зараз". Загальні фрази неефективні.

Техніка 2. Фокусування уваги на сьогоднішньому

Техніка близька до попередньої. Головне – використання принципу "тут і зараз". Не пов'язувати теперішні здобутки з минулим ("Чому ж ти, Антон, вчора не виготовив таку гарну аплікацію?") та не висувати очікування на майбутнє ("Антон, я сподіваюся так буде завжди").

Техніка 3. Письмові визнання

Визнання теперішніх досягнень дітей проговорювати їх батькам.

Стратегія 4. Схвалення

Мета. Сприяти формуванню у дітей позитивного ставлення до себе та оточуючих. Стратегія близька до попередньої стратегії, вимагає від педагога вміння відразу говорити про те, що йому подобається у дитини. Це можна робити використовуючи вислови типу: "Мені подобається... Я захоплена, як приємно бачити"...

Стратегія 5. Теплі почуття

Мета: Створити теплу емоційну атмосферу, завдяки якій дітям комфортно у дошкільному навчальному закладі.

Техніка 1. Теплий дотик**Стратегії і техніки формування діяльнісної значущості особистості****Стратегія 1**

Мета. Підтримка особистісного вкладу дитини у життя колективу дітей групи чи садочку.

Стратегія орієнтована на те, щоб зробити дітей своїми помічниками. Ґрунтується на положенні про те, що чим більше самостійності ми хочемо виховати у діях дитини, тим більше можливостей для вільних самостійних виборів ми повинні йому надати. Стратегія орієнтована на те, як з неслухняної дитини виховати помічника і захисника соціальних норм в очах інших дітей.

Техніка 1. Запрошувати дітей до допомоги у вирішенні різноманітних завдань щодо організації життєдіяльності дошкільників

Особливо це стосується справ, які потрібно щоденно виконувати в групі і це виконання не вимагає чіткого контролю і допомоги з боку вихователя. До таких завдань можна віднести чергування, поливання, квітів, доглядання за тваринами у групі, роботу на городі чи клумбах садочку тощо.

Техніка 2. Заохочувати висловлювання дітьми власних пропозицій щодо організації їх життєдіяльності в ДНЗ**Техніка 3. Приймати правила поведінки разом з дітьми**

Техніка дуже ефективна, якщо правила встановлюються в групі спільно з вихователем. Правила слід обговорювати і приймати попередньо; не нав'язувати та не ігнорувати правил один одного; якщо вводити санкції, то обов'язково пояснювати з приводу порушення яких правил.

Стратегія 2

Мета. Надання емоційної підтримки дітям, які намагаються допомогти вихователю та іншим дітям.

Стратегія сприяє підвищенню самоповаги тих, хто надає допомогу.

Техніка 1. Дитяча допомога

Допомога – один з шляхів, коли діти можуть по-справжньому допомогти один одному чи вихователю і це буде корисним для всіх (допомогти прибрати іграшки, вдягтися тощо). Техніка може бути застосована по відношенню до дітей різних вікових категорій.

Техніка 2. Вираження дітьми визнання і схвалення один одного

Важливо навчити дітей колективному визнанню інших дітей у неконфліктній ситуації. Орієнтовні прийоми такого визнання і схвалення: аплодисменти; посвяти – письмові чи усні схвалювальні ствердження.

3. Стратегії і техніки формування особистісної значущості дитини в сім'ї

Стратегії і техніки формування особистісної значущості дитини в сім'ї ґрунтуються на другому психологічному законі поведінки – забезпеченні потреби дитини у визнанні, увазі, безумовній любові [15].

Позитивне ставлення до себе – основа психологічного виживання. Дитина постійно шукає його та бореться за нього.

Звертаючись до дитини, ми повідомляємо не стільки про своє ставлення, скільки про саму дитину:

- "ти хороший";
- "ти поганий".

Такі оцінки наповнюють душевну скриньку дитини, формуючи з раннього дитинства відповідну самооцінку.

Щоб не допустити розладу дитини з собою та оточуючим світом треба постійно підтримувати її самооцінку.

Найбільш руйнівні емоції – гнів, агресія, озлобленість. Вони руйнують здоров'я, психіку, стосунки, виступають чинниками конфліктів. Ці емоції є вторинними, а первинними є біль, образа, страх – ці почуття страждальні, в них більшою чи меншою мірою присутні страждання. Їх складно висловлювати, про них складно говорити через боязнь бути слабким, це принизливо. Тому приховані почуття образи і болю породжують ще більш сильніші негативні емоції. Чинники болю, образи, страху:

- фізіологічні, елементарні потреби;
- вищі потреби: у розумінні, увазі, визнанні.

Як наслідок формується відповідне відношення людини до самої себе – формується її самооцінка. Її основа закладається рано, у перші роки життя і залежать від того, як з дитиною спілкувалися дорослі, батьки:

- якщо терплячі до недоліків дитини, то формується адекватна самооцінка;
- якщо критичні, муштрують, то формується занижена самооцінка.

Образ себе формується на основі оцінок оточуючих. Діти з низькою самооцінкою гірше вчаться, хоча не менш здібні, мають проблеми у спілкуванні з однолітками і вчителями, менш успішні у дорослому житті.

Стратегії формування особистісної значущості дитини в сім'ї:

Стратегія 1. Безумовне прийняття

Приймати безумовно – означає любити дитину такою, якою вона є. Задоволення потреби у любові необхідно для нормального розвитку. Вони складають емоційну "їжу". Приймати, безумовно, не означає не виражати, утримувати негативні емоції. Основні правила поведження батьків у ситуаціях безумовного прийняття:

- 1) незадоволення не слід утримувати усоби;
- 2) незадоволення слід виражати по відношенню до окремих дій, а не по відношенню до дитини;
- 3) можна засуджувати дії, але не почуття дитини, якими б небажаними чи неприпустимими вони не були;
- 4) якщо у дитини виникли негативні почуття варто з'ясувати їх чинники;
- 5) незадоволеність діями дитини не повинна бути систематичною, інакше вона переросте у неприйняття дитини.

Активне (рефлексивне) слухання

Рефлексія – самопізнання внутрішніх станів (рівні самопізнання: раціональний – рівень аналізу; емоційний – рівень емпатії).

Рефлексивно слухати дитину означає "повертати" їй у бесіді те, про що вона вам розповіла, окресливши при цьому її почуття. Рефлексивне слухання доцільне, якщо у дитини емоційна проблема.

Основні правила рефлексивного слухання:

1. Повернутись обличчям до дитини, важливо, щоб очі були на одному рівні.
2. Відкласти усі свої особисті справи.
3. Положення, поза, обличчя – найголовніші сигнали про готовність дорослого слухати.
4. Відповіді дорослого у бесіді з ображеною дитиною повинні мати стверджувальну форму (дорослий налаштовується на "емоційну хвилю" дитини, запитання не відображає слів чуття).
5. Важливо у бесіді "витримувати паузу" між репліками дитини та власними, це допоможе дитині краще розібратися з почуттями та аргументами.
6. У відповідях дорослого має бути окреслено почуття дитини (досягається за допомогою стверджувального перефразу), це показує, що дорослий розуміє почуття дитини.

Позитивні результати активного слухання наступні:

- зникає або значно послаблюється негативне переживання дитини;
- значно розширюється довіра дитини до дорослого;
- дитина сама приходиться до вирішення своєї проблеми;

- дитина вчиться на прикладі батьків рефлексивно слухати дорослих;
- значно вдосконалюються у рефлексивному слуханні батьки, що поліпшує їх стосунки з дитиною.

Що заважає батькам слухати активно (проблеми та перешкоди)?

12 типів автоматичних хибних відповідей батьків:

- 1) накази, команди (призводять до ще більшої напруги конфлікту);
- 2) попередження, погрози (погроза безглузда, якщо у дитини емоційні проблеми, вони ще більше заганяються у кут. Якщо погрози часті, дитина до них звикає і не реагує. Це призводить до застосування більш жорстких покарань);
- 3) моралізаторство, проповіді, нотації (бесіди про моральні норми і правила поведінки ефективні у "спокійні хвилини", перш за все потрібно з'ясувати внутрішні, емоційні чинники негативної поведінки);
- 4) поради, готові рішення (демонстрація прикладу зверху часто дратує дітей);
- 5) логічні доведення, лекції, нотації (формуються смислові бар'єри у спілкуванні – психологічна глухість);
- 6) критика, догани, звинувачення (викликає у дитини активну захисну позицію або подавленість, депресію);
- 7) ображення, висміювання (виступає як метод прямого навіювання з боку найавторитетнішої людини);
- 8) здогадки, інтерпретація (викликає захисну реакцію, втрату довіри);
- 9) допитування, розслідування (краще запитання замінити стверджувальним реченням);
- 10) співчування на словах, умовляння (краще мовчки співчувати, притискування до грудей);
- 11) відхід від розмови, відшучування (не розв'язує проблеми);
- 12) похвала (потрібно диференціювати похвалу і заохочення):
 - у похвалі є елемент оцінки, а це – порівняння;
 - можна сформулювати залежність від похвали.

Стратегія 2. Достатньо часу бувати разом

Хоча б годину на день. У вихідні дні – декілька годин.

Стратегія 3. Батьківська допомога

Техніки надання батьківської допомоги

Батьківську допомогу потребує дитина, коли навчається якихось умінь. Приклади того, як робити зауваження, коли дитина щось робить не так.

Правило №1

Не втручатися у справу, якою займається дитина, якщо вона не просить допомоги (своїм невтручанням батьки будуть демонструвати дитині своє схвалення її діями).

Зауваження щодо помилок:

- 1) не варто акцентувати увагу на всіх помилках, а тільки на суттєвих;
- 2) помилку краще обговорити у спокійній обстановці, а не під час виконання діяльності;
- 3) зауваження слід робити на загальному фоні схвалення.

Правило №2

Якщо дитині складно і вона готова прийняти вашу допомогу, обов'язково допоможіть. При цьому:

- дорослий виконує ті дії, які дитина сама ще не готова виконати, інші дії виконує дитина;
- за мірою засвоєння дитиною нових дій поступово передавайте їх дитині.

Це правило спирається на вчення Л.Виготського про зону найближчої дії.

Стратегія 4. Конструктивне вираження батьками власних почуттів

Це питання стосується ситуацій, коли більше хвилюються батьки. Правила поведіння батьків.

Правило №1. Якщо дитина викликає у батьків своєю поведінкою негативні емоції, батьки повинні сказати їй про це.

Правило №2. Якщо говорити про свої негативні почуття, то треба говорити від першої особи. Сповістити про свої переживання, а не про дитину, чи її поведінку (мені соромно, я хвилююсь). Такі вислови психологи називають "Я"-повідомленнями. Їх переваги:

- дозволяє виразити конструктивно свої негативні емоції без образливих для дитини форм;
- дає можливість дитині краще пізнати своїх батьків;
- якщо батьки щирі у своїх почуттях, діти стають щирими у своїх;
- висловлюючи своє почуття без наказу і критики, батьки дають можливість дітям самим приймати рішення.

Найбільш поширені помилки батьків у "Я"-повідомленнях:

- починають з "Я"-повідомлення, а закінчують "Ти"-повідомленням.

Уникнути цієї помилки можна використовуючи безособові речення.

- помилка, що пов'язана зі страхом виразити почуття істинної сили.

Шляхи зниження можливостей виникнення негативних почуттів у батьків:

– не вимагати від дитини неможливого чи складновиконаного. Замість цього поміркувати, що можна змінити в оточуючому дитини середовищі і допомогти. Приклад американських шкіл, де усі письмові роботи діти початкових і середніх класів виконують олівцем із гумкою, засвідчує, як зміна умов виконання діяльності знижує проблеми;

– щоб уникнути зайвих проблем і конфліктів, слід співвідносити батькам власні очікування з можливостями дитини. Батьки повинні пам'ятати, що опановуючи нове у дитини можуть бути проблеми та помилки. Тому терплячість допоможе спокійніше ставитися до невдач;

– намагатися не присвоювати батьками емоційних проблем дітей. Важлива ненав'язливість та делікатність батьків.

Стратегія 2. Фізичний контакт. Обіймати дитину не менше 4-х разів, краще 8-ми разів на день.

Стратегія 3. Конструктивне вирішення конфліктів у стосунках між батьками та дітьми

Конфлікти можливі навіть у найкращих стосунках у сім'ї. Проблема не в тому, щоб їх уникнути, проблема у правильності вирішення конфліктів. Конфлікти виникають через зіткнення інтересів батьків і дітей.

Способи розв'язання:

Неконструктивні (перемагає одна зі сторін)

1. Перемагають батьки. Існує два варіанти. По-перше, пригнічувати опір дитини і настояти на своєму. Негативний бік цього способу: демонстрація авторитаризму, досягнення мети шляхом ігнорування бажань інших. По-друге, м'яка, але стійка вимога, пояснення та аргументація. Негативний бік: якщо такий спосіб батьків переходить у постійну тактику пригнічення дитини, то у неї виникають агресивність, пасивність, відсутність довіри.

2. Перенмагає дитина. Використовується, коли батьки намагаються уникнути конфліктів будь-якою ціною. Наслідки: егоїзм, інфантилізм дитини, самотність, труднощі у спілкуванні з однолітками.

Конструктивний (перемагають обидві сторони)

Такий спосіб ґрунтується на активному слуханні та "Я"-повідомленні. Цей спосіб передбачає послідовність етапів:

1. З'ясування конфліктної ситуації. Для цього потрібно активно вислухати і розібратися у ситуації. Дати відповідь на проблему дитини.

2. Збір пропозицій. Починається з питання що робити, як вчинити. Потрібно дати можливість дитині висловитись першій, а потім вносити свої пропозиції. Неконструктивно відхиляти пропозиції дитини, навіть недоречні. Спочатку пропозиції збираються до "кошику". Якщо пропозицій багато, то їх краще записати.

3. Оцінка пропозицій та вибір найбільш доцільних. Спільне обговорення пропозицій. Як наслідок кожного учасника конфлікту вислуховують, кожен спробує стати на місце іншого, зберігається дружня атмосфера, є можливість із власними істинними інтересами і бажаннями, створюється досвід спільного вирішення проблеми.

4. Деталізація прийнятого рішення. Передбачає допомогу батьків, чи спільну роботу щодо виконання рішення.

5. Виконання рішення, перевірка. Якщо для виконання рішення дитині треба чогось навчитися, батькам слід виявити терплячість.

Конфлікти мають місце, коли у батьків виникають проблеми з дисципліною їх дітей.

Безконфліктне спілкування в сім'ї як спосіб попередження негативних проявів у поведінці дітей

Парадокс, але діти не тільки знають про правила поведінки, вони хочуть і чекають їх. Це робить їх життя зрозумілим, передбачуваним, створює почуття безпеки та захищеності. Діти почувають себе більш захищеними в умовах звичного порядку. *Чинники порушення дітьми порядку*: діти протестують не проти правил, а проти способів їх запровадження.

Шляхи впровадження безконфліктної дисципліни наступні:

– правила поведінки повинні бути в житті кожної людини. Це повинні пам'ятати батьки, які мають звичку іти за побажаннями дитини;

– правил поведінки не повинно бути багато, і вони повинні бути гнучкими. Допомогти батькам не впадати в крайнощі може образ чотирьох кольорових зон поведінки дитини: зеленої, жовтої, оранжевої, червоної.

ЗЕЛЕНА – все, що можна робити за власним бажанням і розсудом.

ЖОВТА – відносна свобода. Можна діяти за власним розсудом у певних межах. Наприклад: можна сідати за уроки за власним розсудом, але до 20.00. все має бути зробленим. Ця зона дуже важлива, бо дитина привчається до внутрішньої дисципліни.

ОРАНЖЕВА – дії, які батьками не вітаються, але за особливих обставин можуть бути допустимі.

ЧЕРВОНА – дії, які не прийнятні ні за яких обставин.

– батьківські вимоги не повинні суперечити найважливішим потребам дитини. Не забороняти рухатися, цікавитися і т.д.;

– правила поведінки повинні бути погоджені дорослими між собою – єдина лінія виховання. Чим частіше батьки допускали безпідставні відступи від правил, тим складніше буде їх засвоювати дитині;

– тон, у якому сповіщується вимога чи заборона, повинен бути дружньо-пояснювальним. Будь-яка заборона для дитини складна. Якщо вона виголошується сердито чи власно – вона складніша втричі. На питання дитини, чому так робити не можна, батьки повинні відповідати один раз, коротко і чітко. Якщо після цього дитина знову запитує чому, то це не означає, що вона не зрозуміла. Їй складно подолати власне бажання. Тут доцільне активне слухання.

Покарання за порушення дисципліни:

- відмова від фізичних покарань;
- покарання тим, що сталося;
- природні наслідки;
- умовні наслідки (якщо..., то...).

Добираючи покарання, користуватися правилом: *карати дитину краще позбавляючи її гарного, ніж роблячи їй погане.*

Щоб така методика була можливою, потрібно створити зону радості: сімейні свята, традиції, уїкенди. Зона радості – золотий фонд спільного життя батьків і дітей.

4. Ігрова терапія як технологія корекції негативних проявів у поведінці дитини, зумовлених несприятливою адаптацією

У дошкільному віці у дитини вже є досвід спілкування з дорослими й однолітками, але ще домінує мимовільна поведінка. Це дозволяє прослідковувати зв'язок порушень спілкування дитини в сім'ї з порушеннями її спілкування з однолітками та проблемами особистісного розвитку.

Дуже ефективним засобом для цього є гра. Такі корекційні ігри можуть використовуватися психологом на заняттях у спеціалізованих групах, на заняттях у ДНЗ, удома під час спільного відпочинку з батьками.

Ігрова терапія – синтез сучасних психотерапевтичних методів:

- ігротерапії;
- методу бесіди;
- елементів психодрами;
- казкотерапії;
- соціальної терапії;
- арттерапії;
- психогімнастики тощо.

Значущим компонентом у цій системі є гра (як форма налагодження стосунків дитини з довкіллям і людьми та спосіб навчання стосунків один з одним). Гра вперше у практиці ігрової психотерапії була використана З.Фрейдом (1913) як допоміжний метод. Пізніше (1946) як основний метод.

Сьогодні методика ігротерапії – це цілий системокомплекс різних впливів на дитину, в тому числі і сімейну психотерапію.

К.Мотова, Т.Моніна, М.Панфілова виділяють такі етапи ігрової психотерапії: діагностичний, корекційний, контрольний.

I. Діагностичний етап (попереднє тестування дітей, дорослих – батьків і вихователів).

II. Корекційний, або формуючий (здійснюється у формі ігрової терапії).

Корекційний етап має 3 блоки:

1 блок: відбувається об'єднання учасників у групу (2 заняття);

2 блок: психолог, використовуючи рольові, дидактичні ігри, ігри-драматизації, бесіди, образотворчу діяльність, знайомить дітей і дорослих з оптимальними формами спілкування, з можливостями попередження конфліктів (8–10 занять);

3 блок: об'єднання батьків і дітей для спільних розваг, ігор.

Тривалість ігрового заняття – 50–60 хвилин. Зміна видів корекційної роботи дозволяє уникати перевтоми дітей. Заняття проводяться 1–2 рази на тиждень.

III. Контрольний (підсумкове тестування дітей і дорослих).

Перед початком тренінгу і після нього доречно проводити збори вихователів, батьків, психологів [38; 48].

Діагностичний етап

Рекомендовані методики допомагають виявити особистісні порушення у дітей, визначають механізми негативних впливів на розвиток дитини (біологічних, психологічних, соціальних).

1. Діагностика міжособистісних конфліктів

Методики:

а) анкета для батьків, що складається із трьох частин:

- питання, що допомагають отримати загальні відомості про дитину та сім'ю, в якій вона виховується;

- діагностика емоційного розвитку дитини, її "прив'язаності";
- особливості виховання в сім'ї, інтереси і проблеми дитини;

б) анкета для вихователів. Її питання дозволяють визначити:

- конфліктність у спілкуванні дитини з однолітками;
- сформованість навичок спілкування дитини з дорослими й однолітками;

в) анкета для вихователів, педагогів, яка заповнюється в період адаптації дитини до дошкільного чи шкільного закладу. Вона дає можливість виділити проблемних дітей, які потребують психокорекції чи підвищеної уваги з боку вихователів, батьків. **Проблемні діти:**

- краще або гірше розвинені;
- агресивні, аутичні, тривожні;
- не виконують вимог вихователів;
- повільні, або дуже рухливі;
- авторитетні серед однолітків або ж зневажаються ними.

г) тест "Малюнок сім'ї" (папір, кольорові олівці) – намалюй сім'ю.

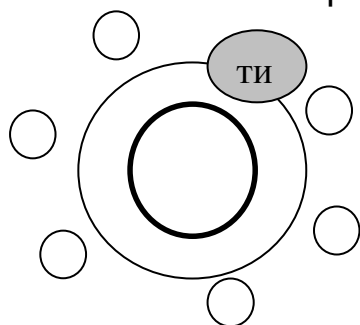
Тест дає змогу визначити:

- емоційне сприйняття членів сім'ї;
- емоційне сприйняття себе у внутрішньосімейному спілкуванні;
- наявність потреби у спілкуванні;
- конфронтацію в сім'ї;
- виявлення егоцентризму;
- співробітництво в сім'ї;
- сімейні і внутрішньосімейні переваги ("переваги");
- статеву ідентифікацію;
- переважаючі статеві і вікові групи спілкування.

Під час тесту аналізується:

- загальний аналіз малюнка;
- аналіз особливостей графічних презентацій членів сім'ї;
- аналіз процесу малювання (тривалість, паузи (більш ніж 15 сек), спонтанні коментарі дитини, емоційні реакції та їх зв'язок із зображуваним змістом);

д) соціометрична проба "День народження". Тест доречно використовувати у дошкільному та молодшому шкільному віці, коли треба виявити стосунки дитини з іншими дітьми та дорослими. Проводиться колективно чи індивідуально у формі гри. Нижче зображена схема святкового столу: іменинник і гості. Потрібно розсадити гостей за столом.

Тест дає можливість виявити:

- 1) потребу у спілкуванні (кількість стільців за столом, додати ще);
- 2) емоційні переваги у спілкуванні;
- 3) статеву перевагу у спілкуванні (наявність хлопців, дівчат, жінок, чоловіків).

Можна застосовувати допоміжні методики: психомалюнок сім'ї, соціометричні опитувальники, гру "Секрет".

2. Діагностика внутрішньоособистісних проблем дитини

Такі проблеми визначаються співвідношенням рівня домагань дитини з її реальними психологічними можливостями, співвідношенням самооцінки з оцінкою оточуючих, вихователів та батьків.

I. Тест на визначення рівня домагань (лабіринти із матеріалів теста Векслера).

II. Методика визначення самооцінки. Для дошкільного віку сходинки: гарний – поганий, здоровий – хворий, розумний – дурний. Співвідношення з оцінкою вихователів та батьків.

III. Методика батьківських оцінок і домагань. Використовується для порівняльної характеристики оцінювального ставлення батьків або вихователів дитини – розходження в оцінках батьків, вихователів і дитини (за 5-бальною системою оцінюються психічні процеси і здібності).

Внутрішньоособистісні проблеми загострюються, якщо батьківські домагання і реальні психологічні можливості дитини не співпадають.

Іноді це призводить до невротичних порушень особистості. Щоб їх попередити, слід виявити реальні інтелектуальні й емоційні можливості дошкільника.

3. Діагностика реальних психологічних можливостей дитини

Експрес-діагностика пізнавальних процесів (комплект із завдань – ігрові матеріали, спеціальні психологічні методики). Тривалість не більше 15 хв. [48].

4. Діагностика емоційних процесів

а) графічна методика "Кактус". Застосовується в комплексі з класичними тестами. Для дітей старше 3-х років пропонується завдання: намалювати кактус, яким ти його уявляєш; пропонується 8 люшерівських кольорів.

У малюнку можуть виявитися такі якості досліджуваного:

- агресія (наявність колючок);
- імпульсивність (відривність ліній);
- егоцентризм (великий малюнок у центрі аркуша);
- невпевненість у собі – маленький малюнок унизу;
- демонстративність (відростки, вичурність форм);
- прихованість (зигзаг по контуру чи всередині кактуса);
- тривога (темні кольори);
- екстравертивність (наявність інших кактусів чи квітів);

- інтравертивність (один);
 - потреба у захисті (горщик);
 - відсутність потреби у домашньому захисті (дикорослий кактус);
- б) тест "Страх у будинках" (модифікований М.А.Панфіловою);
тест Н.Захарова "Психотерапія неврозів у дітей";
тест "Червоний будинок – чорний будинок": треба поселити страхи (29) у червоний і чорний будинки ("страшні й не дуже страшні");
- в) тест тривожності Р.Теммла.

Результати індивідуальної психодіагностики заносяться в індивідуальну картку за такими параметрами:

- I. Сприйняття (кольору, часу, простору).
 - II. Мислення та математичні здібності (наочно-дійове, образне, логічне; класифікація, аналог, загальна обізнаність, рахунок (прямий, зворотний)).
 - III. Увага (зорова, слухова).
 - IV. Пам'ять (зорова, слухова).
 - V. Моторика.
 - VI. Мовний розвиток.
 - VII. Емоційна сфера (сензитивність, агресія, тривога, страхи).
 - VIII. Соціальні відношення (загальна сімейна ситуація, з дорослими, однолітками).
 - IX. Особистісні якості (довільність, самооцінка, рівень домагань).
- На основі діагностичних матеріалів будуються корекційні заняття.

Корекційний етап

Провідною формою корекції є гра.

Вимоги до ігрових форм:

- 1) невимушені дружні стосунки з дитиною; прийняття дитини такою, яка вона є (відсутність покарання та заохочення);
- 2) не можна підганяти чи уповільнювати ігровий процес;
- 3) вибір ігрових тем відображає значущість їх для психолога, педагога та інтерес до них дитини;
- 4) у будь-якій грі дитині пропонується можливість імпровізації;
- 5) гра не коментується дорослим;
- 6) спрямований на дитину вплив здійснюється через характер відтворених у грі дитиною і дорослим персонажів.

Корекційний етап має III блоки:

I блок (2 заняття). Об'єднання дітей і дорослих у підгрупи. Прийоми I блоку забезпечують взаєморозуміння, підтримку, бажання допомоги у вирішенні проблем (розважальні ігри, предметні і рухливі ігри).

II блок (8–10 занять). Основна корекційна робота у групах:

- корекція негативних особистісних рис;
- навчання соціально бажаних форм спілкування;

- збір діагностичних даних щодо психологічних особливостей дітей. Такі дані дозволяють доповнювати та змінювати заплановані прийоми корекції.

Використовуються:

- 1) ігрові прийоми (із прийняттям ролей і правил);
- 2) неігрові (спільна діяльність, читання казок, образотворча діяльність, міні-твори, обговорення та програвання конфліктних ситуацій).

III блок (2 заняття). Закріплення отриманих навичок і форм спілкування у спільних іграх батьків і дітей.

Використовуються ігрові та неігрові форми, які:

- розважають дітей і дорослих;
- перевіряють уміння попередження конфліктних ситуацій;
- сприяють взаєморозумінню учасників;
- сприяють рефлексії і контролю своєї поведінки.

Отже, I блок – розважальні, контактні ігри; II блок – корекційно спрямовані, навчальні, діагностичні; III блок – розважальні, навчальні, контрольні.

Контрольний етап

Дозволяє побачити ефективність корекційного етапу. Контроль здійснюється за допомогою різноманітних діагностичних матеріалів. Результати фіксуються, співвідносяться з даними діагностичного етапу.

Ігротерапія з батьками

1. Орієнтувальні заняття (2 заняття):

а) знайомство (знайомство, об'єднуються у групу, актуалізація проблем дитячо-батьківського спілкування);

б) проблеми дитини:

- розвиток рефлексії і саморефлексії у спілкуванні з дитиною;
- актуалізація проблем дитячо-батьківських стосунків;
- об'єднання у групу.

2. Терапевтичні заняття:

- розслаблення;
- актуалізація негативного досвіду спілкування з дітьми;
- розвиток саморефлексії;
- формування позитивних образів вирішення конфліктних ситуацій;
- розвиток невербальних засобів спілкування;
- переформування батьківських стереотипів спілкування;
- розвиток взаєморозуміння, шляхом використання невербальних засобів;
- формування позитивних образів спілкування в сім'ї;
- ознайомлення з дитячими іграми;
- розвиток адекватних форм застосування заохочення і покарання;
- розвиток емпатії в ситуаціях осуду і виправдання;
- розвиток інтересу до спільних ігор із дітьми;
- розвиток емоційної та інтелектуальної децентрації в сім'ї;
- розвиток інтересу до спільної творчої діяльності в сім'ї [48].

5. Особливості корекції агресивності, гіперактивності, страхів та аутизму засобами ігрової терапії

Гіперактивні діти

Психологічний портрет дитини

"Гіпер..." – (від гр. *hyper* – над, зверху) – складова частина складних слів, що вказує на перевищення норми. Слово "активний" запозичене з латинської та означає "дієвий, діяльний". Гіперактивній дитині важко сидіти, вона метушлива, багато рухається, не може всидіти на місці, іноді надмірно говірка, може дратувати оточуючих манерою своєї поведінки. Часто у неї погана координація або недостатній м'язовий контроль. У зв'язку з цим вона незграбна, не може втримати або ламає речі, проливає молоко. Такій дитині важко концентрувати свою увагу, вона легко відволікається, часто ставить безліч питань, але рідко чекає відповіді. Основні прояви гіперактивності можна поділити на три блоки: дефіцит активної уваги, рухова розгальмованість, імпульсивність. Американські психологи П.Бейер і М.Алворд пропонують наступні критерії гіперактивності (схему спостережень за дитиною).

Дефіцит активної уваги:

1. Непослідовна, їй важко довго зосереджувати увагу.
2. Не слухає, коли до неї звертаються.
3. Із великим ентузіазмом береться за виконання завдання, але так і не закінчує його.
4. Зазнає труднощів у самоорганізації.
5. Часто губить речі.
6. Уникає нецікавих завдань і таких, що вимагають розумових зусиль.
7. Часто буває забудькуватою.

Рухова розгальмованість:

1. Виявляє ознаки неспокою (барабанить пальцями, рухається в кріслі, бігає, забирається куди-небудь).
2. Спить набагато менше, ніж інші діти, навіть у дитинстві.
3. Дуже говірка.

Імпульсивна:

1. Починає відповідати, не дослухавши питання.
2. Не здатна дочекатися своєї черги, часто втручається, перериває.
3. Погано зосереджує увагу.
4. Не може чекати винагороди (якщо між дією і винагородою є пауза).
5. Не може контролювати і регулювати свої дії. Поведінка слабо керована правилами.
6. Під час виконання завдань поводить по-різному і показує дуже різні результати. (На одних заняттях дитина спокійна, на інших – ні, на одних вона успішна, на інших – ні).

Робота з батьками

Батьки гіперактивних дітей часто зазнають величезних труднощів у їх вихованні. Далеко не кожному подобається поведінка дитини в суспільних місцях і вдома. Численні крики і заборони не призводять до бажаного

результату. Деколи батьки просто впадають у відчай: "Я не знаю, що мені з нею робити! Сил моїх більше немає!" – з відчаєм вигукує мама такої дитини, прийшовши на прийом до психолога. Можна її зрозуміти і їй поспівчувати. Батьки гіперактивної дитини нерідко з побоюванням ставляться до дитячого саду або школи. Вони вже заздалегідь переживають: ось зараз вийде вихователь (або вчитель) і почне "лаяти" їх дитину. Почувши перші ж зауваження педагога, мами і тата або починають відчайдушно захищатися, або соромляться, ніби лають їх самих. Тому вони, як правило, докоряють дитині сварками і нотаціями. Насправді ж, цілком можна навчитися уникати подібних ситуацій. Для цього, перш за все, слід переконати батьків у тому, що їх дитина така, якою вона є. І в цьому ніхто не винен: ні вона сама, ні вони. І ніяких підстав для того, щоб відчувати почуття провини, у них немає. Упевненість батьків у тому, що навколишні люди не відкидають їх дитину, а приймають її, допоможе їм краще зрозуміти і прийняти сина або дочку. Якщо вчитель або вихователь зустрінуть батьків не скаргами, а позитивною інформацією, то на зміну напруженому стану прийде почуття гордості, радощів за дитину. Існує перевірений у дитячому саду і в початковій школі метод, який сприяє зняттю напруги у батьків і поліпшенню стосунків із дітьми. Він полягає в обміні між педагогом і батьками "картками-листами". В кінці дня педагог записує інформацію про дитину на заздалегідь підготовленій картонній картці. При цьому повинна виконуватися обов'язкова умова: подається тільки позитивна інформація. Дитина, чиї батьки здійснюють її виховання в тісній взаємодії з педагогом і діють в одному напрямі, дуже скоро починає розуміти, що вимагають від неї дорослі. Як тільки зникає розлагодженість у діях дорослих, дитина стає спокійнішою й упевненішою в своїх силах. Крім того, така форма роботи, як обмін картками, сприяє встановленню взаєморозуміння і довірливих стосунків між педагогом і батьками. Якщо ж контакт із батьками ускладнений і мама або тато дитини не хочуть або не готові почути інформацію про неї, можна використовувати наочну форму роботи. Наприклад, розміщення інформації в куточку для батьків. І у школі, і в дитячому саду можна зробити переносні альбоми-"розкладачки", які з успіхом використовуються на батьківських зборах. Можливий варіант і стаціонарно розміщеного стенду. Звичайно, для того, щоб зацікавити батьків, повернути їх увагу, матеріал необхідно підбирати доступний, небагатослівний. Наприклад, якщо педагога турбує поведінка гіперактивних дітей у групі або класі, він може розмістити на стенді окремі рекомендації, які можуть бути цікавими і корисними для батьків. Гіперактивній дитині потрібна постійна психологічна підтримка. Як і інші діти, вона хоче бути успішною у справах, за які береться, проте найчастіше їй це не вдається. Тому батькам слід продумувати всі ті доручення, які вони дають дитині, і пам'ятати: дитина робитиме тільки те, що їй цікавить, і займатиметься цим лише доти, поки їй не набридне. Як тільки дитина втомилася, її увагу варто переключити на інший вид діяльності.

Правила роботи з групою

М'яка форма зауважень і заборон вихователів була замінена категоричним, але коротким "не можна", після чого дитині пропонувалася альтернативна форма поведінки. Наприклад: "Не можна розмальовувати шпалери, але якщо ти хочеш малювати на стіні, давай прикріпимо на неї аркуш паперу". Або: "У нас у групі кидатися іграшками не можна. Якщо ти хочеш кинути щось, я дам тобі поролоновий м'ячик". Перш ніж робити такі заборони, варто подумати, наскільки вони обґрунтовані. І ще, якщо заборон буде дуже багато, вони втратять свою значущість у роботі з такими дітьми. Гіперактивна дитина фізично не може тривалий час уважно слухати вихователя або вчителя, спокійно сидіти і стримувати свої імпульси. Спочатку бажано забезпечити тренування тільки однієї функції. Наприклад, якщо ви хочете, щоб дитина була уважною, виконуючи завдання спробуйте, постарайтеся не помічати, що вона не може всидіти і схоплюється з місця. Отримавши зауваження, дитина намагатиметься якийсь час поводитися "добре", але вже не зможе зосередитися на завданні. Іншим разом у відповідній ситуації ви зможете тренувати навички посидючості і заохочувати дитину тільки за спокійну поведінку, не вимагаючи від неї в цей момент активної уваги. Якщо у дитини висока потреба в руховій активності, немає сенсу пригнічувати її. Краще спробувати навчити її виплескувати енергію прийнятними способами: займаючись плаванням, легкою атлетикою, танцями, футболом.

Звичайно ж, вихователі дитячих садів і шкільні вчителі зобов'язані пам'ятати, що гіперактивній дитині легше працювати на початку дня, аніж увечері, а також на початку уроку, а не в кінці. Цікаво, що дитина, працюючи наодинці з дорослим, не виявляє ознак гіперактивності і набагато успішніше виконує роботу. Навантаження дитини повинне відповідати її можливостям. Наприклад, якщо діти у групі дитячого саду можуть займатися будь-якою діяльністю 20 хвилин, а гіперактивна дитина працює продуктивно лише 10 хвилин, не треба примушувати її продовжувати заняття довше. Користі це не дасть. Краще перевести її увагу на інший вид діяльності: попросити полити квіти, накрити на стіл, підняти олівець, який "випадково" упав, тощо. А якщо дитина буде у змозі продовжити заняття, можна дозволити повернутися до нього.

Психологи помітили: чим драматичніший, експресивніший, театральніший вихователь, тим легше він справляється з проблемами гіперактивної дитини, яку вабить усе несподіване, нове. Незвичність поведінки педагога змінює психологічний настрій дитини, допомагає перемкнути її увагу на потрібний предмет. У процесі навчання, особливо на початковому етапі, гіперактивній дитині дуже важко одночасно виконувати завдання і стежити за охайністю. Тому на початку роботи педагог може знизити вимогливість до акуратності. Це дозволить сформувати у дитини відчуття успіху (і як наслідок – підвищити учбову мотивацію). Дітям необхідно отримувати задоволення від виконання завдання, у них повинна підвищуватися самооцінка. У процесі роботи, якщо дитина порушить одне з правил, установлених нею

ж самою, дорослий може без зайвих слів вказати їй на список правил. Він може мати постійну назву, наприклад, "Поради самому собі". У тих випадках, коли складання такого зведення правил неможливе або недоцільне, педагог може обмежитися тільки словесною інструкцією. Але при цьому важливо мати на увазі: інструкція повинна бути дуже конкретною і містити не більше десяти слів. Інакше дитина все одно не почує дорослого і не запам'ятає інструкції, а, отже, не зможе виконати завдання. Педагог повинен чітко встановити правила і попередити про наслідки їх недотримання. Проте слід пояснити дитині, що якщо вона "ненавмисно" порушить яке-небудь правило, це не означає, що все для неї втрачене і далі вже немає сенсу старатися. Звичайно ж, вона може виправити свою помилку. У неї все вийде. Ви вірите в це. Система заохочень і покарань повинна бути достатньо гнучкою, але обов'язково послідовною. І тут доводиться враховувати особливості гіперактивної дитини: вона не уміє довго чекати, тому і заохочення повинні мати моментальний характер і повторюватися приблизно через 15–20 хвилин. Один із варіантів заохочення – видача жетонів, які протягом дня можна обміняти на нагороди. Як же можна придумати, чим можна нагородити дитину?

Психокорекційні ігри

Підбираючи ігри (особливо рухливі) для гіперактивних дітей, необхідно враховувати наступні особливості таких дітей: дефіцит уваги, імпульсивність, дуже високу активність, а також невміння тривалий час підкорятися груповим правилам, вислуховувати і виконувати інструкції (загострювати увагу на деталях), швидку стомлюваність. У грі їм важко чекати своєї черги і зважати на інтереси інших. Тому включати таких дітей у колективну роботу доцільно поетапно. Починати можна з індивідуальної роботи, потім залучати дитину до ігор у малих підгрупах і лише після цього переходити до колективних ігор. Бажано використовувати ігри з чіткими правилами, які сприяють розвитку уваги.

Рухливі ігри

"Знайди відмінність" [38]

Мета: розвиток уміння концентрувати увагу на деталях.

Дитина малює будь-який нескладний малюнок (котик, будинок тощо) і передає його дорослому, а сама відвертається. Дорослий домальовує декілька деталей і повертає малюнок. Дитина повинна помітити, що змінилося в малюнку. Потім дорослий і дитина можуть помінятися ролями. Гру можна проводити і з групою дітей. У цьому випадку діти по черзі малюють на дошці який-небудь малюнок і відвертаються (при цьому можливість руху не обмежується). Дорослий домальовує декілька деталей. Діти, поглянувши на малюнок, повинні сказати, які зміни відбулися.

"Мовчанки"

Мета: зняття напруги, м'язових затисків, зниження агресивності, розвиток сприйняття, гармонізація стосунків між дитиною і дорослим. Дорослий підбирає 6–7 дрібних предметів різної фактури: шматочок хутра, пензлик, скляний флакон, намисто, вату і т.д. Усе це кладеться на стіл.

Дитині пропонується оголити руку по лікоть: вихователь пояснює, що по руці ходитиме "звір" і буде її торкатися ласкавими лапками. Треба із закритими очима вгадати, який "звір" торкався руки – відгадати предмет. Дотики повинні бути такими, що погладжують, приємними. Варіант гри: "Звір" торкатиметься щоки, коліна, долоні. Можна помінятися з дитиною ролями.

"Кричалки–шепталки – мовчалки"

Мета: розвиток спостережливості, вольової регуляції, уміння діяти за правилами. Із різнокольорового картону треба зробити 3 силуети долоні: червоний, жовтий, синій. Це – сигнали. Коли дорослий піднімає червону долоню – "кричалку", можна бігати, кричати, галасувати; жовта долоня – "шепталка" – можна тихо ходити і шепотітися, на сигнал "мовчанка" – синя долоня – діти повинні завмерти на місці або лягти на підлогу і не ворухитися. Закінчувати гру слід "мовчанками".

"Передай м'яч"

Мета: зняти зайву рухову активність. Сидячи на стільцях або стоячи в колі, гравці прагнуть якнайшвидше передати м'яч сусідові, не втративши його. Можна у максимально швидкому темпі кидати м'яч один одному або передавати його, повернувшись спиною в коло і прибравши руки за спину. Можна ускладнити вправу, попросивши дітей грати із закритими очима або використовуючи у грі одночасно декілька м'ячів.

"Сіамські близнюки"

Мета: навчити дітей гнучкості у спілкуванні один з одним, сприяти виникненню довіри між ними. Скажіть дітям наступне: "Розбийтеся на пари, станьте пліч-о-пліч, обійміть один одного однією рукою за пояс, праву ногу поставте поряд із лівою ногою партнера. Тепер ви зрощені близнята: дві голови, три ноги, один тулуб і дві руки. Спробуйте бути схожим у діях: рухатись по приміщенню, щось зробити, лягти, встати, помалювати, пострибати, поплескати в долоні і т.д.". Щоб "третья" нога діяла "дружньо", її можна скріпляти мотузочкою або гумкою. Крім того, близнята можуть "зростися" не тільки ногами, але і спинками, головами.

Ігри за партами

Гіперактивні діти важко витримують заняття в дитячому саду, а тим більше – шкільний урок, тому для них необхідно проводити фізкультхвилинки, які можна виконувати як стоячи, так і сидючи за партами на розсуд педагога.

"Багатоніжки"

Перед початком гри руки знаходяться на краю парти. За сигналом учителя "багатоніжки" починають рухатися до протилежного краю парти або в будь-якому іншому, заданому вчителем напрямку. В русі беруть участь усі п'ять пальців.

"Двоніжки"

Гра проводиться аналогічно попередній, але у перегонах беруть участь тільки 2 пальці: вказівний і середній. Інші притиснуті до долоні. Можна влаштовувати перегони між "двоніжками" лівої і правої руки, між "двоніжками" сусідів по парті.

“Слони”

Середній палець правої або лівої руки перетворюється на "хобот", інші – на "ноги слона". Слонові забороняється підстрибувати і торкатися хоботом землі, під час ходьби він повинен спиратися на всі 4 ноги. Можливі також перегони слонів. Щоб гра не перетворилася на постійну розвагу учнів і не заважала проведенню інших занять, перед її початком учитель повинен чітко сформулювати правила: починати і закінчувати гру тільки за певним сигналом.

Аутичні діти**Психологічний портрет дитини**

Аутичність – (від гр. – "сам") означає крайні форми порушення контактів, відхід від реальності у світ власних переживань. Таке визначення аутизму дає психологічний словник. Цей термін уперше уведений швейцарським психіатром і психологом Е.Блейлером, позначає цілий комплекс психічних і поведінкових розладів. Симптоми аутизму можна виявити вже в перші місяці життя дитини. В аутичних дітей порушується "комплекс пожвавлення", характерний для немовлят, що нормально розвиваються. Така дитина слабо реагує на світло, звук брязкальця. Набагато пізніше за своїх однолітків вона починає впізнавати матір. Але навіть упізнавши її, вона не тягнеться до неї, не посміхається, не реагує на неї. Для такої дитини характерний відсутній, нерухомий погляд "крізь" людину, вона не відгукується на своє ім'я. Увага аутичної дитини може несподівано і надовго повернути який-небудь яскравий предмет, проте також несподівано дитина може панічно злякатися будь-якого предмета: портрета на стіні, власних пальчиків. У такого немовляти часто спостерігаються рухові стереотипи: він може годинами розгойдуватися в колясці або в ліжечку, одноманітно розмахувати руками, тривалий час видавати одні і ті ж самі звуки. І у більш старшому віці аутичні діти здаються відчуженими, байдужими до того, що оточує. Часто вони уникають прямого (очі в очі) погляду і навіть якщо дивляться на людину впритул, то просто розглядають окремі частини обличчя або деталі одягу. Такі діти, як правило, прагнуть уникнути контактів із навколишніми людьми. Існує думка, що у них відсутнє бажання спілкуватися, на відміну від тривожних дітей, які хочуть і чекають контактів, але з певної причини бояться вступити у спілкування. Від колективної гри аутичні діти відмовляються, надаючи перевагу індивідуальній грі на самоті. До того ж вони можуть роками захоплено грати в одну і ту ж саму гру, малювати одні і ті ж малюнки. Наприклад, 5-річний хлопчик на прохання дорослих намалювати дерево, людину, машинку довго і зосереджено працював олівцем і щоразу, закінчивши малюнок, говорив: "Сходи!" У деяких дітей гра відсутня зовсім, і розвиток затримується на стадії елементарного маніпулювання яким-небудь предметом.

Аутичним дітям властиві стереотипні механічні рухи і дії. Наприклад, дитина може замість умивання багато разів повертати ручку крана то в одну, то в іншу сторону або безперервно вмикати і вимикати світло. Іноді воно довго здійснює безцільні однотипні рухи тілом: розгойдується, розма-

хує рукою, палицею або ударяє по м'ячу. У нашій практиці учень 2-го класу Андрюша М. протягом усього уроку просто відкривав і закривав зошит, не слухаючи пояснень учителя і не виконуючи завдань. Діти з порушеннями у спілкуванні люблять дотримуватися певних ритуалів, і щонайменші зміни в їх житті або в режимі можуть стати для них травмуючим чинником.

Результатом таких змін буває "відхід у себе" або спалах агресії, що виражається в жорстокому ставленні до близьких, однолітків, тварин, у прагненні нищити і ламати все довкола. Досить часто спостерігаються спалахи самоагресії, що виникають за щонайменшої невдачі. Причому, якщо поряд знаходяться дорослі, які часто не розуміють причини емоційного вибуху дитини, маючи досвід спілкування зі звичайними дітьми, то вони не завжди надають значення "дурницям" аутичної дитини.

Робота з батьками

Батьки аутичних дітей нерідко звертаються за допомогою до фахівців лише після того, як відхилення в розвитку і поведінці дитини стають помітними для всіх. А до визначення остаточного діагнозу іноді проходить ще не один рік. Почувши страшний і незнайомий висновок, багато мам і тат спочатку нічого не розуміють і не усвідомлюють. Звернувшись же за роз'ясненнями до довідників, вони і зовсім зневіряються, оскільки не знаходять не тільки нічого заспокійливого для себе, але і відповідей на найактуальніші питання. В одних публікаціях аутизм ледве не прирівнюється до обдарованості дитини, в інших – до шизофренії. Крім того, в деяких статтях можна зустріти думку, що аутичні діти зазвичай з'являються в сім'ях, де мама і тато – люди з розвиненим інтелектом, що мають високий соціальний статус. І хоча подібна точка зору вже давно відкидається фахівцями, батьки, випадково натрапивши в літературі на таке трактування причин виникнення аутизму, довгий час відчувають провину перед дитиною і перед суспільством. А головне, почувши діагноз, багато мам і тат відчувають себе безсилими, оскільки не знають, чим можна допомогти дитині. Тому, працюючи з батьками цієї категорії дітей, необхідно знайомити їх з особливостями розвитку аутичних дітей взагалі і їх дитини зокрема. Зрозумівши, чим конкретно відрізняється їх дитина від інших, побачивши її "сильні" і "слабкі" сторони, мами і тата можуть спільно із психологом і педагогом визначити рівень вимог до неї, вибрати основні напрями і форми роботи. Батьки повинні зрозуміти, як складно жити їх дитині в цьому світі, навчитися терпляче спостерігати за нею, помічаючи й інтерпретуючи вголос кожне її слово і кожен жест. Це допоможе розширити внутрішній світ маленької людини і підштовхне її до необхідності висловлювати свої думки, відчуття й емоції словами. Крім того, батьки повинні зрозуміти, що їх дитина дуже чутлива. Будь-яке сказане дорослими слово може стати причиною "емоційної бурі" такої дитини. Саме тому батьки повинні бути дуже обережними й делікатними, спілкуючись із дитиною. Зовні аутична дитина часто навіть не реагує на людей, що оточують її, поводить ся так, ніби вона одна або, в усякому разі, знаходиться "біля" дітей або дорослих, але не з ними. Така дитина не впускає у свій внутрішній світ нікого. Іноді тільки за випадковою

фразою, миттєвим рухом або звуком можна здогадатися про її переживання, бажання і страхи. І звичайно, ж вихователь, навіть найдобріший і найбільш чуйний, не завжди має можливість вести постійне цілеспрямоване спостереження за такою дитиною. Саме тому, щоб краще зрозуміти дитину і надати їй посильну допомогу в адаптації до дитячого колективу, педагогу необхідно працювати в тісній взаємодії з батьками. Встановити емоційний контакт з дитиною і прищепити їй навички соціальної поведінки може допомогти сімейне читання. Краще всього читати, посадивши дитину на руки (тактильні відчуття сприятимуть зміцненню контактів батьків із дитиною). До того ж бажане повільне, поетапне, ретельне, емоційно насичене освоєння художніх образів літературних героїв. Краще читати й обговорювати книгу не один раз. Це допоможе дитині навчитися краще розуміти себе й інших, а знов освічені стереотипи спілкування зменшать тривожність і підвищать її упевненість у собі. Якщо дитина зовсім маленька, потрібно якомога частіше брати її на руки, притискувати до себе, погладжувати (навіть якщо вона спочатку чинить опір цьому) і говорити їй ласкаві слова. Для зміцнення контактів педагогів із батьками, для надання ефективнішої допомоги дитині бажано, щоб її близькі якомога частіше відвідували групу дитячого саду або клас, у який ходить дитина. Оскільки для аутичної дитини типовий страх зміни оточення, відриву від близьких, бажано, щоб на початку навчання у школі мама (або тато, бабуся, дідусь) знаходилася поряд із дитиною, а в деяких випадках – і на уроці. Батьки для роботи зі своїми дітьми можуть використовувати індивідуальні ігри, рекомендовані для педагогів.

Працюючи з аутичними дітьми, педагоги і батьки спільними зусиллями можуть розвинути їх уяву, навчити ефективним способам спілкування з однолітками, а значить, і адаптувати дитину до умов довкілля.

Правила роботи з групою

Перш за все, як і у роботі зі звичайними дітьми, треба "йти за дитиною", гнучко підходити до побудови і проведення кожного заняття. Окрім того, необхідно бути послідовним, діяти поетапно, не форсуючи подій, і пам'ятати: робота з аутичною дитиною – тонка, навіть делікатна справа, що вимагає відчутних тимчасових витрат. На думку К.Саліби, колеги психотерапевта В.Оклендер, щоб досягти позитивних результатів у роботі з такою дитиною, дорослий повинен, перш за все, виявити гнучкість. Не треба примушувати її робити заплановане Вами, краще слідувати за її інтересами і прагненнями. От як описує випадок із практики цього психолога В.Оклендер: "Шон (5 років) у повний зріст стояв перед дзеркалом, не звертаючи уваги на заклики попрацювати разом над головоломкою. Тоді вона підійшла до нього сама, сіла біля дзеркала, не кажучи ні слова, і стала спостерігати за тим, як він, розглядаючи себе у дзеркалі, обмацував свою особу. Вона розуміла, що він дійсно споглядав себе. Раптом він помітив, що у дзеркалі було також і її віддзеркалення. Це здивувало його і привело в захоплення. Протягом 20 хвилин К.Салиба не вимовила жодного слова, не віддала жодної команди. Потім вона почала називати частини його

обличчя у міру того, як він показував на них, дивлячись у дзеркало, але промовчала, коли він дійшов до рота. Він вичікувально дивився на неї у дзеркало і потім викрикнув: "Рот!" [38, с. 142]. Використання такого методу дозволяє навчити дітей багато чого. Корируюча робота з будь-якою дитиною, а тим більше з аутичною, буде успішнішою, якщо її проводити комплексно, групою фахівців: психіатром, невропатологом, психологом, логопедом, музичним працівником і батьками. Але позитивного результату можна досягти тільки за однієї умови: робота фахівців і батьків повинна проходити за однією програмою.

Знаючи, які ліки і з якою метою прописані дитині, педагоги і психологи разом із батьками можуть цілеспрямовано спостерігати за нею, повідомляти лікаря про позитивні або негативні зміни в поведінці дитини, щоб він у разі необхідності корегував курс лікування.

Правила спілкування з аутичною дитиною

1. Приймати дитину такою, якою вона є.
2. Виходити з інтересів дитини.
3. Суворо дотримуватися певного режиму і ритму життя дитини.
4. Дотримуватися щоденних ритуалів (вони забезпечують безпеку дитини).
5. Навчитися уловлювати щонайменші вербальні і невербальні сигнали дитини, що свідчать про її дискомфорт.
6. Частіше бути присутнім у групі або класі, де займається дитина.
7. Якомога частіше розмовляти з дитиною.
8. Забезпечити комфортну обстановку для спілкування і навчання.
9. Терпляче пояснювати дитині сенс її діяльності, використовуючи чітку наочну інформацію (схеми, карти і т.п.).
10. Уникати перевтоми дитини.

Психокорекційні ігри

Аутичні діти бачать сенс будь-якої діяльності лише тоді, коли вона чітко заздалегідь запрограмована: діти повинні знати, що робити в першу чергу, яку послідовність дій здійснювати, як закінчити. Наприклад, під час уроку фізкультури їм незрозуміло, навіщо так довго треба бігати по колу. Але їх діяльність буде більш осмисленою, якщо в залі на підлозі розкласти декілька іграшок і дати дитині конкретне завдання: кожного разу, пробігаючи повз іграшки, брати одну з них і кидати в кошик. Коли всі предмети будуть зібрані, перейти з бігу на крок і, пройшовши ще одне коло, сісти на лавку. Таким чином, дитина бачитиме план своїх дій і стане спокійнішою. З цією метою у приміщенні, де знаходиться аутична дитина, можна розмістити так звані післяопераційні картки, на яких у вигляді символів позначена чітка послідовність дій. Так, схему, що відображає потрібну послідовність дій дитини під час зборів на прогулянку, можна намалювати на шафі. Працюючи з аутичними дітьми, треба мати на увазі, що коригувальна робота буде тривалою. Швидше за все, на перших етапах взаємодії аутична дитина відмовиться від контакту з Вами зовсім, а тим більше не захоче вступати у групу чи індивідуальну гру. Тому, рекомендуючи ігри для роботи з

аутичними дітьми, ми радимо: проводьте їх тільки виходячи з реальних можливостей і необхідності. Складаючи список ігор для коригувальних занять з аутичною дитиною, слід також пам'ятати, що грати вона з Вами буде тільки тоді, коли Ваші професійні інтереси найбільшою мірою співпадуть з її інтересами. Тому, йдучи на заняття, Ви повинні бути готові до гнучких змін своїх планів і мати в запасі декілька ігор, які можуть сподобатися такій дитині.

Рухливі ігри

"Рукавиці" [38]

Мета: включення аутичних дітей у групову роботу. Для гри потрібні вирізані з паперу рукавиці, кількість пар дорівнює кількості пар учасників. Ведучий розкидає рукавиці з однаковим, але не розфарбованим орнаментом по приміщенню. Діти розходяться по залу, відшукують свою "пару", відходять у куточок і за допомогою трьох олівців різного кольору намагаються, якнайшвидше розфарбувати абсолютно однакові рукавиці. Діти відразу бачать і розуміють доцільність своїх дій (шукають пару). Педагог спостерігає, як організують спільну роботу пари, як ділять олівці, як при цьому домовляються. Проводити гру рекомендується в два етапи. На першому етапі діти тільки шукають парну рукавицю. Погравши так кілька разів, можна переходити до другого етапу: знайшовши пару, учасники гри розфарбовують парні рукавиці.

"Тріски по річці"

Мета: створити спокійну, довірливу атмосферу. Учасники стають у два довгі ряди один навпроти одного. Відстань між рядами повинна бути більше витягнутої руки. Всі разом – це вода однієї річки. По річці зараз попливуть Тріски. Перша дитина, перша Тріска, починає рух. Вона сама вирішить, як рухатиметься. Наприклад, закриє очі і попливе прямо. А Вода плавно допоможе руками Трісці знайти дорогу. Можливо, Тріска попливе не прямо, а крутитиметься. Вода повинна і цій трісці допомогти знайти дорогу. Можливо, Тріска, залишивши очі відкритими, рухатиметься хаотично або по колу. Вода повинна і їй допомогти. Коли Тріска проходить до кінця Річки, вона стає поряд з останньою дитиною і чекає, поки не припливе наступна, яка стає навпроти першої. Так вони складають Річку і поступово подовжують її. Отже, Річка блукатиме по класу, поки всі діти не пропливуть по ній, зображаючи Тріски.

Діти самі можуть вирішити, як вони як Тріски "рухатимуться по воді": поволі чи швидко. Діти, які будуть Водою, повинні потренуватися зупиняти і спрямовувати різноманітні Тріски. Аутичній дитині не обов'язково бути в ролі Тріски.

Агресивні діти

Психологічний портрет дитини

Слово "агресія" походить від латинського, що означає "напад". У психологічному словнику наведено наступне визначення даного терміна: "Агресія – це мотивована деструктивна поведінка, що суперечить нормам і

правилам існування людей у суспільстві, завдає шкоди об'єктам нападу (живим і неживим), завдає фізичний і моральний збиток людям, що викликає у них психологічний дискомфорт (негативні переживання, стан напруженості, страху, пригніченості і т.п.)". Причини агресії у дітей можуть бути різними. Виникненню агресивних якостей сприяють деякі соматичні захворювання або захворювання головного мозку. Слід зазначити, що величезну роль відіграє виховання в сім'ї з перших днів життя дитини. Соціолог М.Мид довела, що в тих випадках, коли дитину різко відлучають від грудей і спілкування з матір'ю зводять до мінімуму, у неї формуються такі якості, як тривожність, підозрілість, жорстокість, агресивність, егоїзм. І навпаки, коли у спілкуванні з дитиною присутні м'якість, дитина оточена турботою і увагою, ці якості не виробляються. Майже в кожній групі дитячого саду, в кожному класі зустрічається хоча б одна дитина з ознаками агресивної поведінки. Вона нападає на решту дітей, дражнить і б'є їх, відбирає і ламає іграшки, навмисно вживає грубі вирази, інакше кажучи, стає "грозою" всього дитячого колективу, джерелом проблем вихователів і батьків. Цю жорстоку, забіякувату, грубу дитину дуже важко сприйняти такою, якою вона є, а ще важче зрозуміти.

Проте агресивна дитина, як і будь-яка інша, потребує уваги і допомоги дорослих, тому що її агресія – це, перш за все, віддзеркалення внутрішнього дискомфорту, невміння адекватно реагувати на події, що відбуваються навколо неї. Агресивна дитина часто відчуває себе невдоволеною, нікому не потрібною. Жорстокість і байдужість батьків призводить до порушень дитячо-батьківських стосунків і вселяє в душу дитини упевненість, що її не люблять. "Як стати улюбленим і потрібним" – невирішена проблема, що стоїть перед маленькою людиною. Ось вона і шукає способи привернення уваги дорослих і однолітків. На жаль, ці пошуки не завжди закінчуються так, як хотілося б дорослому і дитині, але як зробити краще – вона не знає. Агресивні діти дуже часто підозрілі і насторожені, люблять перекладати провину за затіяну ними сварку на інших. Наприклад, граючи під час прогулянки в пісочниці, двоє дітей підготовчої групи побилися. Рома ударив Сашу совком. На питання вихователя, чому він це зробив, Рома щиро відповів: "У Саші в руках була лопата, і я дуже боявся, що він ударить мене". За словами вихователя, Саша не виявляв ніяких намірів образити або ударити Рому, але Рома сприйняв цю ситуацію як загрозову. Такі діти часто не можуть самі оцінити свою агресивність. Вони не помічають, що вселяють у тих, кого оточують, страх і неспокій. Їм, навпаки, здається, що оточуючі хочуть образити саме їх. Таким чином, виходить замкнуте коло: агресивні діти бояться і ненавидять оточуючих, а ті, у свою чергу, бояться їх.

Робота з батьками

Головна мета подібної інформації – показати батькам, що однією з причин прояву агресії у дітей може бути агресивна поведінка самих батьків. Якщо вдома постійні сварки і галас, не варто чекати, що дитина буде по-

ступливою і спокійною. Крім того, батьки повинні усвідомлювати, які наслідки тих або інших дисциплінарних дій на дитину чекають їх у найближчому майбутньому і тоді, коли дитина вступить у підлітковий вік. Як порозумітися з дитиною, яка постійно поводиться зухвало? Корисні рекомендації батькам ми знайшли на сторінках книги Р.Кемпбелла "Як справлятися з гнівом дитини" (М., 1997). Радимо прочитати цю книгу і педагогам, і батькам. Р.Кемпбелл виділяє п'ять способів контролю поведінки дитини: два з них – позитивні, два – негативні, один – нейтральний. До позитивних способів належать прохання і м'яке фізичне маніпулювання (наприклад, можна відвернути увагу дитини, узяти її за руку і відвести тощо). Модифікація поведінки – нейтральний спосіб контролю – припускає використання заохочення (за виконання певних правил) і покарання (за їх ігнорування). Але дана система не повинна використовуватися дуже часто, оскільки згодом дитина починає робити тільки те, за що отримує нагороду. Часті покарання належать до негативних способів контролю поведінки дитини. Вони примушують її надмірно пригнічувати свій гнів, що сприяє появі в характері пасивно-агресивних рис. У чому ж полягає пасивна агресія і яку небезпеку вона має? Це прихована форма агресії, її мета – "вивести з себе" батьків чи близьких людей, до того ж дитина може заподіювати шкоду не тільки тим, хто її оточує, але й собі. Вона почне спеціально погано вчитися на зло батькам одягати ті речі, які їм не подобаються, вередуватиме на вулиці без жодної причини. Головне – вивести батьків із рівноваги. Щоб усунути такі форми поведінки, система заохочень і покарань повинна бути продумана в кожній сім'ї. Караючи дитину, необхідно пам'ятати, що ці дії у жодному випадку не повинні принижувати гідність сина або дочки.

Покарання повинне відбутися безпосередньо після провини, а не через день або тиждень. Покарання матиме ефект тільки в тому випадку, коли дитина сама вважає, що заслужила його. Крім того, за одну провину не можна карати двічі. Існує ще один спосіб ефективної роботи з гнівом дитини, хоча він може бути застосований не завжди. Якщо батьки добре знають свого сина або дочку, вони можуть "розрядити" обстановку під час емоційного спалаху дитини доречним жартом. Неочікуваність подібної реакції і доброзичливий тон дорослого допоможуть дитині гідно вийти зі скрутною ситуації.

Правила роботи з групою

1. Бути уважним до потреб дитини.
2. Демонструвати модель неагресивної поведінки.
3. Бути послідовним у покараннях, карати за конкретні вчинки.
4. Покарання не повинні принижувати гідність дитини.
5. Навчати прийнятним способам вираження гніву.
6. Давати дитині можливість виявляти гнів безпосередньо після фруструючої події.
7. Навчати розпізнаванню власного емоційного стану і станів інших людей.
8. Розвивати здатність до емпатії.

9. Розширювати поведінковий досвід дитини.
10. Відпрацьовувати навички реагування в конфліктних ситуаціях.
11. Учити брати відповідальність на себе.

Проте всі перераховані способи і прийоми не призведуть до позитивних змін, якщо будуть мати разовий характер. Непослідовність поведінки батьків може призвести до погіршення поведінки дитини. Терплячість і увага до дитини, її потреб, постійне відпрацювання навичок спілкування з тими, хто оточує, – ось що допоможе батькам налагодити стосунки з сином або дочкою.

Психокорекційні ігри

Рухливі ігри

"Обзивалки" [38]

Мета: зняти вербальну агресію, допомогти дітям виплеснути гнів у прийнятній формі. Скажіть дітям наступне: "Діти, передаючи м'яч по колу, давайте називати один одного різними необразливими словами (заздалегідь обговорюється умова, якими "обзивалками" можна користуватися. Це можуть бути назви овочів, фруктів, грибів або меблів). Кожне звертання повинне починатися зі слів: "А ти, ..., морквина!" Пам'ятайте, що це гра, тому ображатися один на одного не будемо. У завершальному колі обов'язково слід сказати своєму сусідові що-небудь приємне, наприклад: "А ти, ..., сонечко!" Гра корисна не тільки для агресивних, але й для образливих дітей. Слід проводити її у швидкому темпі, попередивши дітей, що це тільки гра і ображатися один на одного не варто.

"Два барани"

Мета: зняти невербальну агресію, надати дитині можливість "легальним чином" виплеснути гнів, зняти зайву емоційну і м'язову напругу, спрямувати енергію дітей у потрібне русло. Вихователь ділить дітей на пари і читає текст: "Рано-вранці два барани зустрілися на мосту". Учасники гри, широко розставивши ноги, схиливши вперед тулуб, упираються долонями і лобами один в одного. Завдання – протистояти один одному, не зрушуючи з місця якомога довше. Можна видавати звуки "Бе-е-е". Необхідно дотримуватися "техніки безпеки", уважно стежити, щоб "барани" не розбили собі лоби.

Ігри за партами

Для агресивних дітей можна рекомендувати такі ігри за партами: "Бійка", "Сопілочка" (вправа описана в розділі "Як грати із тривожними дітьми"), "Ловимо комарів", "Пальчикові ігри" та ін.

"Очі в очі"

Мета: розвивати в дітях відчуття емпатії, налаштовувати на спокійний лад. "Діти, візьміться за руки зі своїм сусідом по парті. Дивіться один одному тільки в очі і, відчуваючи руки, спробуйте мовчки передавати різні емоції: "Я сумую", "Мені весело", "Давай гратися", "Я розсерджений", "Не хочу ні з ким розмовляти" і т.д. Після гри обговоріть з дітьми, які емоції передавалися, які з них було легко відгадувати, а які – важко.

"Маленький привид"

Мета: навчити дітей виявляти у прийнятній формі гнів, що накопився. "Діти! Зараз ми з вами гратимемо роль маленьких добрих привидів. Нам захотілося трохи побешкетувати і злегка налякати один одного. За мою команду ви робитимете руками ось такий рух: (педагог підводить зігнуті в ліктях руки, пальці розчепірені) і вимовлятимете страшним голосом: "У". Якщо я у долоні плескатиму тихо, то й ви тихо вимовлятимете "У", якщо я плескатиму у долоні голосно, ви лякатиметеся голосно.

Але пам'ятайте, що ми добрі привиди і хочемо тільки злегка пожартувати". Потім педагог плескає в долоні: "Пожартували і достатньо. Давайте знову станемо дітьми. Проводити її потрібно у швидкому темпі, попередивши дітей, що це тільки гра і ображатися один на одного не варто.

"Два барани"

Мета: зняти невербальну агресію, надати дитині можливість "легальним чином" виплеснути гнів, зняти зайву емоційну і м'язову напругу, спрямувати енергію дітей у потрібне русло. Вихователь ділить дітей на пари і читає текст: "Рано-вранці два барани зустрілися на мосту". Учасники гри, широко розставивши ноги, схиливши вперед тулуб, упираються долонями і лобами один в одного. Завдання – протистояти один одному, не зрушуючи з місця якомога довше. Можна видавати звуки "Бе-е-е". Необхідно дотримуватися "техніки безпеки", уважно стежити, щоб "барани" не розбили собі лоби.

Тривожні діти**Психологічний портрет дитини**

Слово "тривожний" існує у словниках із 1771 р. Є багато версій, що пояснюють походження цього терміна. Автор однієї з них вважає, що слово "тривога" означає тричі повторений сигнал про небезпеку з боку супротивника. У психологічному словнику подане наступне визначення тривожності: це "індивідуальна психологічна особливість, що полягає в підвищеній схильності випробовувати неспокій у різноманітних життєвих ситуаціях, у тому числі і в таких, які до цього не призводять" [38, с. 95]. До групи дитячого саду (або у клас) входить дитина. Вона напружено вдивляється у все, що знаходиться навколо, боязко, майже беззвучно вітається і ніяково сідає на краєчок найближчого стільця так, ніби чекає неприємностей. Це тривожна дитина. Таких дітей і у дитячому саду, і школі немало, і працювати з ними не легше, а навіть важче, ніж з іншими категоріями "проблемних" дітей, тому що і гіперактивні, й агресивні діти завжди помітні, "як на долоньці", а тривожні прагнуть тримати свої проблеми при собі. Їх відрізняє надмірний неспокій, причому іноді вони бояться не самої події, а її наближення. Часто вони чекають найгіршого. Діти відчувають себе безпорадними, побоюються грати в нові ігри, починати нову діяльність. У них високі вимоги до себе, вони дуже самокритичні. Рівень їх самооцінки низький, такі діти і насправді думають, що гірші за інших у всьому, що вони найнепривабливіші, нерозумні, незграбні. Вони шукають заохочення, схвалення дорослих у всіх справах. Для тривожних дітей характерні і

соматичні проблеми: болі в животі, запаморочення, головні болі, спазми в горлі, утруднене поверхнєве дихання тощо. Під час прояву тривоги вони часто відчують сухість у роті, спазми в горлі, слабкість у ногах, прискорене серцебиття.

Ознаки тривожної дитини:

1. Не може довго працювати, не втомлюючись.
2. Їй важко зосередитися на чомусь.
3. Будь-яке завдання викликає зайвий неспокій.
4. Під час виконання завдань дуже напружена, скута.
5. Бентежиться частіше за інших.
6. Часто говорить про напружені ситуації.
7. Як правило, червоніє в незнайомій обстановці.
8. Скаржиться, що їй сняться страшні сни.
9. Руки у неї зазвичай холодні і вологі.
10. У неї нерідко буває розлад шлунку.
11. Сильно пітніє, коли хвилюється.
12. Не має апетиту.
13. Спить неспокійно, довго засинає.
14. Полохлива, багато що викликає у неї страх.
15. Зазвичай неспокійна, легко хвилюється.
16. Часто не може стримати сльози.
17. Погано переносить очікування.
18. Не любить братися за нову справу.
19. Не упевнена у собі, у своїх силах.
20. Боїться стикатися із труднощами.

Робота з батьками

Робота із тривожною дитиною пов'язана з певними труднощами і, як правило, займає багато часу. Фахівці рекомендують проводити роботу із тривожними дітьми у трьох напрямках:

1. Підвищення її самооцінки.
2. Навчання дитини умінню управляти собою в конкретних, ситуаціях, що найбільш хвилюють її.
3. Зняття м'язової напруги.

Зрозуміло, що ніякі батьки не прагнуть до того, щоб їх дитина стала тривожною. Проте деколи дії дорослих сприяють розвитку цієї якості у дітей. Нерідко батьки висувають до дитини вимоги, відповідати яким вона не може. Малюк не може зрозуміти, як і чим догодити батькам, марно намагається добитися їх розуміння і любові. Але, отримавши одну невдачу за іншою, розуміє, що ніколи не зможе виконати всього, чого чекають від нього мама і тато. Він визнає себе не таким, як всі: гіршим, нікчемнішим, вважає за необхідне постійно вибачатися. Щоб уникнути уваги дорослих або їх критики (цього дитина дуже боїться), вона фізично і психічно стримує свою внутрішню енергію. Дитина звикає поверхнево і часто дихати, голова її втягується у плечі, вона набуває звички обережно і непомітно виходити з кімнати. Все це зовсім не сприяє розвитку дитини, реалізації її творчих

здібностей, заважає її спілкуванню з дорослими і дітьми. Тому батьки три-вожної дитини повинні зробити все, щоб упевнити її у своїй любові (незалежно від успіхів), в її компетентності в певній галузі (не буває зовсім нездібних дітей). Перш за все, батьки повинні щодня відзначати її успіхи, повідомляючи про них у її присутності іншим членам сім'ї (наприклад, під час загальної вечері). Крім того, необхідно відмовитися від слів, які принижують гідність дитини (нікчема, дурень), навіть якщо дорослі дуже розлючені. Не треба вимагати від дитини вибачень за той чи інший вчинок, краще хай пояснить, чому вона це зробила (якщо захоче). Якщо ж дитина вибачилася під натиском батьків, це може викликати у неї не розкаяння, а озлоблення. Корисно знизити кількість зауважень. Запропонуйте батькам спробувати протягом одного тільки дня записати всі зауваження, висловлені дитині. Увечері хай вони перечитають список. Для них стане очевидним, що більшість зауважень можна було б не робити: вони або не мали користі, або тільки зашкодили їм і їхній дитині.

1. Спілкуючись із дитиною, не підривайте авторитет інших значущих для неї людей. (Наприклад, не можна говорити дитині: "Багато ваші вчителі розуміють! Бабусю краще слухай!")

2. Будьте послідовними у своїх діях, не забороняйте дитині без причини те, що Ви не забороняли раніше.

3. Враховуйте можливості дітей, не вимагайте від них того, що вони не можуть виконати. Якщо дитині важко дається який-небудь навчальний предмет, краще зайвий раз допоможіть їй і надайте підтримку, а досягнувши навіть щонайменших успіхів, не забудьте похвалити.

4. Довіряйте дитині, будьте з нею чесною і приймайте такою, якою вона є.

5. Якщо з яких-небудь об'єктивних причин дитині важко вчитися, виберіть для неї такий гурток, щоб заняття в ньому приносили їй радість і вона не відчувала себе скривдженою. Якщо батьки не задоволені поведінкою і успіхами своєї дитини, це ще не привід, щоб відмовити їй у любові і підтримці. Хай вона живе в атмосфері тепла і довіри, і тоді виявляться всі її численні таланти.

Правила роботи з групою

1. Уникайте змагань і таких видів робіт, що вимагають швидкості.
2. Не порівнюйте дитину з іншими дітьми.
3. Частіше використовуйте тілесний контакт, вправи на релаксацію.
4. Сприяйте підвищенню самооцінки дитини, частіше хваліть її, але так, щоб вона знала, за що.
5. Частіше звертайтеся до дитини по імені.
6. Демонструєте зразки упевненої поведінки, будьте в усьому прикладом для дитини.
7. Не висувайте до дитини завищених вимог.
8. Будьте послідовними у вихованні дитини.
9. Прагніть робити якомога менше зауважень.
10. Використовуйте покарання лише в крайніх випадках.
11. Не принижуйте дитини, караючи її.

На початкових етапах роботи із тривожною дитиною слід керуватися наступними правилами:

1. Вхідження дитини в будь-яку нову гру повинне проходити поетапно. Хай вона спочатку ознайомиться із правилами гри, подивиться, як у неї грають інші діти і лише потім, коли сама захоче, стане її учасницею.

2. Необхідно уникати моментів змагань та ігор, у яких ураховується швидкість виконання завдання, наприклад, "Хто швидший?"

3. Якщо ви вводите нову гру, то для того, щоб тривожна дитина не відчувала небезпеки від зустрічі з чимось невідомим, краще проводити її на матеріалі, вже знайомому їй (малюнки, картки). Можна використовувати частину інструкції або правила з гри, в яку дитина вже грала неодноразово.

4. Ігри із закритими очима рекомендується використовувати тільки після тривалої роботи з дитиною, коли вона сама вирішить, що може виконати цю умову. Якщо дитина з високою тривожністю, то починати роботу з нею краще з релаксаційних і дихальних вправ, наприклад, "Повітряна кулька", "Корабель і вітер", "Сопілочка", "Штанга", "Гвинт", "Водоспад" та ін. Трохи пізніше, коли діти почнуть освоюватися, можна до цих вправ додати наступні: "Подарунок під ялинкою", "Бійка", "Бурулька", "Дурниця", "Танцюючі руки". У колективні ігри тривожну дитину можна включати, якщо вона відчуває себе досить комфортно, а спілкування з іншими дітьми вже не викличе у неї особливих труднощів. На цьому етапі роботи будуть корисні ігри "Дракон", "Сліпий танець", "Насос і м'яч", "Толовом'яч", "Гусениця", "Паперові м'ячики". Ігри "Зайчики і слони", "Чарівний стілець" та ін., що сприяють підвищенню самооцінки, можна проводити на будь-якому етапі роботи. Ефект від цих ігор буде лише в тому випадку, якщо вони проводяться багато разів і регулярно (кожного разу можна вносити елемент новизни). Працюючи із тривожними дітьми, слід пам'ятати, що стан тривоги, як правило, супроводжується сильним затиском різних груп м'язів. Тому релаксаційні і дихальні вправи для даної категорії дітей просто необхідні. Інструктор із лікувальної гімнастики Л.В.Агєєва зробила підбірку таких вправ для дошкільників. Ми дещо модифікували їх, внесли ігрові моменти, не змінюючи змісту.

Психокорекційні ігри

Рухомі ігри [38]

Вправи на релаксацію і дихання

"Бійка"

Мета: розслабити м'язи нижньої частини обличчя і рук. "Ви з товаришем посварилися. Ось-ось почнеться бійка. Глибоко вдихніть, якнайміцніше стисніть щелепи. Пальці рук зафіксуйте в кулаках, до болю втисніть пальці в долоні. Затамуйте подих на кілька секунд. Задумайтеся: а може, не варто битися? Видихніть і розслабтеся. Ура! Неприємності позаду!" Цю вправу корисно проводити не тільки із тривожними, але і з агресивними дітьми.

"Повітряна кулька"

Мета: зняти напругу, заспокоїти дітей.

Усі гравці стоять або сидять у колі. Ведучий дає інструкцію: "Уявіть собі, що зараз ми надуватимемо кульки. Вдихніть повітря, піднесіть уявну кульку до губ і, роздуваючи щоки, поволі, через розтулені губи надуйте її. Стежте очима за тим, як ваша кулька стає все більшою і більшою, як збільшуються малюнки на ній. Уявили? Я теж уявила ваші величезні кулі. Дміть обережно, щоб кулька не лопнула. А зараз покажіть їх один одному". Вправу можна повторити 3 рази.

Ігри, що сприяють розслабленню

Наступні три гри запозичені із книги К.Фопеля "Як навчити дітей співпрацювати" (1998). Вони допоможуть створити у групі дитячого саду дружню атмосферу взаємодопомоги, довіри, доброзичливого і відкритого спілкування дітей один з одним.

"Водоспад"

Мета: ця гра на уяву допоможе дітям розслабитися. "Сядьте зручніше і закрийте очі. 2–3 рази глибоко вдихніть і видихніть. Уявіть собі, що ви стоїте біля водоспаду. Але він не зовсім звичайний. Замість води в ньому падає вниз м'яке біле світло. Тепер уявіть себе під цим водоспадом і відчуйте, як це прекрасне біле світло струмує по вашій голові. Ви відчуваєте, як розслаблюється ваш лоб, потім рот, як розслаблюються м'язи шиї... Біле світло тече по ваших плечах, потилиці і допомагає їм стати м'якими і розслабленими. Біле світло стікає з вашої спini, і ви помічаєте, як і у спini зникає напруга, і вона теж стає м'якою і розслабленою. А світло тече по ваших грудях, по животу. Ви відчуваєте, як вони розслабляються, і ви самі собою, без жодного зусилля, можете глибше вдихати і видихати. Це дозволяє вам відчувати себе дуже розслаблено і приємно. Хай світло тече також по ваших руках, долонях, пальцях. Ви помічаєте, як руки і долоні стають більш м'якими і розслабленими. Світло тече і по ногах, спускається до ваших ступнів. Ви відчуваєте, що і вони розслабляються і стають м'якими. Цей дивовижний водоспад із білого світла обтікає все ваше тіло. Ви відчуваєте себе абсолютно спокійно і безтурботно, і з кожним вдихом і видихом ви все глибше розслаблюєтеся і наповнюєтеся свіжими силами... (30 сек.). Тепер подякуйте цьому водоспаду світла за те, що він вас так чудово розслабив... Трохи потягніться, випряміться і розплющте очі". Після цієї гри варто зайнятися чим-небудь спокійним.

Ігри, спрямовані на формування у дітей відчуття довіри й упевненості в собі

"Гусениця"

Мета: гра учить довірі. "Діти, зараз ми з вами будемо однією великою гусеницею і всі разом пересуватимемося по цій кімнаті.

Вишикуйтеся ланцюжком, руки покладіть на плечі попередньому гравцеві. Між животом того, що одного грає і спиною іншого затисніть повітряну кулю або м'яч. Доторкатися руками до повітряної кулі (м'яча) забороняється! Перший учасник у ланцюжку тримає свою кулю на витягнутих руках. Таким чином, в єдиному ланцюзі, але без допомоги рук ви повинні пройти певним маршрутом. Для тих, що спостерігають: зверніть увагу, де розташовуються лідери, хто регулює рух "живої гусениці".

"Зміна ритміє" (програма "Співтовариство")

Мета: допомогти тривожним дітям включитися в загальний ритм роботи, зняти зайву м'язову напругу. Якщо вихователь хоче привернути увагу дітей, він починає плескати в долоні і голосно в такт рахувати: "Раз, два, три, чотири..." Діти приєднуються і теж, усі разом плескаючи в долоні, хором рахують: "Раз, два, три, чотири..." Поступово вихователь, а за ним і діти плескають усе рідше, усе тихіше і повільніше.

Ознайомитися детальніше з корекційними іграми можна у посібниках:

1. Панфілова М. А. Игротерапия общения: Тесты и коррекционные игры : практическое пособие для психологов, педагогов и родителей / М. А. Панфілова. – М., 2001.

2. Лютова Е. К. Шпаргалка для взрослых: Психокоррекционная работа с гиперактивными, агрессивными, тревожными и аутичными детьми / Е. К. Лютова, Г. Б. Моница. – М., 2000.

Питання для самоперевірки та самоконтролю

1. Чому ігрова терапія, ігрові прийоми та засоби є найбільш ефективними у корекції негативізмів і негативних проявів у поведінці дітей?
2. З метою корекції яких негативних проявів у поведінці дітей може бути застосована ігрова терапія?
3. Що таке системна інтерпретація поведінки дитини та яка її роль у профілактиці негативізмів та негативних поведінкових проявів?
4. Чому врахування психологічних законів поведінки дитини є необхідним у реалізації заходів профілактики негативних проявів у її поведінці?
5. Що таке особистісна значущість дитини? Як її забезпечення пов'язане з дією психологічних законів поведінки?
6. Як забезпечити інтелектуальну значущість дитини в умовах ДНЗ?
7. Як забезпечити комунікативну значущість дитини в умовах ДНЗ?
8. Як забезпечити діяльнісну значущість дитини в умовах ДНЗ?
9. Назвати стратегії і техніки забезпечення особистісної значущості дитини в сім'ї.
10. У чому превентивний характер реалізації особистісної значущості дитини в умовах ДНЗ?
11. У чому превентивний характер реалізації особистісної значущості дитини в сім'ї?
12. Як впливає психолого-педагогічна обізнаність батьків на характер превентивного виховання дитини в сім'ї?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акимова Г. Как помочь своему ребёнку : справочник по повышению родительской компетентности / Г. Акимова. – Екатеринбург : У-Фактория, 2006. – 368 с.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі” / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – 3-тє вид., випр. – К. : Світич, 2009. – 430 с.
3. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф. Б. Березин. – Л. : Наука, 1988. – 270 с.
4. Блонський П. П. Педология : книга для преподавателей и студентов высших педагогических учебных заведений / под ред. В. А. Сластенина. – М. : Владос, 1999. – 288 с.
5. Богуцька Т. О. Психофізіологічна готовність дошкільників до навчання у школі : дис. ... канд. біол. наук : спец. 03.00.13 / Богуцька Т. О. ; Кам'янець-Подільський держ. пед. ун-т. – Кам'янець-Подільський, 1998. – 139 с.
6. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Психологические исследования / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
7. Бреслав Г. Э. Психологическая коррекция детской и подростковой агрессивности : учебное пособие для специалистов и дилетантов / Г. Э. Бреслав. – СПб. : Речь, 2007. – 144 с.
8. Брызгунов И. П. Непоседливый ребёнок, или Всё о гиперактивных детях / И. П. Брызгунов, Е. В. Касатикова. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Психотерапия, 2008. – 208 с.
9. Бурменская Г. В. Возрастно-психологическое консультирование. Проблемы психического развития детей / Г. В. Бурменская, О. А. Карабаева, А. Г. Лидерс. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 136 с.
10. Быструшкин С. К. Формирование адаптивных возможностей ребенка : монография / С. К. Быструшкин. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2001. – 172 с.
11. Ватутина Н. Д. Ребенок поступает в детский сад : пособие для воспитателей детского сада / Н. Д. Ватутина ; под ред. Л. И. Каплан. – М. : Просвещение, 1983. – 80 с.
12. Вовчик-Блакитна О. О. Індивідуальні особливості емоційного розвитку дитини: стратегії педагогічного супроводу / О. О. Вовчик-Блакитна // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 4. – С. 1–3
13. Все про адаптацію, спецвипуск // Психолог. – 2004. – № 25–26, липень.

14. Выготский Л. С. Кризис 7 лет / Л. С. Выготский // Вопросы детской психологии. – СПб. : СОЮЗ, 1999. – С. 197–212.
15. Гиппенрейтер Ю. Б. Как общаться с ребёнком / Юлия Борисовна Гиппенрейтер. – 3-е изд. – М. : ЧеРо, 2001. – 240 с.
16. Гончаренко Т. Як спілкуватися з дитиною / Т. Гончаренко // Початкова освіта. – 2003. – № 36. – С. 5–7.
17. Гурковська Т. Новачок у дитячому садку / Т. Гурковська // Дитячий садок. – 2008. – № 11.
18. Гурлева Т. Відхилення в поведінці і розвитку дошкільнят. Як їх уникнути? / Т. Гурлева // Дошкільнє виховання. – 1997. – № 6.
19. Гурлева Т. Попередження важковиховуваності в дошкільному віці / Т. Гурлева // Дошкільнє виховання. – 2004. – Вип. 3–4.
20. Жаровцева Т. Г. Адаптация детей дошкольного возраста к условиям общественного воспитания (на материале круглосуточной группы) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Жаровцева Т. Г. ; НИИ педагогики УССР. – К., 1991. – 161 с.
21. Зажигина М. Чего не стоит делать родителям, но что они всё равно делают / М. Зажигина. – М. : Генезис, 2009. – С. 212–237.
22. Захаров А. И. Как предупредить отклонения в поведении ребёнка: Книга для воспитателя детского сада / А. И. Захаров. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.
23. Захарова Н. М. Адаптація дітей до дитячого садка / Н. М. Захарова // Дошкільнє виховання. – 2006. – № 4. – С. 8–11.
24. Игра и развитие личности дошкольника : сб. науч. тр. / АПН СССР, НИИ дошкольного воспитания. – М. : АПН СССР, 1990. – 152 с.
25. Казначеев В. Проблемы, перспективы валеологии, её фундаментальные основы / В. Казначеев // Валеология. – 1996. – № 4. – С. 90–97.
26. Калинина Р. Р. Тренинг развития личности дошкольника: занятия, игры, упражнения / Р. Р. Калинина. – СПб. : Изд-во Речь, 2002. – 160 с.
27. Карпенко Н. В. Діагностика психічного розвитку дитини в роботі педагога (вчителя, вихователя) : навчальний посібник. – 2-ге вид. – К. : Каравелла, 2010. – 248 с.
28. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід) / О. Л. Кононко. – К. : Стилос, 2000. – 336 с.
29. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості / О. Л. Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 256 с.
30. Корман О. Програма курсу "Школи батьківства" / О. Корман. – К., 2007. – 245 с.
31. Коцур Н. Основи педіатрії та гігієни дітей раннього і дошкільного віку : навч. посібник для студ. вузів / Н. Коцур. – Чернівці : Книга – XXI, 2004. – 576 с.
32. Кривцова С. В. Тренинг: учитель и проблемы дисциплины / Светлана Владимировна Кривцова. – 3-е изд., стер. – М. : Генезис, 2000. – 288 с.

33. Кузьменко В. Адаптація / В. Кузьменко // Дошкільне виховання. – 1995. – № 8. – С.18–19.
34. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку / В. Кузьменко // Дошкільне виховання. – 2001. – № 9. – С. 15–20.
35. Кулачівська С. Сучасні психологічні вимоги до дитячого садка / С. Кулачівська, Л. Подоляк // Дошкільне виховання. – 2001. – № 1.
36. Кулачівська С., Подоляк Л. Навіщо дошкільняті перехідний вік / С. Кулачівська, Л. Подоляк // Дошкільне виховання. – 2001. – № 5. – С. 6–7.
37. Лукавешич М. П. Соціолізація. Виховні механізми та технології : [навч.-метод. посіб.] / М. П. Лукавешич. – К. : ІЗМН, 1998. – 112 с.
38. Лютова Е. К. Шпаргалка для взрослых: Психокоррекционная работа с гиперактивными, агрессивными, тревожными и аутичными детьми / Е. К. Лютова, Г. Б. Моница. – М., 2000. – 215 с.
39. Маковецька Н. Особливості адаптації малюків до умов дошкільного навчального закладу / Н. Маковецька // Психолог. – 2005. – № 8. – С. 21–23.
40. Матвійчик В. Є. Іскорки доброти: програма корекційно-розвиваючої роботи по розвитку емоційно-особистісної сфери та попередженню афективних проявів поведінки дошкільника / В. Є. Матвійчик // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 2–3. – С. 41–55.
41. Маценко Ж. Незабаром у дитячий садок: особливості психолого-педагогічного підходу до дітей, що вступають до дошкільного закладу / Ж. Маценко // Психолог. – 2003. – № 17.
42. Медведєв Г. П. Все починається в сім'ї... Із азбуки сімейного виховання / Г. П. Медведєв, А. В. Над'ярний. – К. : Молодь, 1983. – 104 с.
43. Науменко Т. І. У дитячий садок прийшли новенькі (Соціальна адаптація дітей молодшого дошкільного віку) / Т. І. Науменко. – Запоріжжя : ЛІПС, Лто, 2002. – 72 с.
44. Нечай С. П. Адаптація дітей-сиріт до нових умов життя / С. П. Нечай // Дошкільне виховання. – 2001. – № 6. – С. 18–19.
45. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх / В. М. Оржеховська. – К. : ВІАН, 1995.
46. Оржеховська В. М. Превентивна педагогіка : навчальний посібник / В. М. Оржеховська, О. І. Пилипенко. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2007. – 284 с.
47. Оржеховська В. М. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх : навчальний посібник / В. М. Оржеховська, Т. Є. Федорченко. – Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю., 2008. – 376 с.
48. Панфилова М. А. Игротерапия общения: Тесты и коррекционные игры : практическое пособие для психологов, педагогов и родителей / М. А. Панфилова. – М., 2001.
49. Печенко І. П. Організаційно-педагогічні умови формування соціальної компетентності дітей 5–7 років / І. П. Печенко // Вісник Київського міжнародного університету. – Випуск II. – К. : Правові джерела, 2002. – 291 с.

50. Поніманська Т. І. Людина і я. Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини / Т. І. Поніманська // Дошкільне виховання. – 1999. – № 8. – С. 14–15.
51. Поніманська Т. І. Психолого-педагогічні засади гуманістичного виховання дітей дошкільного віку / Т. І. Поніманська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – К., 2002. – С. 190–195.
52. Психические состояния / [сост. и общ. ред. Л. Куликова]. – СПб. : Питер, 2001. – 512 с.
53. Психология здоров'я : ученик для вузов / под ред. Г. Никифорова. – СПб. : Питер, 2003. – 598 с.
54. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста. Психологические исследования / под ред. А. В. Запорожца, Я. З. Неверович ; Научно-иссл. ин-т дошкольного воспитания АПН СССР. – М. : Педагогика, 1986. – 176 с.
55. Репина Т. А. Социально-психологическая характеристика группы детского сада / Т. А. Репина. – М. : Педагогика, 1988. – 232 с.
56. Розов В. І. Адаптивні антистресові психотехнології : [навчальний посібник] / В. І. Розов. – К. : Кондор, 2009. – 276 с.
57. Селье Г. Очерки об адаптационном синдроме / Г. Селье ; пер. с англ. – М. : Медицина, 1972. – 254 с.
58. Сенько Т. В. Аутотренинг в работе со старшими дошкольниками / Т. В. Сенько // Образование и воспитание. – 1992. – № 3. – С. 90–92.
59. Словник основних термінів з превентивного виховання / [за заг. ред. доктора пед. наук, професора В. М. Оржеховської]. – М. ; Тернопіль : Терно-граф, 2007. – 198 с.
60. Соколова В. Н. Отцы и дети в меняющемся мире : книга для учителей и родителей / В. Н. Соколова, Г. Я. Юзефович. – М. : Просвещение, 1991. – 223 с.
61. Социальная адаптация детей в дошкольных учреждениях / [под ред. Р. В. Тонковой-Ямпольской, Е. Шмидт-Кольмер, А. Атанасовой-Вуковой]. – М. : Медицина, 1980. – 231 с.
62. Социальная педагогика: Курс лекций : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под общ. ред. М. А. Галагузовой]. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 416 с.
63. Стреж Л. Сходінки адаптації дітей раннього віку / Л. Стреж // Психолог. Шкільний світ. – 2009. – № 8.
64. Сучасний тлумачний психологічний словник / [за ред. В. Б. Шапар]. – Харків : Прапор, 2007. – 240 с.
65. Титаренко Т. М. Такие разные дети / Т. М. Титаренко. – К. : Рад. шк., 1989. – 144 с.
66. Ткачева Р. В. Коррекция и развитие межличностных взаимоотношений в системе “ребёнок – сверстник – взрослые” / Р. В. Ткачева // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 6. – С. 58–60 ; № 7. – С. 39–43.

67. Удовенко М. В. Психологическая игра как способ адаптации младших школьников к обучению в основной школе // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 3. – С. 11–18.

68. Федорченко Т. Є. Рання профілактика девіантної поведінки молодших школярів : навчально-методичний посібник / Т. Є. Федорченко, О. В. Потапова. – Запоріжжя : ПП “АА Тандем”, 2008. – 236 с.

69. Федорченко Т. Є. Рання профілактика негативних проявів у поведінці дітей : [навчально-методичний посібник] / Т. Є. Федорченко. – К., 2003. – 128 с.

70. Фельдштейн Д. И. Детство как социально-психологический феномен и особое состояние развития / Д. И. Фельдштейн // Вопросы психологии. – 1998. – № 1. – С. 3–19.

71. Харитоновна Н. Профилактика психоземонального напряжения детей раннего возраста / Н. Харитоновна // Дошкольное воспитание. – 2006. – № 6.

72. Чепмен Г. П'ять мов любови до дітей / Г. Чепмен, Р. Кемпбел. – Львів : Свічадо, 2006. – 224 с.

73. Чистякова М. И. Психогимнастика / М. И. Чистякова ; под ред. М. И. Буянова. – М. : Просвещение, 1990. – 127 с.

74. Юртайкин В. Адаптация детей с отклонениями в развитии к дошкольным образовательным учреждениям / В. Юртайкин, П. Жиянова // Дошкольное воспитание. – 2001. – № 2. – С. 37–44 ; № 3. – С. 43–52.

75. Яременко В., Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / В. Яременко, О. Сліпушко.

Т. 2. – К., 2008. – 928 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А. РОБОЧА ПРОГРАМА ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ "ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ДНЗ"

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Напрямок спеціальності, освітньо-кваліфікаційний рівень	Загальна характеристика навчальної дисципліни	Структура навчальної дисципліни
Напрямок підготовки: 0101 Педагогічна освіта Спеціальність: Дошкільне виховання; практична психологія Освітньо-кваліфікаційний рівень: 7.010101, 7.010107 спеціаліст	Вибіркова навчальна дисципліна Час вивчення: 9-й семестр Кількість кредитів ECTS: 2,5 Змістових модулів: 3 Загальна кількість годин: 90	Лекції: 20 годин Семінари: 16 годин Самостійна робота: 30 годин Індивідуальна робота: 24 години Вид контролю: екзамен

АНОТАЦІЯ

Розвиток особистості є дуже актуальною проблемою сучасного суспільства. Поняття здорова особистість включає не лише фізично здорову особу. Виховання здорової особистості означає виховання усіх сфер розвитку дитини. Таке виховання залежить від сім'ї, ДНЗ, школи та інших навчальних закладів. Але для того, щоб у дитячому садку виховання було повноцінним і всебічним дитині слід швидко і безболісно адаптуватися до умов ДНЗ.

Процес адаптації дитини до дошкільного навчального закладу досить часто для неї виявляється драматичною подією, яка зачіпає всі сфери життєдіяльності. Причини цього зрозумілі: вона потрапляє до нових соціальних умов, стикається зі зміною звичного розкладу та способу життя, з необхідністю прийняття свого нового соціального статусу. Саме в цей період спостерігаються численні прояви неадекватної поведінки; непорозуміння з людьми, які поряд розвивають різні захворювання.

У зв'язку з цим успішне пристосування дитини до нового середовища залежить від багатьох чинників: від стану її здоров'я, особливостей нервової системи, розвитку комунікативних навичок, обізнаності з різними видами діяльності, а також від уміння дорослих забезпечити їй комфортне самопочуття, повноцінне здоров'я та активізацію адаптаційних ресурсів.

Соціальну адаптацію пов'язують із тим, наскільки комфортно почуває себе дитина в соціумі, наскільки адекватним є суб'єктивне сприйняття нею самої себе, власних соціальних зв'язків із навколишньою діяльністю. Особливо важливо у період старшого дошкільного віку, коли пристосування до

умов ДНЗ може співпадати з поступовим включенням дитини у нову для неї діяльність – навчальну. Недостатнє методичне забезпечення нормальної адаптації старших дошкільників спонукає до пошуку нових методів, прийомів та організаційних форм, використання яких могло б полегшити та оптимізувати цей процес.

Серед небагатого арсеналу засобів соціальної адаптації дослідники важливе місце відводять потенційним можливостям ігрової діяльності. Гру в педагогіці справедливо розглядають як засіб самореалізації дитини: тут вона може спробувати себе в різних ролях і ситуаціях, що значно полегшує процес прийняття соціальних норм у реальному житті. Дослідження науковців та практичний досвід виховної роботи свідчать, що саме недостатній рівень розвитку ігрових умінь, епізодична ігрова діяльність уповільнюють входження дитини в нові соціальні умови. Щоб перебіг процесу пристосування до нових умов був успішним, важливо добирати такі ігри та ігрові техніки, які б давали змогу оперативну, у стислі терміни, сприяти розвитку ігрових умінь, а від так позитивно впливати на збільшення ігрових контактів, розширення кола соціальних зв'язків новеньких, а також, і на їхню адаптацію.

Практика свідчить, що значна частина педагогів та батьків, тобто людей, які здійснюють виховання дітей раннього віку, мають надто поверхові уявлення про складний процес. Оптимізація загального стану дитини в цей період та керування її поведінкою потребує глибокого розуміння психофізіологічної суті адаптації, щоб уникнути неправильних виховних впливів, як у сім'ї до моменту вступу дитини дошкільний заклад, так і в початковий період перебування її в яслах. Наслідком неправильної педагогічної тактики є довготривале та болісне звикання малюка до нових умов життя.

Враховуючи актуальність проблеми адаптації дошкільників до умов суспільного виховання в ДНЗ, *важливим та професійно доцільним є вивчення студентами курсу "Організаційно-педагогічні умови адаптації дошкільників до ДНЗ"*.

Мета вивчення дисципліни: на основі інтеграції та поглиблення професійних знань з дитячої психології, вікової психології, дошкільної педагогіки та інших дисциплін, формувати у майбутніх фахівців дошкільної освіти системні знання, вміння та навички взаємодії з дошкільниками та їх батьками на етапі адаптації дітей до ДНЗ.

Завданнями вивчення дисципліни є:

- теоретико-методичне обґрунтування суті соціальної адаптації дитини до ДНЗ;
- окреслення особливостей адаптації дітей раннього віку: етапів та періодів адаптації;
- розуміння особливостей супроводу новоприбулих дітей;
- використання інформації про критерії, ознаки та основні показники сформованості готовності дитини до вступу до дошкільного закладу у практичній діяльності;

- розуміння суті та структури готовності дошкільника до ДНЗ, як соціально-психологічної умови її адаптації до дошкільного закладу;
- формування знань, що складають теоретичну основу практичної реалізації заходів адаптації дітей з різними формами адаптації до ДНЗ;
- розуміння природи формування негативних проявів у поведінці дошкільників, як наслідків несприятливої адаптації до ДНЗ;
- розкриття особливостей реалізації корекційно-виховних заходів з дітьми різних груп адаптації;
- формування у майбутніх фахівців особистісно-професійних потреб власного пошуку шляхів застосування отриманих знань з метою поліпшення протікання адаптації;
- формування умінь творчого застосування набутих знань і вмінь у професійно орієнтованих ситуаціях, відповідно до типів, фаз, етапів адаптації дітей дошкільного віку до змінених умов виховання.

Практичне використання знань про взаємодію усіх ланок ДНЗ і сім'ї у реалізації адаптації дошкільників до дитячого садка.

На опрацювання навчальної дисципліни навчальним планом відведено 2,5 кредити. Програма розрахована на 90 годин, з них: 20 – лекційних, 16 – семінарських, 30 – самостійної роботи, 24 – індивідуальної роботи, виконання яких здійснюється в межах чотирьох модулів та трьох змістових модулів.

Контроль за роботою студентів здійснюється шляхом поточної оцінки знань, передбаченою модульно-рейтинговою шкалою, завершується екзаменом за третім варіантом (тобто не є обов'язковим, використовується як спосіб підвищення рейтингу та підсумкової оцінки знань студентів з даної дисципліни).

По закінченню вивчення дисципліни **"Організаційно-педагогічні умови адаптації дошкільників до ДНЗ"** студенти повинні **знати**:

- теоретико-методичні засади соціальної адаптації дитини до ДНЗ;
- суть соціальної адаптації дитини до ДНЗ;
- особливості адаптації дітей раннього віку: етапи та періоди адаптації;
- особливості супроводу новоприбулих дітей;
- критерії, ознаки та основні показники сформованості готовності дитини до вступу до дошкільного закладу у практичній діяльності;
- суть та структуру готовності дошкільника до ДНЗ, як соціально-психологічну умову її адаптації до дошкільного закладу;
- теоретичні аспекти практичної реалізації заходів адаптації дітей з різними формами адаптації до ДНЗ;
- природу формування негативних проявів у поведінці дошкільників, як наслідків несприятливої адаптації до ДНЗ;
- особливості реалізації корекційно-виховних заходів з дітьми різних груп адаптації;

уміти:

- використовувати знання суті соціальної адаптації дитини до ДНЗ у практичній роботі з дітьми;
- застосовувати розуміння особливостей адаптації дітей раннього віку: етапів та періодів адаптації;
- уміти здійснювати супровід новоприбулих дітей;
- використовувати інформацію про критерії, ознаки та основні показники сформованості готовності дитини до вступу до дошкільного закладу у практичній діяльності;
- розуміти суть та структуру готовності дошкільника до ДНЗ, як соціально-психологічної умови її адаптації до дошкільного закладу;
- використання знань, що складають теоретичну основу практичної реалізації заходів адаптації дітей з різними формами адаптації до ДНЗ;
- аналізувати механізм формування негативних проявів у поведінці дошкільників, як наслідків несприятливої адаптації до ДНЗ;
- використання особливостей реалізації корекційно-виховних заходів із дітьми різних груп адаптації у практичній діяльності;
- підвищувати власну особистісно професійну мотивацію пошуку шляхів застосування отриманих знань із метою поліпшення протікання адаптації;
- творчо застосувати набуті знання і вміння у професійно орієнтованих ситуаціях, відповідно до типів, фаз, етапів адаптації дітей дошкільного віку до змінених умов виховання.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1****ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ****ТЕМА 1.1. Технологія вивчення дисципліни "Організаційно-педагогічні умови адаптації дошкільників до ДНЗ"**

Науково-професійна доцільність вивчення дисципліни "Організаційно-педагогічні умови адаптації дошкільників до ДНЗ". Мета і завдання вивчення навчальної дисципліни. Структура та зміст дисципліни. Інформаційна спрямованість змістових модулів навчальної програми. Особливості опанування навчальним курсом, методика роботи на лекціях та семінарах. Вимоги до виконання індивідуальної й самостійної роботи студентів та презентації її результатів. Технологія розробки і захисту корекційно-виховних програм роботи з дошкільниками різних груп адаптації до ДНЗ. Презентація основної та допоміжної літератури до курсу. Особливості модульно-рейтингового оцінювання знань і вмінь студентів у процесі вивчення курсу, особливості складання екзамену.

Характеристика опорних понять з курсу “Організаційно-педагогічні умови адаптації дошкільників до ДНЗ”:

Ключові поняття: навчальна програма, робоча програма, орієнтовна структура залікового кредиту, навчально-тематичний план, модуль, змістовий модуль, модульно-рейтингового оцінювання знань, технологія розробки корекційно-виховних програм роботи з дошкільниками різних груп адаптації, технологія захисту корекційно-виховних програм роботи з дошкільниками різних груп адаптації.

Рекомендована література

Основна: 3, 6, 8, 9, 17, 28, 31.

Додаткова: 2, 3, 12.

ТЕМА 1.2. Теоретичне обґрунтування проблеми адаптації (психолого-педагогічні аспекти)

Сучасні умови життя та адаптивні можливості людини. Адаптивність як полісистемна, функціонально-структурна властивість людини. Системний підхід у дослідженні адаптивності. Комплексний аналіз поняття "адаптивність". Адаптивна саморегуляція: механізми, види, етапи, форми і методи.

Знання природи стресу та адаптаційного синдрому у розумінні механізмів адаптації. Визначення, види, причини, соматичні, фізіологічні та особистісні наслідки стресу. Особистість типу "А" і хвороби стресу. Психофізіологічна суть адаптації. Реакція на стрес та порушення адаптації. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Розлад адаптації. Адаптаційний розлад зі змішаним порушенням емоцій і поведінки. Аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень проблем адаптації та адаптаційної саморегуляції. Женевська генетична психологія про акомодацию та адаптацию. Вітчизняні традиції в дослідженні проблеми адаптації та саморегуляції.

Ключові поняття: адаптивність, адаптивна саморегуляція, порушення адаптації, стрес, хвороби стресу, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), розлад адаптації, адаптаційний розлад зі змішаним порушенням емоцій і поведінки, гомеостаз.

Рекомендована література

Основна: 6, 8, 9, 10, 14, 15, 17, 22, 23, 28.

Додаткова: 2, 3, 12.

ТЕМА 1.3. Особливості соціальної адаптації дошкільника до ДНЗ

Суть соціальної адаптації дитини до ДНЗ. Вивчення проблеми соціальної адаптації у психолого-педагогічній літературі. Особливості адаптації дітей раннього віку:

- етапи адаптації (буря, буря затихає, штиль); періоди адаптації (гострий, підгострий, період компенсації);

- фактори ризику (ускладнення під час вагітності, під час та після пологів, вік дитини, стан здоров'я та рівень розвитку дитини індивідуальні особливості дитини, рівень натренованості адаптаційних механізмів, досвід спілкування з дорослими та ровесниками);

- супровід новоприбулих дітей: характеристика емоційного стану, поведінка дитини на чотирьох етапах адаптації. Показники адаптованості дитини раннього віку. Емоційний портрет новоприбулої дитини.

Типи адаптації до ДНЗ: легка, середня, важка. Причини важкої адаптації до ДНЗ. Види дезадаптації.

Характеристика основних періодів адаптації. Види та фази адаптації. Умови забезпечення успішної адаптації. Практична допомога дитині в період адаптації.

Ключові поняття: соціалізація, адаптація, соціальної адаптація, етапи адаптації; періоди адаптації, супровід новоприбулих дітей, тип адаптації, види, періоди та фази адаптації.

Рекомендована література

Основна: 6, 8, 9, 10, 14, 15, 17, 21, 30.

Додаткова: 2, 3, 9, 11, 12.

ТЕМА 1.4. Підготовка дитини до вступу в дитячий садок як умова її успішної адаптації до ДНЗ

Готовність дитини до вступу до ДНЗ як психолого-педагогічна проблема. Суть та структура готовності дошкільника до ДНЗ: фізіологічна, психологічна та соціальна готовність. Критерії, ознаки та основні показники сформованості готовності дитини до вступу до дошкільного закладу.

Критерії вивчення сформованості у дитини дошкільного віку психологічної готовності до ДНЗ: вік, стан здоров'я, рівень психофізичного розвитку, характеристика нервової системи, вміння спілкуватися з дорослими й однолітками, сформованість ігрової діяльності, наближеність домашнього режиму до режиму дитячого садка.

Ознаки психологічної готовності дитини до дошкільного закладу: стійкий інтерес дитини до гри та готовність до взаємодії з іншими дітьми під час її проведення; готовність дитини до спілкування з іншими дорослими окрім близьких родичів, спокійна реакція на розлучення з мамою, відсутність стійких негативних емоцій і переживань дитини, в першу чергу страхів і тривожності, як реакцій на нові ситуації та незнайоме оточення, чітко виражене бажання дитини ходити у садочок (стверджувальна відповідь на відповідне запитання).

Прогнозування особливостей адаптаційного періоду. Роль попередньої діагностичної та профілактичної роботи педагогічного колективу у формуванні готовності дошкільників до ДНЗ. Співпраця ДНЗ і сім'ї у підготовці дитини до вступу до ДНЗ.

Ключові поняття: готовність дитини до вступу до ДНЗ, фізіологічна, психологічна та соціальна готовність, ознаки психологічної готовності, критерії та показники вивчення сформованості у дитини психологічної готовності до ДНЗ, адаптаційний період.

Рекомендована література

Основна: 2, 3, 7, 11, 12, 14, 16, 18, 33, 36.

Додаткова: 1, 2, 3, 4, 10.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИЧНОЇ ТА КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ НА ЕТАПІ ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО ДНЗ

ТЕМА 2.1. Вивчення та врахування індивідуально-вікових особливостей дитини, як умова її успішної адаптації

Характеристика сприятливих термінів адаптації для різних вікових груп. Особливості діагностики індивідуально-психологічних особливостей дошкільників різних вікових груп. Урахування психовікових особливостей дошкільників на етапі їх адаптації до ДНЗ. Особливості вивчення протікання процесу адаптації у дітей з різним рівнем готовності до вступу в ДНЗ.

Співпраця вихователя, психолога і батьків на етапі діагностики індивідуально-психологічних особливостей дошкільника. Основні завдання адаптаційного періоду та напрямки роботи педагогічного колективу ДНЗ. Заходи, які полегшують період адаптації до умов дошкільного закладу: заходи з підготовки дітей до вступу в дитячий заклад; організація роботи із новоприбулими дітьми в період їхнього звикання до нових мікросоціальних умов.

Основні завдання та напрямки роботи практичного психолога в адаптаційний період: зняття психоемоційного напруження дитини, встановлення емоційного контакту з дитиною, ознайомлення дитини з умовами дитячого закладу, зближення виховних заходів сім'ї та дошкільного закладу, допомога дитині у встановленні адекватних стосунків із ровесниками.

Ключові поняття: адаптація, психовікові особливості дошкільників, готовності до вступу в ДНЗ, адаптаційний період, діагностика, новоприбулі діти.

Рекомендована література

Основна: 3, 7, 15, 18, 19, 32, 33, 34, 35.

Додаткова: 4, 5, 9, 13.

ТЕМА 2.2. Особливості суспільного виховання дітей різних груп адаптації

Специфіка роботи з новоприбулою дитиною в ДНЗ: загальні аспекти роботи з новоприбулою дитиною, забезпечення емоційного комфорту під час перших днів відвідування ДНЗ, організація ознайомлення дошкільника з дитячим садком.

Алгоритм спілкування з новоприбулою дитиною протягом перших годин. Необхідні засоби допомоги дитині в перші дні її перебування в дитячому садку: її ім'я, частинка дому, улюблена іграшка тощо.

Характеристика труднощів адаптації новоприбулих дітей до нових умов життя. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з важкою формою адаптації та їх сім'ями. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми із середньою важкістю адаптації та їх сім'ями. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з легкою формою адаптації та їх сім'ями.

Проблеми і складнощі, з якими стикаються батьки дітей різних груп адаптації і вихователі, які з ними працюють. Зміст, форми і методи роботи з батьками. Психолого-педагогічна допомога вихователям, що працюють із новоприбулими дітьми, які мають проблеми протікання адаптації.

Ключові поняття: новоприбула дитина, труднощі адаптації, корекційно-виховна робота, важка форма адаптації, адаптація середньої важкості.

Рекомендована література

Основна: 6, 8, 9, 10, 11, 12, 17, 20, 21, 24, 31.

Додаткова: 1, 2, 3, 5, 6.

ТЕМА 2.3. Особливості взаємодії усіх ланок ДНЗ і сім'ї щодо поліпшення адаптації дошкільників до дитячого садка

Координація зусиль усіх фахівців ДНЗ як умова успішності адаптації дошкільників. Функції методиста дитячого садка: просвітницька (робота з вихователями щодо підвищення їх фахового рівня, поглиблення професійного досвіду); організаційно-просвітницька (для батьків та осіб, що їх замінюють); консультаційно-виховна (для батьків); адміністративно-управлінська (спільно з директором дошкільного навчального закладу). Завдання та зміст роботи адміністрації ДНЗ, вихователя-методиста, вихователя, лікаря-педіатра, старшої медичної сестри, помічника вихователя, практичного психолога.

Профілактично-корекційна та розвивальна робота практичного психолога в адаптаційний період із дітьми раннього віку: забезпечення відповідних психологічних умов для нормального самопочуття дитини в дошкільному закладі; психологічна допомога в адаптації дітям раннього віку; попередження порушень у динаміці розвитку дітей; попередження психологічних перевантажень або зривів, забезпечення індивідуалізації виховання та розвитку дитини.

Робота ДНЗ з сім'єю щодо поліпшення адаптації дитини до умов садочка. Оптимізація процесу становлення контактів між однолітками у ранньому віці. Умова поліпшення адаптації дошкільників.

Ключові поняття: успішна адаптація, адміністрація ДНЗ, вихователь-методист, вихователь, лікар-педіатр, старша медична сестра, помічник вихователя, практичний психолог, психологічна допомога, попередження порушень у розвитку дітей, індивідуалізація виховання та розвитку дитини, оптимізація.

Рекомендована література

Основна: 6, 8, 9, 10, 11, 12, 17, 20, 21, 24, 31.

Додаткова: 3, 5, 6, 9, 10,

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III

КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНА РОБОТА З ДІТЬМИ ТРЬОХ ГРУП АДАПТАЦІЇ

ТЕМА 3.1. КОРЕКЦІЯ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ ДОШКІЛЬНИКІВ, ЗУМОВЛЕНИХ НЕСПРИЯТЛИВОЮ АДАПТАЦІЄЮ ДО ДНЗ

Особливості формування негативних проявів у поведінці дошкільників, пов'язаних з несприятливою адаптацією до ДНЗ. Характеристика найбільш поширених негативних проявів у поведінці дошкільників, що формуються у період адаптації. Особливості виховання дошкільників з негативними проявами поведінки.

Превентивні можливості підготовки дитини до школи у попередженні негативних проявів поведінки дошкільників.

Проблеми, з якими стикаються дошкільники з негативними проявами поведінки. Складнощі, з якими стикаються батьки, діти яких мають негативні прояви поведінки, та вихователі, які з ними працюють.

Ключові поняття: несприятлива адаптація до ДНЗ, негативні прояви у поведінці дошкільників, істерики, страхи, гіперактивність, агресивність, замкнутість, сором'язливість, превентивний.

Рекомендована література

Основна: 3, 4, 5, 7, 11, 12, 13, 16, 20, 21, 29, 31, 32, 34, 35.

Додаткова: 1, 5, 7, 8, 13.

ТЕМА 3.2. Використання гри та особистісно орієнтованих технік у роботі з дошкільниками на етапі їх адаптації до ДНЗ

Педагогічна доцільність використання гри та особистісно орієнтованих технік у роботі з дошкільниками на етапі їх адаптації до ДНЗ. Особливості використання різноманітних видів ігор відповідно до видів і фаз адаптації та особливостей дітей адаптаційної групи. Методика проведення таких ігор. Педагогічна майстерність застосування особистісно орієнтованих технік у роботі з дошкільниками різних груп адаптації.

Ключові поняття: особистісно орієнтовані техніки, гра, психотехнічна та психокорекційна гра, види адаптації, фази адаптації, адаптаційна група.

Рекомендована література

Основна: 3, 4, 5, 7, 11, 12, 13, 16, 20, 21, 29, 31, 32, 34, 35.

Додаткова: 1, 3, 5, 7, 8, 13.

ОРІЄНТОВНА СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ

Змістові модулі, теми		Усього годин	Аудиторних	Кількість годин, відведених на:			
				лекції	семінари	самостійну роботу	індивідуальну роботу
Змістовий модуль I. Теоретичні засади адаптації дошкільників до закладів соціального виховання		33	14	8	6	10	9
1.1	Технологія вивчення дисципліни “Організаційно-педагогічні умови адаптації дошкільників до ДНЗ”	4	2	2		2	
1.2	Теоретичне обґрунтування проблеми адаптації (психолого-педагогічні аспекти)	9	4	2	2	2	3
1.3	Особливості соціальної адаптації дошкільника до закладів суспільного дошкільного виховання	10	4	2	2	3	3
1.4	Підготовка дитини до вступу в дитячий садок як умова її успішної адаптації до ДНЗ	10	4	2	2	3	3
Змістовий модуль II. Особливості діагностичної та корекційно-виховної роботи з дітьми на етапі їх адаптації до закладів дошкільної освіти		33	12	6	6	12	9
2.1	Вивчення та врахування індивідуальних і психовікових особливостей дітей, як умова їх успішної адаптації до ДНЗ	11	4	2	2	4	3
2.2	Особливості суспільного виховання дітей різних груп адаптації	11	4	2	2	4	3
2.3	Особливості взаємодії усіх ланок ДНЗ і сім’ї щодо поліпшення адаптації дошкільників до дитячого садка	11	4	2	2	4	3
Змістовий модуль III. Корекційно-виховна робота з дітьми трьох груп адаптації		24	10	6	4	8	6
3.1	Корекція негативних проявів у поведінці дошкільників, зумовлених несприятливою адаптацією до ДНЗ	13	6	4	2	4	3
3.2	Використання гри та особистісно орієнтованих технік у роботі з дошкільниками на етапі їх адаптації до ДНЗ	11	4	2	2	4	3
РАЗОМ		90	44	20	16	30	24

ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ (20 год.)**ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1****ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ЗАКЛАДІВ
СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ (8 год.)****ТЕМА 1.1. ТЕХНОЛОГІЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ "ОРГАНІЗАЦІЙНО-
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ДНЗ" (2 год.)**

1. Науково-професійна доцільність вивчення дисципліни "Організаційно-педагогічні умови адаптації дошкільників до ДНЗ"
2. Структура та зміст дисципліни. Особливості її вивчення.
3. Технологія розробки і захисту корекційно-виховних програм роботи з дошкільниками різних груп адаптації до ДНЗ.
4. Особливості модульно-рейтингового оцінювання знань і вмінь студентів у процесі вивчення курсу, особливості складання екзамену.
5. Характеристика опорних понять з курсу "Організаційно-педагогічні умови адаптації дошкільників до ДНЗ".

ЛІТЕРАТУРА

1. Пихтіна Н. П. Організаційно-педагогічні умови адаптації дошкільників до ДНЗ : навчальна програма курсу / Н. П. Пихтіна. – Ніжин, 2010.
2. Гурковська Т. Новачок у дитячому садку / Т. Гурковська // Дитячий садок. – 2008. – № 11.
3. Стреж Л. Сходинки адаптації дітей раннього віку / Л. Стреж // Психолог. шкільний світ. – 2009. – № 8.
4. Все про адаптацію // Психолог. Спецвипуск. – 2004. – № 25–26, липень.

**ТЕМА 1.2. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ
(ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ) (2 год.)**

1. Знання природи стресу та адаптаційного синдрому у розумінні механізмів адаптації.
2. Визначення, види, причини, соматичні, фізіологічні та особистісні наслідки стресу.
3. Психофізіологічна суть адаптації.
4. Аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень проблем адаптації та адаптаційної саморегуляції:
5. Вітчизняні традиції в дослідженні проблеми адаптації та саморегуляції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурковська Т. Новачок у дитячому садку / Т. Гурковська // Дитячий садок. – 2008. – № 11.
2. Стреж Л. Сходинки адаптації дітей раннього віку / Л. Стреж // Психолог. шкільний світ. – 2009. – № 8.
3. Все про адаптацію, спецвипуск // Психолог. – 2004. – № 25–26, липень.

ТЕМА 1.3. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ДНЗ (2 год.)

1. Суть соціальної адаптації до ДНЗ.
2. Особливості адаптації дітей раннього віку. Етапи, фактори ризику, супровід новоприбулих дітей.
3. Показники адаптованості дитини раннього віку. Емоційний портрет новоприбулої дитини.
4. Типи адаптації до ДНЗ.
5. Причини важкої адаптації до ДНЗ. Види дезадаптації.
6. Умови забезпечення успішної адаптації. Практична допомога дитині в період адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурковська Т. Новачок у дитячому садку / Т. Гурковська // Дитячий садок. – 2008. – № 11.
2. Стреж Л. Сходинки адаптації дітей раннього віку / Л. Стреж // Психолог. Шкільний світ. – 2009. – № 8.
3. Все про адаптацію, спецвипуск // Психолог. – 2004. – № 25–26, липень.
4. Зажирина М. А. Детский сад / Чего не стоит делать родителям, но что они всё равно делают / М. А. Зажирина. – М. : Генезис, 2009. – С. 212–237.

ТЕМА 1.4. ПІДГОТОВКА ДИТИНИ ДО ВСТУПУ В ДИТЯЧИЙ САДОК ЯК УМОВА ЇЇ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ ДО ДНЗ (2 год.)

1. Суть та структура готовності дошкільника до вступу до ДНЗ.
2. Критерії та ознаки сформованості готовності дитини до вступу до дошкільного закладу та прогнозування адаптаційного періоду.
3. Роль попередньої діагностичної та профілактичної роботи педагогічного колективу у формуванні готовності дошкільників до ДНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурковська Т. Новачок у дитячому садку / Т. Гурковська // Дитячий садок. – 2008. – № 11.
2. Стреж Л. Сходинки адаптації дітей раннього віку / Л. Стреж // Психолог. Шкільний світ. – 2009. – № 8.
3. Все про адаптацію, спецвипуск // Психолог. – 2004. – № 25–26, липень.
4. Маценко Ж. Незабаром у дитячий садок: особливості психолого-педагогічного підходу до дітей, що вступають до дошкільного закладу / Ж. Маценко // Психолог. – 2003. – № 17.
5. Зажирина М. Чего не стоит делать родителям, но что они всё равно делают / М. Зажирина. – М. : Генезис, 2009. – С. 212–237.
6. Шишова Т. Л. Подсказки для родителей. Чтобы ребёнок не был трудным / Т. Л. Шишова. – СПб. : Речь, 2008. – 384 с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II
ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИЧНОЇ ТА КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ
З ДІТЬМИ В ПЕРІОД ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО ДНЗ (6 год.)

ТЕМА 2.1. ВИВЧЕННЯ ТА ВРАХУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ВІКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИТИНИ, ЯК УМОВА ЇЇ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ (2 год.)

1. Урахування психо-вікових та індивідуальних особливостей дошкільників.

2. Особливості вивчення протікання процесу адаптації у дітей з різним рівнем готовності до вступу в ДНЗ.

3. Основні завдання адаптаційного періоду та напрямки роботи педагогічного колективу ДНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурковська Т. Новачок у дитячому садку / Т. Гурковська // Дитячий садок. – 2008. – № 11.

2. Стреж Л. Сходинки адаптації дітей раннього віку / Л. Стреж // Психолог. шкільний світ. – 2009. – № 8.

3. Все про адаптацію // Психолог. Спецвипуск – 2004. – № 25–26, липень.

4. Маценко Ж. Незабаром у дитячий садок: особливості психолого-педагогічного підходу до дітей, що вступають до дошкільного закладу / Ж. Маценко // Психолог. – 2003. – № 17.

5. Шипицына Л. М. Комплексное сопровождение детей дошкольного возраста / Л. М. Шипицына, А. А. Хильки, Ю. С. Галлямова ; под науч. ред. проф. Л. М. Шипицыной. – СПб. : Речь, 2005. – 240 с.

ТЕМА 2.2. ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РІЗНИХ ГРУП АДАПТАЦІЇ (2 год.)

1. Специфіка роботи з новоприбулою дитиною в ДНЗ.

2. Характеристика труднощів адаптації новоприбулих дітей до нових умов життя.

3. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з важкою формою адаптації та їх сім'ями.

4. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми із середньою важкістю адаптації та їх сім'ями.

5. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з легкою формою адаптації та їх сім'ями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурковська Т. Новачок у дитячому садку / Т. Гурковська // Дитячий садок. – 2008. – № 11.

2. Стреж Л. Сходинки адаптації дітей раннього віку / Л. Стреж // Психолог. шкільний світ. – 2009. – № 8.

3. Все про адаптацію, спецвипуск // Психолог. – 2004. – № 25–26, липень,

4. Маценко Ж. Незабаром у дитячий садок: особливості психолого-педагогічного підходу до дітей, що вступають до дошкільного закладу / Ж. Маценко // Психолог. – 2003. – № 17.

5. Крюкова С. В. Удивляюсь, злюсь, боюсь, хвастаюсь и радуюсь. Программы эмоционального развития детей дошкольного и младшего школьного возраста : практическое пособие / С. В. Крюкова, Н. П. Слободяник. – 5-е изд. – М. : Генезис, 2010. – 208 с.

ТЕМА 2.3. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ УСІХ ЛАНОК ДНЗ І СІМ'Ї ЩОДО ПОЛІПШЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ДИТЯЧОГО САДКА (2 год.)

1. Координація зусиль усіх фахівців ДНЗ як умова успішності адаптації дошкільників.

2. Робота ДНЗ з сім'єю щодо поліпшення адаптації дитини до умов садочка.

3. Оптимізація процесу становлення контактів між однолітками у ранньому віці – умова поліпшення адаптації дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крюкова С. В. Удивляюсь, злюсь, боюсь, хвастаюсь и радуюсь. Программы эмоционального развития детей дошкольного и младшего школьного возраста : практическое пособие / С. В. Крюкова, Н. П. Слободяник. – 5-е изд. – М. : Генезис, 2010. – 208 с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III **КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНА РОБОТА З ДІТЬМИ** **ТРЬОХ ГРУП АДАПТАЦІЇ (6 год.)**

ТЕМА 3.1. КОРЕКЦІЯ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ ДОШКІЛЬНИКІВ, ЗУМОВЛЕНИХ НЕСПРИЯТЛИВОЮ АДАПТАЦІЄЮ ДО ДНЗ (4 год.)

1. Особливості формування негативних проявів у поведінці дошкільників, пов'язаних з несприятливою адаптацією до ДНЗ.

2. Характеристика найбільш поширених негативних проявів у поведінці дошкільників, що формуються у період адаптації.

3. Особливості виховання дошкільників з негативними проявами поведінки.

4. Превентивні можливості підготовки дитини до школи у попередженні негативних проявів поведінки дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акимова Г. Как помочь своему ребёнку : справочник по повышению родительской компетентности / Г. Акимова. – Екатеринбург : У-Фактория, 2006. – 368 с.

2. Бреслав Г. Э. Психологическая коррекция детской и подростковой агрессивности : учебное пособие для специалистов и дилетантов / Г. Э. Бреслав. – СПб. : Речь, 2007. – 144 с.

3. Брызгунов И. П. Непоседливый ребёнок, или всё о гиперактивных детях / И. П. Брызгунов, Е. В. Касатикова. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Психотерапия, 2008. – 208 с.

4. Крюкова С. В. Удивляюсь, злюсь, боюсь, хвастаюсь и радуюсь. Программы эмоционального развития детей дошкольного и младшего школьного возраста : [практическое пособие] / С. В. Крюкова, Н. П. Слободяник. – [5-е изд.]. – М. : Генезис, 2010. – 208 с.

5. Федорченко Т. Є. Рання профілактика негативних проявів у поведінці дітей : [навчально-методичний посібник] / Т. Є. Федорченко. – К., 2003. – 128 с.

6. Федорченко Т. Рання профілактика девіантної поведінки молодших школярів : [навчально-методичний посібник] / Т. Федорченко, О. Потапова. – Запоріжжя : ТанDEM, 2008. – 236 с.

ТЕМА 3.2. ВИКОРИСТАННЯ ГРИ ТА ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИХ ТЕХНІК У РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ НА ЕТАПІ ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО ДНЗ (2 год.)

1. Педагогічна доцільність використання гри та особистісно орієнтованих технік у роботі з дошкільниками на етапі їх адаптації до ДНЗ.

2. Особливості використання різноманітних видів ігор відповідно до видів і фаз адаптації та особливостей дітей адаптаційної групи.

3. Методика проведення різних видів ігор.

4. Педагогічна майстерність застосування особистісно орієнтованих технік у роботі з дошкільниками різних груп адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Педагогічна майстерність вихователя дошкольного закладу : навчальний посібник / Л. П. Загородня, С. А. Титаренко. – Суми : Університетська книга, 2010. – 319 с.

2. Крюкова С. В. Удивляюсь, злюсь, боюсь, хвастаюсь и радуюсь. Программы эмоционального развития детей дошкольного и младшего школьного возраста : практическое пособие / С. В. Крюкова, Н. П. Слободяник. – 5-е изд. – М. : Генезис, 2010. – 208 с.

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ (16 год.)

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ (6 год.)

ТЕМА 1.2. Теоретичне обґрунтування проблеми адаптації (психолого-педагогічні аспекти) (2 год.)

1. Знання природи стресу та адаптаційного синдрому у розумінні механізмів адаптації.

2. Визначення, види, причини, соматичні, фізіологічні та особистісні наслідки стресу.

3. Психофізіологічна суть адаптації.
4. Аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень проблем адаптації та адаптаційної саморегуляції.
5. Вітчизняні традиції в дослідженні проблеми адаптації та саморегуляції.

ТЕМА 1.3. Особливості соціальної адаптації дошкільника до ДНЗ (2 год.)

1. Суть та особливості соціальної адаптації.
2. Вивчення проблеми соціальної адаптації у психолого-педагогічній літературі.
3. Характеристика основних періодів адаптації.
4. Види та фази адаптації.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Гурковська Т. Новачок у дитячому садку / Т. Гурковська // Дитячий садок. – 2008. – № 11.
2. Стреж Л. Сходинки адаптації дітей раннього віку / Л. Стреж // Психолог. шкільний світ. – 2009. – № 8.
3. Все про адаптацію // Психолог. спецвипуск. – 2004. – № 25–26, липень.
4. Зажигина М. А. Детский сад. Чего не стоит делать родителям, но что они всё равно делают / М. А. Зажигина. – М. : Генезис, 2009. – С. 212–237.

ТЕМА 1.4. Підготовка дитини до вступу в ДНЗ як умова її успішної адаптації (2 год.)

1. Готовність дитини до вступу до ДНЗ як психолого-педагогічна проблема.
2. Структура готовності дошкільника до ДНЗ.
3. Основні показники готовності.
4. Співпраця ДНЗ і сім'ї у підготовці дитини до вступу до ДНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурковська Т. Новачок у дитячому садку / Т. Гурковська // Дитячий садок. – 2008. – № 11.
2. Стреж Л. Сходинки адаптації дітей раннього віку / Л. Стреж // Психолог. шкільний світ. – 2009. – № 8.
3. Все про адаптацію // Психолог. спецвипуск. – 2004. – № 25–26, липень.
4. Маценко Ж. Незабаром у дитячий садок: особливості психолого-педагогічного підходу до дітей, що вступають до дошкільного закладу / Ж. Маценко // Психолог. – 2003. – № 17.
5. Зажигина М. Чего не стоит делать родителям, но что они всё равно делают / М. Зажигина. – М. : Генезис, 2009. – С. 212–237.
6. Шишова Т. Л. Подсказки для родителей. Чтобы ребёнок не был трудным / Т. Л. Шишова. – СПб. : Речь, 2008. – 384 с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ НА ЕТАПІ ЇХ
АДАПТАЦІЇ ДО ДНЗ (8 год.)

ТЕМА 2.1. Урахування психовікових особливостей дошкільників на етапі їх адаптації до ДНЗ (2 год.)

1. Характеристика сприятливих термінів адаптації для різних вікових груп.
2. Особливості діагностики індивідуально-психологічних особливостей дошкільників різних вікових груп.
3. Співпраця вихователя, психолога і батьків на етапі діагностики індивідуально-психологічних особливостей дошкільника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шипицына Л. М. Комплексное сопровождение детей дошкольного возраста / Л. М. Шипицына, А. А. Хильки, Ю. С. Галлямова ; под науч. ред. проф. Л. М. Шипицыной. – СПб. : Речь, 2005. – 240 с.

ТЕМА 2.2. Особливості суспільного виховання дітей першої групи адаптації (2 год.)

Семінарське заняття проводиться у формі презентації та захисту розробленої студентами в якості індивідуального творчого завдання програми корекційно-виховної роботи з дітьми першої групи адаптації

Перелік орієнтовних питань для обговорення в межах захисту програми корекційно-виховної роботи з дітьми першої групи адаптації:

1. Характеристика психовікових та індивідуальних особливостей дітей першої групи адаптації.
2. Зміст, форми і методи роботи з дітьми першої групи адаптації.
3. Проблеми і складнощі, з якими стикаються батьки дітей першої групи адаптації і вихователі, які з ними працюють.
4. Зміст, форми і методи роботи з батьками.
5. Психолого-педагогічна допомога вихователям, що працюють з дітьми, які починають відвідувати дошкільний заклад.

Тема 2.3. Особливості суспільного виховання дітей другої групи адаптації (2 год.)

Семінарське заняття проводиться у формі презентації та захисту розробленої студентами в якості індивідуального творчого завдання програми корекційно-виховної роботи з дітьми другої групи адаптації

Перелік орієнтовних питань для обговорення в межах захисту програми корекційно-виховної роботи з дітьми другої групи адаптації:

1. Характеристика психовікових та індивідуальних особливостей другої групи адаптації.
2. Зміст, форми і методи роботи з дітьми другої групи адаптації.

3. Проблеми і складнощі, з якими стикаються батьки дітей другої групи адаптації і вихователі, які з ними працюють.

4. Зміст, форми і методи роботи з батьками.

5. Психолого-педагогічна допомога вихователям, що працюють з дітьми другої групи адаптації.

Тема 2.4. Особливості суспільного виховання дітей третьої групи адаптації (2 год.)

Семінарське заняття проводиться у формі презентації та захисту розробленої студентами в якості індивідуального творчого завдання програми корекційно-виховної роботи з дітьми третьої групи адаптації

Перелік орієнтовних питань для обговорення в межах захисту програми корекційно-виховної роботи з дітьми третьої групи адаптації:

1. Характеристика психовікових та індивідуальних особливостей дітей третьої групи адаптації.

2. Зміст, форми і методи роботи з дітьми третьої групи адаптації.

3. Проблеми і складнощі, з якими стикаються батьки дітей третьої групи адаптації і вихователі, які з ними працюють.

4. Зміст, форми і методи роботи з батьками.

5. Психолого-педагогічна допомога вихователям, що працюють з дітьми третьої групи адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крюкова С. В. Удивляюсь, злюсь, боюсь, хвастаюсь и радуюсь. Программы эмоционального развития детей дошкольного и младшего школьного возраста : [практическое пособие] / С. В. Крюкова, Н. П. Слободяник. – 5-е изд. – М. : Генезис, 2010. – 208 с.

2. Шипицына Л. М. Комплексное сопровождение детей дошкольного возраста / Л. М. Шипицына, А. А. Хильки, Ю. С. Галлямова ; под науч. ред. проф. Л. М. Шипицыной. – СПб. : Речь , 2005. – 240 с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНА РОБОТА З ДІТЬМИ ОСНОВНИХ ГРУП АДАПТАЦІЇ (4 год.)

ТЕМА 3.2. Використання гри та особистісно орієнтованих технік у роботі з новоприбулими дітьми (2 год.)

1. Педагогічна доцільність використання гри та особистісно орієнтованих технік у роботі з дошкільниками на етапі їх адаптації до ДНЗ.

2. Особливості використання різноманітних видів ігор відповідно до видів і фаз адаптації та особливостей дітей адаптаційної групи.

3. Методика проведення різних видів ігор.

4. Педагогічна майстерність застосування особистісно орієнтованих технік у роботі з дошкільниками різних груп адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу : навчальний посібник / Л. П. Загородня, С. А Титаренко. – Суми : Університетська книга, 2010. – 319 с.

2. Крюкова С. В. Удивляюсь, злюсь, боюсь, хвастаюсь и радуюсь. Программы эмоционального развития детей дошкольного и младшего школьного возраста : [практическое пособие] / С. В. Крюкова, Н. П. Слободяник. – [5-е изд.]. – М. : Генезис, 2010. – 208 с.

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ (30 год.)

1. *За результатами виконання завдань самостійної роботи студенти працюють на семінарських заняттях та збирають матеріали для розробки програм корекційно-виховної роботи з дошкільниками трьох груп адаптації, а саме зміст окремих розділів програм: “Тематичний словник програми”; “Актуальність програми”; “Вихідні концептуальні положення програми”; “Цільове призначення програми (загальна мета, специфічні цілі)”; “Завдання програми”; “Особливості діагностики індивідуально-психологічних особливостей дошкільників різних груп адаптації”.*

На основі виконання кожним студентом творчого завдання, передбаченого в модулі індивідуальної роботи проводяться семінарські заняття, а саме №2.2; №2.3; №2.4.

Студенти об'єднуються в підгрупи та самостійно працюють над розробкою програми корекційно-виховної роботи з дошкільниками трьох груп адаптації

Таким чином, творчими групами готуються три програми корекційно-виховної роботи відповідно до групи адаптації. Програма готується та подається за тиждень до її презентації на занятті з тим, щоб інші студенти мали змогу познайомитися зі змістом програми та залучилися до активного її обговорення. Для презентації та обговорення програми відводиться 2 години семінарських занять з відповідних тем: №2.2; №2.3; №2.4. Це здійснюється методом занурення в предмет. Розроблені студентами програми зберігаються на кафедрі дошкільної освіти і можуть бути використані студентами, викладачами, працівниками ДНЗ у здійсненні відповідної роботи за призначенням.

Аналіз результативності розробки програм корекційно-виховної роботи відповідно до групи адаптації здійснюється на занятті шляхом обговорення за позиціями, що відображають основні розділи програми на основі відповідних критеріїв:

Позиції, за якими обговорюються програми корекційно-виховної роботи відповідно до групи адаптації, розроблених до семінарських занять	Критерії
<ol style="list-style-type: none"> 1. Тематичний словник програми. 2. Актуальність програми. 3. Вихідні концептуальні положення програми. 4. Цільове призначення програми (загальна мета, специфічні цілі). 5. Завдання програми. 6. Психолого-педагогічна характеристика дітей відповідної групи адаптації. 7. Банк психодіагностичних методик вивчення індивідуально-психологічних особливостей дошкільників відповідної групи адаптації. 8. Орієнтовні форми роботи за напрямками: корекційно-виховна робота з дітьми, їх батьками, психолого-педагогічна допомога вихователям, що працюють з дітьми відповідної групи адаптації. 9. Очікувані результати програми. 10. Джерельна база програми 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Науковість. 2. Зв'язок з життям. 3. Відповідність змісту програми окресленим розділам. 4. Повнота розробки програм. 5. Практична ревалентність (можливість практичного застосування програми без суттєвих доповнень і змін). 6. Відповідність вимогам до оформлення програми.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ (6 год.)

ТЕМА 1.2. Теоретичне обґрунтування проблеми адаптації (психолого-педагогічні аспекти) (2 год.; 2 бали)

1. Підготувати словник опорних понять з теми, що відображають суть психолого-педагогічних аспектів проблеми адаптації.
2. На основі тексту лекцій та конспектів першоджерел підготувати опорні схеми до кожного питання семінару та бути готовим використовувати їх у роботі з аудиторією під час обговорення.
3. Опрацювати рекомендовану літературу та підготуватися до обговорення питань семінару.

ТЕМА 1.3. Особливості соціальної адаптації дошкільника до ДНЗ (2 год.)

1. Оформити бібліографічний вказівник джерел, зміст яких відображає особливості соціальної адаптації дошкільника до ДНЗ (основні періоди адаптації, види та фази адаптації).
2. Підготувати конспекти одного з першоджерел (на вибір), у якому б говорилося про вивчення проблеми соціальної адаптації у психолого-педагогічній літературі.

3. Підготувати опорні схеми до кожного питання семінару та бути готовим використовувати їх у роботі з аудиторією під час обговорення.

4. Опрацювати рекомендовану літературу та підготуватися до обговорення питань семінару.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зажигина М. А. Детский сад. Чего не стоит делать родителям, но что они всё равно делают / М. А. Зажигина. – М. : Генезис, 2009. – С. 212–237.

ТЕМА 1.4. Підготовка дитини до вступу в ДНЗ як умова її успішної адаптації (2 год.)

1. Оформити бібліографічний вказівник джерел, зміст яких відображає особливості підготовки дитини до вступу в ДНЗ як умови її успішної адаптації до ДНЗ (структура та основні показники готовності).

2. Підготувати конспекти одного з першоджерел (на вибір), у якому б говорилося про вивчення проблеми готовності дитини до вступу до ДНЗ у психолого-педагогічній літературі.

3. Підготувати опорні схеми до кожного питання семінару та бути готовим використовувати їх у роботі з аудиторією під час обговорення.

4. Опрацювати рекомендовану літературу та підготуватися до обговорення питань семінару.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зажигина М. А. Детский сад. Чего не стоит делать родителям, но что они всё равно делают / М. А. Зажигина. – М. : Генезис, 2009. – С. 212–237.

2. Шишова Т. Л. Подсказки для родителей. Чтобы ребёнок не был трудным / Т. Л. Шишова. – СПб. : Речь, 2008. – 384 с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ НА ЕТАПІ ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО ДНЗ (8 год.)

ТЕМА 2.1. Урахування індивідуальних та психовікових особливостей дошкільників на етапі їх адаптації до ДНЗ (2 год.)

1. Оформити бібліографічний вказівник джерел, зміст яких відображає особливості діагностики індивідуально-психологічних особливостей дошкільників різних груп адаптації.

2. Підготувати конспекти одного з першоджерел (на вибір), у якому б говорилося про вивчення проблеми готовності дитини до вступу до ДНЗ; діагностики індивідуально-психологічних особливостей дошкільників різних вікових груп та різних груп адаптації у психолого-педагогічній літературі.

3. Розпочати підготовку банку психодіагностичних методик вивчення індивідуально-психологічних особливостей дошкільників різних груп адаптації (відповідно до обраної програми корекційно-виховної роботи з дошкільниками окремої групи адаптації).

4. Опрацювати рекомендовану літературу та підготуватися до обговорення питань семінару.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шипицына Л. М. Комплексное сопровождение детей дошкольного возраста / Л. М. Шипицына, А. А. Хильки, Ю. С. Галлямова ; под науч. ред. проф. Л. М. Шипицыной. – СПб. : Речь, 2005. – 240 с.

ТЕМА 2.2. Особливості суспільного виховання дітей першої групи адаптації (2 год.)

СЕМІНАР 2.2. Відводиться для презентації програми корекційно-виховної роботи з дошкільниками першої групи адаптації

Завдання:

1. Підготувати до презентації теоретичну та практичну частини програми корекційно-виховної роботи з дошкільниками першої групи адаптації, а саме такі її розділи: тематичний словник програми; обґрунтування її актуальності, вихідні концептуальні положення, цільове призначення програми (загальна мета та специфічні цілі), психолого-педагогічна характеристика дітей відповідної групи адаптації, банк психодіагностичних методик вивчення індивідуально-психологічних особливостей дошкільників відповідної групи адаптації, орієнтовні форми роботи за напрямками: корекційно-виховна робота із дітьми, їх батьками, психолого-педагогічна допомога вихователям, що працюють із дітьми відповідної групи адаптації, очікувані результати, джерельна база програми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крюкова С. В. Удивляюсь, злюсь, боюсь, хвастаюсь и радуюсь. Программы эмоционального развития детей дошкольного и младшего школьного возраста : [практическое пособие] / С. В. Крюкова, Н. П. Слободяник. – [5-е изд.]. – М. : Генезис, 2010. – 208 с.

2. Шипицына Л. М. Комплексное сопровождение детей дошкольного возраста / Л. М. Шипицына, А. А. Хильки, Ю. С. Галлямова ; под науч. ред. проф. Л. М. Шипицыной. – СПб. : Речь, 2005. – 240 с.

Тема 2.3. Особливості суспільного виховання дітей другої групи адаптації (2 год.)

СЕМІНАР 2.2. Відводиться для презентації програми корекційно-виховної роботи з дошкільниками другої групи адаптації

Завдання:

1. Підготувати до презентації теоретичну та практичну частини програми корекційно-виховної роботи з дошкільниками другої групи адаптації, а саме такі її розділи: тематичний словник програми; обґрунтування її актуальності, вихідні концептуальні положення, цільове призначення програми (загальна мета та специфічні цілі), психолого-педагогічна характеристика дітей відповідної групи адаптації, банк психодіагностичних

методик вивчення індивідуально-психологічних особливостей дошкільників відповідної групи адаптації, орієнтовні форми роботи за напрямками: корекційно-виховна робота із дітьми, їх батьками, психолого-педагогічна допомога вихователям, що працюють з дітьми відповідної групи адаптації, очікувані результати, джерельна база програми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крюкова С. В. Удивляюсь, злюсь, боюсь, хвастаюсь и радуюсь. Программы эмоционального развития детей дошкольного и младшего школьного возраста : [практическое пособие] / С. В. Крюкова, Н. П. Слободяник. – [5-е изд.]. – М. : Генезис, 2010. – 208 с.

Тема 2.4. Особливості суспільного виховання дітей третьої групи адаптації (2 год.)

СЕМІНАР 2.2. Відводиться для презентації програми корекційно-виховної роботи з дошкільниками третьої групи адаптації

Завдання:

1. Підготувати до презентації теоретичну та практичну частини програми корекційно-виховної роботи з дошкільниками третьої групи адаптації, а саме такі її розділи: тематичний словник програми; обґрунтування її актуальності, вихідні концептуальні положення, цільове призначення програми (загальна мета та специфічні цілі), психолого-педагогічна характеристика дітей відповідної групи адаптації, банк психодіагностичних методик вивчення індивідуально-психологічних особливостей дошкільників відповідної групи адаптації, орієнтовні форми роботи за напрямками: корекційно-виховна робота з дітьми, їх батьками, психолого-педагогічна допомога вихователям, що працюють із дітьми відповідної групи адаптації, очікувані результати, джерельна база програми.

Орієнтовні форми роботи за напрямками подаються в таблиці:

Напрями роботи	Форми роботи	Орієнтовний зміст	Рекомендована література
1. Корекційно-виховна робота з дітьми 2. Психолого-педагогічна допомога батькам 3. Психолого-педагогічна допомога вихователям			

ЛІТЕРАТУРА

1. Крюкова С. В. Удивляюсь, злюсь, боюсь, хвастаюсь и радуюсь. Программы эмоционального развития детей дошкольного и младшего школьного возраста : [практическое пособие] / С. В. Крюкова, Н. П. Слободяник. – [5-е изд.]. – М. : Генезис, 2010. – 208 с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНА РОБОТА З ДІТЬМИ ОСНОВНИХ ГРУП АДАПТАЦІЇ (4 год.)

ТЕМА 3.2. Використання гри та особистісно орієнтованих технік у роботі з дошкільниками на етапі їх адаптації до ДНЗ (2 год.)

1. Педагогічна доцільність використання гри та особистісно орієнтованих технік у роботі з дошкільниками на етапі їх адаптації до ДНЗ.

2. Особливості використання різноманітних видів ігор відповідно до видів і фаз адаптації та особливостей дітей адаптаційної групи.

3. Методика проведення різних видів ігор.

4. Педагогічна майстерність застосування особистісно орієнтованих технік у роботі з дошкільниками різних груп адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу: навчальний посібник / Л. П. Загородня, С. А. Титаренко. – Суми : Університетська книга, 2010. – 319 с.

2. Крюкова С. В. Удивляюсь, злюсь, боюсь, хвастаюсь и радуюсь. Программы эмоционального развития детей дошкольного и младшего школьного возраста : [практическое пособие] / С. В. Крюкова, Н. П. Слободяник. – [5-е изд.]. – М. : Генезис, 2010. – 208 с.

ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА (24 год.)

На основі виконання кожним студентом творчого завдання, передбаченого в модулі індивідуальної роботи проводяться семінарські заняття, а саме №2.2; №2.3; №2.4.

Студенти об'єднуються в підгрупи та самостійно працюють над розробкою програми корекційно-виховної роботи з дошкільниками трьох груп адаптації. Таким чином, творчими групами готуються три програми корекційно-виховної роботи відповідно до групи адаптації. Програма готується та подається за тиждень до її презентації на занятті з тим, щоб інші студенти мали змогу познайомитися зі змістом програми та залучилися до активного її обговорення. Для презентації та обговорення програми відводиться 2 години семінарських занять з відповідних тем: №2.2; №2.3; №2.4. Це здійснюється методом занурення в предмет. Розроблені студентами програми зберігаються на кафедрі дошкільної освіти і можуть бути використані студентами, викладачами, працівниками ДНЗ у здійсненні відповідної роботи за призначенням.

Аналіз результативності розробки програм корекційно-виховної роботи відповідно до групи адаптації здійснюється на занятті шляхом обговорення за позиціями, що відображають основні розділи програми на основі відповідних критеріїв:

Позиції, за якими обговорюються програми корекційно-виховної роботи відповідно до групи адаптації, розроблених до семінарських занять	Критерії
<ol style="list-style-type: none"> 1. Тематичний словник програми. 2. Актуальність програми. 3. Вихідні концептуальні положення програми. 4. Цільове призначення програми (загальна мета, специфічні цілі). 5. Завдання програми. 6. Психолого-педагогічна характеристика дітей відповідної групи адаптації. 7. Банк психодіагностичних методик вивчення індивідуально-психологічних особливостей дошкільників відповідної групи адаптації. 8. Орієнтовні форми роботи за напрямками: корекційно-виховна робота з дітьми, їх батьками, психолого-педагогічна допомога вихователям, що працюють з дітьми відповідної групи адаптації. 9. Очікувані результати програми. 10. Джерельна база програми. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Науковість. 2. Зв'язок з життям. 3. Відповідність змісту програми окресленим розділам. 4. Повнота розробки програми. 5. Практична ревалентність (можливість практичного застосування програми без суттєвих доповнень і змін). 6. Відповідність вимогам до оформлення програми.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ (ТВОРЧОЇ) РОБОТИ СТУДЕНТІВ, результати виконання яких покладені в основу трьох семінарських занять другого змістового модуля (6 год.)

Завдання стосується розробки для закладу освіти, в першу чергу ДНЗ розгорнутої програми ранньої профілактики негативних проявів та негативізмів у поведінці дошкільників, як умови попередження педагогічної занедбаності та важковиховуваності за такими напрямками: гуманізація навчально-виховного процесу ДНЗ; оздоровлення стосунків у сім'ї; превентивне навчання.

Для його виконання необхідно:

- об'єднатися у творчі групи та обрати групу негативних проявів у поведінці дошкільників, стосовно якої необхідно буде розробити відповідну програму профілактики;

- розробити і представити програми корекційно-виховної роботи з дітьми різних груп адаптації. Програма має бути надрукована в наступній послідовності за такими розділами:

Титульна сторінка

Зміст програми

1. Тематичний словник програми

2. Актуальність програми

Проаналізувати основні тенденції та характерні особливості проблеми адаптації дошкільників до умов ДНЗ, актуальності відповідної психолого-педагогічної допомоги дитині, її батькам, професійної психолого-педагогічної підтримки представників усіх ланок дошкільного закладу. Обґрунтувати, як саме це вплинуло на власний вибір відповідної групи адаптації.

Для обґрунтування актуальності програми можна посилатись на теоретичні дослідження та прикладний досвід (наявність аналогічних програм у практиці роботи ДНЗ). Таку інформацію варто подавати, посилаючись на дослідників та відповідні роботи. Доцільним є використання статистичної інформації, результатів психолого-педагогічних досліджень.

3. Вихідні концептуальні позиції програми

Характеристику теоретичних аспектів програми варто здійснювати у відповідній послідовності за значущістю: загальна концептуальна ідея, інші теоретичні ідеї, які поглиблюють чи забезпечують реалізацію основної. Теоретичні положення, які пояснюють суть і чинники соціально-педагогічної проблеми чи явища, на подолання, вивчення, дослідження якого спрямована програма. Теоретичні положення, що покладені в основу розробки та реалізації запропонованої програми.

Концептуальні ідеї слід подавати у розгорнутому вигляді: назва ідеї чи концептуального положення, де і ким сформульована (з посиланнями на джерело чи нормативний документ), суть, як застосовується у соціально-педагогічній практиці. Пояснити, чому саме ця ідея складає концептуальну основу даної програми.

4. Цільове призначення програми (загальна мета, специфічні цілі)

Може включати загальну мету, яка безпосередньо не пов'язана з проблемою (в першу чергу це може бути гармонізація особистості дитини та створення сприятливих соціально-педагогічних умов для цього процесу) та специфічні цілі, що безпосередньо пов'язані з даною соціально-педагогічною проблемою.

5. Завдання програми

Відповідно до цільового призначення, завдання програми варто диференціювати на загальні, що конкретизують загальну мету та специфічні, що забезпечують виконання специфічних цілей.

6. Психолого-педагогічна характеристика дітей відповідної групи адаптації

7. Банк психодіагностичних методик вивчення індивідуально-психологічних особливостей дошкільників відповідної групи адаптації.

7. Методичне забезпечення програми представлене двома блоками:

1 блок: Зміст програми – можна розкрити через тематичний план.

2 блок: Форми організації і проведення роботи в межах програми. Орієнтовні форми роботи за напрямками: корекційно-виховна робота з дітьми, їх батьками, психолого-педагогічна допомога вихователям, що працюють і дітьми відповідної групи адаптації. Вказати та обґрунтувати основну або домінуючі форми та допоміжні.

8. Можливості реалізації програми включають:

а) онтингент дошкільників-новачків, на яких розрахована програма;

б) дотичних до основної проблем, які можна частково чи повністю розв'язувати через заходи програми.

9. Організаційні та матеріально-технічні вимоги до реалізації програми:

а) організаційні: термін реалізації програми; наявність окремих занять, метою яких є корекція різних форм адаптації, тривалість занять у межах програми (кількість занять на тиждень, загальна кількість занять, тривалість одного заняття); вкраплювання окремих корекційно-виховних вправ;

б) матеріально-технічні: санітарно-гігієнічні вимоги; матеріально-технічне оснащення.

10. Очікувані результати програми

Необхідно представити, орієнтуючись на послідовність і зміст висунутих загальних і специфічних завдань програми.

11. Джерельна база програми

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ ТА ОЦІНЮВАННЯ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Підсумковий контроль здійснюється у формі екзамену.

Методами контролю та оцінювання роботи студентів є:

Розподіл балів за модулями, змістовими модулями та темами

Змістовні модулі	Модулі				
	Лекції	Семінари	Інд. роб.	Сам. роб.	Заг. к-ть
Модуль 1	4	12		6	
1.1	1			0	
1.2	1	6		2	
1.3	1	6		2	
1.4.	1			2	
Модуль 2	4	24		8	
2.1	1	6		2	
2.2	1	6		2	
2.3	1	6		2	
2.4	1	6		2	
Модуль 3	2	12		4	
3.1	1	6		2	
3.2	1	6		2	
Заг. к-сть	10	48	24	18	100
Зміст роботи	Присутність на лекції	Обговорення питань семінару, конспект. першоджерел	Розробка програми Корекційно-виховної роботи з дошкільниками однієї з трьох груп адаптації	Розробка опорних схем до текстів лекцій	

ПИТАННЯ, ЯКІ ВІНОСЯТЬСЯ НА ЕКЗАМЕН

1. Сучасні умови життя та адаптивні можливості людини. Адаптивність як полісистемна, функціонально-структурна властивість людини. Системний підхід у дослідженні адаптивності.
2. Комплексний аналіз поняття "адаптивність". Адаптивна саморегуляція: механізми, види, етапи, форми і методи.
3. Знання природи стресу та адаптаційного синдрому у розумінні механізмів адаптації.
4. Визначення, види, причини стресу.
5. Соматичні, фізіологічні та особистісні наслідки стресу. Особистість типу "А" і хвороби стресу.
6. Психофізіологічна суть адаптації. Реакція на стрес та порушення адаптації.

7. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Розлад адаптації. Адаптаційний розлад зі змішаним порушенням емоцій і поведінки.

8. Аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень проблем адаптації та адаптаційної саморегуляції.

9. Суть соціальної адаптації дитини до ДНЗ. Вивчення проблеми соціальної адаптації у психолого-педагогічній літературі.

10. Особливості адаптації дітей раннього віку: етапи адаптації (буря, буря затихає, штиль); періоди адаптації (гострий, підгострий, період компенсації).

11. Особливості адаптації дітей раннього віку: фактори ризику (ускладнення під час вагітності, під час та після пологів, вік дитини, стан здоров'я та рівень розвитку дитини індивідуальні особливості дитини, рівень натренованості адаптаційних механізмів, досвід спілкування з дорослими та ровесниками).

12. Супровід новоприбулих дітей: характеристика емоційного стану, поведінки дитини на чотирьох етапах адаптації. Показники адаптованості дитини раннього віку. Емоційний портрет новоприбулої дитини.

13. Типи адаптації до ДНЗ: легка, середня, важка. Причини важкої адаптації до ДНЗ. Види дезадаптації.

14. Характеристика основних періодів адаптації. Види та фази адаптації. Умови забезпечення успішної адаптації. Практична допомога дитині в період адаптації.

15. Підготовка дитини до вступу в дитячий садок як умова її успішної адаптації до ДНЗ.

16. Готовність дитини до вступу до ДНЗ як психолого-педагогічна проблема.

17. Суть та структура готовності дошкільника до ДНЗ: фізіологічна, психологічна та соціальна готовність.

18. Критерії, ознаки та основні показники сформованості готовності дитини до вступу до дошкільного закладу.

19. Критерії вивчення сформованості у дитини дошкільного віку психологічної готовності до ДНЗ: вік, стан здоров'я, рівень психофізичного розвитку, характеристика нервової системи, вміння спілкуватися з дорослими й однолітками, сформованість ігрової діяльності, наближеність домашнього режиму до режиму дитячого садка.

20. Ознаки психологічної готовності дитини до дошкільного закладу.

21. Прогнозування особливостей адаптаційного періоду. Роль попередньої діагностичної та профілактичної роботи педагогічного колективу у формуванні готовності дошкільників до ДНЗ.

22. Співпраця ДНЗ і сім'ї у підготовці дитини до вступу до ДНЗ.

23. Вивчення та врахування індивідуально-вікових особливостей дитини, як умова її успішної адаптації.

24. Характеристика сприятливих термінів адаптації для різних вікових груп (ясла, дитячий садок, старший дошкільний вік).

25. Особливості діагностики індивідуально-психологічних особливостей дошкільників різних вікових груп.

26. Урахування психовікових особливостей дошкільників на етапі їх адаптації до ДНЗ.

27. Особливості вивчення протікання процесу адаптації у дітей з різним рівнем готовності до вступу в ДНЗ.

28. Співпраця вихователя, психолога і батьків на етапі діагностики індивідуально-психологічних особливостей дошкільника.

29. Основні завдання адаптаційного періоду та напрямки роботи педагогічного колективу ДНЗ. Заходи, які полегшують період адаптації до умов дошкільного закладу.

30. Основні завдання та напрямки роботи практичного психолога в адаптаційний період.

31. Характеристика психовікових та індивідуальних особливостей дітей першої групи адаптації.

32. Зміст, форми і методи роботи з дітьми першої групи адаптації.

33. Проблеми і складнощі, з якими стикаються батьки дітей першої групи адаптації і вихователі, які з ними працюють.

34. Зміст, форми і методи роботи з батьками.

35. Психолого-педагогічна допомога вихователям, що працюють з дітьми, які починають відвідувати дошкільний заклад.

36. Характеристика психовікових та індивідуальних особливостей другої групи адаптації.

37. Зміст, форми і методи роботи з дітьми другої групи адаптації.

38. Проблеми і складнощі, з якими стикаються батьки дітей другої групи адаптації і вихователі, які з ними працюють.

39. Зміст, форми і методи роботи з батьками.

40. Психолого-педагогічна допомога вихователям, що працюють з дітьми другої групи адаптації.

41. Характеристика психовікових та індивідуальних особливостей дітей третьої групи адаптації.

42. Зміст, форми і методи роботи з дітьми третьої групи адаптації.

43. Проблеми і складнощі, з якими стикаються батьки дітей третьої групи адаптації і вихователі, які з ними працюють.

44. Зміст, форми і методи роботи з батьками.

45. Психолого-педагогічна допомога вихователям, що працюють з дітьми третьої групи адаптації.

46. Специфіка роботи з новоприбулою дитиною в ДНЗ.

47. Алгоритм спілкування з новоприбулою дитиною протягом перших годин.

48. Необхідні засоби допомоги дитині в перші дні її перебування в дитячому садку: її ім'я, частинка дому, улюблена іграшка тощо.

49. Характеристика труднощів адаптації новоприбулих дітей до нових умов життя.

50. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з важкою формою адаптації та їх сім'ями.
51. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми із середньою важкістю адаптації та їх сім'ями.
52. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з легкою формою адаптації та їх сім'ями.
53. Проблеми і складнощі, з якими стикаються батьки дітей різних груп адаптації і вихователі, які з ними працюють.
54. Психолого-педагогічна допомога вихователям, що працюють з новоприбулими дітьми, які мають проблеми протікання адаптації.
55. Взаємодія усіх ланок ДНЗ і сім'ї, як умова поліпшення адаптації дошкільників до дитячого садка.
56. Завдання та зміст роботи адміністрації ДНЗ.
57. Завдання та зміст роботи вихователя-методиста.
58. Завдання та зміст роботи вихователя, помічника вихователя.
59. Завдання та зміст роботи лікаря-педіатра, старшої медичної сестри.
60. Завдання та зміст роботи практичного психолога.
61. Робота ДНЗ з сім'єю щодо поліпшення адаптації дитини до умов садочка.
62. Оптимізація процесу становлення контактів між однолітками у ранньому віці – умова поліпшення адаптації дошкільників.
63. Особливості формування негативних проявів у поведінці дошкільників, пов'язаних з несприятливою адаптацією до ДНЗ.
64. Характеристика найбільш поширених негативних проявів у поведінці дошкільників, що формуються у період адаптації.
65. Особливості виховання дошкільників з негативними проявами поведінки.
66. Превентивні можливості підготовки дитини до школи у попередженні негативних проявів поведінки дошкільників.
67. Проблеми, з якими стикаються дошкільники з негативними проявами поведінки.
68. Складнощі, з якими стикаються батьки, діти яких мають негативні прояви поведінки, та вихователі, які з ними працюють.
69. Педагогічна доцільність використання гри у роботі з дошкільниками на етапі їх адаптації до ДНЗ.
70. Педагогічна доцільність використання особистісно орієнтованих технік у роботі з дошкільниками на етапі їх адаптації до ДНЗ.
71. Особливості використання різноманітних видів ігор відповідно до видів і фаз адаптації та особливостей дітей адаптаційної групи. Методика проведення таких ігор.
72. Педагогічна майстерність застосування особистісно орієнтованих технік у роботі з дошкільниками різних груп адаптації.

ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ**Основна**

1. Быструшкин С. К. Формирование адаптивных возможностей ребенка : [монография] / С. К. Быструшкин. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2001. – 172 с.
2. Артемова Л. В. Вчитися, граючись / Л. В. Артемова. – К. : Томіріс, 1995. – 112 с.
3. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте: (Психологическое исследование) / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 463 с.
4. Бреслав Г. Э. Психологическая коррекция детской и подростковой агрессивности : учебное пособие для специалистов и делетантов / Г. Э. Бреслав. – СПб. : Речь, 2007. – 144 с.
5. Брызгунов И. П. Непоседливый ребёнок, или всё о гиперактивных детях / И. П. Брызгунов, Е. В. Касатикова. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Психотерапия, 2008. – 208 с.
6. Ватутина Н. Д. Ребенок поступает в детский сад : пособие для воспитателей детского сада / под ред. Л. И. Каплан. – М. : Просвещение, 1983. – 80 с.
7. Вовчик-Блакитна О. О. Індивідуальні особливості емоційного розвитку дитини: стратегії педагогічного супроводу / О. О. Вовчик-Блакитна // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 4. – С. 1–3.
8. Все про адаптацію, спецвипуск // Психолог. – 2004. – № 25–26, липень.
9. Гурковська Т. Новачок у дитячому садку / Т. Гурковська // Дитячий садок. – 2008. – № 11.
10. Захарова Н. М. Адаптація дітей до дитячого садка / Н. М. Захарова // Дошкільне виховання. – 2006. – № 4. – С. 8–11.
11. Захарова Н. М. Ігрові техніки на допомогу в адаптації / Н. М. Захарова // Палітра педагога. – 2004. – № 4. – С. 11–13.
12. Игра и развитие личности дошкольника : сб. науч. тр. / АПН СССР, НИИ дошкольного воспитания. – М. : АПН СССР, 1990. – 152 с.
13. Калинина Р. Р. Тренинг развития личности дошкольника: занятия, игры, упражнения / Р. Р. Калинина. – СПб. : Речь, 2002. – 160 с.
14. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід) / О. Л. Кононко. – К. : СтилоС, 2000. – 336 с.
15. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості / О. Л. Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 256 с.
16. Крюкова С. В. Удивляюсь, злюсь, боюсь, хвастаюсь и радуюсь. Программы эмоционального развития детей дошкольного и младшего школьного возраста : [практическое пособие] / С. В. Крюкова, Н. П. Слободяник. – [5-е изд.]. – М. : Генезис, 2010. – 208 с.
17. Кузьменко В. Адаптація / В. Кузьменко // Дошкільне виховання. – 1995. – № 8. – С. 18–19.

18. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку / В. Кузьменко // Дошкільнє виховання. – 2001. – № 9. – С. 15–20.
19. Кулачківська С. Навіщо дошкільняті перехідний вік / С. Кулачківська, Л. Подоляк // Дошкільнє виховання. – 2001. – № 5. – С. 6–7.
20. Матвійчик В. Є. Іскорки доброти: програма корекційно-розвиваючої роботи по розвитку емоційно-особистісної сфери та попередженню афективних проявів поведінки дошкільника / В. Є. Матвійчик // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 2–3. – С. 4–55.
21. Маценко Ж. Незабаром у дитячий садок: особливості психолого-педагогічного підходу до дітей, що вступають до дошкільного закладу / Ж. Маценко // Психолог. – 2003. – № 17.
22. Меерсон Ф. З. Адаптація, стресс и профилактика / Ф. З. Меерсон. – М. : Наука, 1981. – 276 с.
23. Меерсон Ф.З. Современные аспекты адаптации / Ф. З. Меерсон. – Новосибирск : НГУ, 1980. – 116 с.
24. Науменко Т. І. У дитячій садок прийшли новенькі (Соціальна адаптація дітей молодшого дошкільного віку) / Т. І. Науменко. – Запоріжжя : ЛІПС. Лто, 2002. – 72 с.
25. Нечай С. П. Адаптація дітей-сиріт до нових умов життя / С. П. Нечай // Дошкільнє виховання. – 2001. – № 6. – С. 18–19.
26. Поніманська Т. І. Людина і я. Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини / Т. І. Поніманська // Дошкільнє виховання. – 1999. – № 8. – С.14–15.
27. Репина Т. А. Социально-психологическая характеристика группы детского сада / Т. А. Репина. – М. : Педагогика, 1988. – 232с .
28. Селье Г. Очерки об адаптационном синдроме / Селье Г. ; пер. с англ. – М. : Медицина, 1972. – 254 с.
29. Сенько Т. В. Аутотренинг в работе со старшими дошкольниками / Т. В. Сенько // Образование и воспитание. – 1992. – № 3. – С. 90–92.
30. Социальная адаптация детей в дошкольных учреждениях / под ред. Р. В. Тонковой-Ямпольской, Е. Шмидт-Кольмер, А. Атанасовой-Вуковой. – М. : Медицина, 1980. – 231 с.
31. Стреж Л. Сходинки адаптації дітей раннього віку / Л. Стреж // Психолог. шкільний світ. – 2009. – № 8.
32. Ткачева Р.В. Коррекция и развитие межличностных взаимоотношений в системе “ребёнок - сверстник - взрослые” // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 6. – С. 58–60 ; № 7. – С. 39–43.
33. Удовенко М. В. Психологическая игра как способ адаптации младших школьников к обучению в основной школе / М. В. Удовенко // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 3. – С. 11–18.
34. Федорченко Т. Рання профілактика девіантної поведінки молодших школярів : навчально-методичний посібник / Т. Федорченко, О. Потапова. – Запоріжжя : Тандем, 2008. – 236 с.
35. Федорченко Т. Є. Рання профілактика негативних проявів у поведінці дітей : навчально-методичний посібник / Т. Є. Федорченко. – К., 2003. – 128 с.

36. Шипицына Л. М. Комплексное сопровождение детей дошкольного возраста / Л. М. Шипицына, А. А. Хильки, Ю. С. Галлямова та ін. ; под науч. ред. проф. Л. М. Шипицыной. – СПб. : Речь, 2005. – 240 с.
37. Юртайкин В. Адаптация детей с отклонениями в развитии к дошкольным образовательным учреждениям / В. Юртайкин, П. Жиянова // Дошкольное воспитание. – 2001. – № 2. – С. 37–44 ; № 3. – С. 43–52.

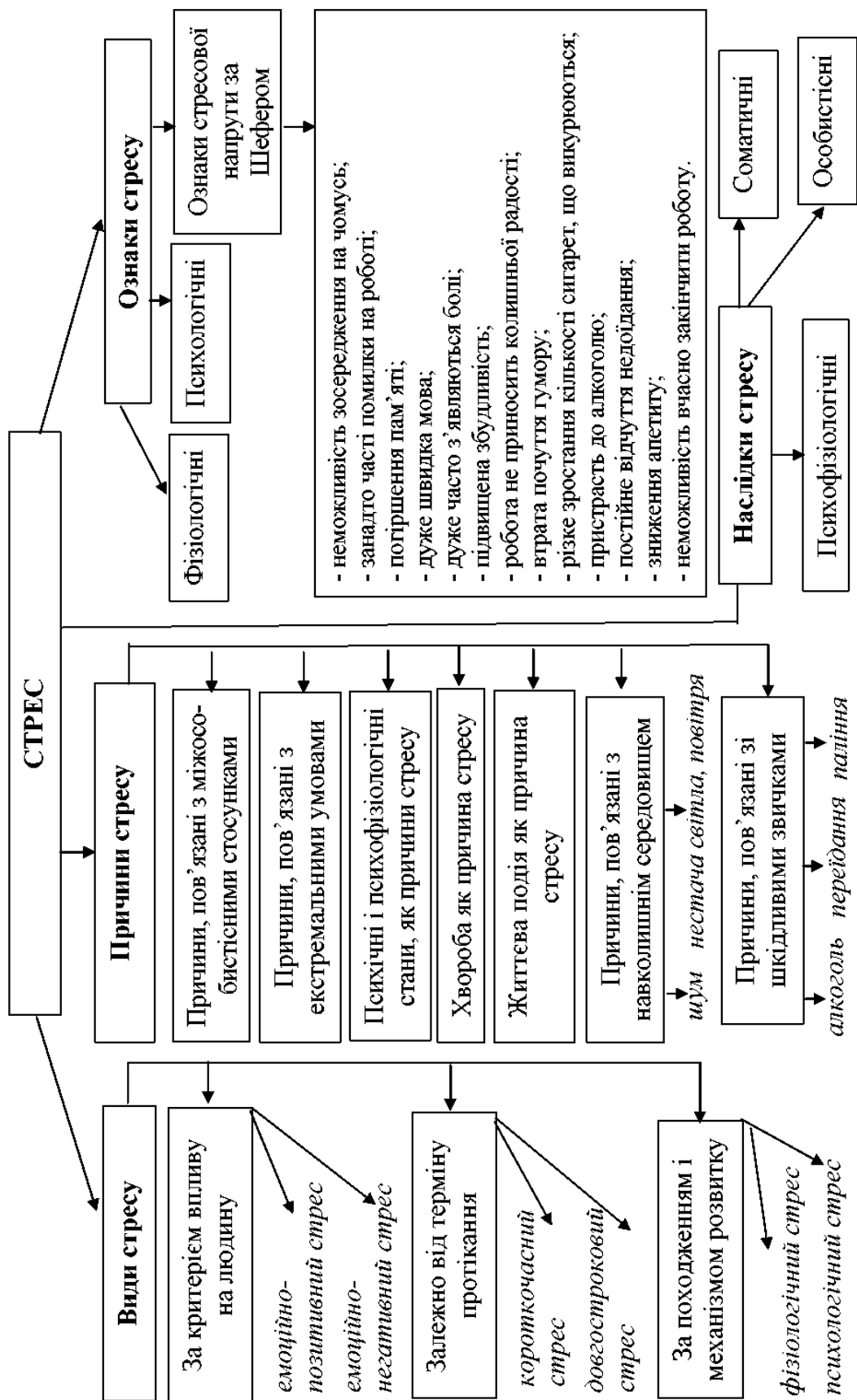
Додаткова

1. Акимова Г. Как помочь своему ребёнку: Справочник по повышению родительской компетентности / Г. Акимова. – Екатеринбург : У-Фактория, 2006. – 368 с.
2. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф. Б. Березин. – Л. : Наука, 1988. – 270 с.
3. Блонский П. П. Педология: Книга для преподавателей и студентов высших педагогических учебных заведений / П. П. Блонский ; под ред. В. А. Сластенина. – М. : Владос, 1999. – 288 с.
4. Богуцька Т. О. Психофізіологічна готовність дошкільників до навчання у школі : дис. ... канд. біол. наук : спец. 03.00.13 / Кам'янець-Подільський держ. пед. ун-т. – Кам'янець-Подільський, 1998. – 139 с.
5. Бурменская Г. В. Возрастно-психологическое консультирование. Проблемы психического развития детей / Г. В. Бурменская, О. А. Карабанова, А. Г. Лидерс. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 136 с.
6. Жаровцева Т. Г. Адаптация детей дошкольного возраста к условиям общественного воспитания (на материале круглосуточной группы) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Жаровцева Т. Г. ; НИИ педагогики УССР. – К., 1991. – 161 с.
7. Зажигина М. Чего не стоит делать родителям, но что они всё равно делают / М. Зажигина. – М. : Генезис, 2009. – С. 212–237.
8. Захаров А. И. Как предупредить отклонения в поведении ребёнка: Книга для воспитателя детского сада / А. И. Захаров. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.
9. Лукавешич М. П. Соціалізація. Виховні механізми та технології : [навч.-метод. посіб.] / М. П. Лукавешич. – К. : ІЗМН, 1998. – 112 с.
10. Печенко І. П. Організаційно-педагогічні умови формування соціальної компетентності дітей 5-7 років / І. П. Печенко // Вісник Київського міжнародного університету. Випуск II. – К. : Правові джерела, 2002. – 291 с.
11. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста. Психологические исследования / под ред. А. В. Запорожца, Я. З. Неверович ; Научно-иссл. ин-т дошкольного воспитания АПН СССР. – М. : Педагогика, 1986. – 176 с.
12. Фельдштейн Д. И. Детство как социально-психологический феномен и особое состояние развития / Д. И. Фельдштейн // Вопросы психологии. – 1998. – № 1. – С. 3.
13. Чистякова М. И. Психогимнастика / М. И. Чистякова ; под ред. М. И. Буянова. – М. : Просвещение, 1990. – 127 с.

ДОДАТОК Б ОПОРНІ СХЕМИ ДО ЛЕКЦІЙ

Додаток 1

ДОДАТОК Б. ОПОРНІ СХЕМИ ДО ЛЕКЦІЙ.
Додаток 1
ОПОРНІ СХЕМИ ДО ТЕМИ 1.2. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ (ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ)
До теми 1.2. Стрес, види, причини, соматичні, фізіологічні та особистісні наслідки стресу

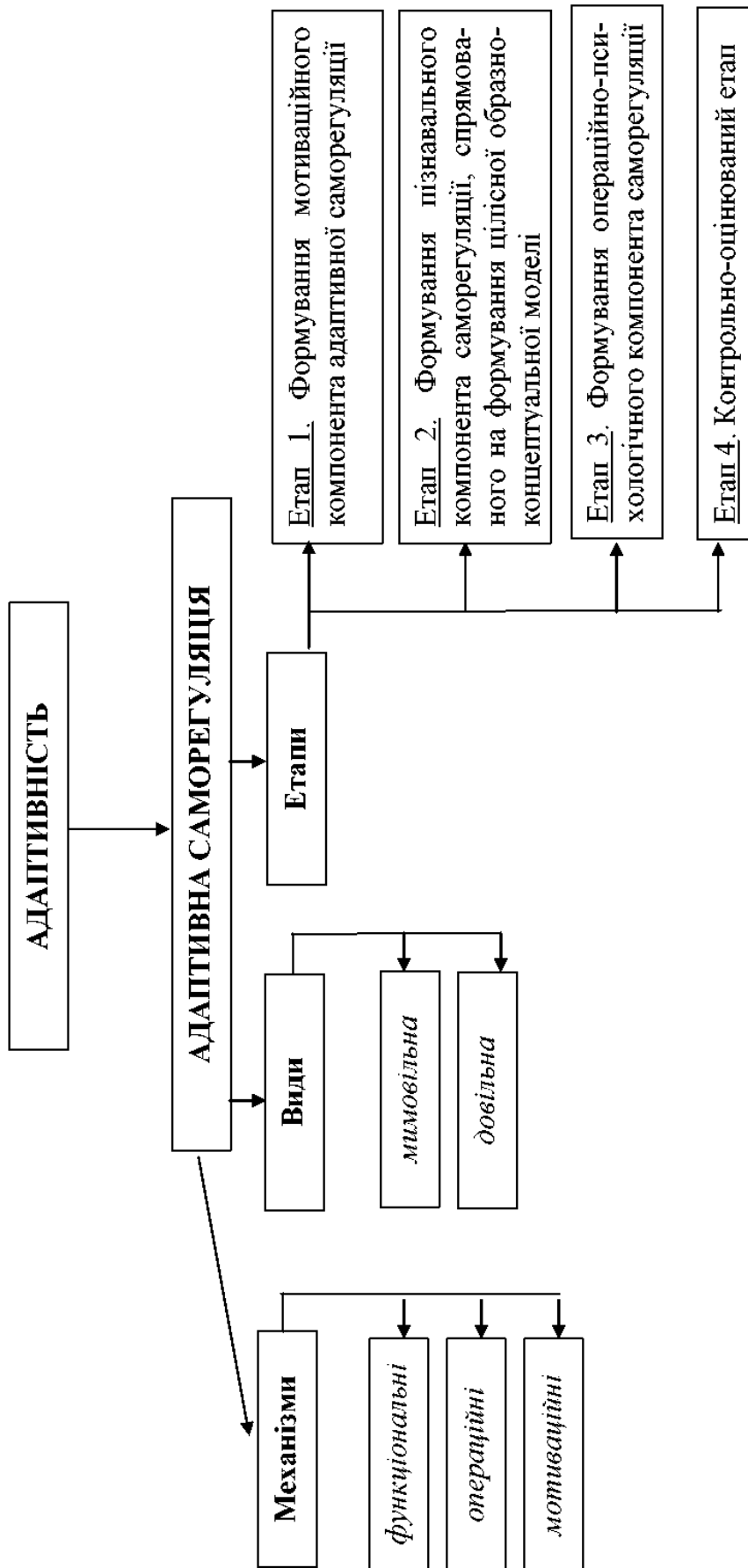
До теми 1.2. Види, причини, соматичні, фізіологічні та особистісні наслідки стресу

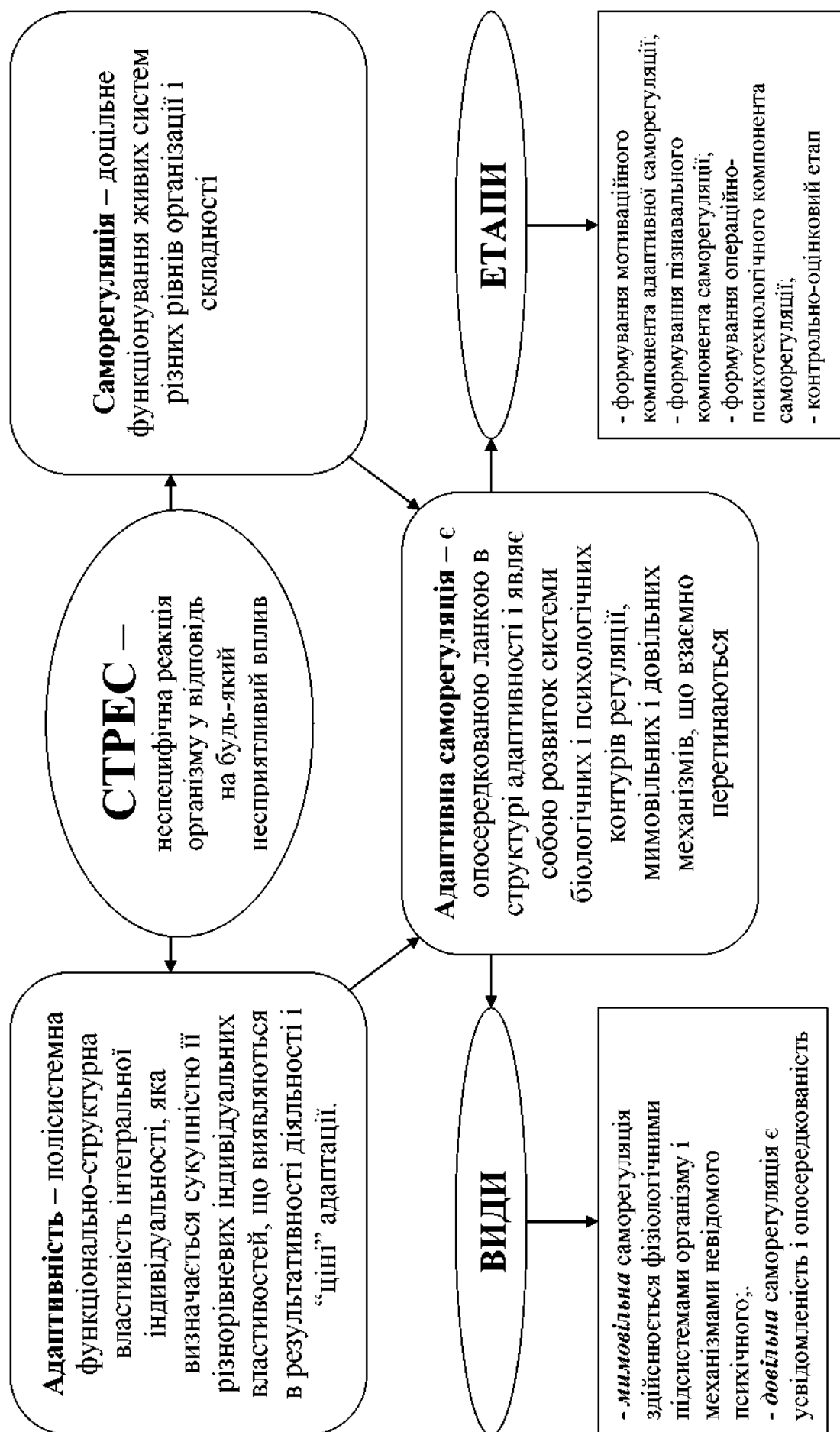
До теми 1.2. Стрес: види, причини, ознаки

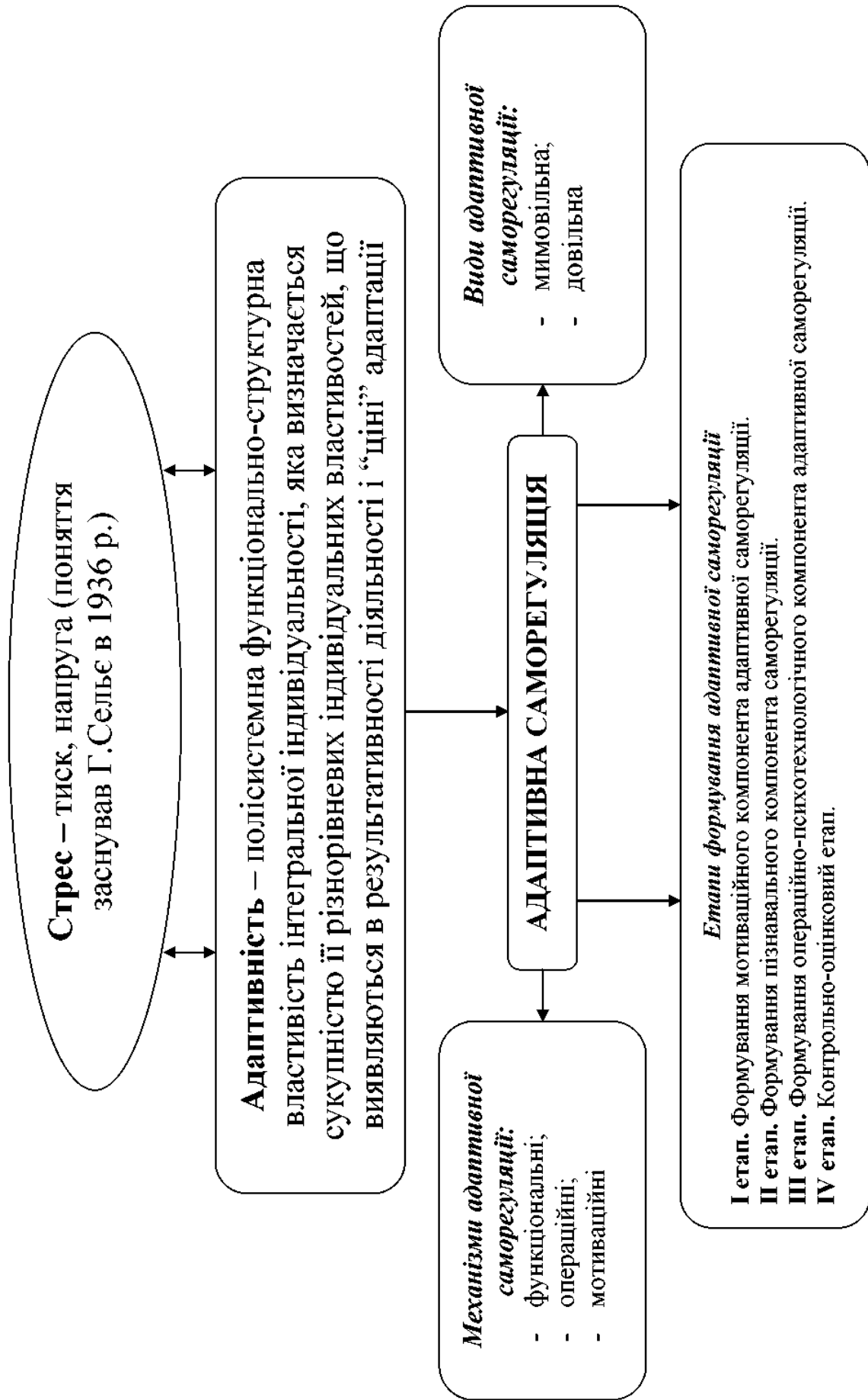
До теми 1.2. Знання природи стресу та адаптаційного синдрому у розумінні механізмів в адаптації

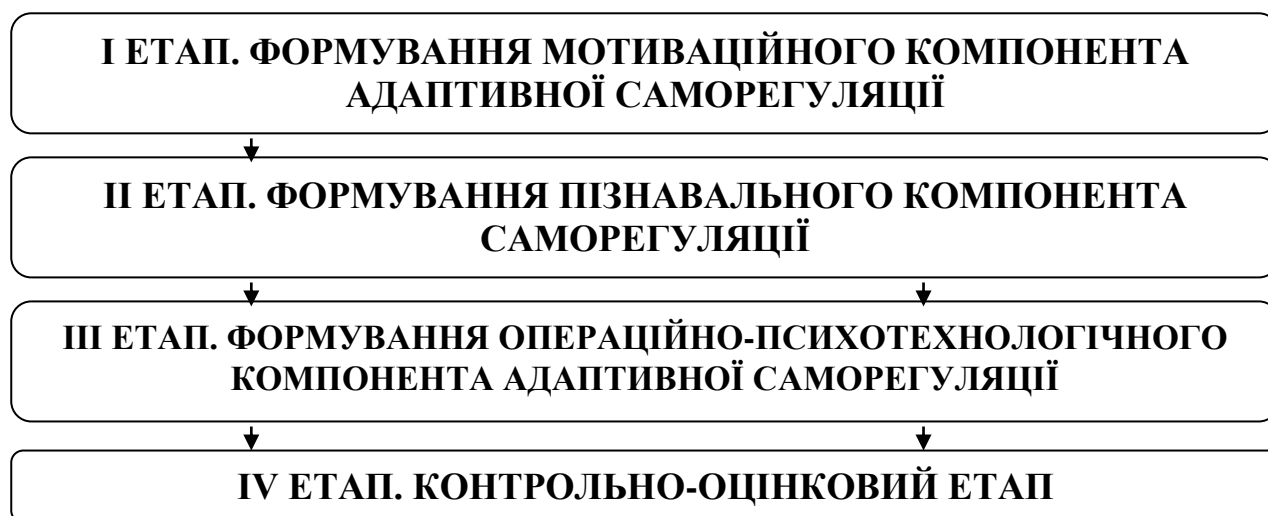
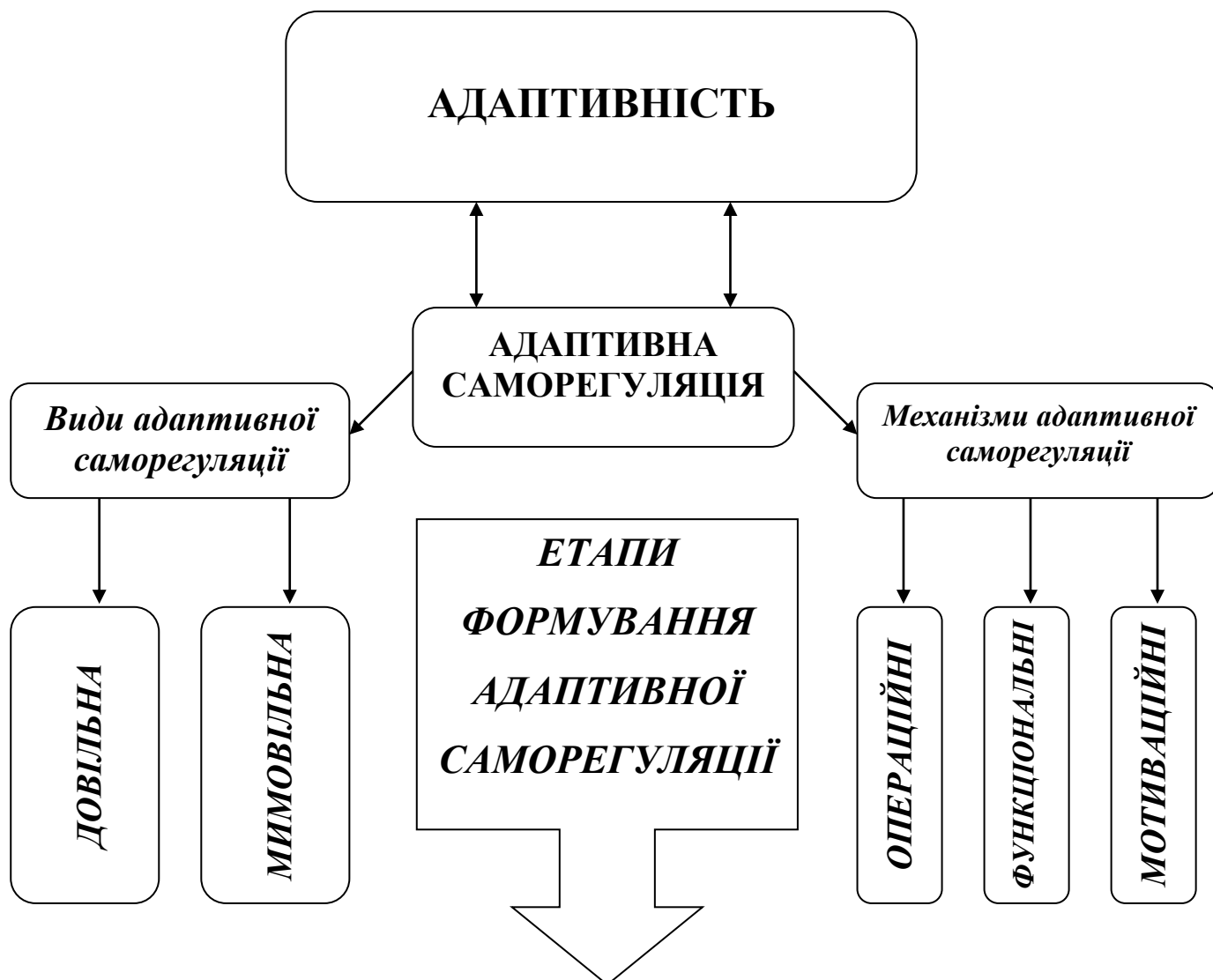
До теми 1.2. Знання природи стресу та адаптаційного синдрому у розумінні механізмів в адаптації.

До теми 1.2. Знання природи стресу та адаптаційного синдрому у розумінні механізмів в адаптації

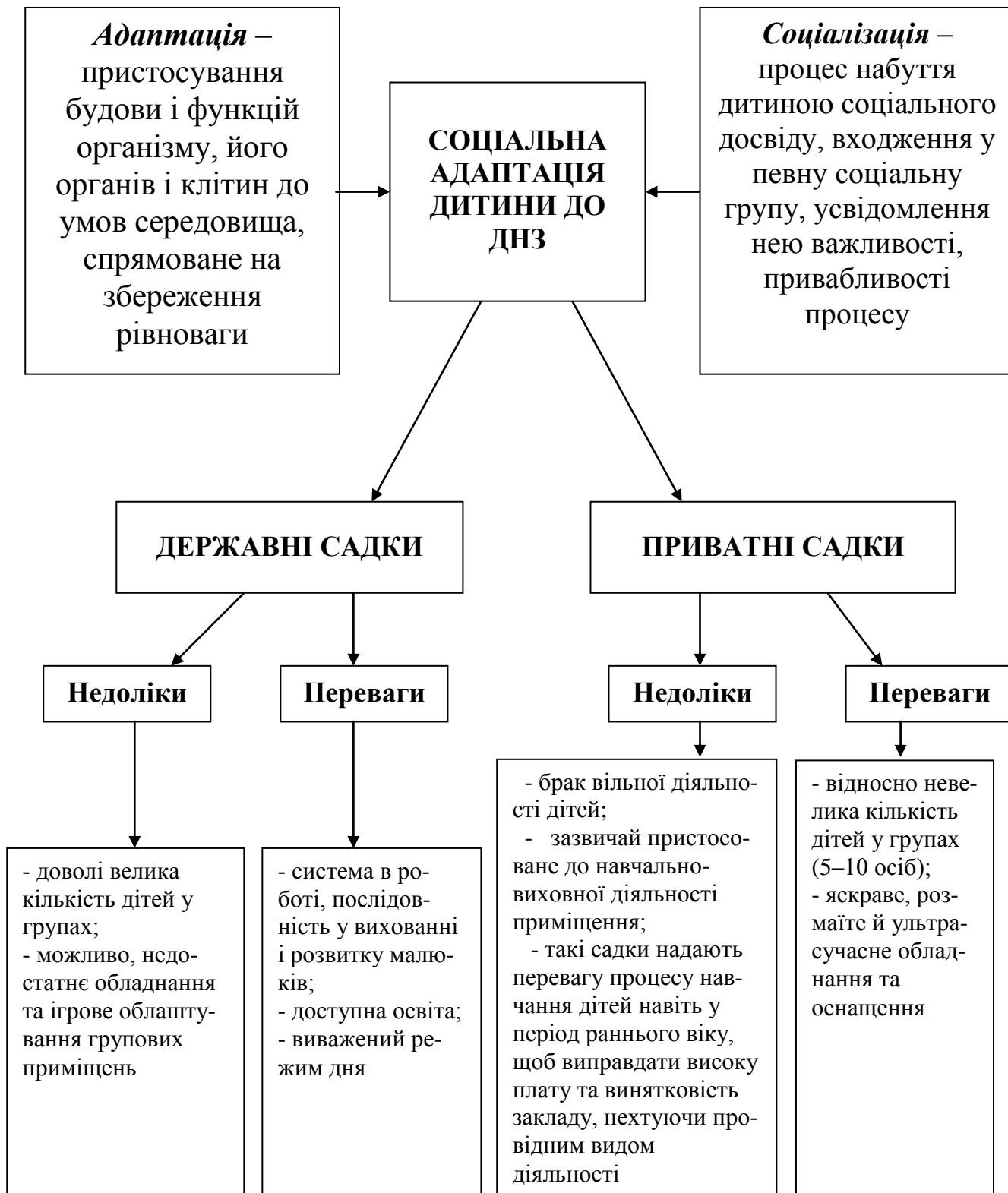

До теми 1.2. Знання природи стресу та адаптаційного синдрому у розумінні механізмів в адаптації

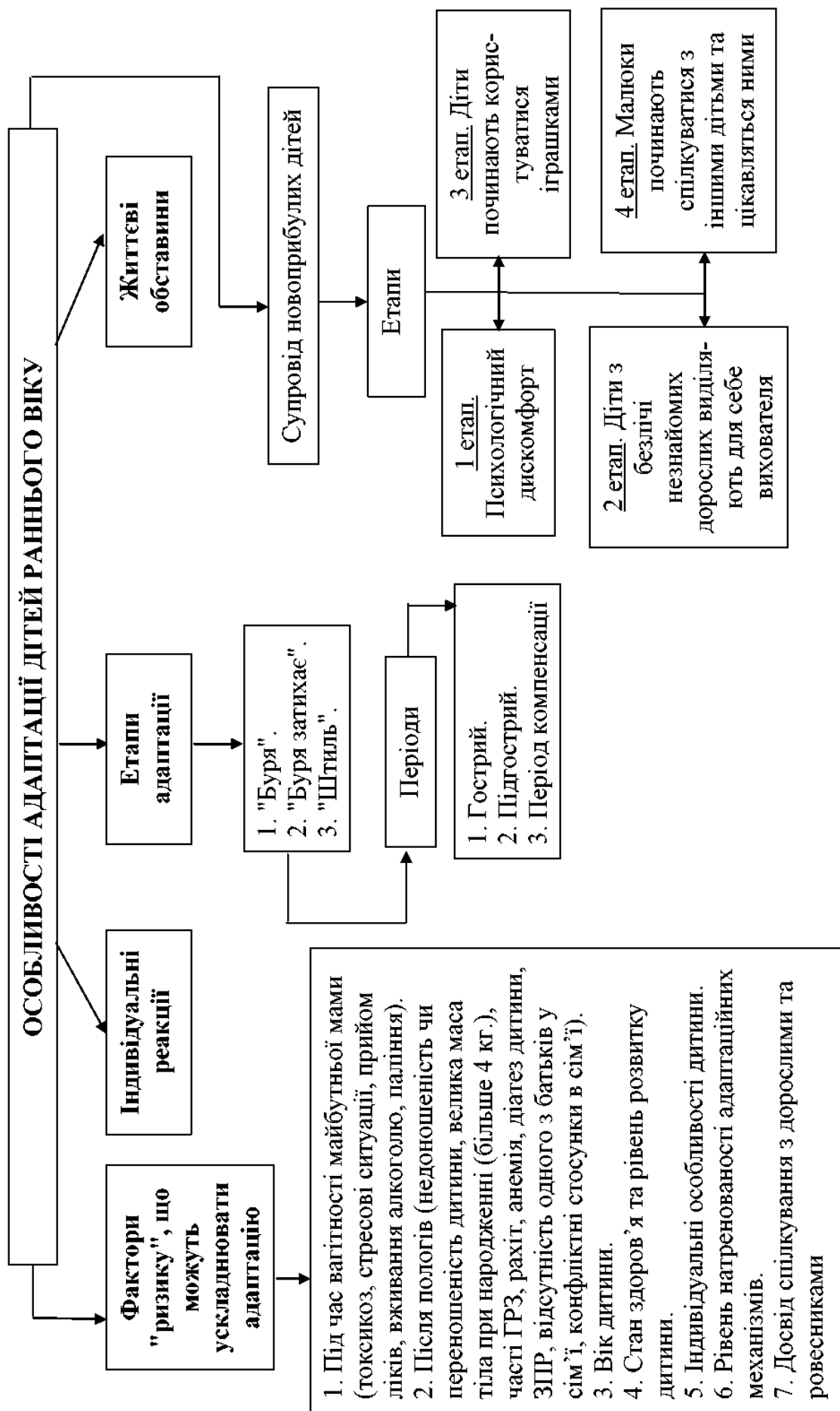

ОПОРНІ СХЕМИ ДО ТЕМИ 1.3. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ДНЗ

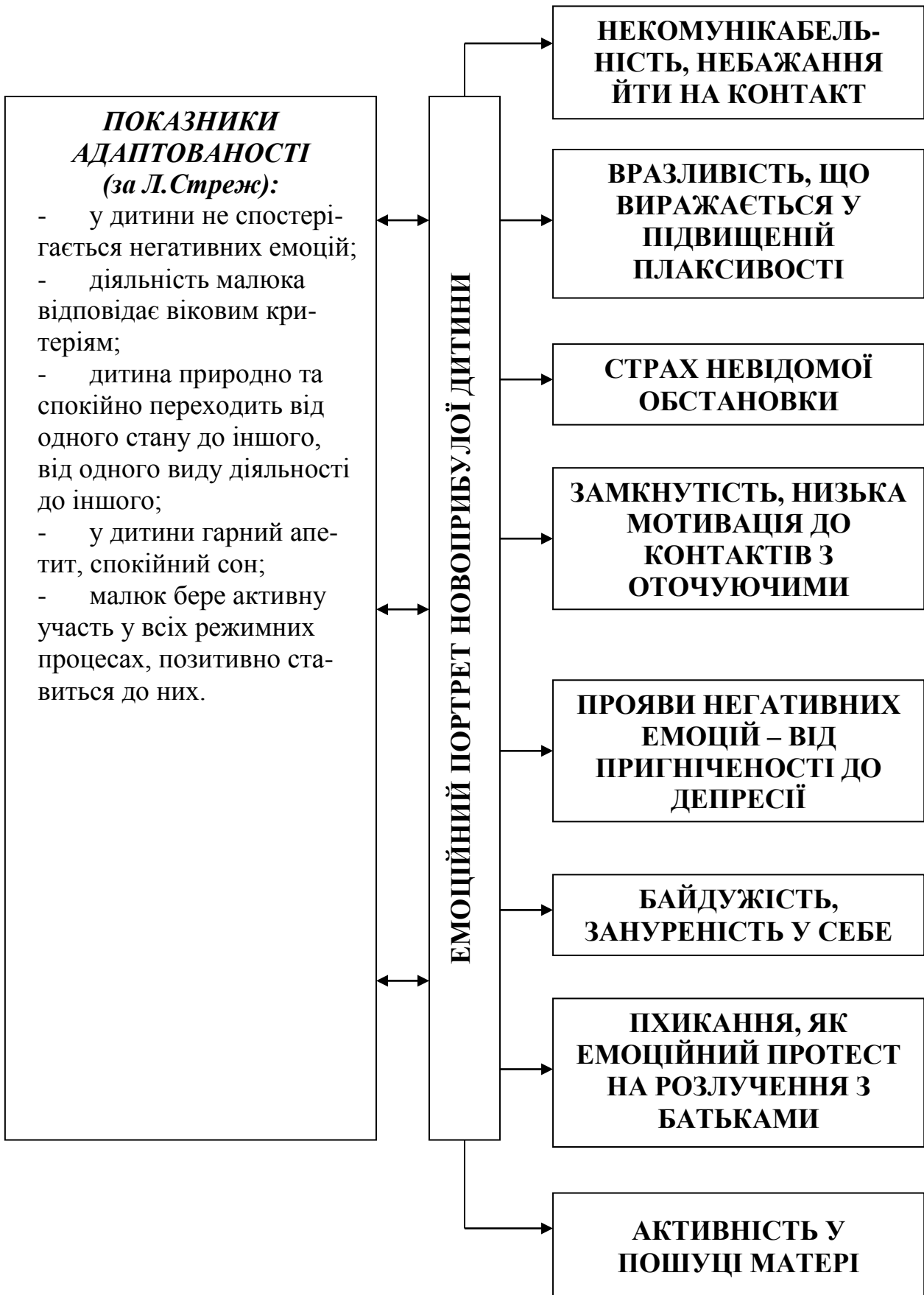
До теми 1.3. Суть соціальної адаптації до ДНЗ

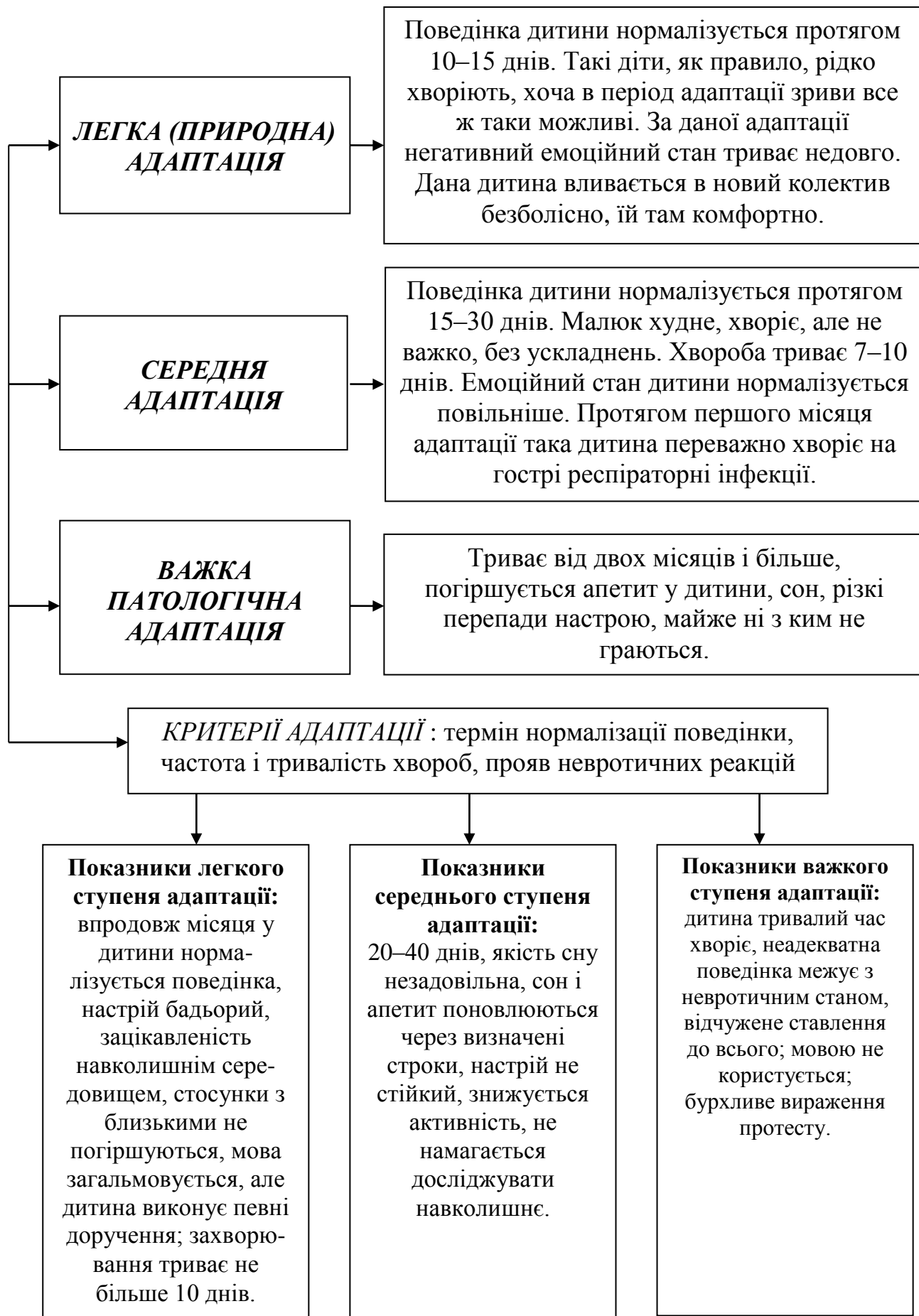
До теми 1.3. Особливості адаптації дітей раннього віку. Етапи, фактори ризику, супровід новоприбулих дітей

**До теми 1.3. Показники адаптованості дитини раннього віку.
Емоційний портрет новоприбулої дитини**

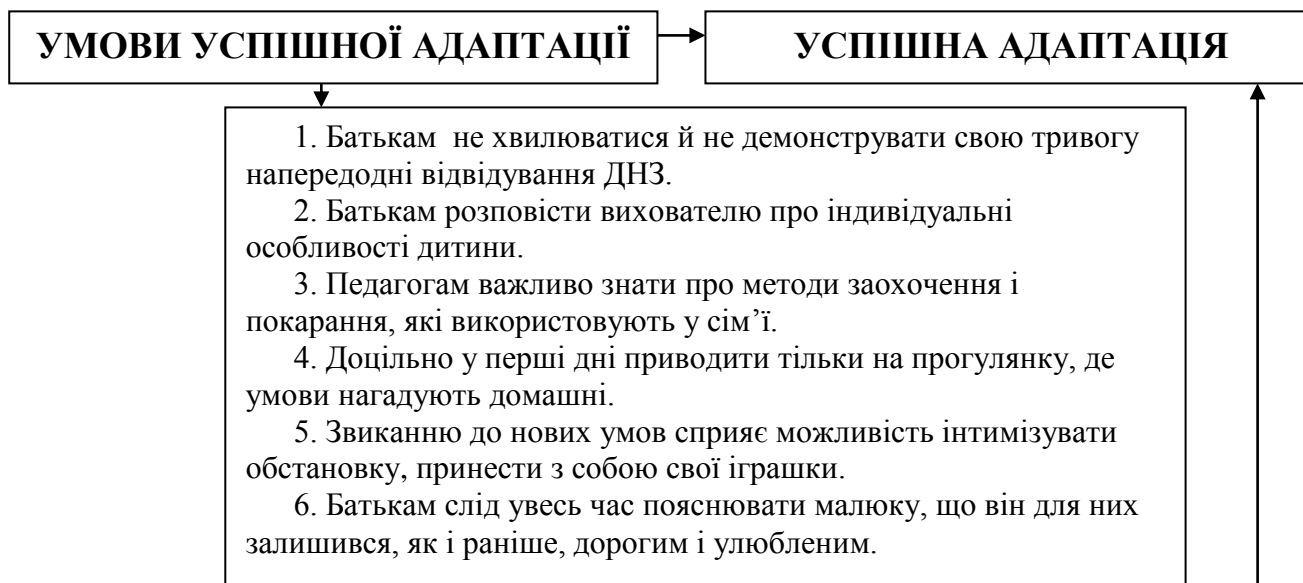
До теми 1.3. Типи адаптації до ДНЗ

До теми 1.3. Причини важкої адаптації. Форми дезадаптації

До теми 1.3. Умови забезпечення успішної адаптації. Практична допомога дитині в період адаптації

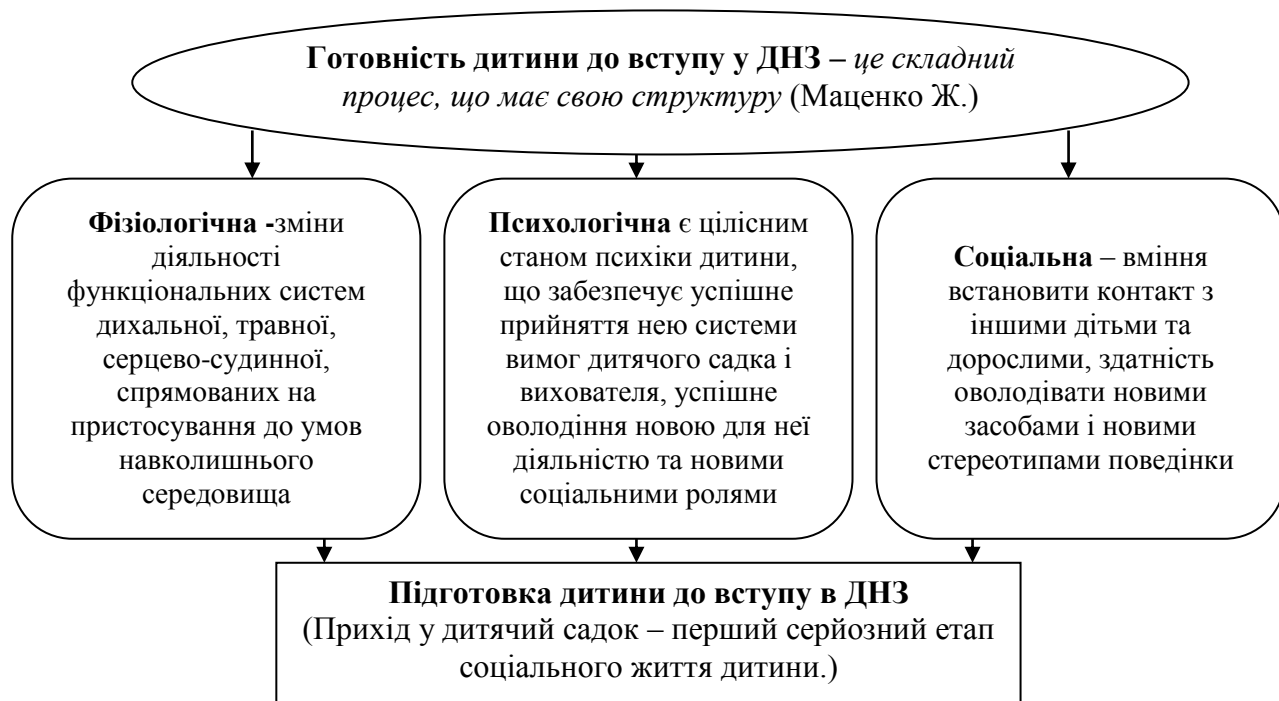

ПРАКТИЧНА ДОПОМОГА ДИТИНІ В АДАПТАЦІЇ ДО ДНЗ:

1. Створити спокійний, безконфліктний клімат у сім'ї, берегти ослаблену нервову систему малюка. У ДНЗ і вдома не збільшувати, а зменшувати навантаження, на якийсь час припинити походи в цирк, театр, у гості. Скоротити перегляд телепрограм, агресивних мультфільмів і телефільмів.
2. Не реагувати на витівки малюка і не карати за капризування.
3. Батькам не залишати дитину в дитячому садку на цілий день! Перший тиждень – на 2–3 години, потім час необхідно поступово збільшувати до 5–6 годин.
4. Батькам слід гратися з дитиною, використовуючи домашні іграшки, у гру “Дитячий садок”, де одна з іграшок буде дитиною. Простеживши, що “робить” ця іграшка, що говорить, допомогти дитині знайти іграшки друзів. Вирішенню проблем дитини сприятиме орієнтування гри на позитивні результати.
5. Із самого початку батькам слід допомогти дитині легко увійти до дитячого садка. Адже вона вперше в житті розлучається з домішкою, з батьками, віддаляється від них, хоч і на кілька годин.
6. У перші дні відвідування садка батьки не повинні залишати дитину одну одразу, краще, щоб малюк сам відпустив маму або тата. Розлучаючись, батькам варто пообіцяти, що вони неодмінно повернуться за малюком. Мамі й татові потрібно постійно говорити дитині, що вони її люблять.
7. Коли зранку батьки приводять малюка у ДНЗ, вихователі мають допомогти їм попрощатися з дитиною легко і швидко. Звичайно, батьки турбуються про те, як буде їхньому малюку в дитсадку, але довгі прощання зі стурбованим виразом обличчя стривожать дитину, і вона довго не відпускатиме тата чи маму.
8. Необхідно й у вихідні дні дотримуватися такого режиму дня, як і в дитячому садку!
9. Не можна “кутати” дитину, одягати її слід відповідно до температури у приміщенні дитячого садка.
10. Якщо малюк важко розлучається з матір'ю, то бажано перші кілька тижнів доручити відводити дитину в дитячий садок батькові.
11. Батьки не повинні допускати перерви у відвідуванні дитини садка – тиждень удома не тільки не допоможе малюкові адаптуватися, але й продемонструє йому, що є інший варіант, якого можна всіма силами добиватися, це може перерости у серйозні нервові захворювання і позпали

ОПОРНІ СХЕМИ ДО ТЕМИ 1.4. ПІДГОТОВКА ДИТИНИ ДО ВСТУПУ В ДИТЯЧИЙ САДОК ЯК УМОВА ЇЇ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ ДО ДНЗ

До теми 1.4. Суть та структура готовності дошкільника до вступу до ДНЗ

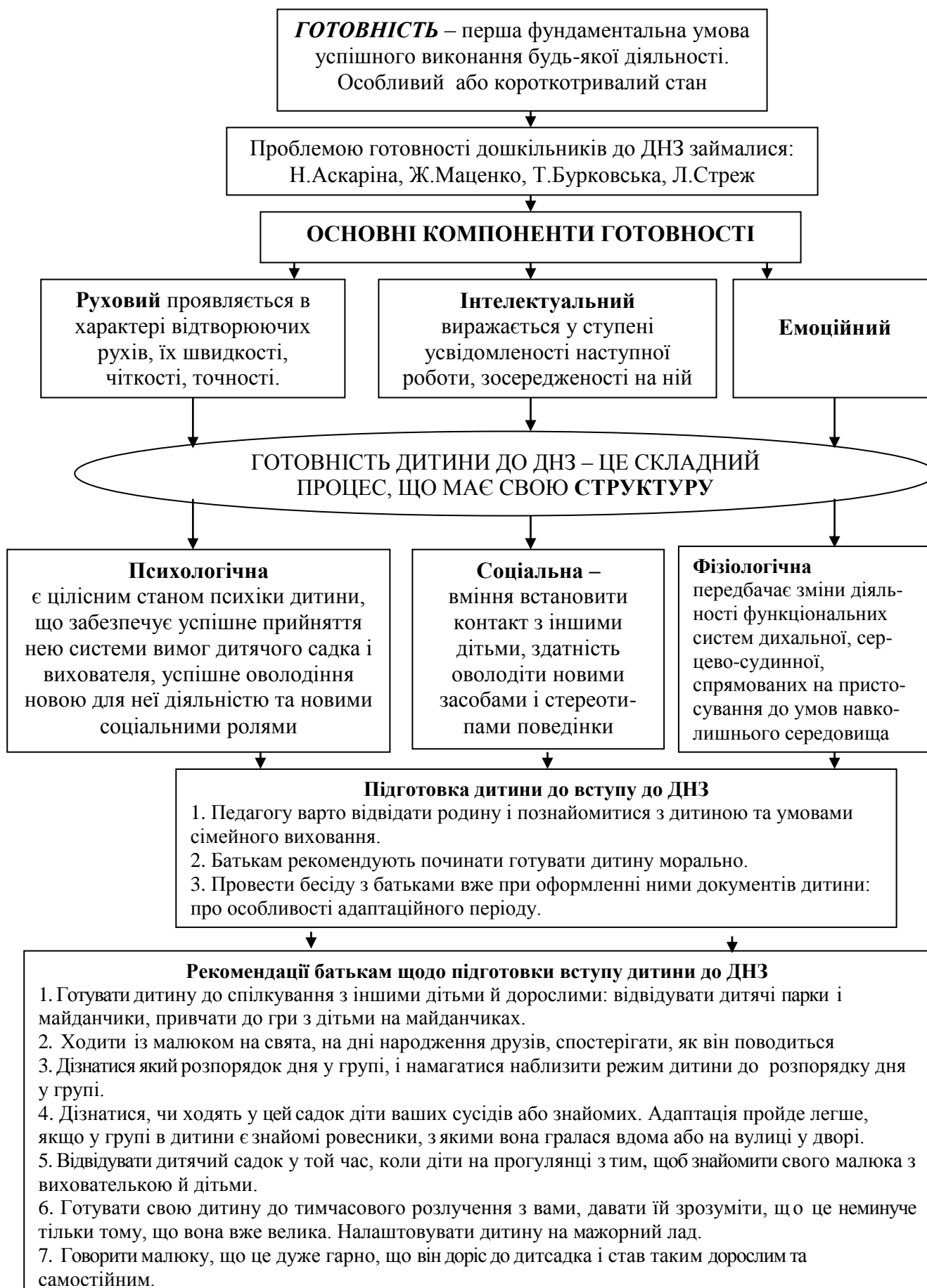
Рекомендації батькам із підготовки до вступу малюка в дитячий садок:

1. Готувати дитину до спілкування з іншими дітьми й дорослими: відвідувати з малюками дитячі парки і майданчики, привчати до гри з дітьми на майданчиках.
2. Ходити із малюком на свята, на дні народження друзів, спостерігати, як він поводить себе: соромиться, усамітнюється, конфліктує, б'ється чи легко знаходить спільну мову, контактує з однолітками, тягнеться до спілкування, розкутий.
3. Дізнаватися, який розпорядок дня у групі, і намагатися наблизити режим дитини вдома до розпорядку дня у групі.
4. Обговорювати у сім'ї з дитиною, що позитивного є в дитячому садку (нові товариші, багато іграшок тощо.). Важливо, щоб малюк не боявся, – тоді йому легше звикати. У жодному випадку не погрожувати дитячим садком як покаранням за дитячі огріхи, а також за його неслухняність.
5. Дізнаватися, чи ходять у цей садок діти ваших сусідів або знайомих. Адаптація пройде легше, якщо у групі в дитини є знайомі ровесники, з якими вона раніше гралася вдома або на вулиці у дворі.
6. Відвідувати дитячий садок у той час, коли діти на прогулянці з тим щоб, познайомити свого малюка з вихователькою й дітьми.
7. Готувати свою дитину до тимчасового розлучення з вами, давати їй зрозуміти, що це неминуче тільки тому, що вона вже велика. Налаштовувати дитину на мажорний лад.
8. Говорити малюку, що це дуже гарно, що він доріс до дитсадка і став таким дорослим та самостійним.
9. Не віддавати дитину в ДНЗ у розпалі кризи трьох років.
10. Не обговорювати при малюкові проблем, пов'язаних із дитячим садком.

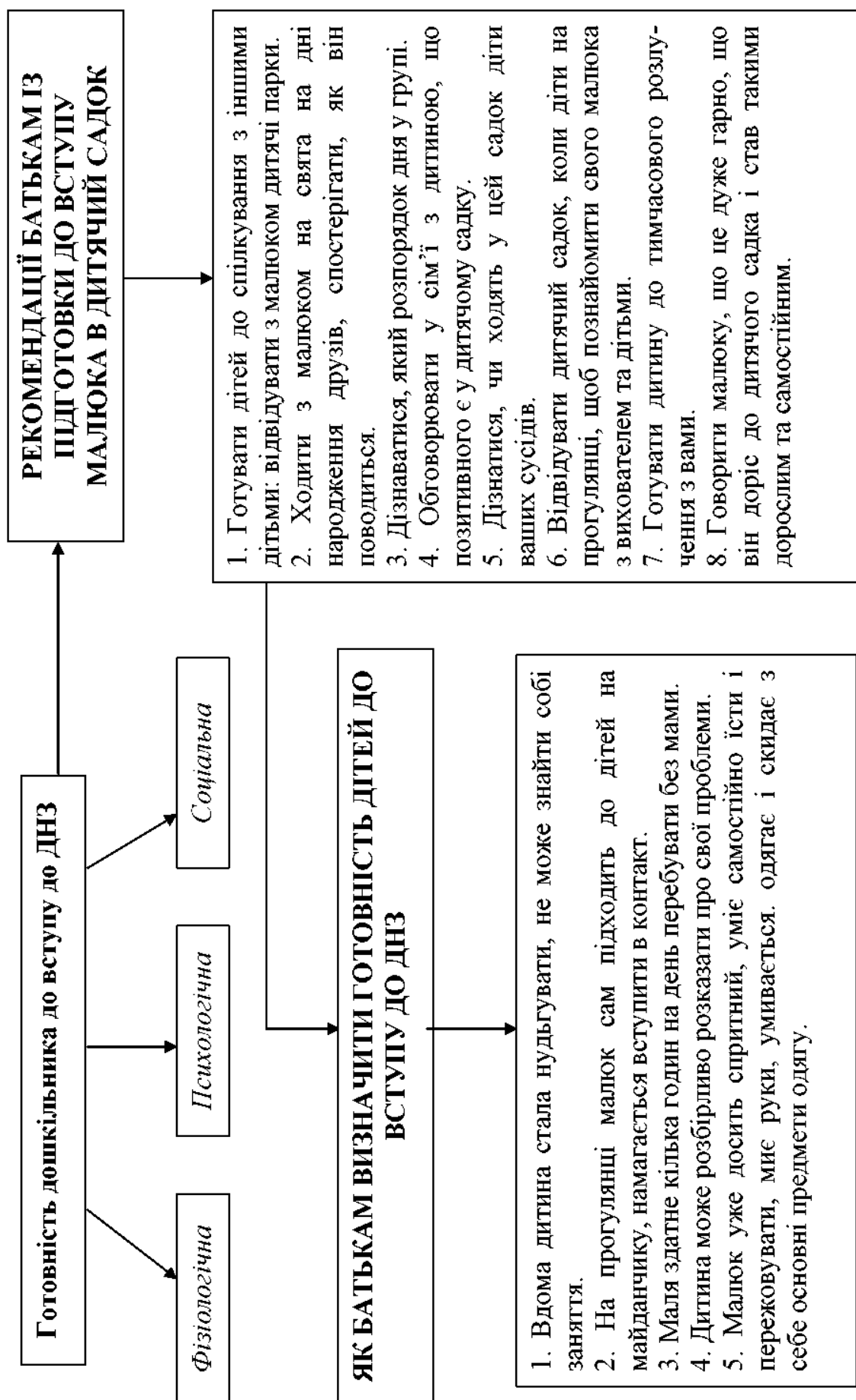
Як батькам визначити готовність власної дитини до вступу у дитячий садок:

1. Вдома дитина стала нудьгувати, не може знайти собі заняття. Можливо, дитині час відкривати щось нове, цікаве, незнайоме.
2. На прогулянці малюк сам підходить до дітей на майданчику, намагається вступити в контакт. Він не просто віднімає іграшку у свого "колеги", а "улагоджує" конфлікт словами: "Це моє!"
3. Маля здатне кілька годин на день перебувати без мами.
4. Дитина може розбірливо сказати про свої потреби.
5. Малюк уже досить спритний, уміє самостійно їсти й пережовувати, миє руки й умивається, одягає і скидає з себе основні предмети одягу.

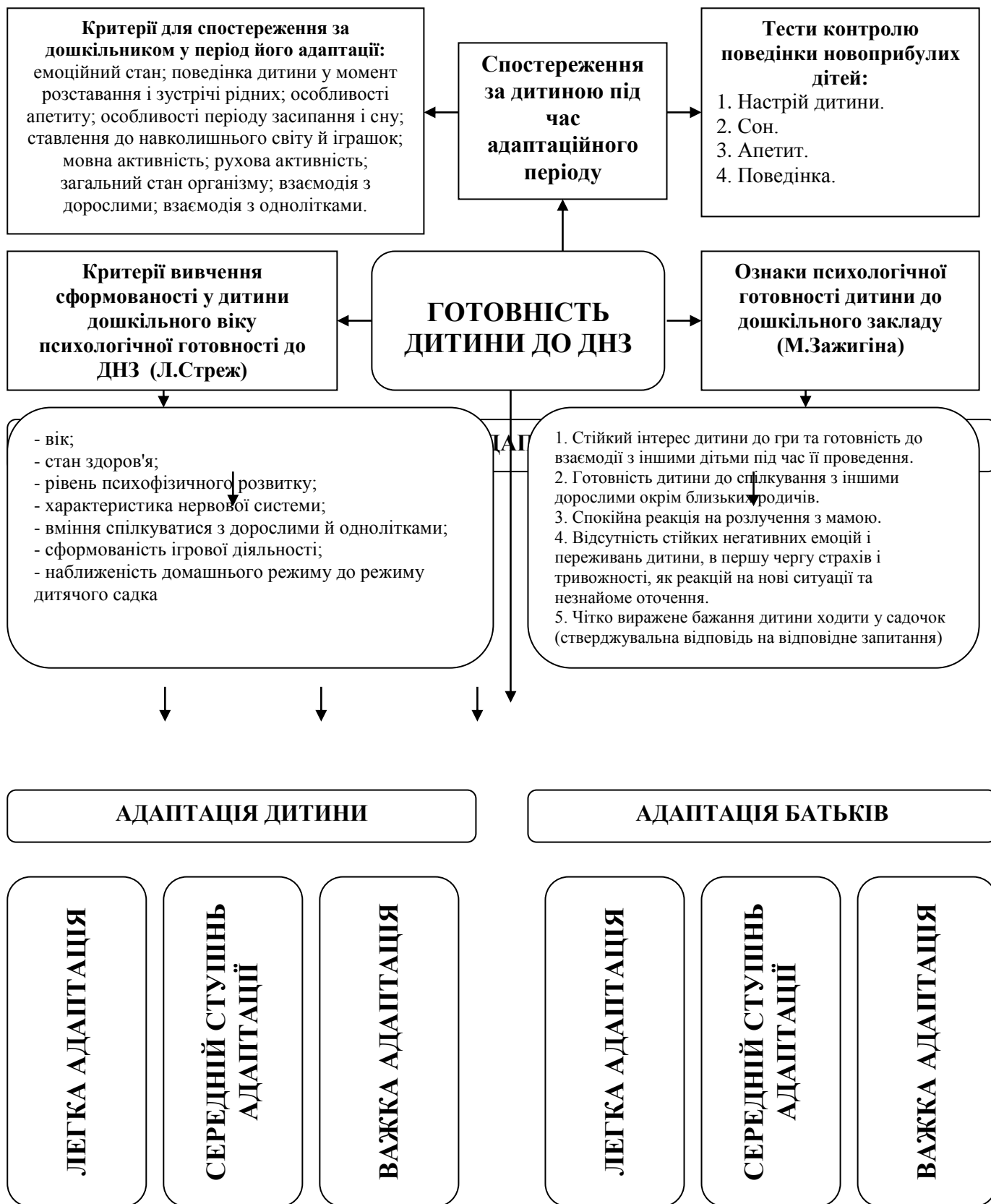
До теми 1.4. Суть та структура готовності дошкільника до вступу до ДНЗ

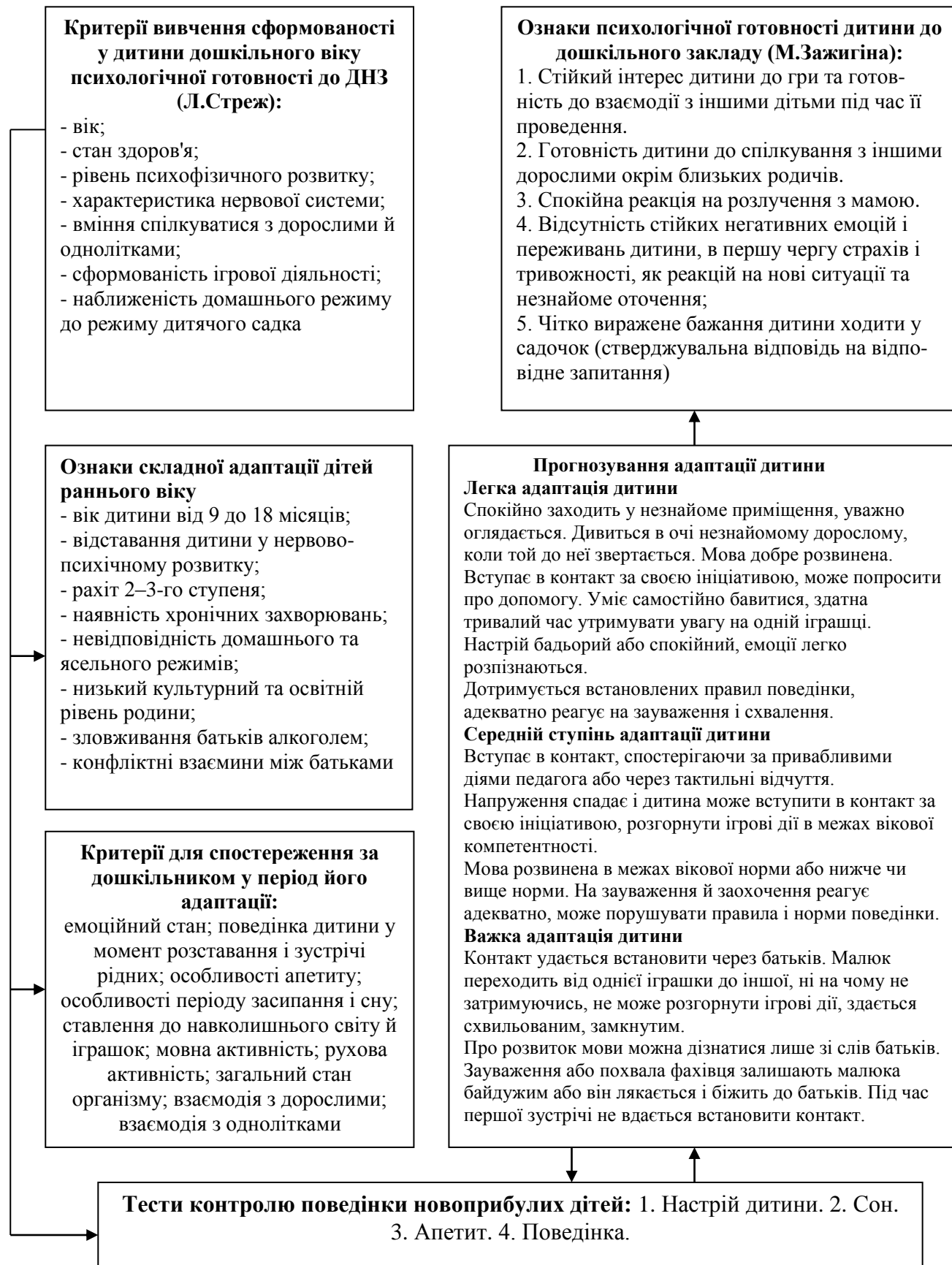
До теми 1.4. Суть та структура готовності дошкільника до вступу до ДНЗ

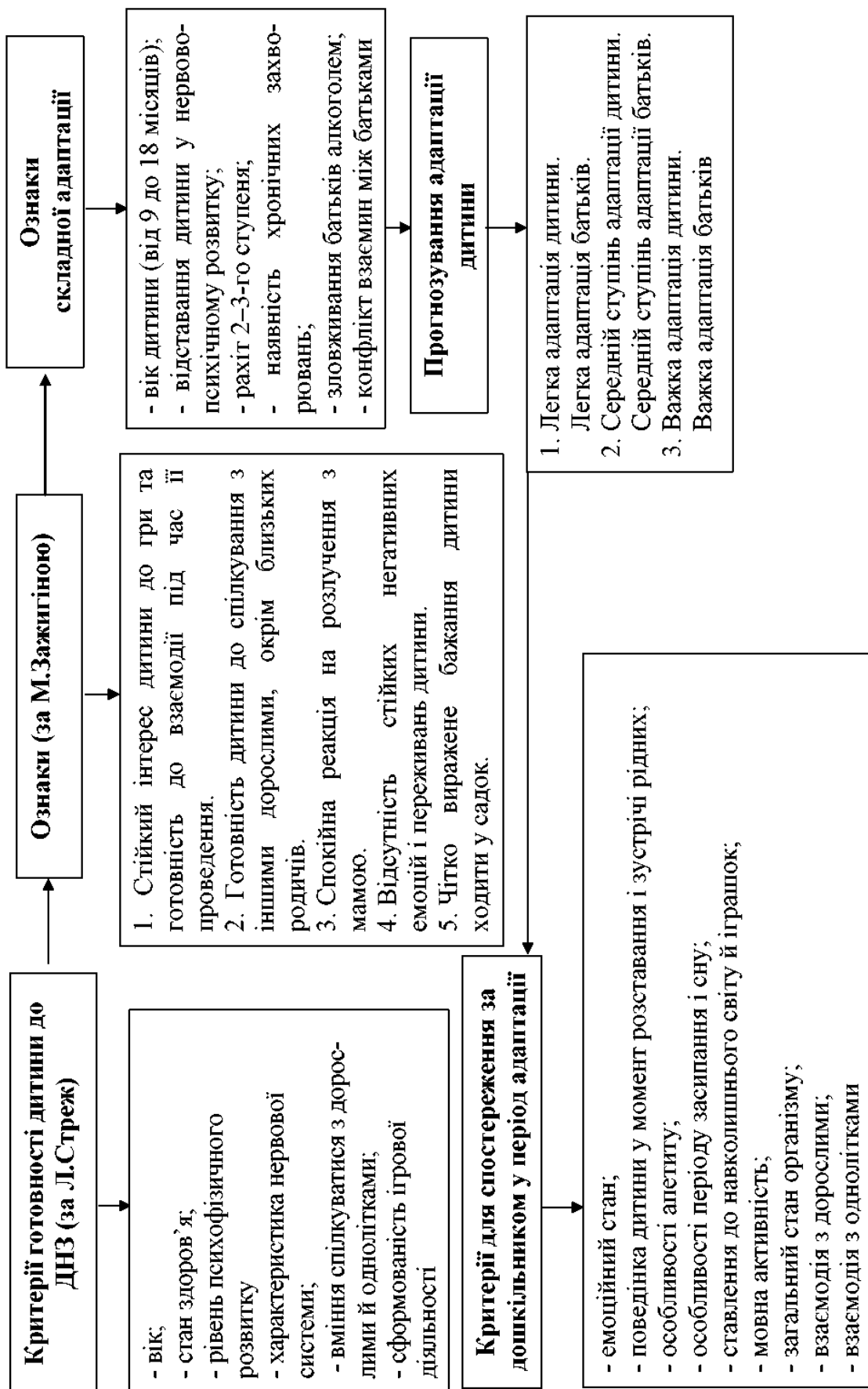
До теми 1.4. Критерії та ознаки сформованості готовності дитини до вступу до дошкільного закладу та прогнозування адаптаційного періоду

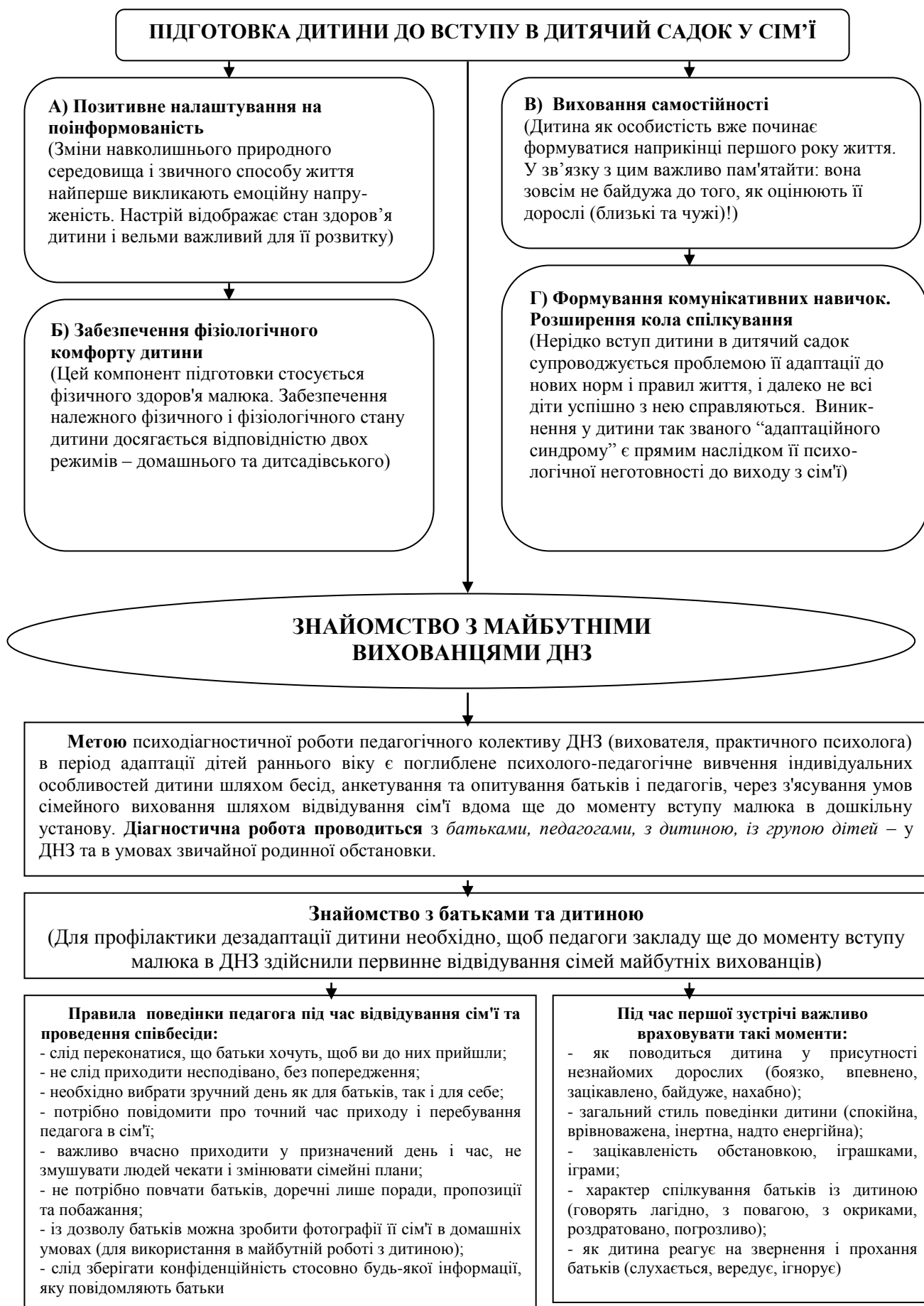
До теми 1.4. Критерії та ознаки сформованості готовності дитини до вступу до дошкільного закладу та прогнозування адаптаційного періоду

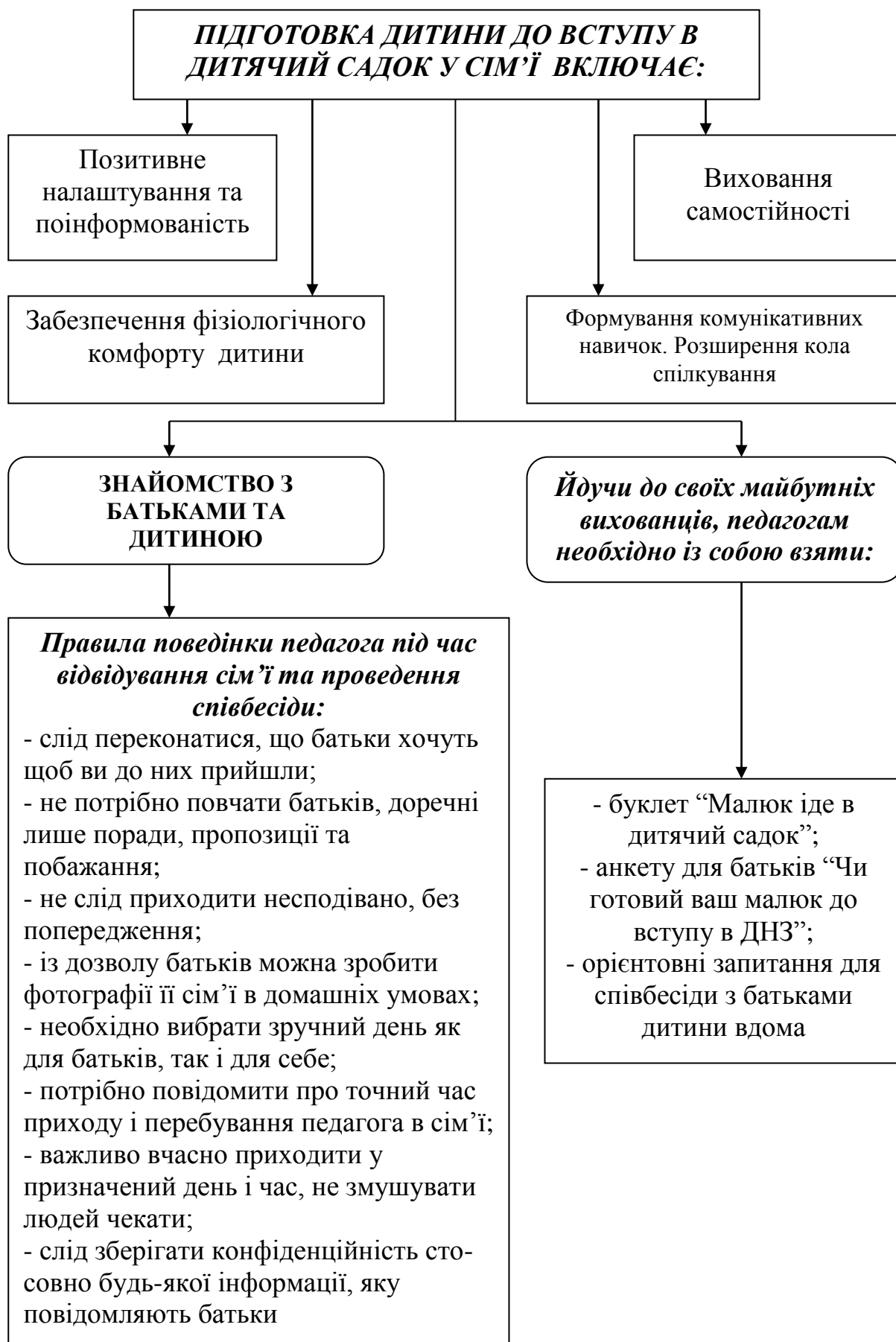
До теми 1.4. Критерії та ознаки сформованості готовності дитини до вступу до дошкільного закладу та прогнозування адаптаційного періоду

До теми 1.4. Роль попередньої діагностичної та профілактичної роботи педагогічного колективу у формуванні готовності дошкільників до ДНЗ

До теми 1.4. Роль попередньої діагностичної та профілактичної роботи педагогічного колективу у формуванні готовності дошкільників до ДНЗ

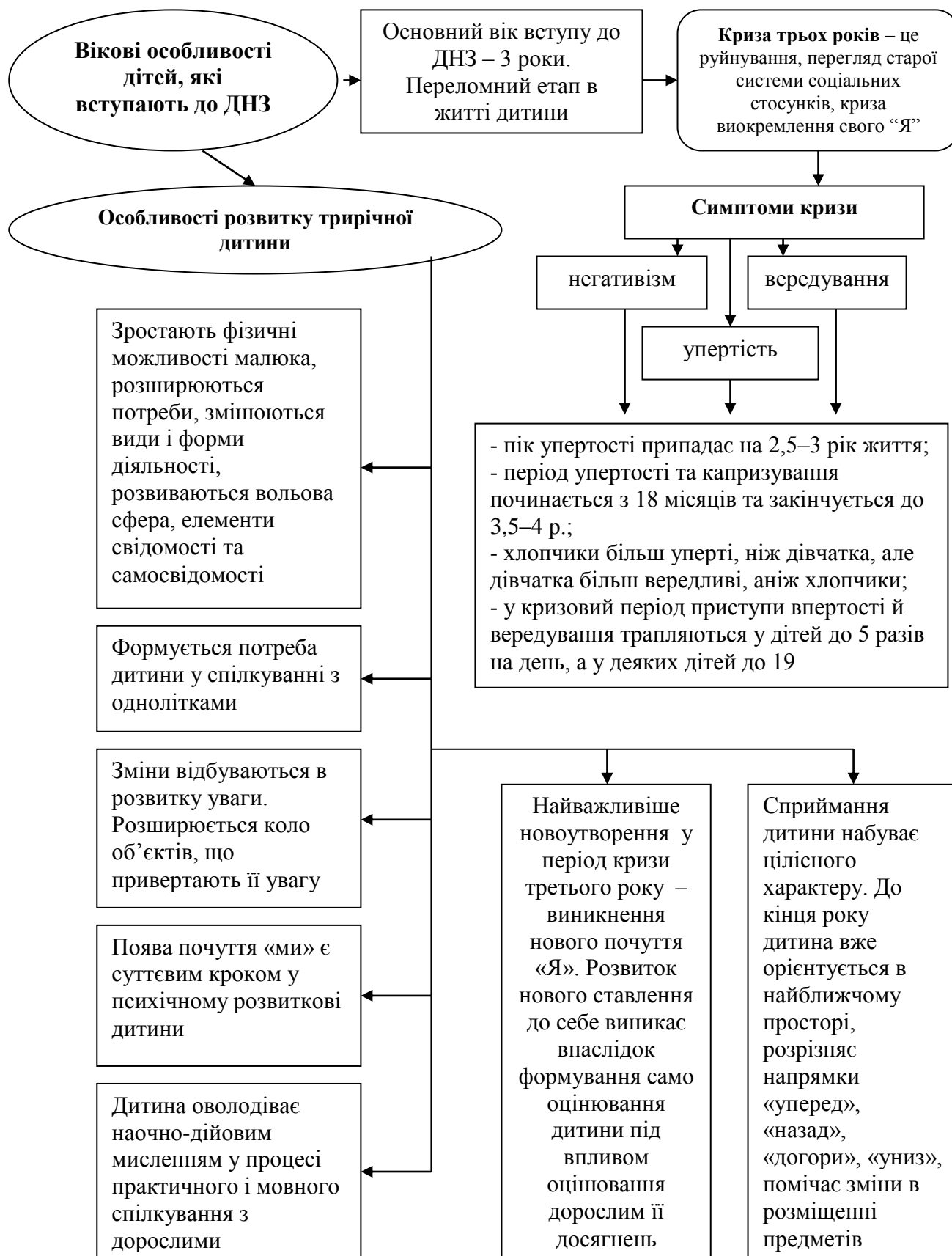

Додаток 4

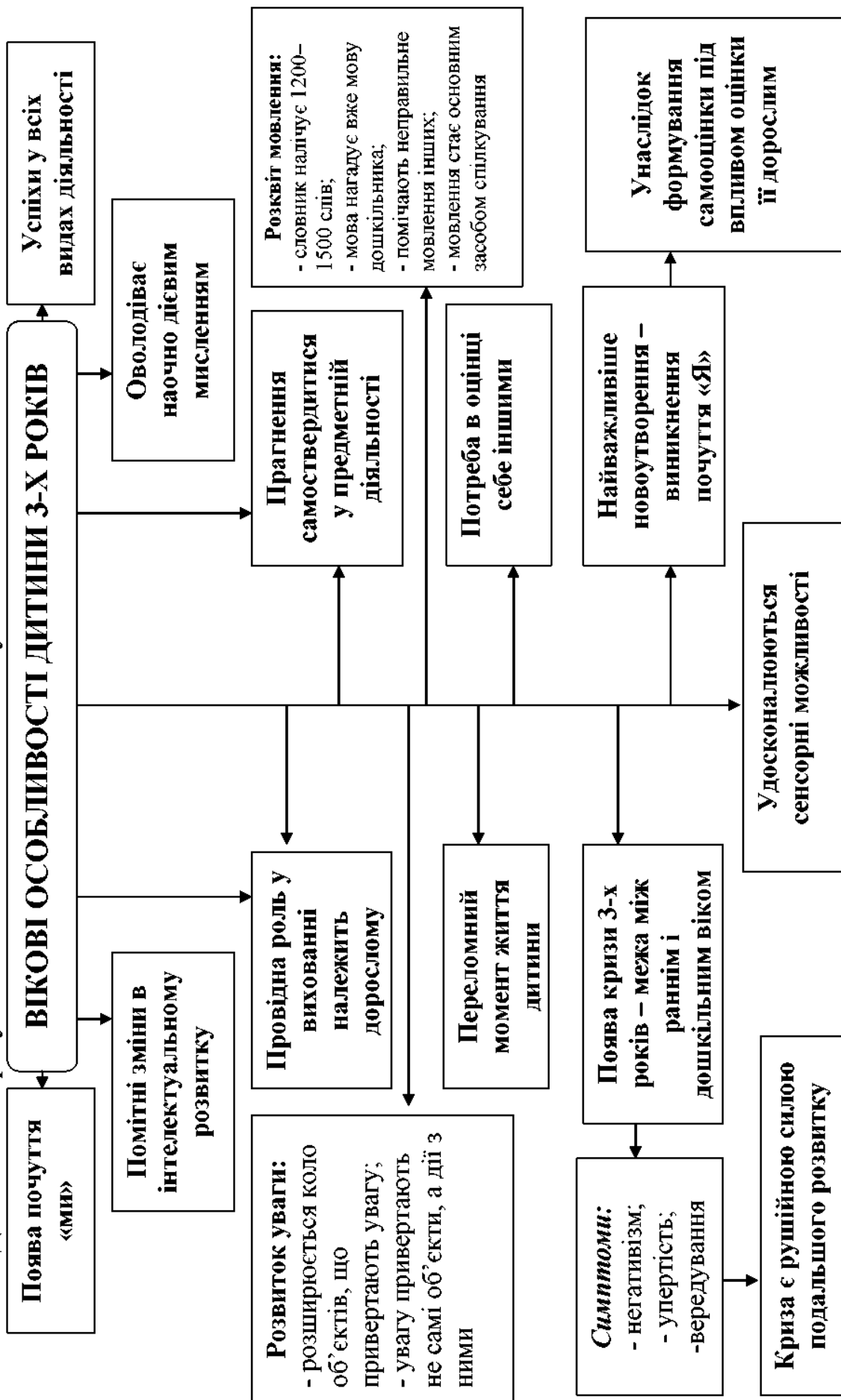
ОПОРНІ СХЕМИ ДО ТЕМИ 2.1. ВИВЧЕННЯ ТА ВРАХУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ВІКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИТИНИ, ЯК УМОВА ЇЇ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ
До теми 2.1. Урахування психовікових та індивідуальних особливостей дошкільників

До теми 2.1. Урахування психовікових та індивідуальних особливостей дошкільників

До теми 2.1. Урахування психікових та індивідуальних особливостей дошкільників

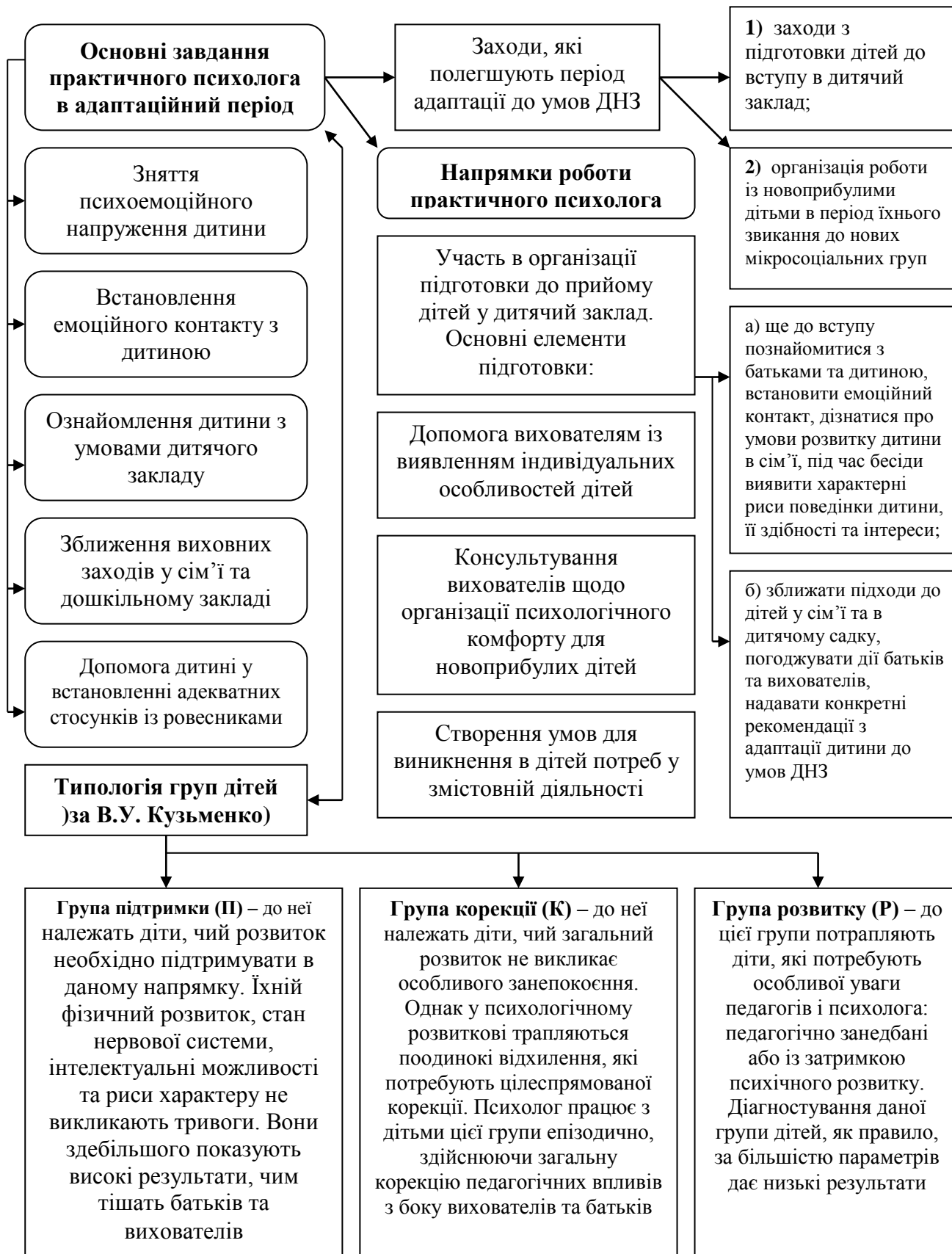
До теми 2.1. Основні завдання адаптаційного періоду та напрямки роботи педагогічного колективу ДНЗ

До теми 2.1. Основні завдання адаптаційного періоду та напрямки роботи педагогічного колективу ДНЗ

До теми 2.1. Основні завдання адаптаційного періоду та напрямки роботи педагогічного колективу ДНЗ

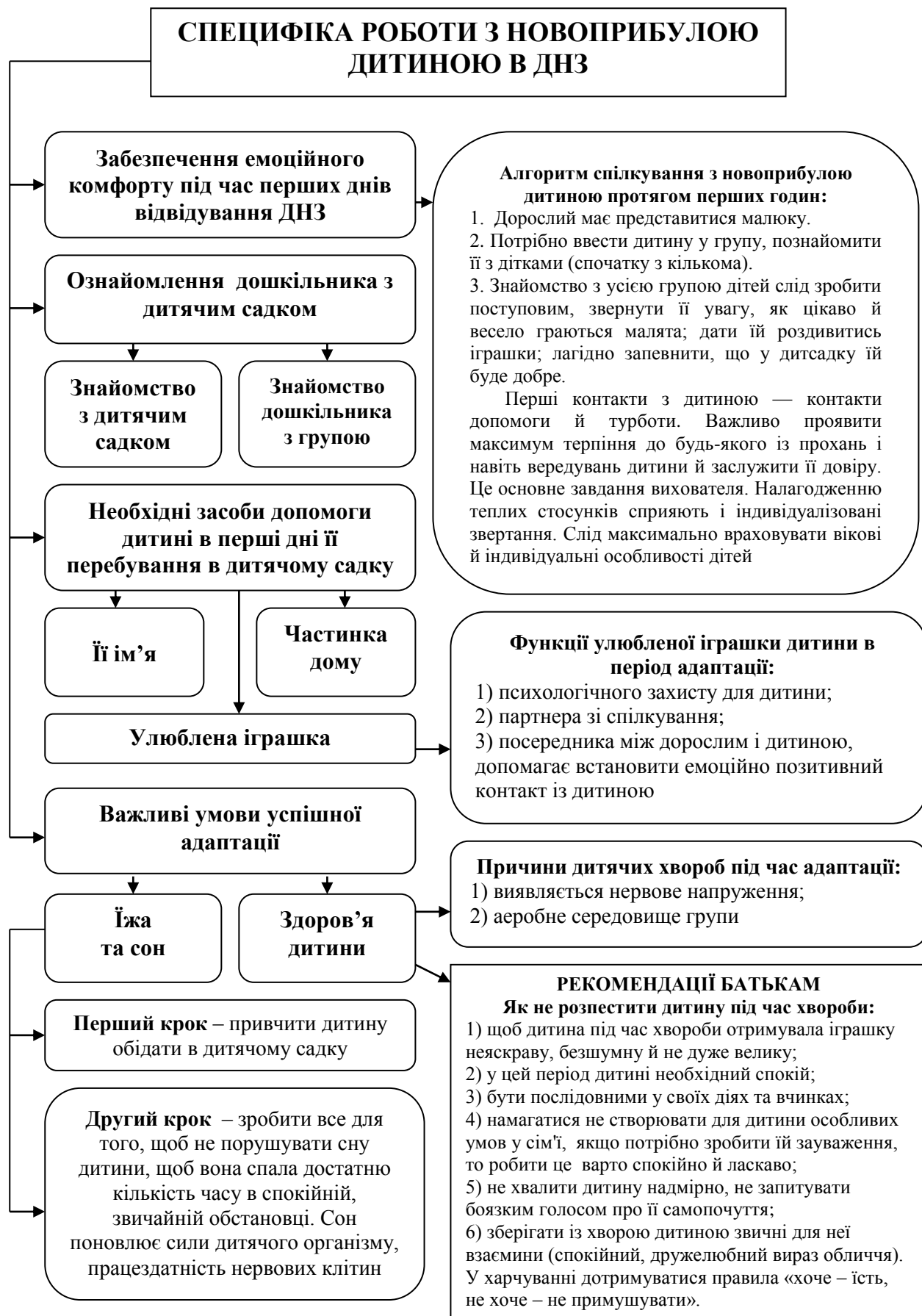
Додаток 5

ОПОРНІ СХЕМИ ДО ТЕМИ 2.2. ОСОБЛИВЛІСТІ СУСПІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РІЗНИХ ГРУП АДАПТАЦІЇ

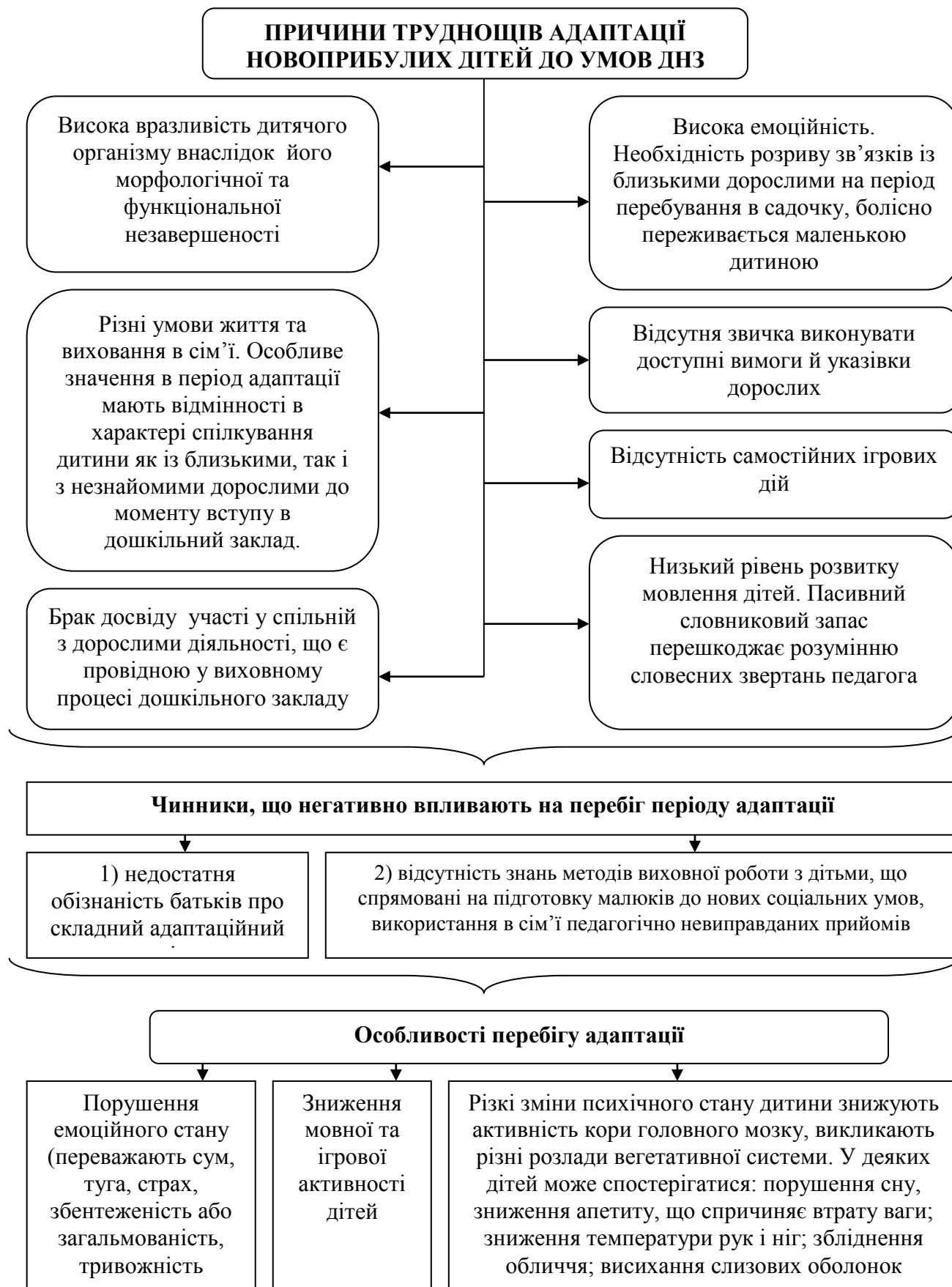
До теми 2.2. Специфіка роботи з новоприбулою дитиною в ДНЗ

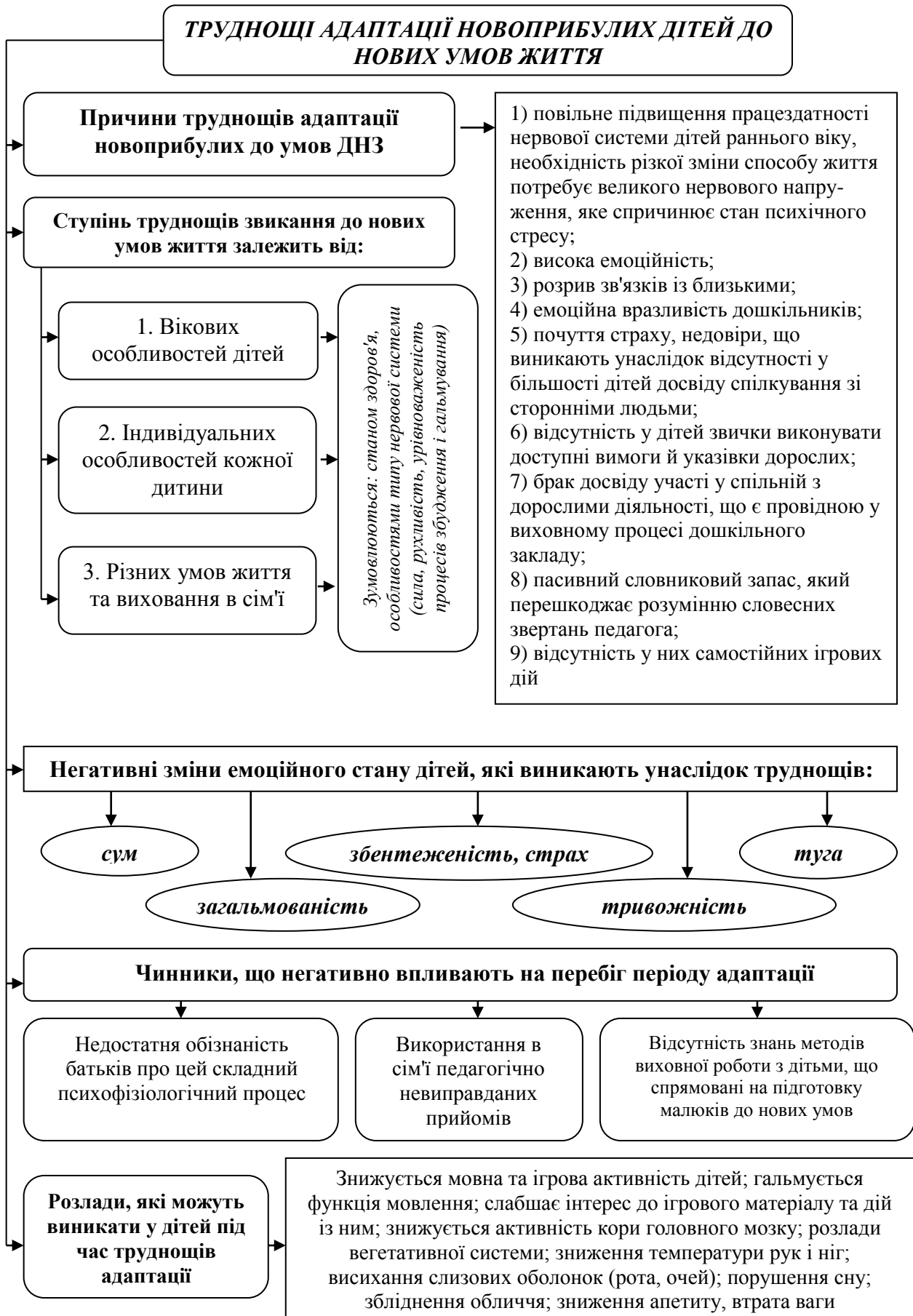
До теми 2.2. Специфіка роботи з новоприбулою дитиною в ДНЗ

До теми 2.2. Характеристика труднощів адаптації новоприбулих дітей до нових умов життя

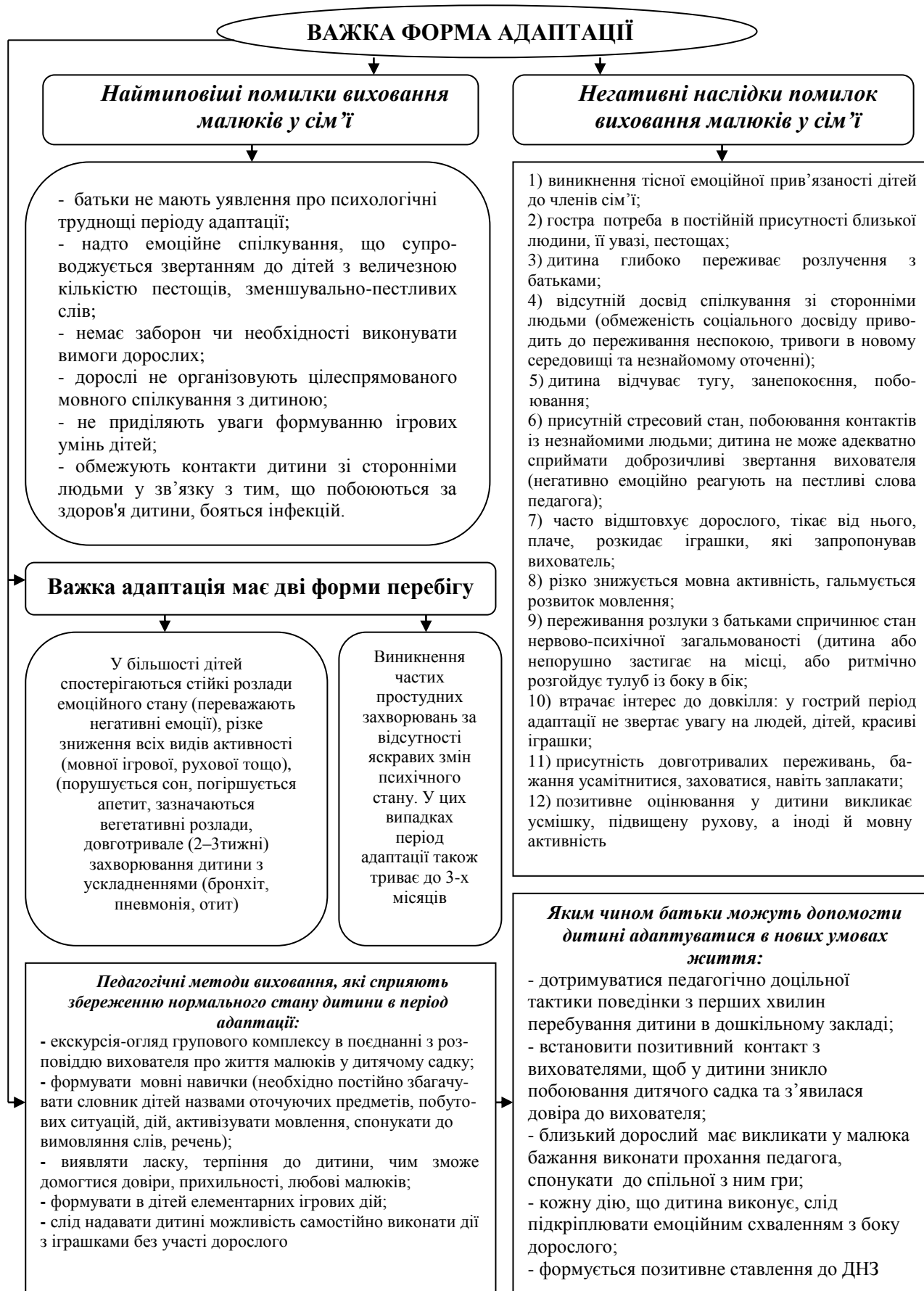
До теми 2.2. Характеристика труднощів адаптації новоприбулих дітей до нових умов життя

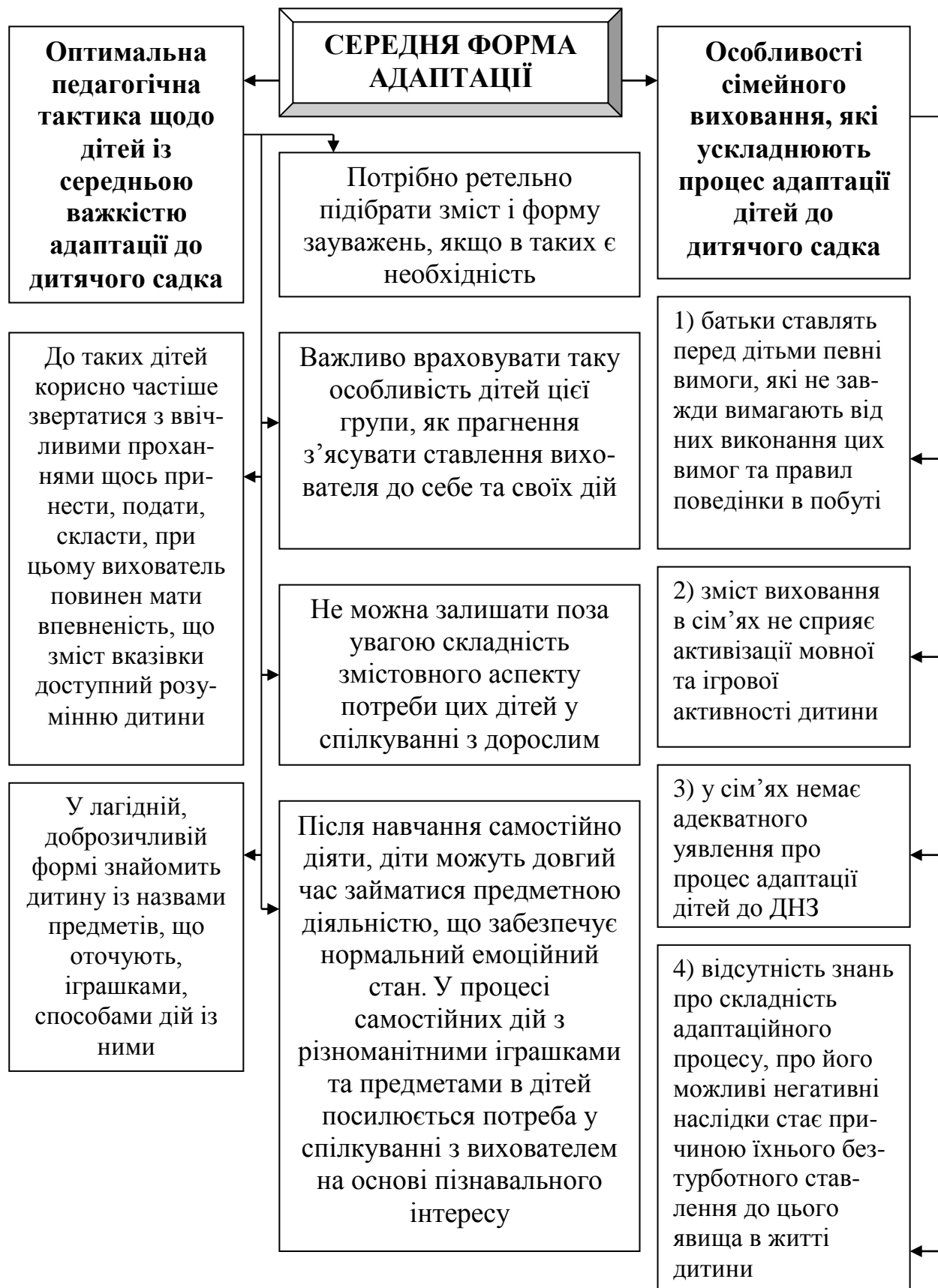
До теми 2.2. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з важкою формою адаптації та їх сім'ями

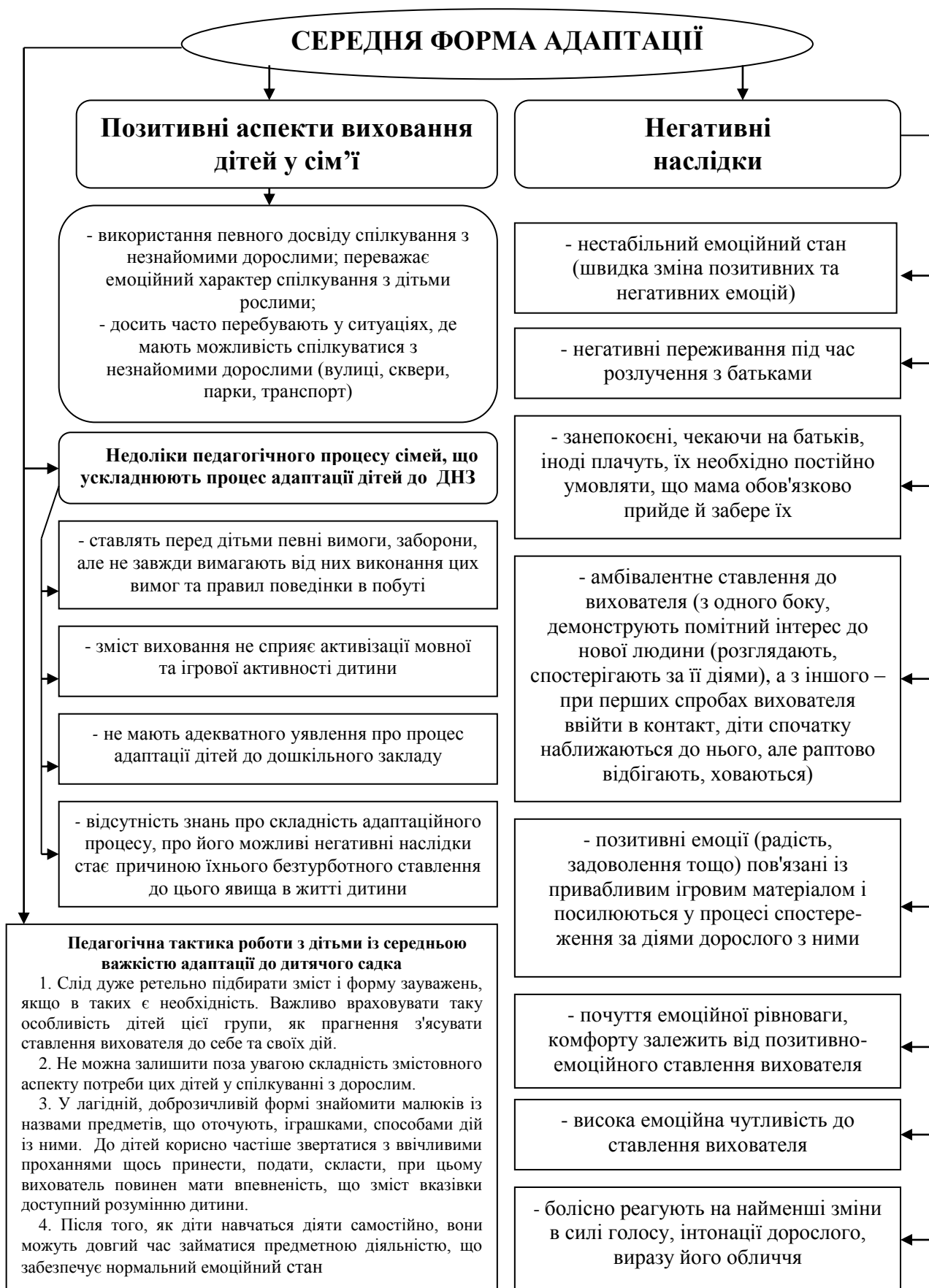
До теми 2.2. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з важкою формою адаптації та їх сім'ями

До теми 2.2. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми із середньою важкістю адаптації та їх сім'ями

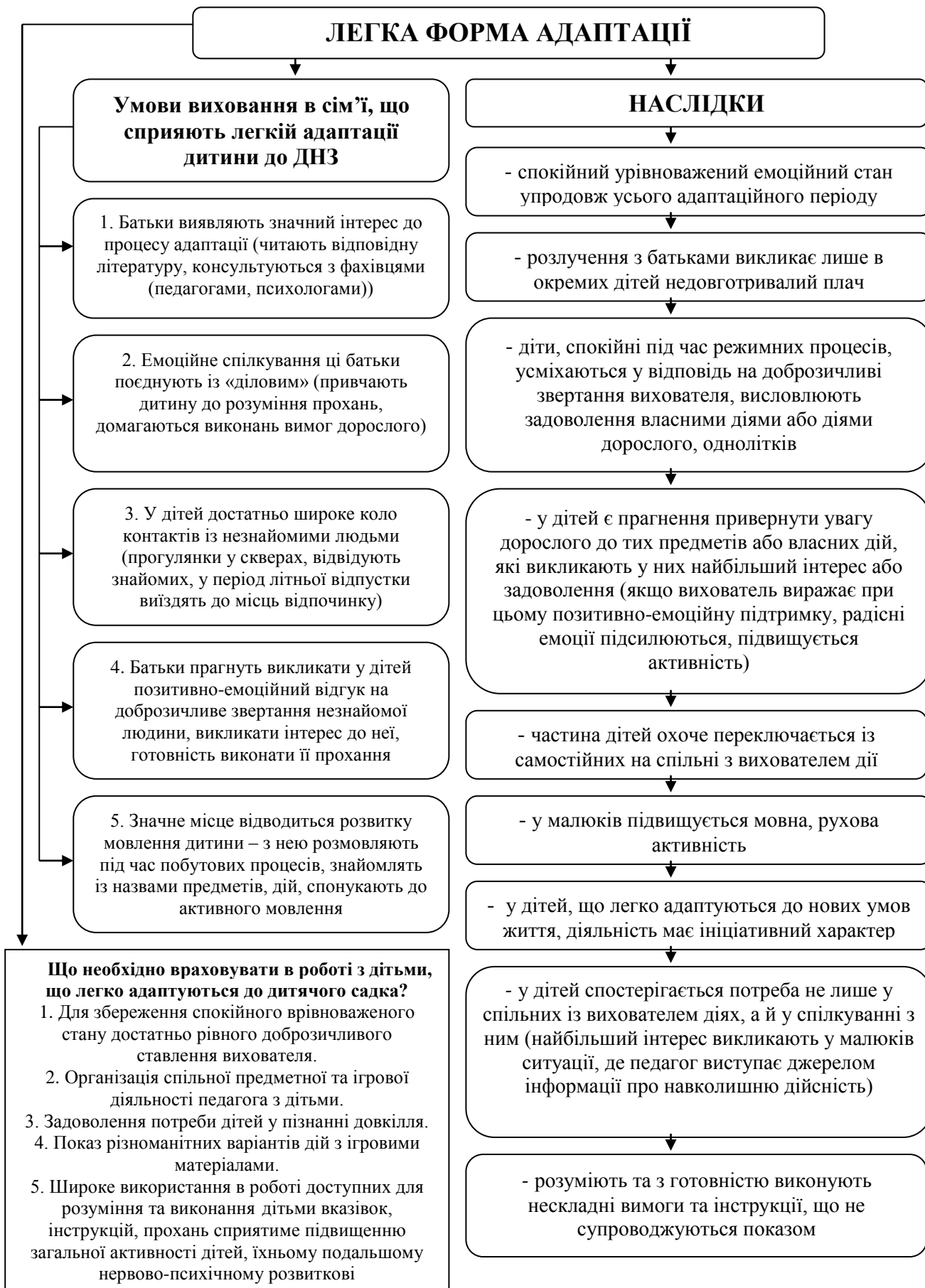
До теми 2.2. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми із середньою важкістю адаптації та їх сім'ями

До теми 2.2. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з легкою формою адаптації та їх сім'ями

До теми 2.2. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з легкою формою адаптації та їх сім'ями

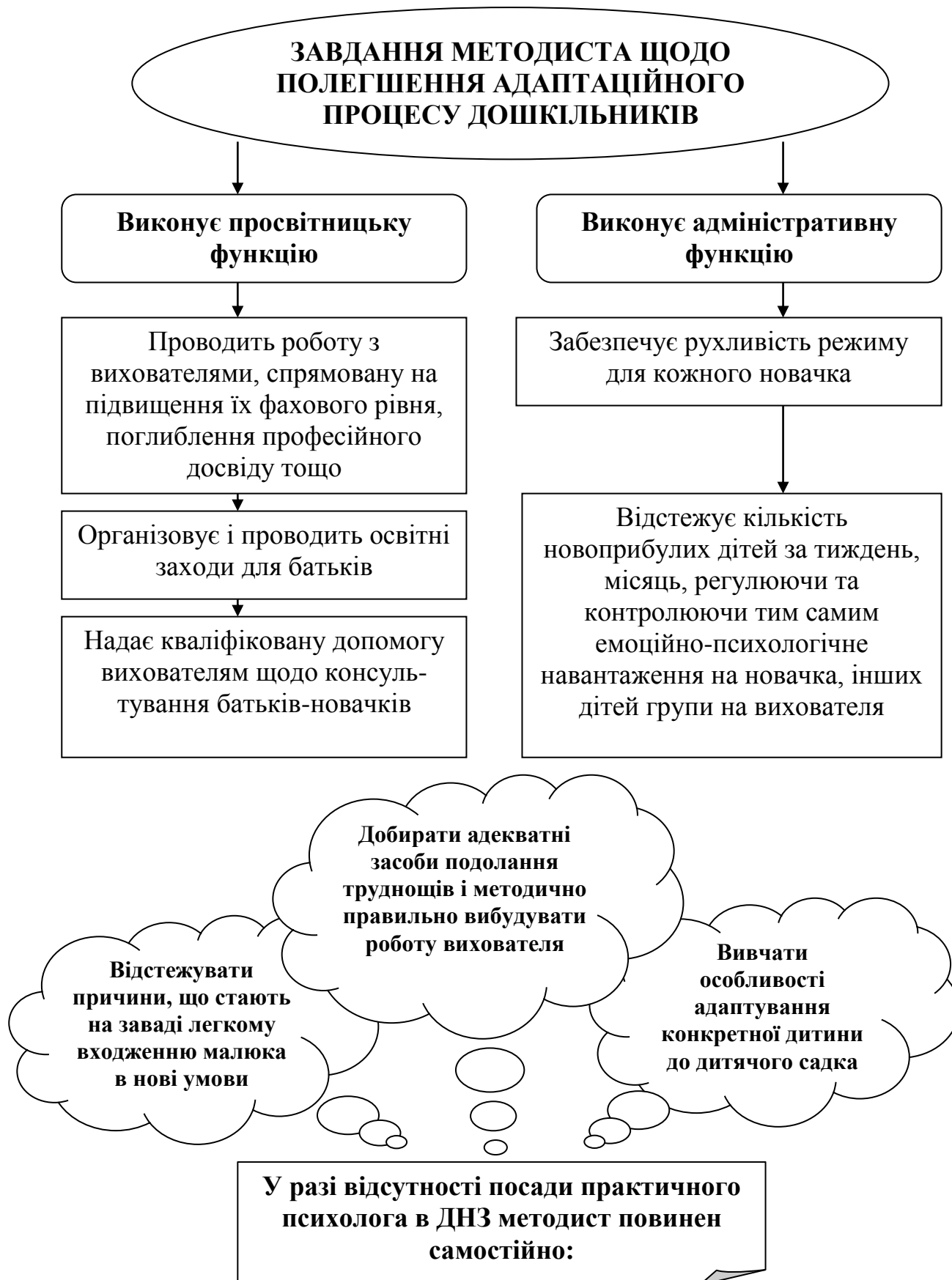
Додаток 6

ОПОРНІ СХЕМИ ДО ТЕМИ 2.3. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ УСІХ ЛАНОК ДНЗ І СІМ'Ї ЩОДО ПОЛІПШЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ДИТЯЧОГО САДКА

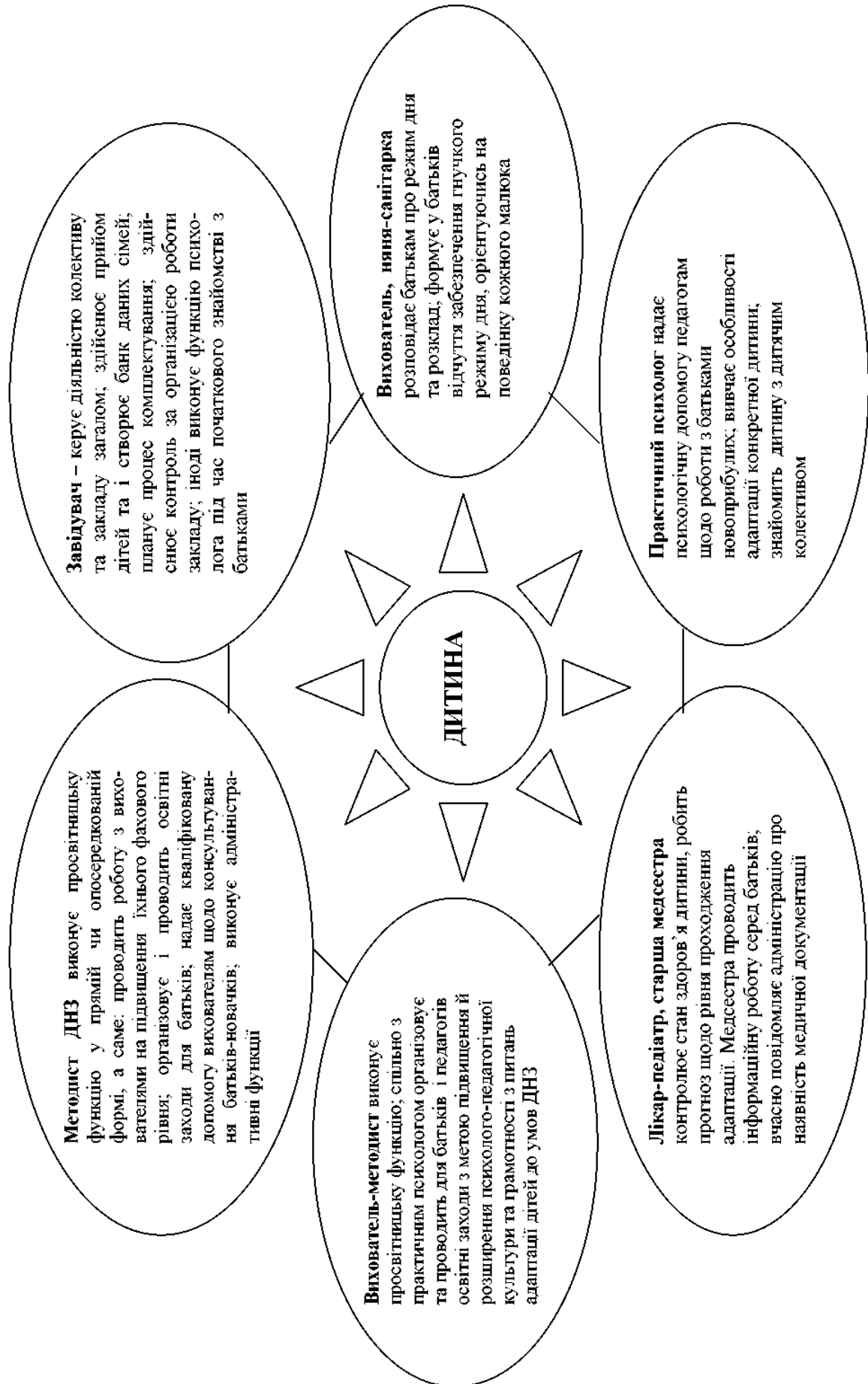
До теми 2.3. Координація зусиль усіх фахівців ДНЗ як умова успішності адаптації дошкільників

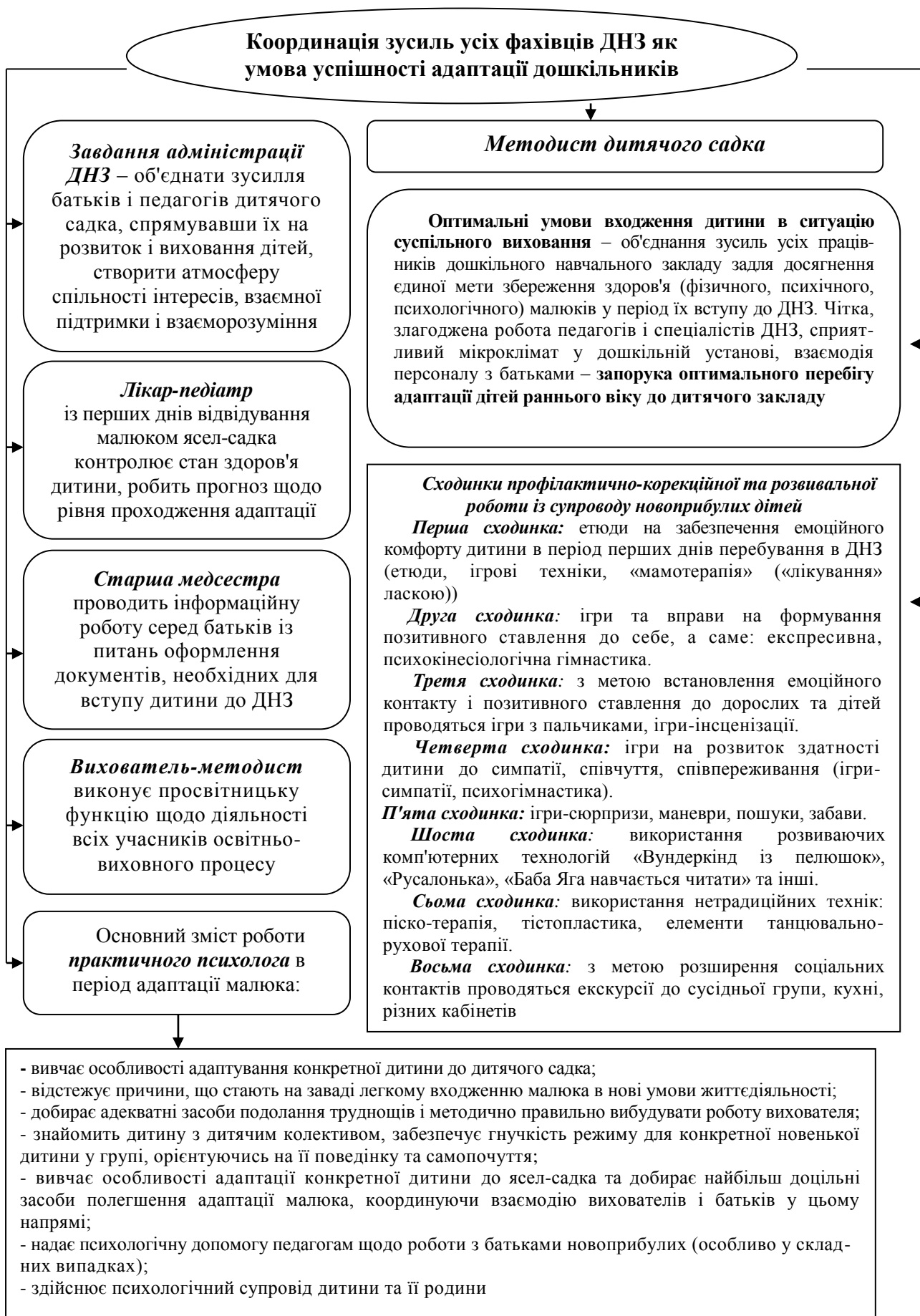
До теми 2.3. Координація зусиль усіх фахівців ДНЗ як умова успішності адаптації дошкільників

До теми 2.3. Координація зусиль усіх фахівців ДНЗ як умова успішності адаптації дошкільників.

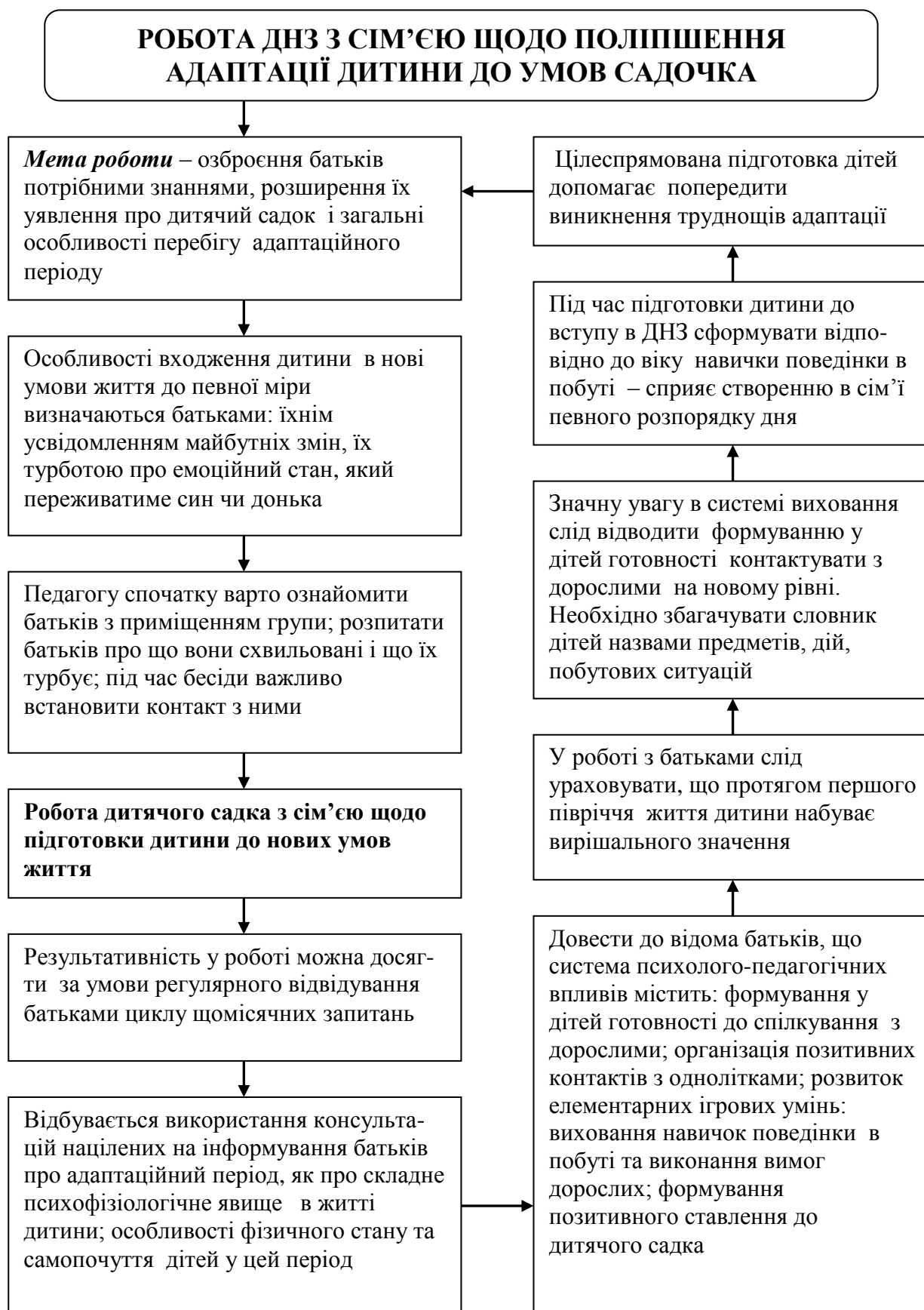
До теми 2.3. Координація зусиль усіх фахівців ДНЗ як умова успішності адаптації дошкільників

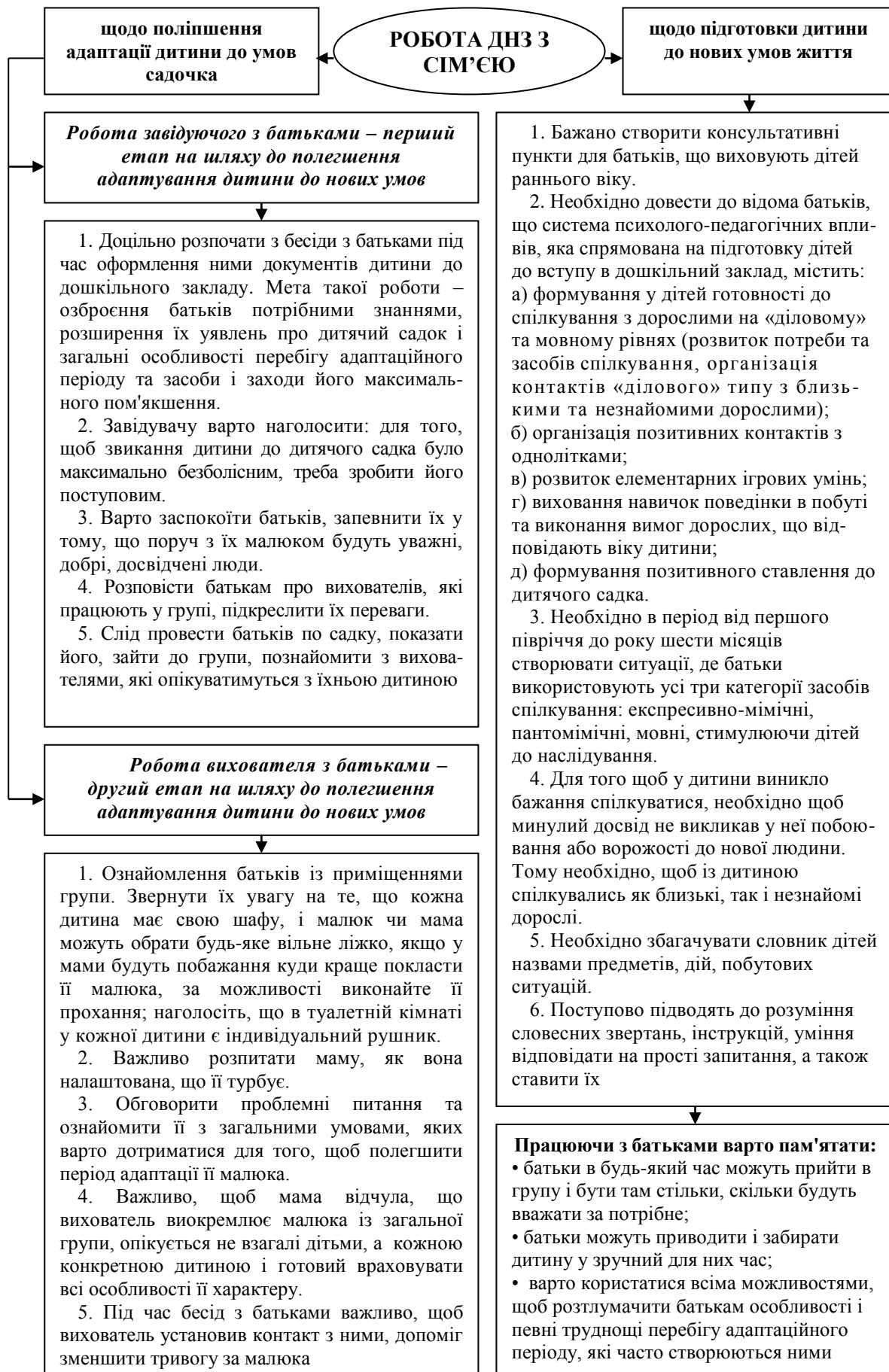
До теми 2.3. Робота ДНЗ з сім'єю щодо поліпшення адаптації дитини до умов садочка

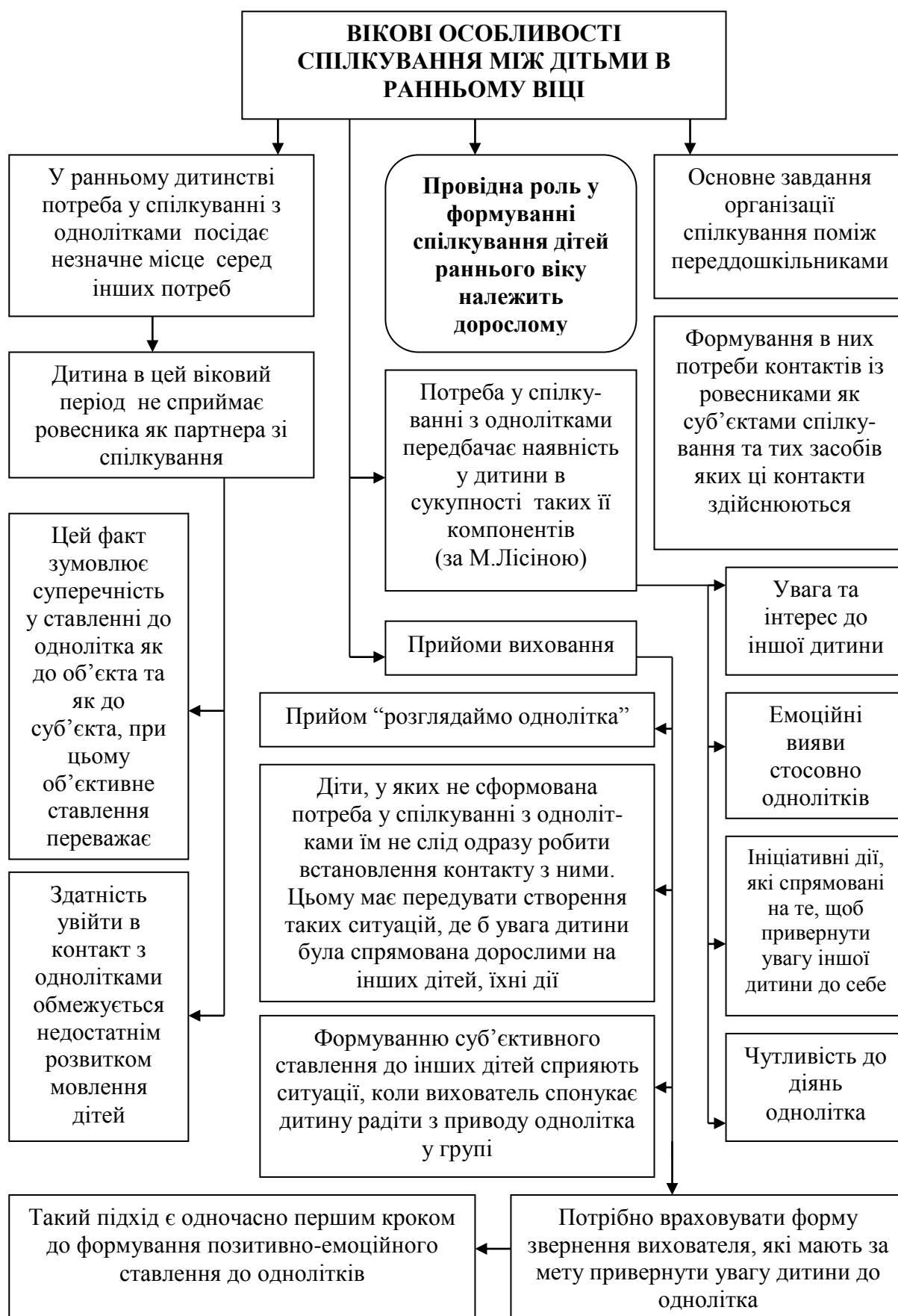
До теми 2.3. Робота ДНЗ з сім'єю щодо поліпшення адаптації дитини до умов садочка

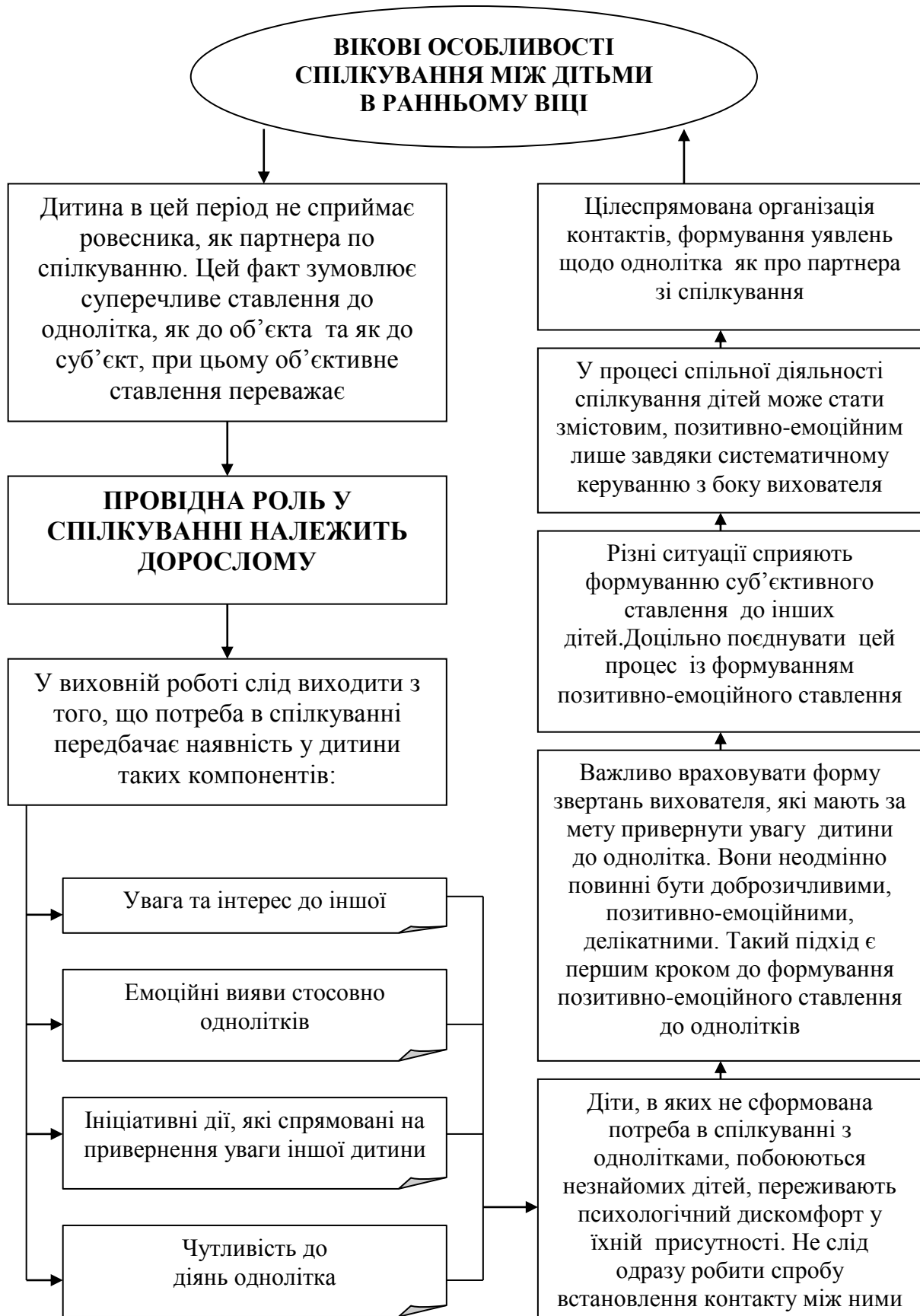
До теми 2.3. Робота ДНЗ з сім'єю щодо поліпшення адаптації дитини до умов садочка

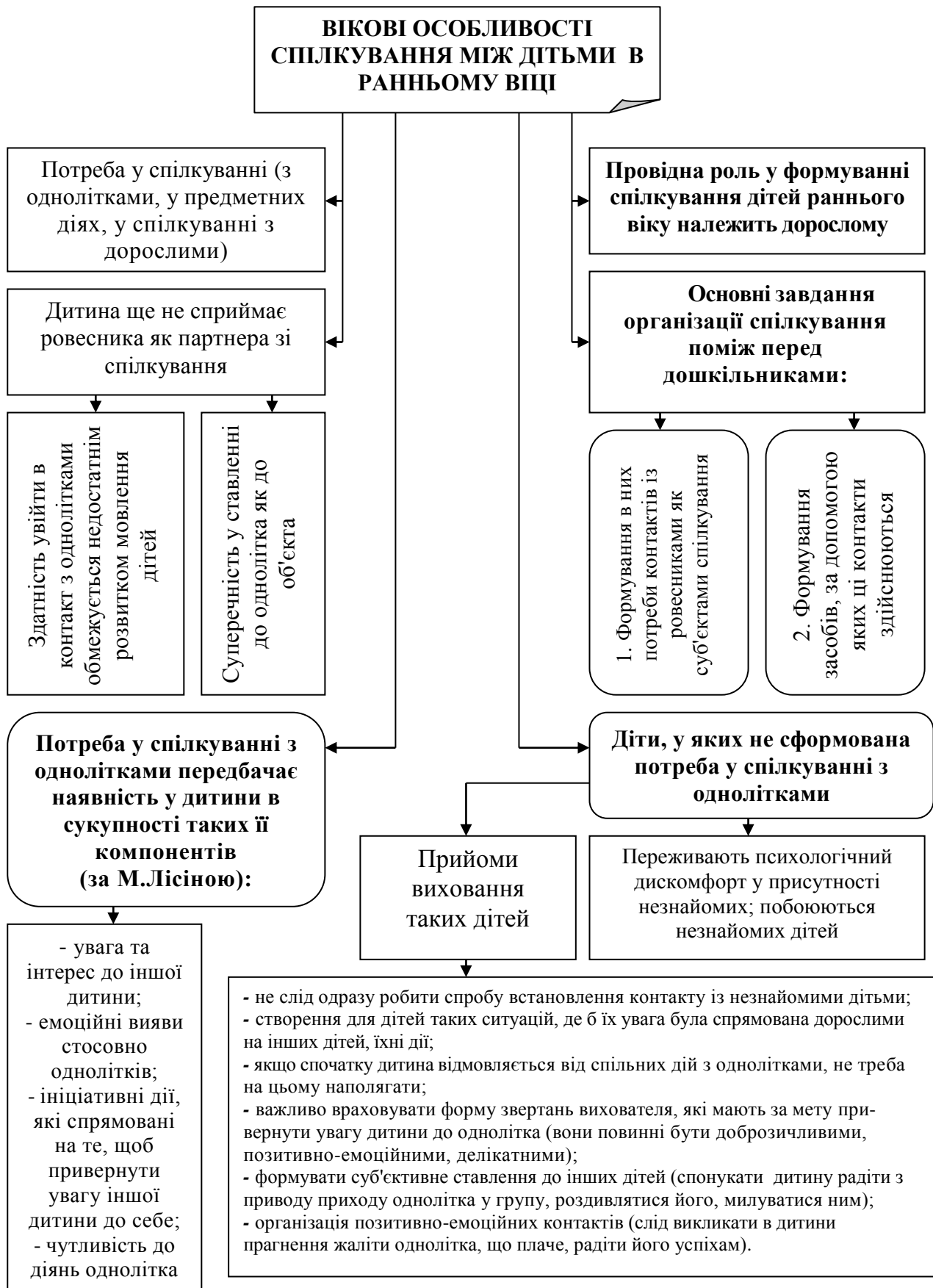
До теми 2.3. Оптимізація процесу становлення контактів між однолітками у ранньому віці умова поліпшення адаптації дошкільників

До теми 2.3. Оптимізація процесу становлення контактів між однолітками у ранньому віці умова поліпшення адаптації дошкільників

До теми 2.3. Оптимізація процесу становлення контактів між однолітками у ранньому віці умова поліпшення адаптації дошкільників

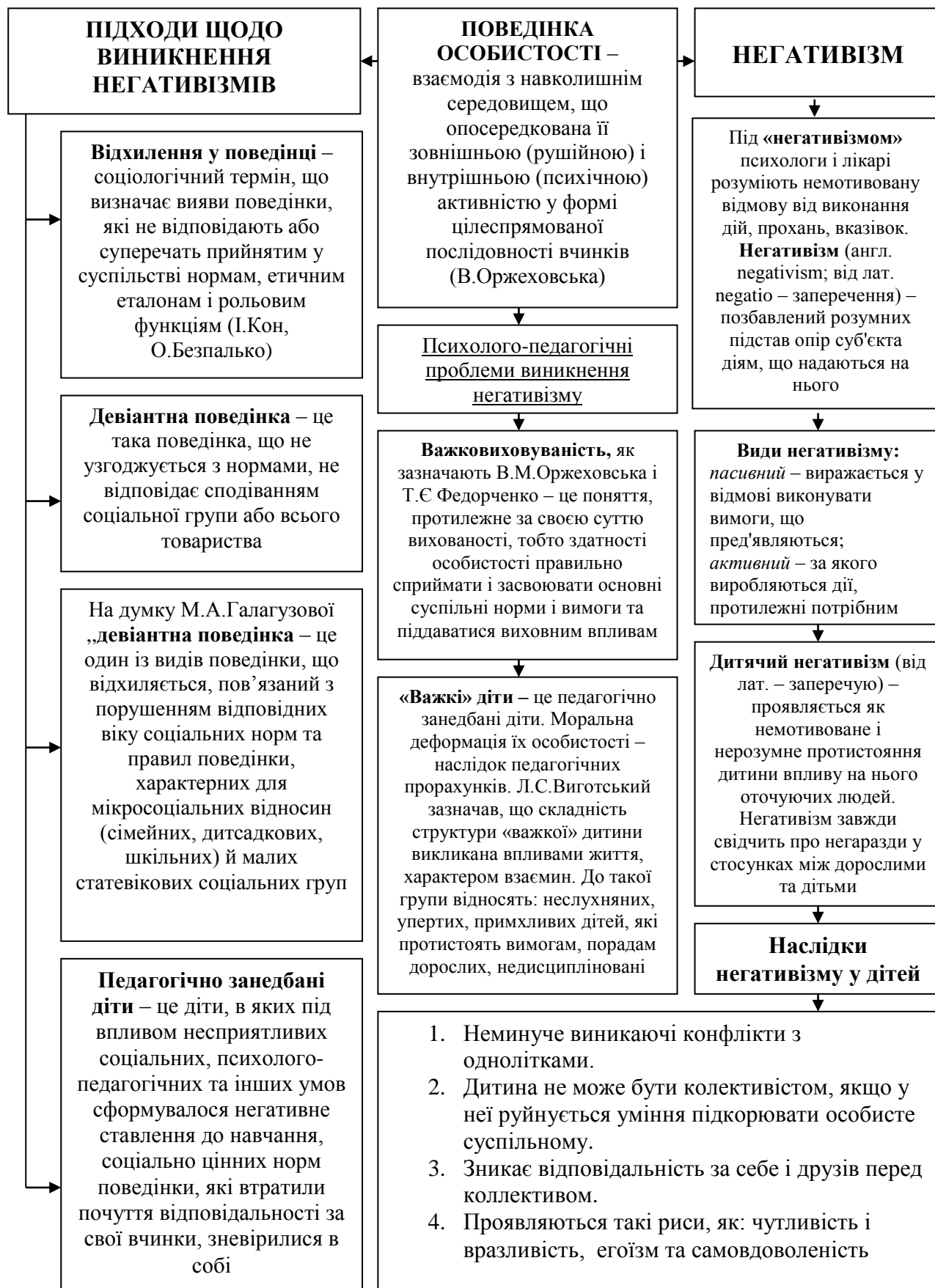

ОПОРНІ СХЕМИ ДО ТЕМИ 3.1. КОРЕКЦІЯ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ ДОШКІЛЬНИКІВ, ЗУМОВЛЕНИХ НЕСПРИЯТЛИВОЮ АДАПТАЦІЄЮ ДО ДНЗ

До теми 3.1. Особливості формування негативних проявів у поведінці дошкільників, пов'язаних із несприятливою адаптацією до ДНЗ

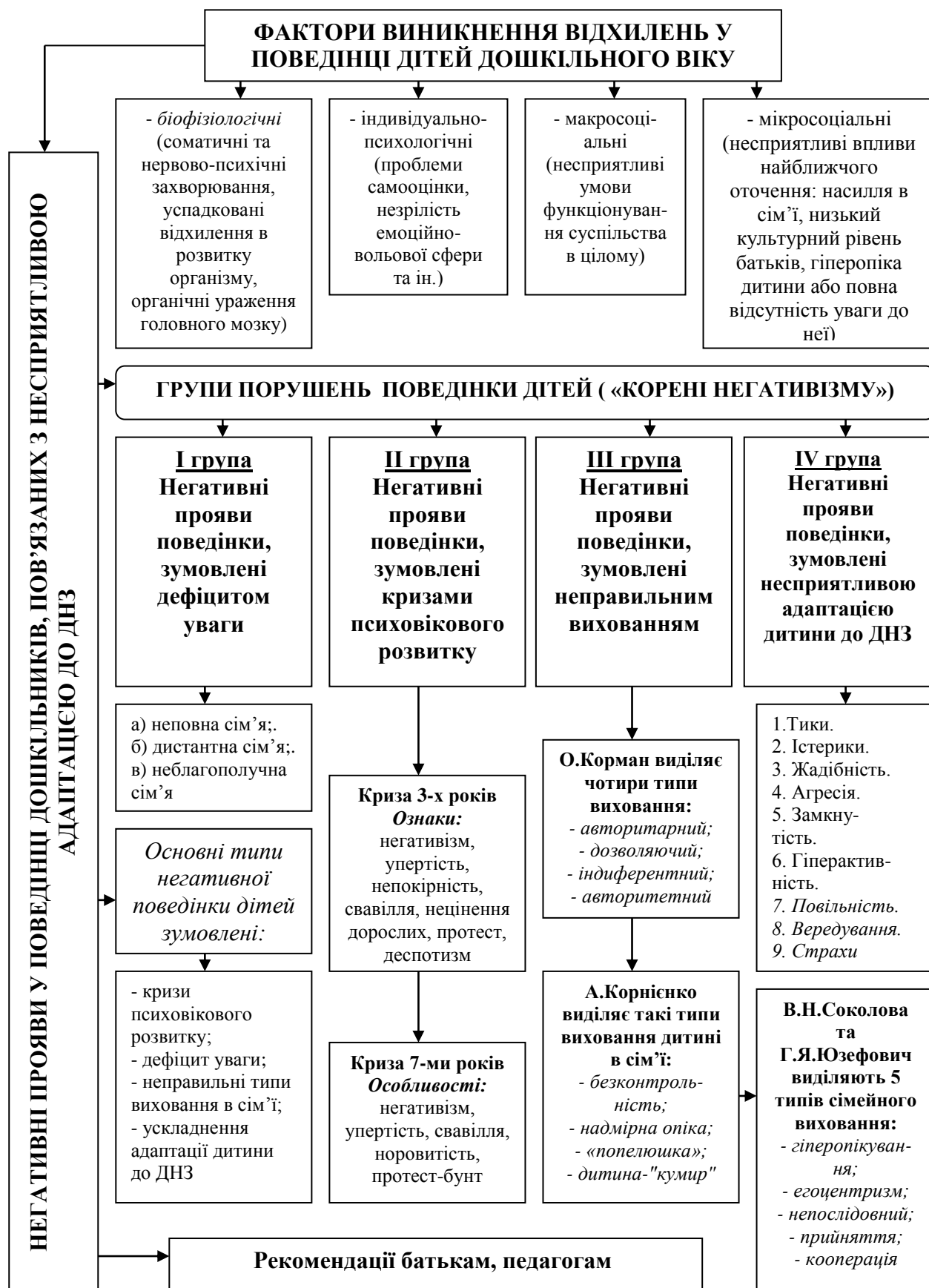
До теми 3.1. Особливості формування негативних проявів у поведінці дошкільників, пов'язаних із несприятливою адаптацією до ДНЗ

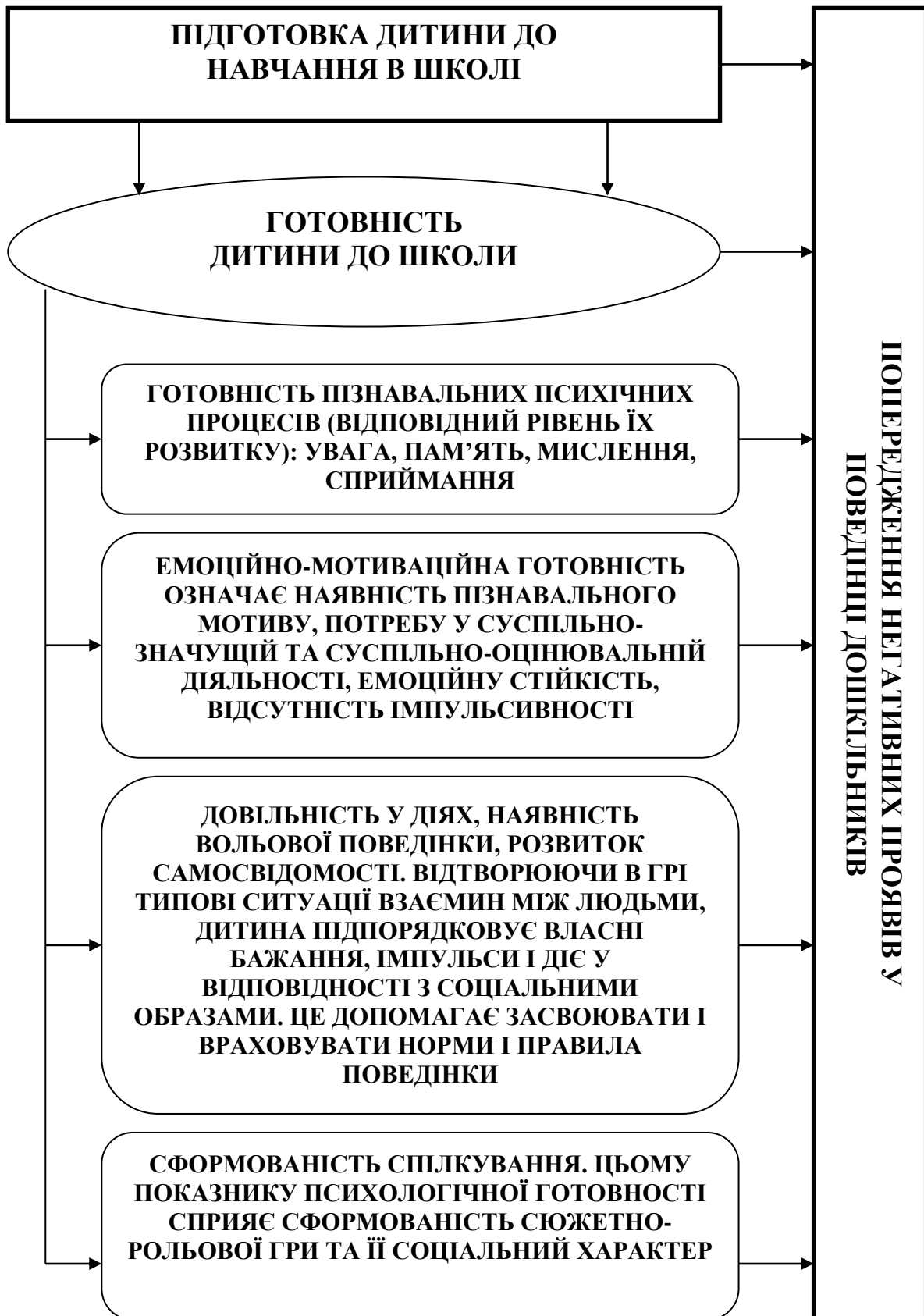
До теми 3.1. Характеристика найбільш поширених негативних проявів у поведінці дошкільників, що формуються у період адаптації

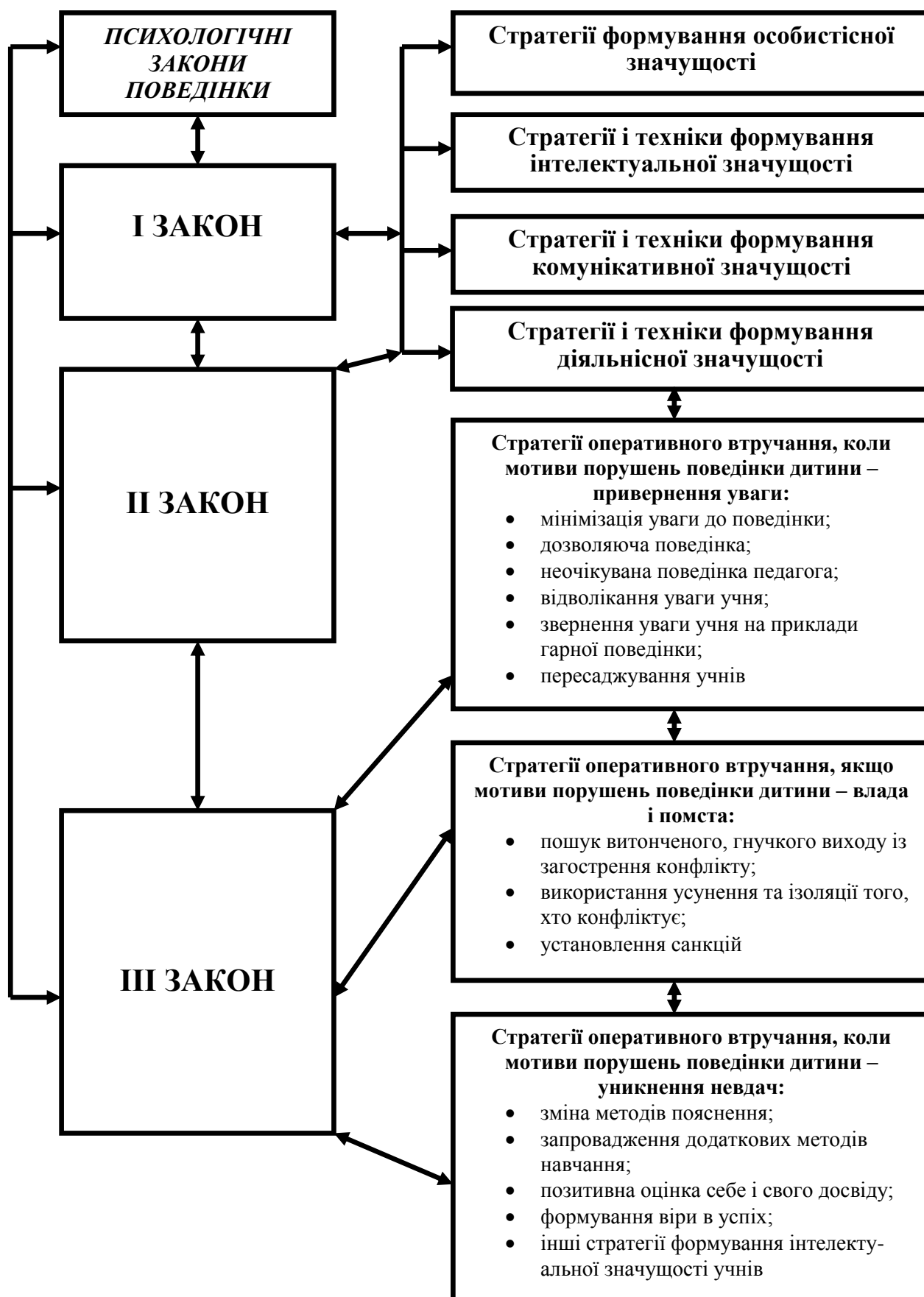
До теми 3.1. Характеристика найбільш поширених негативних проявів у поведінці дошкільників, що формуються у період адаптації

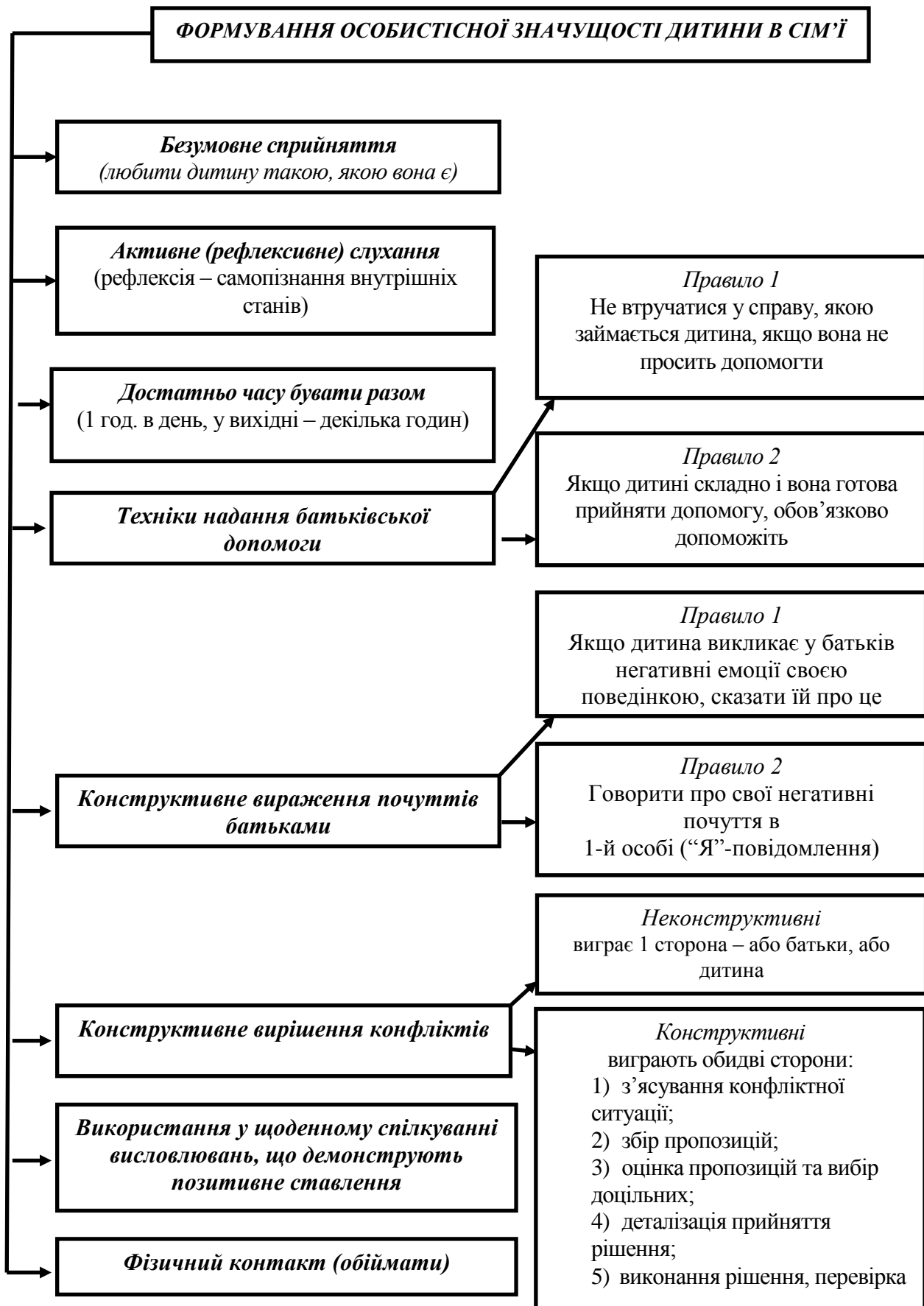
До теми 3.1. Превентивні можливості підготовки дитини до школи у попередженні негативних проявів поведінки дошкільників

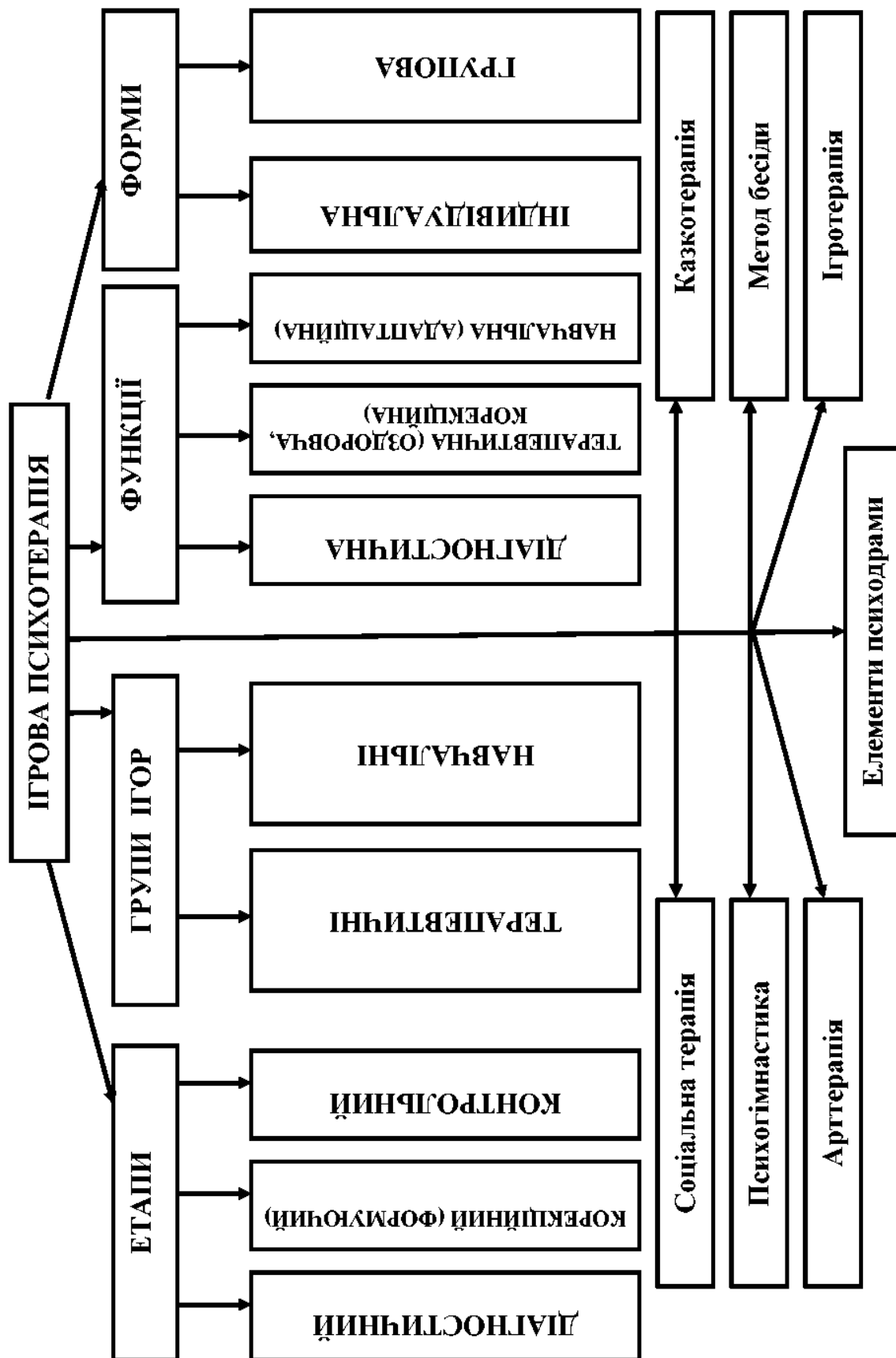
До теми 3.2. Урахування психологічних законів поведінки дитини, як умова успішної корекції негативних проявів у поведінці дитини

До теми 3.2. Стратегії і техніки формування особистісної значущості дитини в сім'ї

До теми 3.2. Ігрова терапія як технологія корекції негативних проявів у поведінці дитини, зумовлених несприятливою адаптацією

До теми 3.2. Особливості корекції агресивності, гіперактивності, страхів та аутизму засобами ігрової терапії.

	Психологічний портрет дитини	Робота з батьками	Правила роботи з даною групою	Психокорекційні ігри
Агресивні діти	<p>Агресія- це мотивована поведінка, що деструктивна поведінка, що протирічить нормам та правилам суспільства, наносить шкоду людям чи об'єктам.</p> <p>Агресивність-готовність людини до скоєння небажаних дій.</p> <p>Ознаки особистості: схильність до суперництва; бажання бути кращим, нетерплячість, високий рівень ворожості.</p> <p>Агресія виникає у разі соматичних захворювань, пошкодження голови, соціальні фактори, неправильне виховання у сім'ї.</p>	<p>Роботу слід проводити у двох напрямках:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Інформування батьків про те, що таке агресія, причини • Навчання ефективним способам спілкування з дитиною. <p>Батькам необхідно знати, як можна більше, відвідати лекції, тренінги, де їх навчають афективним способом взаємодії з дитиною.</p> <p>Важлива наочна інформація, індивідуальні бесіди, семінари та диспути.</p> <p>Способи контролю поведінки: негативні, нейтральні, позитивні.</p>	<p>Корекційна робота проводиться за такими напрямками:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Привчання до способів вираження гніву. 2. Навчання прийомом колорегуляції. 3. Відпрацювання навичок спілкування у конфліктних ситуаціях. 4. Формування таких якостей як емпатія, довіра до людей. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. „Сороконіжка” Навчити взаємодії дітей. 2. „Липучка” розвиток уміння взаємодіяти з іншими, зняття м’язової напруги. 3. „Котик” Зняття емоційної, м’язової напруги. 4. „Квітка-семибарвник”. Допомога оцінювати свій стан, аналізувати поведінку. 5. „Смоці героїв”. Навчають почуття, емпатії, вмінню оцінювати ситуацію та поведінку інших.

До теми 3.2. Особливості корекції агресивності, гіперактивності, гіперактивності, страхів та аутизму засобами ігрової терапії.

	Психологічний портрет дитини	Робота з батьками	Правила роботи з даною групою	Психокорекційні ігри
Гіперактивні діти	<p>Гіперактивність дитини виявляється непригаманним для нормального, відповідного віку, розвитку неуважністю, імпульсивністю.</p> <p>Перші вияви гіперок у 1-2 роки., 3 роки, 6-7 років. Основні причини : патологія вагітності, іннорекція та інтоксикація в перші роки життя дитини генетична замовленість.</p>	<p>Потрібно провести з батьками роз'яснювальну роботу, навчати їх правильно поводитися з дитиною. Рекомендації: спілкуватися з подібною дитиною потрібно лагідно і спокійно, бажано без вияву власних емоцій.</p> <p>Потрібно хвалити за добрі вчинки, але заслужено.</p> <p>Вказівки мають бути чіткими і зрозумілими та поступовими.</p> <p>Заборони повинно бути обмаль, але значущі. У спілкуванні слід уникати слів „не можна” „ні”.</p> <p>Дотримання розпорядку дня.</p>	<p>У роботі з гіперактивними дітьми використовують такі методи:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток дефіциторних функцій (увага, контроль поведінки) 2. Відпрацювання навичок взаємодії з людьми. 3. Праця над приборканням гніву. <p>Робота1. проводиться поетапно(спочатку одна функція, потім інша). на початку через неможливість бути уважним та спокійним одразу, згодом робота на 2-3 функціями.</p> <p>Робота2. на початку робота проводиться індивідуально, бажано застосовувати систему заохочення та переконання. Згодом потрібно дитину прилучати до групових видів діяльності</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. „Клубочок”: навчання дитини одному з прийомів саморегуляції. 2. „Що нового ” розвитку уміння концентрувати увагу на предметі. 3.„Золота риба” Розвиває швидкість реакції, координації рухів. 4. „Археологія” розвивок м’язового контролю.5. „Кулькові бої” розвиток координації рухів.

До теми 3.2. Особливості корекції агресивності, гіперактивності, гіперактивності, страхів та аутизму засобами ігрової терапії.

Тривожні діти	Діти з індивідуально психологічною особливістю, що виявляється у схильності до постійних та інтенсивних переживань стану тривоги, а також у низькому порозі його виникнення. Розглядається, як особистісне створення або як якість темпераменту, обумовлене слабкістю нервових процесів. Фізіологічні признаки: серцебиття, поверхове дихання, сухість у роті.	Формування дитячої тривожності є наслідком неправильного виховання. Батьки повинні бути стриманими у висловлюванні дитині своїх зауважень, бо частина з них погіршує відносини між дітьми та батьками. Якщо батьки також є тривожним характером, то потрібно навчати саморегуляції, підвищити свою особисту самооцінку. Як можна більше часу проводити з дітьми, влаштовувати свята, мандрувати разом. Слід мати домашню тварину.	Корекційна робота: -Підвищення самооцінки; -навчання дитини способом м'язового та емоційного напруження; -Відпрацювання навичок володіння собою у травмуючих ситуаціях; Робота 1. хвалити, підтримувати дитину, називати по імені, візуальний контакт. Робота 2. необхідно навчати дітей знижувати напруження та виконувати релаксаційні вправи. Робота 3. Відпрацювання навичок поведінки необхідно проводити у конкретних ситуаціях. Використання рольових ігор з ляльками.	1. „Похвалилки” для підвищення самооцінки. 2. „Недоторканий” розвиток емпатії, підвищення самооцінки. 3. „Скульптура” розвитку вміння володіти м'язовими тіла, зниження м'язової напруги. 4.”Бійка Зняття напруги. 5.”Добрий-злий” Допомагає розслабити м’язи обличчя.
---------------	--	---	--	--

ДОДАТОК В **ПРОГРАМА КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДОШКІЛЬНИКАМИ** **ВАЖКОЇ ФОРМИ АДАПТАЦІЇ**

ЗМІСТ

1. Тематичний словник програми.
2. Актуальність програми.
3. Вихідні концептуальні положення програми.
4. Цільове призначення програми (загальна мета та завдання).
5. Психолого-педагогічна характеристика дітей важкої форми адаптації.
6. Банк психодіагностичних методик вивчення індивідуально-психологічних особливостей дошкільників важкої групи адаптації.
7. Орієнтовні форми роботи за напрямками: корекційно-виховна робота з дітьми, їх батьками, психолого-педагогічна допомога вихователям, що працюють з дітьми важкої форми адаптації.
8. Методичне забезпечення програми.
9. Вимоги до виконавців програми.
10. Можливості реалізації програми.
11. Контингент учасників програми.
12. Організаційні та матеріально-технічні вимоги до реалізації програми.
13. Очікувані результати програми.
14. Джерельна база програми.

1. ТЕМАТИЧНИЙ СЛОВНИК ПРОГРАМИ

Адаптація – пристосування будови й функцій організму, його органів і клітин до умов середовища, спрямоване на збереження рівноваги.

Соціалізація – процес набуття дитиною соціального досвіду, входження у певну соціальну групу, усвідомлення нею важливості, привабливості і корисності цього процесу оволодіння притаманними для групи нормами і правилами поведінки.

Соціальна адаптація – це процес пристосування індивіда до групових норм, соціальної групи та окремих індивідів, для якого характерними є специфічні адаптаційні процеси не тільки на рівні організму, але й на рівні індивіда та особистості завдяки відповідним механізмам рефлексії, емпатії, соціального зворотного зв'язку тощо.

ДНЗ – заклад суспільного виховання (державний чи приватний), метою функціонування якого є розв'язання основних завдань дошкільної освіти: забезпечення фізичного і психічного розвитку дитини дошкільного віку та підготовка її до навчання в школі.

Важка патологічна адаптація триває від 2 місяців і більше. У цей період у дитини спостерігаються погіршення апетиту, аж до повної відмови від їжі, порушення сну і сечовипускання, різкі перепади настрою, часті зриви й вередування. Крім того, малюк дуже часто хворіє (хвороба нерідко

пов'язана з небажанням дитини йти до дитячого садка). Такі діти в колективі відчувають себе невпевнено, майже ні з ким не граються. За "**важкої адаптації**" емоційний стан дитини нормалізується досить повільно. Інколи цей процес триває кілька місяців. За цей період дитина хворіє ще раз, часто зі значними ускладненнями, або виявляє стійкі порушення поведінки.

Готовність – це перша фундаментальна умова успішного виконання будь-якої діяльності.

Готовність дитини до вступу до ДНЗ – це складний процес, що має свою структуру: фізіологічну, соціальну та психологічну готовність.

Фізіологічна готовність передбачає зміни діяльності функціональних систем дихальної, травної, серцево-судинної, спрямованих на пристосування до умов навколишнього середовища.

Психологічна готовність є цілісним станом психіки дитини, що забезпечує успішне прийняття нею системи вимог дитячого садка і вихователя, успішне оволодіння новою для неї діяльністю та новими соціальними ролями.

Соціальна готовність – уміння встановити контакт з іншими дітьми та дорослими, здатність оволодівати новими засобами і новими стереотипами поведінки.

Негативні прояви у поведінці – спеціальний засіб, психологічний захист, що розглядається в медичній психології, коли йдеться про аномалії психічного розвитку, коли дитина демонструє деспотичну владу щодо всього оточуючого.

Дитячий негативізм – форма протесту дитини проти реально існуючого (або сприйманого як реальне) несприятливого відношення до неї з боку однолітків або дорослих.

Упертість – реакція дитини на власне рішення, що проявляється у наполяганнях на власних вимогах, рішеннях, що свідчить про становлення її як особистості.

Свавілля проявляється як прагнення звільнитися від опіки дорослого, намагання діяти самостійно.

Знецінення дорослих – негативізм, що формує здатність дитини сприймати слова дорослих, їх вчинки не безумовно, а крізь призму своїх інтересів.

Протест, формами якого є бунт проти батьків, налаштованість на суперечку з ними.

Деспотизм – коли дитина різноманітними способами та засобами демонструє деспотичну владу щодо всього оточуючого.

Страх – це ефективне відображення у свідомості людини конкретної загрози для її життя та благополуччя.

Емоційний страх, з одного боку, є негативним емоційним переживанням, а з іншого – суттєвим джерелом емоційного і творчого розвитку дитини.

Невротичний страх – результат накопичення всередині переживань, які малюк стримує, намагаючись не показати їх іншим.

Тривога – це емоційно загострене відчуття загрози.

Агресія – це енергія подолання, боротьби, відстоювання своїх прав та інтересів. Ця сила необхідна дитині для того, щоб досягти своєї мети, протистояти перешкодам.

Ти́ки – у хвилини розпачу і дискомфорту в дитини спостерігається часте кліпання повіками або посмикування м'язів обличчя.

Замкнутість – характеризується відсутністю комунікативності, грою на самоті, мовчазністю.

Істерики та капризи (вередування) – закономірний етап у розвитку дітей раннього віку, що в такий спосіб вони пізнають світ людських взаємин, визначають межі дозволеного й недозволеного, і це має минути.

2. АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОГРАМИ

Сьогодні досить актуальним є питання адаптації дитини до дошкільного навчального закладу, оскільки актуалізується проблема формування у неї пристосованості до життя, від якої залежить уміння дитини адаптуватися до нових умов не тільки у ДНЗ, але й у подальшому житті.

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, закони України "Про освіту", "Про дошкільну освіту" утверджують дитину як найвищу цінність, як один із головних напрямів освітянської діяльності, визначають стратегію на забезпечення життєздатності дитини, що передбачає її гармонійну адаптацію та функціонування в соціальному середовищі.

Тому актуальності нині набуває проблема адаптації особистості на етапі дошкільного дитинства як сензитивного для засвоєння сукупності суспільних норм. Особливого значення в дослідженні процесу адаптації дітей до дошкільного навчального закладу набувають науково-експериментальні доробки таких його аспектів, як: теоретико-методологічні засади адаптації дітей дошкільного віку до дитячого садка (Н.Аксаріна, Н.Ватутіна, Л.Голубева, О.Кононко, Р.Тонкова-Ямпольська та ін.); педагогічні умови забезпечення адаптації молодших дошкільників (Н.Аксаріна, Н.Ватутіна, Ж.Юзвак); комплексна взаємодія педагогів, психологів, медиків і батьків у період адаптації дитини (А.Атанасова-Вукова, Л.Голубева, Г.Гриднева, В.Манова-Томова, Р.Тонкова-Ямпольська та ін.); наступність виховної роботи в групах раннього та молодшого дошкільного віку (В.Манова-Томова), адаптація до цілодобової групи (Т.Жаровцева); пристосування дітей-сиріт (Т.Науменко, С.Нечай, З.Плохій та ін.).

Вступаючи до дошкільного закладу, дитина вперше постає перед проблемою зламу сформованого поведінкового стереотипу через зміну звичних умов життя і встановлення нових соціальних зв'язків. Уперше малюк надовго залишається без близьких у колі зовсім не знайомих і чужих людей. І, зазвичай, це відбувається у ранньому віці (приблизно у два – два з половиною роки).

Адаптація – це складний процес пристосування організму, що відбувається на різних рівнях – фізіологічному, соціальному, психологічному. Він залежить від багатьох факторів: соціальних, екологічних, а також від індивідуальних психофізіологічних особливостей організму дитини. Отже, у різних дітей пристосування до умов життя в дитячому садку відбувається неоднаково, відповідно до віку, типу вищої нервової діяльності, стану здоров'я, стилю виховання в сім'ї, емоційної залежності від матері.

У якому б віці малюк не прийшов до дитячого садка, для нього це сильний стрес. Це легко зрозуміти, бо руйнується звичайний стереотип життя, в якому дитина відчуває себе спокійно і впевнено, оскільки встигла до нього пристосуватися і вже знала, що за чим упродовж дня відбуватиметься і як саме це проходитиме.

Суттєвим психотравмувальним фактором для дитини є її розлучення з матір'ю та іншими близькими дорослими, які турбувалися про дитину від народження. Особливу роль відіграє той факт, що малюк не вміє мислити у часовій перспективі, а тому "мама йде завжди!" Це породжує тривогу, невпевненість, незахищеність, до якого часто додаються почуття покинутості, непотрібності. Щоб упевнитися, що цього не сталося, дитина інколи починає поводитися неприпустимо, начебто перевіряючи, наскільки може розгніватися мама, яка не хоче її більше бачити, а разом і ця "тітка", з якою її залишають, і визначати таким чином, добра вона чи зла.

У ситуації адаптації до нових умов життя дітям характерна підвищена збудливість, роздратованість, нестриманість, вередливість, вони кричать, плачуть. Малюк намагається змінити стан речей, що його не задовольняє. Для інших – навпаки, характерним є депресивні реакції: загальмованість, відчуженість, дитина наче включається із навколишньої ситуації.

Питання входження малюка в нове соціальне оточення завжди гостре не лише для нього, а також і для його батьків та працівників дитячого садка. Проте саме від дорослих залежить рівень загострення дитячих переживань і тих труднощів, які відчуватиме дитина у процесі при звичаєння до умов дошкільного закладу і їм під силу максимально полегшити їх.

У дітей з важкою формою адаптації дотримання нового режиму і ритму життя, виконання нових вимог, обов'язків та функцій викликають великі труднощі, провокують виникнення таких явищ як "адаптаційний синдром", "адаптаційна хвороба". Несприятливі умови оточуючого середовища, пов'язані з погіршенням соціально-економічних та екологічних умов, зумовлюють послаблення здоров'я, появу небажаних тенденцій у міжособистісній взаємодії дошкільників, гальмують процес пристосування до дошкільного навчального закладу.

У період важкої адаптації у дитини відбувається зміна динамічних стереотипів – раніше сформованих звичок та устрою життя. За такої форми адаптації відбувається й так звана імунна та фізіологічна ломка, подолання психологічних перешкод. Тому малюк переживає стрес, прояви

якого різноманітні – відмова від їжі, сну, спілкування з оточуючими, занурення у себе, плач, хвороби.

Для того, щоб адаптація до дитячого садка проходила легше, слід правильно підготувати малюка до змін.

3. ВИХІДНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОГРАМИ

Дана програма ґрунтується на положеннях науковців, що представлені такими науковими напрямками:

- психосоматичним;
- психоаналітичним;
- когнітивним.

Психосоматичний напрям представляють такі концепції: 1) концепція "символічної мови органів" (С.Сільверман), що пояснює внутрішню соматичну симптоматику проявом несвідомих думок. Соматичне виступає як символ цих думок; 2) концепція "специфічного емоційного конфлікту" (Ф.Александр), відповідно до якої соматична патологія розглядається як результат періодично повторюваних емоційних станів, як вираження глибокого особистісного конфлікту; 3) концепція "профілю особистості" (Ф.Дамбар), згідно з якою емоційні реакції і різні соматичні захворювання є похідними від профілю особистості, а отже, тип особистості визначає форму дезадаптації.

Психоаналітичний напрям (Г.Гертман) характеризує захисні механізми, які дитина застосовує під час адаптації:

- витіснення – забування, що викликане несвідомим блокуванням травматичних думок, які лякають чи загрожують, або думок, подій, які викликають напруженість;

- уникнення – використовується, коли ситуація викликає страх, стрес і виявляється у вигляді уникнення таких ситуацій;

- ізоляція – це відділення психотравмуючої ситуації від пов'язаних із нею переживань;

- фантазування – відхід в уявний світ чи у світ мрій, коли подолати реальну ситуацію складно;

- регресія – виникає в ситуаціях ускладненої адаптації, стресу.

Психологічний захист може бути успішним і дозволяє зняти тривогу і психічний дискомфорт, однак, може бути також і неуспішним – формує різні форми неадаптивної поведінки і неадаптивні риси особистості.

Когнітивний напрям характеризує виникнення дезадаптивних станів. Хворобливі стани обумовлюються "автоматичними неадаптивними думками". Одна з теорій цього напрямку – це теорія когнітивного десонансу (Л.Фестінгер). Когнітивний десонанс – це почуття психологічного дискомфорту, обумовлене логічно суперечливим знанням про один і той самий предмет чи подію.

4. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІТЕЙ ВАЖКОЇ ФОРМИ АДАПТАЦІЇ

Як стверджують науковці, виховна робота з дітьми в адаптаційний період повинна проводитися диференційовано, відповідно до потреб дитини. При залученні до системи суспільного виховання найбільшу складність складають діти важкої групи адаптації. Відсутність близьких, їх увага, ласка викликає у дітей тривогу, плач, постійне очікування рідних. Це заважає їм сприймати оточення і діяти у новій обстановці відповідно вимогам і пропозиціям вихователя. Дії дитини стають хаотичними, неупорядкованими. Часто дитина намагається усамітнитися, уникати всього, що її оточує. Іноді переживання супроводжується підвищенням температури, частими захворюваннями.

Л.В.Стреж виділяє дві форми перебігу важкої адаптації. У більшості дітей спостерігаються стійкі розлади емоційного стану та різке зниження всіх видів активності. При цьому суттєво порушується сон, значно погіршується апетит, відмічаються вегетативні розлади. Кінцевою ланкою ланцюга цих негативних виявів найчастіше є довготривале (2-3 тижні) захворювання дитини, яке іноді закінчується ускладненнями. Загальний стан дитини нормалізується лише через 2–3 місяці. Друга форма важкої адаптації виявляється у виникненні частих простудних захворювань за відсутності яскравих змін психічного стану.

Під час важкої адаптації дитини до дитячого садка можуть виникати деякі негативні емоційні стани дитини: істерики, імпульсивність, страхи, тривожність, ворожість, депресія, фрустрація, деривація, замкнутість, гіперактивність, повільність, вередування, агресія, а також жадібність, яка має негативний вплив як на самих дітей, так і на їх батьків та на оточуючих.

Коли дитина вступає в групу, в першу чергу, необхідно задовольнити потребу, яка визначає її поведінку, а саме – потреба у спілкуванні з близькими. З цією метою потрібно запропонувати рідним дитини пройти в групу разом з нею. Дитина перестає плакати, заспокоюється, наявність рідної людини (мами, тата чи бабусі) допоможе позбавитися від негативних емоцій, допоможе їй правильно, без викривлень сприймати оточення.

На думку Н.Ватутіної, в перший час дитина у присутності близької людини не захоче встановлювати контакт з вихователем. У такому випадку маму з дитиною на деякий час слід залишити самих, щоб мама допомогла їй освоїтися у новій обстановці та заспокоїла. Цього особливо потребують діти, коло спілкування яких було дуже вузьке.

Більшість науковців зазначають, що через деякий час дитина починає цікавитися оточуючим світом. Саме цю цікавість до нового і повинні підтримувати рідні. Потрібно пояснити матері, що її роль полягає не тільки в тому, щоб зняти емоційну напругу в дитини, але і в тому, щоб допомогти встановити емоційний контакт з вихователем, ознайомити з оточенням, щоб вона припинила боятися нової обстановки, дітей і дорослих.

Мати повинна показати дитині іграшки, які необхідні у використанні, предмети побуту, разом розглянути їх, роз'яснити призначення предметів,

показати, як з ними діяти. Неодноразово екскурсія по групі разом із мамою знімає у дитини невпевненість, страх перед невідомим. І вона починає придивлятися до вихователя.

Щоб викликати у дитини позитивне ставлення до вихователя, батьки повинні самі звертатися до нього з питаннями. При цьому дитина повинна відчувати, що близькі відносяться до вихователя з повагою. Вони повинні спонукати дитину до самостійного звернення до вихователя, підкреслюючи при цьому, який вихователь гарний, ласкавий, які цікаві іграшки дає дітям, як весело з ними грає.

На думку І.Куркіної, необхідно паралельно діяти з боку вихователя і близької людини, для того щоб у дитини не склалася звичка знаходитися в групі з мамою. Присутність матері повинна бути направлена на встановлення спочатку емоційного контакту її дитини з вихователем, а потім і на встановлення співпраці з нею.

Якщо мама буде контактувати з вихователем, підтримувати його вимоги, користуватися аналогічними прийомами і методами впливу не тільки в дитячому садку, але і вдома, доки вихователь стане більш близькою для дитини людиною і дитина буде звертатися до нього без остраху.

Ласкаве звернення до дитини, підтримка її інтересів до іграшок підштовхує дитину до спілкування з вихователькою. Вихователь повинен відволікати увагу дитини від матері на деякий час.

Через деякий час, познайомившись з іншими дітьми, вихователь знову знаходить привід звернутися до дитини. Завдяки узгодженим діям дорослих дитина все частіше сама починає спостерігати за діями вихователя і чекати його звернення. Мама повинна сприяти цьому, підтримуючи ініціативу вихователя і підказуючи дитині, що необхідно робити.

Якщо дорослі, прийшли у групу, будуть тільки обнімати і жаліти дитину, це не дасть потрібного результату, а навпаки, зігриває негативну роль. Важливо викликати у дитини інтерес спілкування з вихователем. Як тільки обстановка і спілкування з вихователем перестане лякати дитину, можна запропонувати батькам залишити її на 10–30 хв. При цьому слід рекомендувати їм виходити з групи непомітно. Але слід пам'ятати, що довга їх відсутність може налякати дитину, і доведеться починати все спочатку.

Як зазначає Н.Захарова, батькам треба пояснити, що, приходячи в групу, вони не повинні зосереджувати всю свою увагу тільки на своїй дитині. Вони повинні на цей час стати не тільки союзниками вихователя у формуванні у дитини потреб у спілкуванні, але і допомагати у догляді за дітьми всієї групи. Щоправда, діти іноді негативно ставляться до цього, але не слід за це їх сварити чи карати, потрібно заспокоювати.

Т.Даніліна говорить про те, що вправи рухливого характеру і рухливі ігри приносять дітям величезне задоволення, знімають емоційне напруження, задовольняють потреби в рухах. Тому такі вправи потрібно проводити якомога частіше, залучаючи до їх виконання і новеньких.

Допомагає у знятті емоційної напруги і музика. Негучна, весела, мелодійна музика викликає у дітей посмішку. Вони починають під неї підтанцювати. Відповідно музика може бути використана як засіб для залучення дитини у спілкуванні з дорослими.

Щоб дитина не перезбуджувалася, потрібно вчасно переключити її з рухливих ігор, рухів під музику на спокійні ігрові дії з іграшками. Іграшками – забавки позитивно впливають на емоційний стан дитини, відволікаючи її від мами, наближаючи до вихователя і дітей.

Є.Алексєєва стверджує, що залучення до ігрової діяльності разом з вихователем – найефективніший метод. Він використовується спочатку у присутності мами, а потім і без неї. Важливо, щоб дитина була не просто спокійною, але і дівою. Саме активність, контакт у діяльності, в грі сприяє розвитку дитини, а також формує потреби спілкування на більш високому рівні.

Необхідно враховувати, що ігрові дії дітей важкої групи адаптації повинні проходити без участі однолітків, оскільки діти даної групи до спілкування з однолітками ще не готові. Вони не вміють поступатися, чимось ділитися, бояться великого оточення. Тільки контакт з вихователем допомагає їм звикнути до нового оточення. А присутність у групі мами допомагає зняти емоційну напругу.

Вихователь повинен пам'ятати, що тимчасова присутність близької людини в групі сама по собі ще не забезпечує подальшого розвитку потреб дитини у грі та спілкуванні у період звикання. Важливим є зміст діяльності, яку організують дорослі. Для дитини важкої групи адаптації такою діяльністю є безпосереднє емоційне спілкування з мамою (чи іншими близькими людьми) і ознайомлення з оточуючими її предметами. Вихователь знаходиться в центрі уваги дитини, яка починає спостерігати за його діяльністю і наслідувати його, проявляє активність у оволодінні новим. А це вже є гарантом її подальшого розвитку, основою для переходу на наступний рівень адаптації.

На думку О.Подакіної, персоналу групи необхідно пам'ятати про те, що органічні потреби також впливають на поведінку дитини, і важливо прийняти всі засоби для їх своєчасного задоволення, не допускати порушення апетиту, сну, емоційного стану. В перші дні, за можливості, не слід різко змінювати ті звички, які склалися в дитини в умовах сім'ї, тимчасове збереження звичок попереджує появу негативних емоцій, допомагає дитині легше адаптуватися.

У зв'язку з вироблення рефлексу на час проведення того чи іншого режимного процесу ускладнюється, якщо вдома батьки не дотримуються режиму. У такому випадку не слід змінювати відразу і режим, і методику вживання їжі, і методику вкладання спати. Дитина не зможе впоратися з одночасним зламом всіх звичок, а це погіршить її стан, знизить можливість адаптації, призведе до захворювання.

Якщо проводять ту чи іншу процедуру проти бажання дитини або в момент її неврівноваженого емоційного стану, це викликає протест, крик,

сльози. Персонал повинен пам'ятати, що тільки заспокоївши дитину можна її нагодувати, поклавши спати.

Л.Стреж говорить про те, що дуже часто діти протестують, плачуть, не відразу включаються в дії, якщо у них не створюють установки на процес, який має відбуватися. Щоб не закріплювати негативного відношення до того чи іншого режимного процесу в умовах дитячого садка, необхідно попереджувати дитину про дії, які будуть відбуватися. Бажано скоротити час перебування дитини в групі в перші дні до мінімуму, з умовою, що батьки вдома звернуть особливу увагу на методику проведення режимних процесів і вироблення позитивного відношення до них.

Дітям, у яких уже сформувався ряд негативних звичок, рекомендується приходити в перші дні в дитячий садок тільки на прогулянку. На прогулянці легше орієнтуватися в оточенні, легше встановлювати контакт з вихователем і дітьми, оскільки ці умови нагадують умови домашнього двору. Різноманітні іграшки допоможуть дитині провести час весело і зацікавлять її, привернуть увагу, викличуть бажання прийти сюди знову.

Безумовно, у проведенні будь-якого процесу головна роль належить вихователю. Створюючи у дитини позитивне відношення до всіх процесів, розвиваючи різні уміння відповідно віковим можливостям, формуючи потребу у спілкуванні з дорослими і дітьми, він забезпечує рішення навчально-виховних задач уже в період звикання дитини до нових умов і тим самим прискорює і полегшує протікання адаптаційного процесу.

Таким чином, можна сказати, що для виховання і розвитку дітей важкої групи адаптації важливо дотримуватися таких умов:

- задовольняти потребу у спілкуванні з рідними;
- забезпечити взаємодію сім'ї і ДНЗ;
- координувати дії батьків і вихователів;
- формувати інтерес до нового;
- демонструвати таке ставлення з боку вихователя: лагідність, підтримка інтересів дитини;
- у перші дні перебування дитини в садку не нав'язувати спілкування з дітьми групи;
- активно включати дитину, за її бажанням, в ігрову діяльність;
- уникати різкої зміни звичок дитини, які сформувалися в умовах сім'ї;
- слідкувати за тим, щоб режим у сім'ї і дитячому садку був подібним.

5. ЦІЛЬОВЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ПРОГРАМИ

Мета: створення у дошкільнят позитивно-емоційного настрою, формування вміння звільнитися від напруження, скутості, розвиток і корекція емоційної сфери, підвищення всіх видів активності (мовної, рухової, ігрової).

Завдання програми:

- надати вихователям і батькам необхідних знань із проблеми адаптації дитини з важкою формою її протікання до навчального закладу, форми роботи;

- підвищити професійну компетентність педагогів, рівень обізнаності батьків із даної теми;
- підібрати та розробити форми й методи роботи з батьками і вихователями для поліпшення протікання процесу адаптації дошкільників до закладів суспільного виховання.

6. БАНК ПСИХОДІАГНОСТИЧНИХ МЕТОДИК ВИВЧЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ ВАЖКОЇ ГРУПИ АДАПТАЦІЇ

А) Орієнтовні запитання для співбесіди з батьками майбутнього вихованця

- Як ви називаєте дитину вдома?
- Як би ви хотіли, щоб малюка називали в дитячому садку?
- Чи є в дитини досвід спілкування з іншими дітьми?
- У які ігри любить гратися син (донька)?
- Що найбільше впливає на поведінку малюка?
- Чи є узгодженість у вихованні з боку членів родини?
- Хто ще бере участь у вихованні дитини?
- Чи є у дитини брати, сестри? Як малюк із ними спілкується?
- Чи прагнуть у сім'ї дотримуватися вдома режиму дня?
- Чи співпадає він із режимом дитячого садка?
- Як засинає ваш малюк? Чи міцно спить?
- Які улюблені страви дитини вдома? Який апетит у неї?
- Які улюблені казки?
- З якими іграшками любить гратися ваш малюк удома?
- Що може робити дитина самостійно?
- Що вам найбільше подобається в дитині?
- Що турбує в поведінці і розвитку малюка?
- Яким, на вашу думку, має бути вихователь?

Б) Експрес-анкетування "Виховання дитини вдома"

1. Прізвище, ім'я дитини _____

Дата народження _____ Вік _____

У мого малюка є окрема кімната (або куточок), де він може гратися і зберігати свої іграшки.

1. У ігровому куточку моєї дитини є стіл і стілець, які підходять йому за зростом і віком.

2. На полиці у моєї дитини більше машинок, ляльок, м'яких іграшок, аніж кубиків, конструкторів, пірамідок (потрібне підкреслити) або інших іграшок.

3. У мого малюка є улюблена іграшка (вказіть, яка).

4. У нас удома є дитячий спортивний комплекс.

5. Моїй дитині завжди доступні папір, олівці, пластилін, фарби.

6. Я щодня читаю книги моєму малюку.

7. Моя дитина більше любить дивитися телевізор, ніж гратися.

В) Опитування "Ви та ваша дитина"

- Якою б ви хотіли бачити свою дитину?
- Що ви робите, коли дитина капризує без особливого приводу?
- Що ви робите, якщо дитина відмовляється їсти?
- Більше за все ви радієте, якщо ваша дитина...
- Що ви робите, коли дитина вас не слухає?
- Вам би хотілося, щоб ваша дитина стала більш...
- Що ви робите в ситуації, коли дитина вам заважає?
- Що ви робите, якщо ваша дитина ображає інших?
- Які якості дитини, на вашу думку, необхідно розвивати в першу чергу?
- Що ви зробите, якщо ваша дитина відмовиться йти в дитячий садок?

Слід відмітити, що знайомство з дитиною та її батьками впливає на ставлення дитини до ДНЗ та подальший хід адаптації малюка. Для педагога (практичного психолога, вихователя) важливо створити попереднє позитивне враження малюка про дитячий садок, про людей, які працюють у ньому, про інших дітей – тоді адаптуватися малюку буде набагато легше.

Г) Анкета для батьків "Чи готова ваша дитина до вступу в ДНЗ?"

Прізвище, ім'я дитини _____

Дата народження_ Вік_____

1. Який настрій переважає в дитини за останній час удома?
 - Бадьорий, урівноважений – 3 бали;
 - нестійкий – 2 бали;
 - пригнічений – 1 бал.
2. Як малюк засинає?
 - Швидко, спокійно, за 10 хвилин – 3 бали;
 - довго не засинає – 2 бали;
 - неспокійно – 1 бал.
3. Чи використовуєте ви додатковий вплив під час засинання дитини (заколювання, читання казок, масаж, колискові тощо)?
 - Так – 1 бал;
 - ні – 3 бали.
4. Яка тривалість денного сну дитини?
 - 2 години – 3 бали;
 - 1 година – 1 бал.
5. Який апетит у вашої дитини?
 - Гарний – 4 бали;
 - вибірковий – 3 бали;
 - нестійкий – 2 бали;
 - поганий – 1 бал.

Д) Діагностична картка новоприбулої дитини

Прізвище, ім'я дитини _____

Дата народження _____

Дата вступу в ДНЗ _____

П.І.Б. батьків _____

№ з/п	Дата	Режимний момент	Емоційний стан. Поведінка

Ж) Експрес-бесіда з батьками малюка

Мета: уточнення перебігу адаптаційного періоду після перших днів відвідування дитиною дитсадка.

Чи плаче дитина під час розставання?

Чи часто запитує, коли ви її заберете?

Чи їсть, спить у дитсадку?

Як поводить ся під час зустрічі?

Чи проситься до дитсадка у вихідні дні?

Чи відмовляється йти до дитсадка?

Чи знає дитина вихователів, няню?

Чи знає, як їх звати?

Чи віддає перевагу комусь із них? Чому?

Чи співпадає це з вашою думкою про вихователя?

Чи боїться вихователя? Якого?

Чи може звернутися до вихователя із запитанням, проханням?

Чи слухається вихователя?

Чи згадує про нього вдома? В яких ситуаціях?

Чи розповідає вдома про дітей та вихователів, чи відповідає на запитання?

Чи грається вдома у дитсадок? Як саме?

- з іграшками;
- з мамою;
- якій ролі надає перевагу;
- можливі сюжети.

На основі даних бесіди визначається, як проходить адаптація в цілому, і даються рекомендації педагогічному персоналу.

Через анкетування батьків здійснюється аналіз перебігу адаптації, планується подальша робота з дитиною.

1. Контакти в колективі дорослих та дітей відбуваються:

- за ініціативою дорослих;
- за ініціативою дітей.

2. Як пройшла адаптація дитини до дитячого садка?

- Дитина адаптувалася повністю;
- дитина вранці не хоче йти в дитячий садок;

- дитина інколи не хоче йти в дитячий садок;
 - дитина ввечері виявляє бажання ще погратися в дитячому садку.
3. Як протікала адаптація вашого малюка до дитячого садка? Дитина в дитячий садок ішла:
- із плачем;
 - за домовленістю;
 - без емоцій;
 - із задоволенням.
4. Що, на вашу думку, вплинуло на успішну адаптацію?
- Дії всіх співробітників;
 - спільні дії співробітників і батьків;
 - дії батьків.
5. Якою була поведінка вашої дитини після перших днів відвідування дитячого садка?
- Звичайною;
 - відмовлялася від їжі;
 - погано засинала;
 - була дуже засмучена;
 - повна вражень;
 - усі ці чинники мали місце.
6. На вашу думку, які шляхи успішної адаптації до дитячого садка? Що, на ваш погляд, потрібно змінити? Ваші побажання.

3) Експрес-анкетування педагогів

З метою вивчення питання становлення новоствореного дитячого колективу та його впливу на формування соціальної компетентності дошкільника, серед педагогів проводиться експрес-анкетування.

П.І.Б. педагога _____

Вікова група _____

П.І.Б. дитини	Дані про дитину: - дата народження; - дата вступу до ДНЗ	Як адаптується дитина в колективі: - одразу й легко; - помірно, але не складно; - довго й важко	Як дитячий колектив сприймає дитину: - сприймає позитивно, підтримує; - сприймає за умови; - не сприймає	Як колектив впливає на особистість дитини? - сприймає будь-яку її ініціативу; - ритлумлює будь-яку її думку; - зневажає дитину	Готовність дитини до співпраці: - так; - ні; - іноді

И) Анкета для персоналу групи

Мета: забезпечення індивідуального підходу в освітньо-виховній роботі з вихованцями, виявлення індивідуальних особливостей дітей та залучення їх до активної діяльності в колектив однолітків.

Анкетування проводиться індивідуально з кожним працівником групи (два вихователі, помічник вихователя).

П.І.Б дорослого _____

Посада _____ Дата заповнення _____

П.І.Б. дитини _____

Вік дитини _____

1. Особливості сну дитини:

- а) спить спокійно;
- б) неспокійний сон;
- в) довго засинає;
- г) не бажає спати взагалі.

2. Взаємини з дітьми:

- а) активно спілкується, грається;
- б) ображає, б'є інших дітей;
- в) віддає перевагу перебуванню на самоті;
- г) спілкується, грається з іншими дітьми.

3. Загальний емоційний стан дитини:

- а) дитина спокійна;
- б) дитина збуджена;
- в) дитина знервована;
- г) нестійкий емоційний фон, швидкий перехід від сміху до сліз.

4. Активність освоєння довкілля, допитливість:

- а) допитлива, активно цікавиться довкіллям;
- б) цікавиться окремими предметами та явищами;
- в) усе, що навколо, її не цікавить;

5. Чи виявляє самостійність, наполегливість?

- а) Так;
- б) ні.

8. Труднощі в поведінці дитини.

9. Улюблені заняття:

- а) малювання;
- б) слухання казок;
- в) забавляння з іграшками;
- г) віддає перевагу заняттям із дорослими;
- г) не має улюблених занять.

8. Особливості психомоторики дитини:

- а) ненапружена;
- б) напружена;
- в) дії дискоординовані;
- г) пожвавлена жестикуляція.

9. Мовна поведінка дитини:

- а) дитина багато розмовляє;
- б) розвинуті комунікативні навички;
- в) мовчазна.

10. Стосунки з дорослими:

- а) дитина поважає дорослих, прислухається до їхніх вимог;
- б) виявляє неповагу, діє наперекір вимогам дорослих;
- в) виявляє вибіркове ставлення до дорослих та їхніх вимог.

11. Що, на вашу думку, відрізняє дитину від інших?

На основі даних анкетування, спостережень за дитиною складається аналітична довідка з проведення психодіагностичної роботи з батьками, педагогами, дітьми адаптаційного періоду та надаються рекомендації учасникам освітньо-виховної роботи, на підставі яких планується подальша корекційно-відновлювальна та розвивальна робота з дітьми.

7. ОРІЄНТОВНІ ФОРМИ РОБОТИ ЗА НАПРЯМАМИ:

корекційно-виховна робота з дітьми, їх батьками, психолого-педагогічна допомога вихователям, що працюють із дітьми важкої форми адаптації.

СЕМІНАР-ПРАКТИКУМ ДЛЯ ПЕДАГОГІВ "ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ У ДНЗ"

Семінар-практикум розрахований на вихователів вікових груп, вихователів додаткових освітніх програм, що перевищують державний освітній стандарт, музичних керівників, інструкторів з фізкультури, логопедів ДНЗ.

Мета: зосередити увагу педагогічних представників та спеціалістів ДНЗ на проблемі адаптації дітей до умов ДНЗ, враховуючи індивідуальні особливості адаптації дітей різного віку; чітко визначити методи і прийоми в роботі педагогів із дітьми адаптаційного періоду.

Тривалість: 1,5 години.

Оптимальна кількість учасників: до 32 осіб.

Попередня робота: розподіл педагогів на команди за віковими категоріями дошкільників.

Домашнє завдання:

- підготовка презентації (із використанням ТЗН) на тему "Вікові особливості дітей 3, 4, 5, 6, 7 років життя;
- підбір ігор для дітей даних вікових категорій задля полегшеного проходження адаптаційного періоду вихованців.

Вправа "Комплімент"

Мета: розвиток групової взаємодії та вербальних форм спілкування: знайомство з різноманітними техніками проведення вправи. Усі стоять по колу. Ведучий пропонує педагогам згадати, що цікавого вони сьогодні побачили й почули одне від одного, від своїх вихованців, батьків, ідучи на роботу.

Пропонує кожному педагогу по колу сказати сусіду праворуч щось приємне. Нагадуємо, що під час звертання треба дивитися в очі тому, до

кого звертаєшся, фразу вимовляти чітко й орієнтуватися на інтереси слухачів, виявляти щирість.

Поняття "адаптації" в розумінні педагогів

Метод "Мікрофон"

Педагогам пропонується продовжити фразу: "Адаптація – це..."

Інформаційне повідомлення "Психолого-педагогічні умови успішної адаптації дітей у дошкільному закладі"

Представлення домашніх завдань командами у вигляді презентації із використанням ТЗН.

Команда дітей 3-го року життя:

- характеристика вікових психологічних особливостей дітей 3-го року життя;
- гра "Дзеркало";
- етюд "Подаруємо слізки".

Матеріали подані в технології "Сходишки адаптації"

Команда дітей 4-го року життя:

- характеристика вікових психологічних особливостей дітей 4-го року життя;
- вправа "Фотографія". Рольове програвання: оскільки сон-ритуал домашній, дитині в період підготовки до денного сну пропонують розглянути фотографію її родини, яку потім вона покладе біля свого ліжечка.

Команда дітей 5-го року життя:

- характеристика вікових психологічних особливостей дітей 5-го року життя;
- рольове програвання "Дружні цукерки". Обігрування ситуації: маленька дівчинка Оленка щойно прийшла в дитячий садок, вона ще ні з ким не знайома, але мама їй зранку дала цукерки, щоб пригостити всіх дітей. Оленка радо всіх пригощала цукерками і говорила: "Давай дружити". От які дружні цукерки у Оленки.

Команда дітей 6-го року життя:

- характеристика вікових психологічних особливостей дітей 6-го року життя;
- вправа "Коловий малюнок" із використанням музикотерапії, арт-терапії. Звучить музика, всі танцюють, як тільки вона закінчується, кожен учасник має намалювати предмет, який полегшує процес адаптації малюка до умов ДНЗ. Презентація творчих робіт.

Команда дітей 7-го року життя:

- характеристика вікових психологічних особливостей дітей 7-го року життя;
- вправа "Я у 7-річному віці" – представлення словесного портрету дитини 7-го року життя.

Робота над проектом "Новоприбула дитина та дошкільний заклад"

Мета: активізація групової взаємодії.

Матеріали: світлини, журнали, ватмани, ножиці, клей, кольоровий папір, фломастери.

Хід вправи

Група ділиться за віковими категоріями дітей дошкільного віку. Психолог пропонує командам створити проекти приміщень вікових груп та території ігрових майданчиків з урахуванням забезпечення умов для успішної адаптації дітей.

Захист кожного проекту

Підсумок семінару

Вправа "Шпартгалка"

Завдання: зазначити, що цікавого, корисного, нового педагоги отримали для себе із семінару.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ БАТЬКІВ ІЗ ПРОФІЛАКТИКИ ТРУДНОЩІВ АДАПТАЦІЇ

Для профілактики труднощів адаптації дитини до ДНЗ батькам потрібно:

1. Поступово формувати в дитини звичку дотримуватися певного режиму дня. Найкраще здійснювати це в домашніх умовах на початку відвідування дитячого садка.
2. Формувати навички самообслуговування (вміння самостійно їсти, одягатися, складати іграшки, одяг).
3. Розвивати ігрові навички та навички спілкування, поступово розширювати коло знайомств малюка.
4. Організовувати позитивне емоційне спілкування дитини вихователем персоналом дитячого садка.
5. Поступово збільшувати тривалість перебування дитини в ДНЗ (спочатку – тільки прогулянка, обід, через кілька днів – прогулянка, обід, сон).
6. Розширювати коло близьких людей, які приводять дитину до дитячого садка (не тільки мама а й тато, сестра, дідусь – це полегшує прощання).

У дитячому садку здійснюються такі заходи із профілактики труднощів адаптації дитини:

- обладнання групової кімнати передбачає можливість індивідуальних ігор, занять, можливість задоволення прагнення дитини побути наодинці або з вихователем;
- забезпечується міжвікове спілкування дітей (один із найефективніших чинників успішної адаптації до нового побуту);
- забезпечується змістова діяльність дошкільнят з урахуванням індивідуальних інтересів кожної дитини та її вікових можливостей;
- здійснюється психолого-педагогічна просвіта батьків із питань полегшення адаптації до дитячого садка (індивідуальні бесіди, консультації).

ПАМ'ЯТКА БАТЬКАМ, ЯКІ ВПЕРШЕ ПРИВОДЯТЬ ДИТИНУ У ДНЗ

1. У ДНЗ малюка бажано привести в першій половині дня, коли діти граються. Він познайомиться з однолітками і поступово включиться у спільні ігри.
2. Завершивши прогулянку, дитина, можливо, сама захоче разом із новими друзями зайти в ігрову кімнату. Нехай малюк відчує, що це цікаво – відвідати "будинок", де граються діти.
3. Заберіть дитину перед обідом. Нехай перспектива пообідати за загальним столом здається їй бажаною й цікавою.
4. Ви самі відчуєте, коли дитину можна вкладати спати, залишити в дитячому садку на весь день.
5. Якщо умови дозволяють вам не прискорювати події, то перші 3–4 тижні малюка краще забирати з ДНЗ перед денним сном. Оскільки денний сон – ритуал домашній, дитина особливо потребує фізичного зв'язку з мамою.
6. Візьміть у дитячий садок тарілку з чашкою, до яких звикла ваша дитина, улюблений горщик і іграшку, з якою вона звикла спати.
7. Якщо дитина всередині дня починає сумувати за мамою, можна через вихователя передати їй маленький привіт із дому – цукерку, картинку або просто гарну намистинку.
8. Щоб дитині не було так сумно лягати спати в дитсадку, мама може дати їй маленький альбом із сімейними фотографіями.
9. Забираючи дитину з дитячого садку, поцікавтеся у неї, як пройшов день, що вона робила в дитсадку протягом дня. Уважно вислухайте новини, якими хоче поділитися ваша дитина.
10. Намагайтеся частіше спілкуватися з педагогами та помічником вихователя групи, не соромтеся розпитувати їх про свою дитину, обговорювати проблеми та шукати разом шляхи їхнього вирішення.
11. Якщо ви відчули, що в ДНЗ у дитини виникли проблеми, не відсторонюйтеся від них. Далеко не завжди такі проблеми проходять самі по собі. Можливо, вам доведеться розпочати все спочатку, тобто після знайомства із групою зробити перерву на кілька місяців, або взагалі змінити ДНЗ.

РЕКОМЕНДАЦІЇ БАТЬКАМ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗИТИВНОГО ЕМОЦІЙНОГО НАСТРОЮ ДИТИНИ ВДОМА

1. Для того, щоб зібрати іграшки, можна влаштувати змагання. При цьому візьміть у ньому активну участь, але не перестарайтеся. У дитини має бути окрема роль.
2. Щоб дитина не брала шампунь чи зубну пасту, яка належить дорослим, можна дати їй ними покористуватися чи купити ці предмети особисто для неї. Для неї, як і для дорослої людини, дуже важливо мати свої особисті речі.
3. Важливо поділити для дитини предмети на ті, якими можна гратися, якими гратися заборонено.

4. Маленькі діти весь час просяться на руки, хочуть, щоб їх обіймали, пестили. Вони мають особливу потребу в тілесному контакті зі своїми батьками і готові це робити повсякчасно. Нам здається, що вони вередують. Але для дитини до 5-ти років це життєво важлива потреба. І якщо дитина не отримує потрібної їй кількості тілесних дотиків, вона може вирости вередливою.

5. Якщо дитина не хоче йти на вулицю, то важливо зрозуміти, чому це відбувається. Для цього є конкретна причина: їй нема з ким товаришувати, її кривдять, їй не подобається одяг чи взуття, в цей момент їй просто хочеться залишитися вдома, малюка захоплює якась домашня гра тощо. Вдягання перетворюється на катування, наприклад, тоді, коли дитину постійно вдягають у те, що їй не до вподоби.

6. Чому ігри закінчуються сльозами? Буває так, що дитина накопичила багато негативних емоцій і гра допомагає їх виразити. Але емоцій так багато, що їй важко з ними впоратися й виразити одразу. Тому дитині важко зупинитися і заспокоїтися. Крім того, іноді дорослі самі провокують гру, яка поступово перетворюється на бійку. Дитині, на відміну від дорослого, важко зупинитися. І як наслідок – сльози, крик і образа.

7. Одна з найболючіших проблем – підготовка до сну. Напевно, буде краще, якщо ви заздалегідь попередите дитину про те, що, скажімо, через півгодини слід лягти в ліжко. Можна тактовно приєднатися до гри й допомогти дитині закінчити її вчасно, знижуючи поступово темп чи завершуючи сюжет. Можна пообіцяти поговорити перед сном про щось цікаве, розповісти щось, чи прочитати улюблену казку. Для дитини важливо, щоб батьки могли знаходити час побути з нею перед сном.

УМОВИ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ ДО ДНЗ (ПРАКТИЧНА ДОПОМОГА)

Умови успішної адаптації	Практична допомога
<p>1. Батькам не хвилюватися й не демонструвати свою тривогу напередодні відвідування ДНЗ, адже тривога і неспокій батьків передається дітям. Відвідувати ДНЗ лише за умови, що малюк не хворіє.</p> <p>2. Батькам розповісти вихователю про індивідуальні особливості дитини, що їй подобається, що ніякі вміння і навички сформовані, якої допомоги потребує дитина.</p> <p>3. Педагогам важливо знати про методи заохочення і покарання, які використовуються в сім'ї. Особливо важко переносять діти розлучення з батьками, якщо їх приводять до ДНЗ на повний день: з 8 години ранку і залишають до вечора. У перші дні відвідування дитсадку батьки не повинні залишати дитину одну, необхідно побути з нею деякий час.</p> <p>4. Доцільно у перші дні приводити дитину тільки на прогулянку, де умови нагадують домашні, тут дитині легко зорієнтуватися, простіше познайомитися з вихователем та іншими дітьми.</p> <p>5. Звиканню до нових умов сприяє можливість "імітувати" обстановку, принести з собою свої іграшки. Улюблена іграшка захопить увагу дитини і допоможе їй відволіктися від розлучення із близькими. Педагоги і батьки мають умовити дитину залишити іграшку переночувати в садку і на ранок знову з нею зустрітись. Нехай іграшка ходить у ДНЗ разом із малюком щодня і знайомиться там з іншими дітьми. Батькам слід дізнатися, що з іграшкою відбувалося у дитячому садку, хто з нею дружив, хто кривдив, чи не було їй сумно. Таким чином, батьки дізнаються багато про перебіг адаптації малюка.</p> <p>6. Батькам слід увесь час пояснювати малюку, що він для них залишився, як і раніше, дорогим і улюбленим</p>	<p>1. Не реагувати на витівки малюка і не карати за капризування.</p> <p>2. Батькам не залишати дитину в дитячому садку на цілий день! Перший тиждень – на 2–3 години, потім час необхідно поступово збільшувати до 5–6 годин.</p> <p>3. Батькам слід гратися з дитиною, використовуючи домашні іграшки, у гру "Дитячий садок", де одна з іграшок буде дитиною. Простеживши, що "робить" ця іграшка, що говорить, допомогти дитині знайти іграшці друзів. Вирішенню проблем дитини сприятиме орієнтування гри на позитивні результати.</p> <p>4. Із самого початку батькам слід допомогти дитині легко увійти до дитячого садка. Адже вона вперше в житті розлучається з домівкою, з батьками, віддаляється від них, хоч і на кілька годин.</p> <p>5. У перші дні відвідування садка батьки не повинні залишати дитину одну одразу, краще, щоб малюк сам відпустив маму або тата. Розлучаючись, батькам варто пообіцяти, що вони неодмінно повернуться за малюком. Мамі й татові потрібно постійно говорити дитині, що вони її люблять.</p> <p>6. Коли зранку батьки приводять малюка у ДНЗ, вихователі мають допомогти їм попрощатися з дитиною легко і швидко. Звичайно, батьки турбуються про те, як буде їхньому малюку в дитсадку, але довгі прощання зі стурбованим виразом обличчя стривожать дитину, і вона довго не відпустатиме тата чи маму.</p> <p>7. Необхідно й у вихідні дні дотримуватися такого режиму дня, як і в дитячому садку.</p> <p>8. Не можна "кутати" дитину, одягати її слід відповідно до температури у приміщенні дитячого садка</p>

8. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОГРАМИ

Програма передбачає проведення психолого-педагогічних занять у навчальних групах, корекційних програм, тренінгових ігор, вправ.

9. ВИМОГИ ДО ВИКОНАВЦІВ ПРОГРАМИ:

а) проводити заняття за програмою має право тільки професійно підготовлені фахівці: соціальний педагог, вихователь або практичний психолог;

б) від учасників роботи над програмою вимагається психологічні та педагогічні знання дитячої, вікової психології та педагогіки, особливості організації тренінгових занять, організаторські та лідерські здібності (вміння організувати дитячий колектив), комунікативні навички (вербального та невербального спілкування), психологічні (здатність до емпатії) та педагогічні вміння (здатність здійснювати виховний вплив);

в) керівник програми може розраховувати на підтримку адміністрації, педагогічного колективу закладу, в якому реалізується дана програма.

10. МОЖЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ:

а) програма може бути реалізована в дошкільних навчальних закладах;

б) програма розрахована на дітей віком 2–4 років.

11. КОНТИНГЕНТ УЧАСНИКІВ ПРОГРАМИ

Програма розрахована для дітей дошкільного віку, батьків та педагогів.

12. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ:

а) організаційні: термін реалізації програми – один рік, заняття проводяться 1 раз на тиждень, тривалість одного заняття: 20–35 хв.;

б) матеріально-технічні: в закладі, на базі якого реалізується програма, надається приміщення, що відповідає санітарно-гігієнічним вимогам: гарна освітлюваність, провітрюваність, ізолюваність від сторонніх впливів.

Матеріально-технічне оснащення: папір білий та кольоровий, фломастери, ножиці, ватман, олівці, ручки, дошка, роздатковий матеріал.

13. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

1. Алексеева Е. Е. Проблемы адаптации родителей и детей к детскому саду / Е. Е. Алексеева // Дошкольная педагогика. – 2007. – № 2. – С. 58–60.

2. Ватутина Н. Ребенок поступает в детский сад : пособие для воспитателей детского сада / Н. Ватутина ; под ред. Л. И. Каплана. – М. : Просвещение, 1983. – 80 с.

3. Все про адаптацію // Психолог. спецвипуск. – 2004. – № 25–26, липень.
4. Гурковська Т. Новачок у дитячому садку / Т. Гурковська // Бібліотека шкільного світу. Серія "Дитячий садок. Бібліотека". – 2008. – № 11, листопад. – 112 с.
5. Гурковська Т. Перший крок у дитсадок: Проблема подолання психологічної кризи у дітей / Т. Гурковська. – К. : Граніт, 2008. – 8 с.: іл. – Поради психолога.
6. Даніліна Т. Адаптація дитини до дитячого садка: тематичні тренінги / Т. Даніліна // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2009. – № 9. – С. 66–70.
7. Захарова Н. Адаптація дітей до дитсадка / Н. Захарова // Дошкільне виховання. – 2006. – № 4. – С. 8–10.
8. Здрастуйте, я прийшов // Дитячий садок. – 2006. – № 11. – С. 1–8.
9. Крюкова С. В. Удивляюсь, злюсь, боюсь, хвастаюсь и радуюсь : программы эмоционального развития детей дошкольного и младшего школьного возраста / С. В. Крюкова, Н. П. Слободяник. – Москва : Генеза, 2010. – 324 с.
10. Куркіна І. Хочу йду, а не хочу... також іду. Адаптація до дитячого садка, або Мистецтво зустрічі бажаних чи небажаних гостей / І. Куркіна // Дошкілля. – 2007. – № 3. – С. 10–13.
11. Маценко Ж. Незабаром у дитячий садок. Особливості психолого-педагогічного підходу до дітей, що вступають до дошкільного закладу / Ж. Маценко // Психолог. – Вкладка. – 2003. – № 17, травень. – С. 1–32.
12. Маценко Ж. Психологічні принципи труднощів адаптації дитини до дитсадка та умови їх запобігання / Ж. Маценко // Початкова школа. – 2003. – № 19, травень. – С. 6–7.
13. Подакіна О. Вступна бесіда з батьками під час прийому до дитсадка : методичні рекомендації / О. Подакіна // Психолог. – 2004. – № 23–24, червень. – С. 20–23.
14. Стреж Л. В. Сходинки адаптації дітей раннього віку / Л. В. Стреж // Бібліотека шкільного світу. Серія "Психолог. Бібліотека". – 2009. – № 8, серпень.

Навчальне видання

Пихтіна Ніна Порфирівна

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ
АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ДНЗ
(за вимогами КМС ОНП)
для студентів спеціальності “Дошкільне виховання”**

Навчальний посібник

Технічний редактор – В. П. Сливко
Верстка, макетування – Н. О. Приходько
Літературний редактор – А. М. Конівненко
Коректор – А. М. Конівненко
Дизайн обкладинки – В. М. Косяк

Підписано до друку
Гарнітура Computer Modern
Замовлення №

Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 16,89
Ум. друк. арк. 19,53

Папір офсетний
Тираж 350 прим.

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4
(04631)7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@mail.ru
www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.